

Revija za družbena vprašanja

TEORIJA in PRAKSA

11

1971

letnik 8

iz vsebine

- STANE KAVČIČ: Medrepubliško sporazumevanje
- CVETA MLAKAR: Tržno gospodarstvo in socialistični samoupravni odnosi
- AKTUALNI INTERVJU: Položaj in vloga poslanca v našem družbenopolitičnem sistemu
- DUŠAN BIBER: Pogovor z gluhi
- JANEZ JEROVŠEK: Komuniciranje v delovni organizaciji
- ZORAN ATANACKOVIČ: Raziskovanje političnih sistemov dežel v razvoju
- NIKO TOŠ: Razvoj cestnega omrežja v Sloveniji (sociološke razsežnosti)
- MOJCA DRČAR-MURKO: Nova arabska politika

TEORIJA in PRAKSA

1971

11

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede
in novinarstvo Univerze v Ljubljani

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Rudi Crnkovič,
Zvone Dragan, Lojze Filipič, Mitja Gor-
jup, France Hočevnar, Peter Klinar, Jože
Knez, Božo Kovač, Stane Kranjc, Milan
Kučan, Boris Majer, Boštjan Markič,
Zdravko Mlinar, Mojca Murko-Drčar,
Milan Osredkar, Zdenko Roter, Lojze
Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franc
Urevec, France Vreg, Boris Zihel

GLAVNI UREDNIK:

Stane Kranjc

ODGOVORNI UREDNIK:

Zdenko Roter

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA:

Adolf Bibič, Zvone Dragan, Albin Mah-
kovec, Boštjan Markič, Mojca Murko-
Drčar, Zdenko Roter, Ivo Tavčar, Ruža
Tekavec

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlař

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Rastko Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589
in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za *posameznike* 30 din,
polletna 15 din, posamezen izvod 3 din,
za *organizacije* letna naročnina 40 din,
posamezen izvod 4 din. Cena dvojne šte-
vilke za nenaročnike je 6 din. Celoletna
naročnina za tujino je 80 din, za posa-
mezen izvod 8 din.

TEKOCI RACUN:

501-3-386/2. Fakulteta za sociologijo, po-
litične vede in novinarstvo — za revijo
Teorija in praksa; devizni račun FSPN:
501-620-7-32040-10-646 — za revijo Teorija
in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20 v
mesecu. Maksimalni obseg uvodniških
čankov je do 10 novinarskih strani, za
članke in razprave do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovinkov«
do 5 strani; rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova cesta 35,
november 1971

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 8,
št. 11, str. 1505—1680, Ljubljana,
november 1971

---

vsebina

STANE KAVČIČ: Medrepubliško sporazumevanje 1507

ČLANKI, RAZPRAVE

CVETA MLAKAR: Tržno gospodarstvo in socialistični samoupravni odnosi 1514

JANEZ STERNISA: Modernizacija slovenskih elektrarn 1533

AKTUALNI INTERVJU:

Položaj in vloga poslanca v našem družbenopolitičnem sistemu 1540

POGLEDI, KOMENTARJI:

FRANCE GRAD: Ozemeljsko oblikovanje občine in njene naloge 1560

JURIJ ZALOKAR: Slovenski etnični stereotip 1566

ODMEVI:

DUSAN BIBER: Pogovor z gluhihmi 1570

DELOVNE ORGANIZACIJE:

JANEZ JEROVSEK: Komuniciranje v delovni organizaciji 1577

DRUŽBA IN ZNANOST:

ZORAN ATANACKOVIČ: Raziskovanje političnih sistemov dežel v razvoju 1595

DRUŽBA IN KULTURA:

DRAGO DEMŠAR: Filmska cenzura 1612

JAVNO MNENJE:

NIKO TOŠ: Razvoj cestnega omrežja v Sloveniji (sociološke razsežnosti) 1624

MEDNARODNI ODNOSI:

MOJCA DRČAR-MURKO: Nova arabska politika (leto dni po Naserjevi smrti) 1639

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 8,
št. 11, str. 1505—1680, Ljubljana,
november 1971

BREZ OVINKOV:

Z. ROTER: Informacije in informatorji 1647

J. STANIČ: Realnost neke doktrine 1649

M. DJUKIČ: Partijska odgovornost sodnika 1653

T. KRAŠOVEC: Besede in dejanja 1654

T. VAHEN: Umazano perilo v umazanih rekah 1656

Z. ROTER: Beseda o objektivnem obveščanju 1659

PRIKAZI, RECENZIJE:

ESAD ČIMIČ: Drama ateizacije (M. Kerševan) 1663

Zbornik »Otvoreni marksizam« (B. Debenjak) 1666

Kronika 1669

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV

1671

Iz domačih revij 1676

Avtorski sinopsisi 1677

CONTENTS

STANE KAVČIČ: Coming to Understanding Among Republics 1507

ARTICLES, STUDIES:

CVETA MLAKAR: Market Economy and Socialist Self-Management Relations 1514

JANEZ STERNIŠA: Modernization of Slovene Powerstations 1533

TOPICAL INTERVIEW:

The Position and the Role of Delegates in our Socio-Political System 1540

VIEWS, COMMENTS:

FRANCE GRAD: Territorial Formation of Communes and Their Tasks 1560

JURIJ ZALOKAR: Slovene Ethnical Stereotype 1566

ECHOES:

DUŠAN BIBER: The Conversation of the Deaf 1570

WORKING ORGANIZATIONS:

JANEZ JEROVŠEK: Communications in Working Organizations 1577

SCIENCE AND SOCIETY:

ZORAN ATANACKOVIČ: Research of Political Systems of Developing Countries 1595

CULTURE AND SOCIETY:

DRAGO DEMŠAR: Film Censure 1612

PUBLIC OPINION:

NIKO TOŠ: The Development of the Network of Roads in Slovenia (Sociological dimensions) 1624

INTERNATIONAL RELATIONS:

MOJCA DRČAR-MURKO: The New Arab Policy (One Year after the Death of Naser) 1639

STRAIGHT AWAY:

R. ROTER: Informations and Informants 1647

J. STANIČ: Reality of Some Doctrine 1649

M. DJUKIČ: Party Responsibility of Judges 1653

T. KRAŠOVEC: Words and Acts 1654

T. VAHEN: Dirty Linen in Dirty Rivers 1656

Z. ROTER: A World on objective information 1659

REVIEWS, NOTES:

ESAD CIMIČ: The Drama of Spreading Atheism (M. Kerševan) 1663

VJEKOSLAV MIKEČIN: Open Marxism (B. Debenjak) 1666

Chronicle 1669

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

From domestic reviews 1671

Authors' Synopses 1677

СОДЕРЖАНИЕ

СТАНЕ КАВЧИЧ: Согласование между республиками 1507

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ЦВЕТА МЛАКАР: Товарное хозяйство и социалистические взаимоотношения 1514

ЯНЕЗ СТЕРНИША: Модернизация словенских электростанций 1533

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:

Положение и роль депутата в нашей общественно-политической системе 1540

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

ФРАНЦЕ ГРАД: Территориальное образование общины и её задачи 1560

ЮРИЙ ЗАЛОКАР: Словенский этнический стереотип 1566

ОТЗЫВЫ:

ДУШАН БИБЕР: Разговор глухих 1570

ТРУДОВЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ:

ЯНЕЗ ЕРОВШЕК: Коммуникации в трудовой организации 1577

ОБЩЕСТВО И НАУКА:

ЗОРАН АТАНАЦКОВИЧ: Исследование политических систем стран на пути развития 1595

ОБЩЕСТВО И КУЛЬТУРА:

ДРАГО ДЕМШАР: Кино-цензура 1612

ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ:

НИКО ТОШ: Развитие авто-дорожной сети в Словении (социологические аспекты) 1624

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

МОЙЦА ДРЧАР-МУРКО: Новая арабская политика (год спустя после смерти Насера) 1639

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

Р. РОТЕР: Информации и информаторы 1647

Я. СТАНИЧ: Реальность одной доктрины 1649

М. ДЖУКИЧ: Партийная ответственность судьи 1653

Т. КРАШОВЕЦ: Слова и действия 1654

Т. ВАХЕН: Грязное бельё в грязных реках 1656

З. РОТЕР: Речь о объективной информации 1659

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

ЭСАД ЧИМИЧ: Драма атеизации (М. Кершван) 1663

ВЪЕКОСЛАВ МИКЕЧИН: Открытый марксизм (Б. Дебеняк) 1666

Хроника 1669

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

По страницам наших журналов 1671

Авторские синопсисы 1677

Medrepubliško sporazumevanje

Družbena praksa zadnjih let, za katero je značilno vse večje uveljavljanje samoupravljanja, je poleg drugih problemov postavila na dnevni red tudi status federacije in s tem tudi celoten splet mednacionalnih, ali bolj pravilno rečeno, medrepubliških odnosov. Vse bolj in bolj je bilo očitno, da isti družbeni tokovi in kvalitetno nove značilnosti v naših družbenih odnosih, ki so zahtevale razširitev prostora neposrednim proizvajalcem, zahtevajo tudi spremembo nekaterih odnosov in pristojnosti v federaciji in v njenih organih. Ravno tako kot je bilo potrebno na področju družbene reprodukcije in združenega dela zamenjati nekatere že preživele etatistične oblike in odnose z novimi, to se pravi, s samoupravnimi, ravno tako je bilo potrebno tudi na ravni federacije nekatere že preživele etatistično-centralistične odnose, oblike in tudi pojmovanja nadomestiti s takimi, ki bi bolj upoštevali splošno družbeno ozračje, smer razvoja in še posebej ob vsem tem vlogo republik in njihovo medsebojno sporazumevanje. Vse večje uveljavljanje socialistične demokracije, ki je prvi pogoj za vse večje uveljavljanje samoupravljanja in iniciative neposrednih proizvajalcev in državljanov, ni moglo obiti tudi oblike in vsebine mednacionalnih oziroma medrepubliških odnosov v Jugoslaviji. V interesu enakopravnosti vseh narodov v Jugoslaviji, v interesu njihovega svobodnega in čim hitrejšega razvoja in hkrati s tem tudi v interesu trdnosti same Jugoslavije je bilo, da še poslednje ostanke centralističnega prisiljevanja, preglasovanja ali majorizacije v odnosih med narodi Jugoslavije zamenjamo z demokratičnim in enakopravnim dogovarjanjem, sporazumevanjem in sodelovanjem. Tudi v položaju federacije so torej sodobni vidiki razrednega in nacionalnega zahtevali in tudi dobili svoj prostor.

Konkretizacija takega statusa federacije in s tem tudi medrepubliških odnosov je v ustavnih dopolnilih izražena na dva načina: prvič, s samim tem, da se je mnogo dosedanjih pristojnosti federacije in njenih organov preneslo na republike. Mnoge družbene odločitve in pravni normativi, ki so bili stvar federacije, so na ta način

prepušteni republikam in s tem je odprta pot k večjim pravicam, hkrati pa tudi k večjim dolžnostim republik.

Drugi vidik take politike pa je predvsem XXXIII. ustavno dopolnilo, ki predpostavlja za izredno važne in zlasti ekonomsko pomembne odločitve federacije popolno soglasnost republik in avtonomnih pokrajin. Enotnost stališč vseh republik in pokrajin je namreč potrebna za določanje politike in za zakone, ki posegajo: v monetarni sistem in emisijo denarja; v devizni in zunanjetrgovinski sistem in v kreditne odnose s tujino; v carinsko in izvencarinsko zaščito; v družbeno kontrolo cen; v kreditiranje hitrejšega razvoja manj razvitih republik in avtonomnih pokrajin; v dohodke družbenopolitičnih skupnosti, ki se ustvarjajo na podlagi prometnega davka, in končno v vire in sistem skupnih sredstev za financiranje federacije. Ni treba, da je človek poseben strokovnjak in poznavalec ekonomskega stanja in odnosov v Jugoslaviji, da bi ugotovil, da so to izredno občutljiva, pomembna in v nekem smislu celo poglobljena vprašanja vsake gospodarske politike. Če pa imamo pred očmi nekatere trenutne težave, gospodarska nesorazmerja, lahko bi tudi rekli nekatere kronične bolezni našega gospodarstva — naj omenim samo: inflacijo, devizni primanjkljaj, cene, potem šele postane do kraja jasen značaj in pomen XXXIII. ustavnega dopolnila. Vidimo torej, da je potreben sporazum in soglasnost vseh republik in pokrajin za odločanje o tistih vprašanjih, ki so najbolj pereča in ki so že tudi zdaj bila tako ali drugače predmet gospodarskih nesporazumov in tudi političnih napetosti. Spričo tega ni treba biti posebno podkovan teoretik ali razgledan politik, da bi ugotovil, da se ustavno priznajo nacionalni oziroma republiško-ekonomski inetresi in da se tudi z ustavo določa način kako se ugotavljajo in usklajujejo. Tako so, upam, za vedno za nami tisti časi, ko je nekaterim izgledala nacionalistična ali celo separatistična (moja) trditev o nacionalnih ekonomijah oziroma o nacionalnih ekonomskih interesih.

Z vso upravičenostjo se politično poudarja pomen vseh tistih ustavnih sprememb, ki so povezane s položajem in pravicami neposrednih proizvajalcev in ki odpirajo novo obdobje glede pravic in možnosti združenega dela, z vsemi gospodarskimi in političnimi posledicami, ki jih le-te dajejo in povzročajo. Toda v temle obdobju, glede na trenutno in konkretno stanje splošnih gospodarskih odnosov in materialnih nesorazmerij, se mi ne zdi nič manj važna uspešna uresničitev XXXIII. ustavnega dopolnila. Ne samo v organizacijah združenega dela, to se pravi, v družbenih in materialnih temeljih, ampak tudi na vrhu, v federaciji, z medsebojnim medrepubliškim sodelovanjem in sporazumevanjem, se bosta pokazali in kazali sposobnost in zrelost naše družbe v premagovanju starega in v graditvi novega. Ne samo v temeljih, ampak tudi na vrhu zamenjujemo etatiistično prisiljevanje in diktat iz centra z dogovarjanjem in spora-

zumevanjem med republikami. To je nova kvaliteta socializma v Jugoslaviji.

Čeprav smo hodili glede mednacionalnih odnosov in organizacije federacije in centra originalno in samostojno pot že prav od začetka graditve socialistične Jugoslavije, smo se vendar srečevali z marsičim — se temu izogibali ali pa tudi ne — kar je bilo dediščina stare Jugoslavije ali pa teorija in praksa prvih praktičnih socialističnih mednacionalnih izkušenj. Tako na primer ni mogoče zanikati dejstva, da so tudi pri nas na bolj ali manj subjektivističen in marsikdaj tudi voluntarističen način v centru razglašali neke splošne interese socialističnega razvoja, katerim so se morali v večji ali manjši meri podrediti vsi, ne glede na svoje specifične razmere. Tako konstituiranje splošno socialističnih interesov in ciljev v Jugoslaviji je seveda že tudi do sedaj v večji ali manjši stopnji upoštevalo in moralo upoštevati vse specifičnosti in raznoterosti naše večnacionalne socialistične skupnosti. V primeru pa, da tega ni bilo — in dogajalo se je tudi to — so bili konflikti neizbežni in razlike so se pokazale v tej ali drugi obliki, ob tem ali drugem vprašanju, ob tej ali drugi priložnosti, ne glede na doseženo deklarativno enotnost in ne glede na formalno-pravno podporo takim splošnim interesom. Tak način konstituiranja splošnih interesov jugoslovanske socialistične skupnosti, v preteklosti pogojen z mnogimi objektivnimi in subjektivnimi razlogi, je odigral svojo progresivno vlogo. Vse bolj in bolj pa so se kazale tudi njegove pomanjkljivosti in začel bi spodkopavati temelje naše skupnosti, če bi se predolgo ohranil. Njegova slaba stran je zlasti v tem, da je hotel negirati ali vsaj uskladiti posamične interese s tem, da je poveljeval skupne interese; že zgolj s tem pa je seveda tudi spodbujal posamične interese in težnje k temu, da se kažejo in tudi uveljavljajo kot splošni jugoslovanski interesi in kot edine rešitve socializma. Preprosto povedano: največje jamstvo za to, da se neki posamični cilji dosežejo, neki posamični interesi uresničijo ali neka posamična prednost pridobi ali utrdi, je bilo v tem, da se le-ti dvignejo na raven federacije in razglasijo za splošno veljavne in splošno jugoslovanske. Zato, da bi se to doseglo, da bi to breme prevzela federacija, je bilo včasih porabljenih več umskih sil in političnega prestiža, kot bi ga potrebovala konkretna rešitev samega problema v njegovih resničnih razsežnostih. Toda vendar, zelo sladko (in tudi varljivo) je bilo biti ali postati federalni problem. Ker pa to za vse in vsem objektivno ni bilo mogoče, ker je celota naših skupnih rešitev, odločitev in interesov vendar objektivno pogojena, ne pa politično zlicitirana, sta taka praksa in taka usmerjenost nujno pripeljali v več nespোরazumov, več preprirov, več razočaranj in nezadovoljstva, oziroma jih povzročili, kot pa jih v Jugoslaviji — zlasti v pogledu mednacionalnih in medrepubliških odnosov. — dejansko je. In mnogokrat so tako diktirane in konstituirane odločitve nujno pripeljale k takim kompromisom, ki bi jih lahko imenovali »poprečno temperaturo v bolnici«.

Zdaj smo v marsičem omejili možnosti za tako logiko in politiko. Pravim: omejili, ker nisem prepričan, da jo bo mogoče z institucionalnimi rešitvami do kraja odpraviti. Še vedno bomo imeli opravka s poskusi in prizadevanji, da bi se kaki posamični interesi družbe oziroma njenih delov — republik in pokrajin, gospodarstva in negospodarstva — razglasili za primarne in najbolj splošne interese vsega socializma v Jugoslaviji. Toda kljub tem nevarnostim in možnostim nastopa kvalitetna sprememba. Gospodarski in drugi interesi posameznih republik in pokrajin dobivajo legalno pravico in celo dolžnost, da se konstituirajo, postajajo torej primarni, hkrati pa se po določeni proceduri srečujejo z interesi drugih republik in pokrajin in se v medsebojnem primerjanju usklajujejo, sprejmejo ali zavrnejo. Se torej lahko dvignejo na raven skupnih interesov in rešitev in politike v Jugoslaviji in tako postanejo last in spoznanje vseh; ali pa se vrnejo nazaj, od koder so prišli in na raven, ki jo resnično zaslužijo in imajo. Tisto torej, kar je skupno, tista sinteza kot rezultat različnosti ne bo več narejena v kaki odmaknjeni superstrukturi ali hiši, ampak se bo stalno izražala, iskala, sprejemala in zavračala z neposredno in z ustavo priznano in določeno konfrontacijo, primerjavo in preskušeno med republikami in pokrajinami. V tem načinu sta dve prednosti. Najprej je v tem največje jamstvo, da bosta vsebina in kvaliteta skupnih interesov in odločitev ustrezali dejanskim potrebam in stanju. Ta vsebina in kvaliteta nista izraz idejne in politične potrebe po enotnosti, ampak rezultat, sinteza raznih, toda v nekem obsegu usklajenih interesov. Drugič pa s tem dobiva tudi politična enotnost — ker gre za temeljne materialne odločitve — novo vsebino in podlago. Predvsem z medsebojnim sporazumevanjem, z zahtevano soglasnostjo vseh republik in pokrajin se odpira novo obdobje bratstva in enotnosti narodov in narodnosti v Jugoslaviji, novo obdobje samoupravne socialistične integracije, kvalitetnejša vsebina enakopravnosti in svobode narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Z vsem tem je zadan nov udarec vsem hegemonističnim in nacionalističnim težnjam in taki integraciji, ki se naslanja na centralistično državno prisiljevanje.

Brez dvoma pomeni to tudi novo kvaliteto v izkušnjah in praksi razvoja socialističnih dežel, ki bo v prihodnosti vplivala tako v teoriji kakor tudi v praksi graditve socializma in mednarodnega sodelovanja.

Tak način urejanja nekaterih bistvenih, zlasti gospodarskih vprašanj v Jugoslaviji seveda ni nekakšna naša demokratična izmišljotina, neodgovorno eksperimentiranje ali celo igračkanje z medrepubliškimi odnosi in s trdnostjo Jugoslavije. Taka kvaliteta medrepubliških odnosov in status federacije izhajata iz nekaterih globljih spoznanj; grajena je:

— na skupnih objektivnih zgodovinskih interesih vsch narodov in narodnosti, republik in pokrajin Jugoslavije. Ti skupni interesi so graditev samoupravnega socializma z vsemi posledicami, ki iz tega izhajajo;

— na izkušnjah, ki nas uče, da s takim razvojem stvari in s tako politiko vsak dan znova utrjujemo in širimo enakopravnost narodov in narodnosti;

— na dosedanjih pozitivnih in tudi tistih negativnih praktičnih izkušnjah, ki govore o tem, da samo tak razvoj odnosov in tak način reševanja drži v čedalje večjo trdnost in demokratičnost in s tem tudi iniciativnost vseh republik in pokrajin v Jugoslaviji;

— na zavesti in spoznanju, na moči in vplivu subjektivnega dejavnika, to se pravi, predvsem na zavesti in spoznanju in vplivu Zveze komunistov Jugoslavije kot glavne povezovalne sile naše družbe.

Govorili smo o tistih skupnih in temeljnih interesih, željah, ciljeh, pogojih in odločitvah, iz katerih se poraja tista integracijska in kohezivna sila in zavest, ki pomeni jamstvo za to, da bo tak sistem uspešno funkcioniral in da bomo uspešno premagovali zlasti prve in začetne težave, ovire in pregrade. Očitno je namreč, da nas vse to čaka in da vse to obstoja. Ni treba zapirati oči pred dejstvom, da so tekoči in trenutni interesi, predlogi, želje in cilji, zlasti na ekonomskem področju, marsikdaj med republikami in pokrajinami zelo različni, včasih pa tudi protislovni, morali jih bomo zato usklajevati in razvozlati. Pri tem pa ne bo težava samo v novem načinu, ki je predviden z ustavo. Mnogo večja težava bo v tem, da bomo morali hkrati z novo ustavno proceduro najti tudi nove in kvalitetno drugačne odločitve in sistemske rešitve od dosedanjih.

V medrepubliških komitejih, ki so konkreten mehanizem tega sistema, je srečno, čeprav precej težko, prestal prvo preskušnjo dogovor o proračunu federacije za zadnje tromesečje tega leta. Doseženo je soglasje glede premij in regresov. Sporazumi o teh zadevah so doseženi, ne da bi bilo potrebno predsedstvu SFRJ stopiti v akcijo. Toda vsi vemo, da so kljub temu zdaj odprta še skoraj vsa glavna vprašanja, naznačena v XXXIII. dopolnilu, glede katerih bo treba sprejeti odločitve ob koncu letošnjega ali v začetku prihodnjega leta. Glavni izpit nas torej čaka. To, kar je bilo, je kvečjemu kolokvij. In kakšne so izkušnje, ki smo jih na njem dobili? Kaj je znal in kako se je obnašal študent? Če poskušam te prve izkušnje posplošiti, bi rekel tole:

— očitno je, da so pri reševanju teh vprašanj med republikami in pokrajinami interesi in zato tudi predlogi zelo različni;

— očitno je, da si teh razlik nihče ne izmišlja, ampak da rastejo iz konkretnih razmer, iz konkretne proizvodne strukture, iz materialnih nesorazmerij, s katerimi se mora srečevati in otepati posamezna republika ali pokrajina. Razlike torej niso rezultat tujih vplivov, nacionalističnih ali drugih antisocialističnih odklonov. Tudi niso proizvod načelnega nezaupanja, nesoglasja ali celo nasprotovanja. Te razlike so rezultat konkretne stvarnosti in z njimi se nam le-ta kaže bolj reliefno in bolj konkretno, z vsemi svojimi vzroki in posledicami. Tako dobiva vsak »zakaj«[»] svoj »zato«[»] in noben osrednji organ in nobena splošna, politična ali ekonomska ali pa ideološka sin-

teza ne bi mogla tako plastično izraziti dejanske stvarnosti, kot jo odraža konfrontacija, včasih celo grobo in nič olepšano, v medrepubliških komitejih. Zato pa nas vse to ne sme preplašiti, ne smemo obsojati ogledala, če nam pokaže drugačen obraz od tistega, ki bi ga mi želeli in hoteli videti ali ki smo ga bili vajeni do zdaj gledati. Sploh pa moramo premagati občutek, ki se še tu ali tam — sicer dobronamerno — pojavlja ali zlonamerno podtika, da vse to pelje v dezintegracijo, da vse to hromi našo učinkovitost. Bolje je pol leta razpravljati o kaki odločitvi, videti vse možnosti, vzroke in posledice, ki so povezani z njo, kot pa kaj na hitro sprejeti, misleč, da je problem rešen, potem pa nam praksa čez šest mesecev ali leto dni pokaže, da smo se zmotili. Zato je nezaupanje in strah do takega načina reševanja in dogovarjanja med republikami in pokrajinami tudi nezaupnica naši lastni politični zrelosti in sposobnosti, demokraciji, samoupravljanju in delavskemu razredu. To je končno nezaupnica idejni avantgardi in tudi podcenjevanje njene moči in vpliva — to se pravi, nezaupnica Zvezi komunistov kot tistemu integracijskemu činitelju, ki je dovolj močan in zrel, da vidi in posluša stvari takšne, kakršne so, in da potem na podlagi resnične analize poišče tudi pravilen izhod;

— bila sta vedno prisotna spoznanje in pripravljenost, da moremo in moramo najti izhod, da moremo in moramo priti do soglasja. Če, recimo, danes ali na prvi seji medrepubliškega komiteja takega izhoda in sporazuma še nihče ni videl ali ponudil, smo ob drugem srečanju že tipali in čutili prve obrise, tako da bi končno pri naslednjih sejah skupno rešitev vendarle našli. Prve izkušnje so pokazale, da prizadeto sodelovanje predstavnikov vseh republik in pokrajin odpira najrazličnejše možne variante in s svojo iniciativnostjo in ustvarjalno domišljijo šele začenja tam, kjer siva centralistična in birokratska logika konča. Prevladuje torej spoznanje, da moramo zaradi dolgoročnih skupnih interesov premagati in uskladiti tudi trenutno različne tekoče interese. V tem pa je jamstvo, da zaradi ene veje ali nekaj listja ne bomo posekali drevesa;

— potrebni so in bodo kompromisi. V njih tudi ne vidim nič slabega pod pogojem, da se s temi kompromisi vendar odmikamo proč od dosedanje preveč etatistično-centralistične prakse in državnega prisiljevanja. Niso mogoči kompromisi, ki bi nas obrnili nazaj ali blokirali napredek. Pač pa so nujni taki kompromisi, s katerimi se čedalje bolj približujemo tržni logiki gospodarstva in načelu, da bo tisti, ki bo bolj ustvarjalen in bolj produktiven, za tako svoje obnašanje tudi materialno in politično nagrajen, oziroma da bo tisti, ki bi ali bo ravnal drugače, posledice takih svojih odločitev in ravnanj občutil najbolj sam;

— če se kdo odloči, da se bo vkopal, prevzema veliko odgovornost. Ni modro in koristno delati to, če ni resnično pomembnih razlogov in vzrokov vkopavati se zaradi dnevnih in nepomembnih

razlogov je neodgovorno igrakkanje z resničnimi interesi naših narodov in narodnosti.

Teh nekoliko izkušenj nas navdaja z zaupanjem in optimizmom, da bomo kos nalogam, ki nas čakajo glede dogovorov in sporazumov na podlagi XXXIII. ustavnega dopolnila. Ob tem pa si ne delam iluzij, da bo šlo vse gladko, brez zastoja in brez nesporazumov. Poglejmo, kaj nas konkretno čaka: določiti moramo višino proračuna federacije in višino prispevka republik in pokrajin zanj; obseg dotacije za nerazvite; obseg in način delitve emisije za 1972. leto; devizni režim; cene; devizna in kreditna bilanca. To so samo najvažnejša vprašanja, ki terjajo odgovor takoj, še letos, če hočemo kaj bistvenega spremeniti v gospodarskem sistemu za leto 1972. Brez teh sprememb tudi ne bo stabilizacije; letošnja gibanja se bodo ponovila tudi v letu 1972. Ne upam si trditi, da se bomo o vsem tem sporazumeli. Morda bodo potrebne tudi začasne rešitve. Toda kljub temu bo napredek v primerjavi s sedanjim stanjem. Vidimo, da so zadeve, ki so na dnevnem redu, med seboj zelo povezane. Taka ali drugačna rešitev tu, ima take ali drugačne posledice drugje. Celotna bilanca bi olajšala dogovor in ponudila mogoče tudi nekatere praktične izravnave. Toda vsega naenkrat nismo sposobni napraviti. Razmere, v katerih živimo, nas silijo, da gremo k tem novim kvalitativnim rešitvam postopoma. To je edino možno, toda precej težavno. Tudi sam način sporazumevanja še ni dovolj utečen. Je še preveč aktivističen, nanj prežijo tudi razni vplivi kot dediščina preteklosti.

Nekaj državniškega, dostojanstvenega in načelnega bo treba vtkati v ozračje in način medsebojnega dogovarjanja in sporazumevanja. In še nekaj: bilo bi zelo napak na vse konkretne rešitve in sklepe gledati samo skozi prizmo trenutnih števil in bilanc. Če gledamo s tega stališča, bi seveda ta ali druga republika in pokrajina lahko napravila neugoden sklep; odločitev bi bila v njeno škodo. Če pa upoštevamo, da bodo drugačne rešitve prinesle tudi drugačno dinamiko, vplivale na tako ali drugačno obnašanje proizvajalcev, lahko na večjo proizvodnjo in na manjšo potrošnjo, lahko na bolj racionalno gospodarjenje ali na drugačen položaj in drugačno usmerjenost posameznih delov gospodarstva in drugih subjektivnih činiteljev — če vse to upoštevamo — potem pa to pomeni, da iščemo ne samo trenutni interes, ampak vsaj srednjeročnega, ki bi se realiziral čez tri, štiri, pet let. Tak dinamični račun, taka perspektivna bilanca — torej ne samo, kaj je danes, ampak tudi, kaj bo jutri in pojutrišnjem — to mora biti primarni materialni in družbeni interes vseh republik in pokrajin. Če še to spoznanje prevlada, potem ne vidim ničesar, kar bi lahko preprečilo, da uspešno uresničimo, bolj kvalitetno, bolj demokratično in bolj svobodno, vsebinsko medrepubliških in mednarodnih odnosov v Jugoslaviji. In to moramo doseči tako v interesu vse Jugoslavije, v interesu njene trdnosti in dinamičnosti, kakor tudi v interesu napredka in razvoja vseh naših narodov in narodnosti, vseh naših republik in pokrajin.

Tržno gospodarstvo in socialistični samoupravni odnosi

I

Predmet moje analize so temeljni elementi našega družbenoekonomskega sistema. To so predvsem socialistični samoupravni odnosi in tržno gospodarstvo. Ob tem bom obravnavala tudi naravo medsebojnih odnosov med navedenimi elementi.¹

Zaradi takega predmeta moje analize se mi zdi potrebno, da uvodoma navedem splošno genezo oblikovanja našega družbenoekonomskega sistema.

Z analizo razvoja kapitalističnega družbenoekonomskega sistema je Marx ugotovil in utemeljil, da kapitalizmu sledi socializem — kot prehodna stopnja na poti k idealnemu cilju družbene ureditve, komunizmu. Zgodovinski razvoj je potrdil Marxovo tezo, da je socialistični sistem zakonit in neizbežen naslednik kapitalizma.

Socialistične preobrazbe, oblikovanje socialističnih držav, krepitev socialističnih teženj in socialističnih elementov v sodobnem svetu — ti dosežki so pokazali kot nekaj nepričakovanega to, da so socialistični družbeni odnosi najprej zmagali v deželah, kjer kapitalizem sam še ni dosegel zrele stopnje svojega razvoja.

Socialistični družbeni odnosi so se oblikovali z zavestnimi in družbeno organiziranimi akcijami delovnih množic. V raznih deželah so socialistične preobrazbe nastajale v posebnih razmerah, se oblikovale po različnih poteh in kažejo svoje posebnosti v graditvi socialističnega sistema. *Subjektivne*, to je zavestne družbene sile so z družbeno preobrazbo izvedle to, kar je že pripravljala objektivni zgodovinski razvoj in k čemur vodijo objektivni zakoni razvoja družbe in gospodarstva. Nedvomno je, da je zavestno oblikovanje socialistične družbe moglo postati uspešno v zgodovini šele takrat, ko je do te možnosti pripeljal objektivni razvoj; ko je objektivni razvoj privedel družbo do ustrezne stopnje razvitosti. Vsekakor so

¹ Ta razprava je bila napisana za kongres Zveze ekonomistov Jugoslavije, ki je bil v Beogradu, 1971. Objavljena je v gradivu kongresa, oktobra 1971.

imele družbene akcije *znanstveno podlago*, saj zavestna gibanja za socializem temeljijo na spoznanjih že razvite teorije znanstvenega socializma.

Tako je popolnoma naravno, da so subjektivne družbene sile obdržale svojo vlogo še po zmagi socialistične preobrazbe. Svojemu zavestnemu delovanju so takoj zadale nov cilj, novo utemeljitev in *raison d'être* svojega delovanja: zavestno graditev socialističnega družbenoekonomskega sistema.

Vsako subjektivno družbeno delovanje poteka v *objektivnih* družbenih in ekonomskih razmerah. Menim, da je prvi in glavni pogoj, da je zavestno vplivanje na družbeni in ekonomski razvoj uspešno — realno in temeljito poznavanje objektivnih zakonitosti, razmer in sil, ki delujejo na teh področjih. To je nujno potrebno zato, da bi zavestno družbeno delovanje bilo sposobno izkoriščati objektivne zakone in sile sebi v prid, v prid pospeševanja razvoja in da bi tudi samo moglo resnično ostajati v službi napredka. Potrebno je zaradi tega, da bi zavestno delovanje izgubljalo kar najmanj svojih sil v zmotah in iluzijah.

II

Socialistični družbeni odnosi se v našem sistemu uresničujejo v obliki samoupravnih odnosov, ob družbeni lastnini proizvodjalnih sredstev. Institucija samoupravljanja nima alternative v našem sistemu; je temeljna socialistična institucija, jedro socialističnih družbenih odnosov pri nas. Delovne množice, naši samoupravljavci, vidijo v samoupravnem mehanizmu uresničevanje svojih družbenih teženj. Družbena utemeljitev institucije samoupravljanja ni samo v tem, da so jo naše delovne množice sprejele z navdušenjem, kot uresničenje svojih teženj po pravičnejših odnosih med ljudmi, temelječih na združenem delu. Samoupravljanje je realna težnja sodobnih neposrednih proizvodjalcev tudi v razvitih deželah kapitalizma. Ta težnja se spontano poraja v sodobni zreli kapitalistični družbi in sama nedvomno pomeni element socialističnih odnosov v sodobnem svetu.

V nasprotju s predvidevanji Marxa in Engelsa je praksa oblikovanja socialističnih sistemov pokazala, da je tržno gospodarstvo še vedno najbolj uspešna oblika gospodarjenja, tudi ob socialističnih družbenih odnosih. Materialni interes je še vedno temeljna spodbuda za proizvodnjo, tudi ob samoupravnih socialističnih odnosih. Dosedanja zgodovina tržnega gospodarstva kaže, da je tržno gospodarstvo lahko zelo uspešen sistem družbene povezanosti proizvodjalcev ob *različnih* proizvodnih odnosih — pred kapitalizmom, v kapitalizmu in tudi v socializmu.

III

Ali iz dosedanjih izkušenj zgodovine tržnega gospodarstva lahko sklepamo, da se tržno gospodarstvo in socialistični odnosi, kratko

malo dopolnjujeta in se združujeta v urejen homogen sistem? Ali sta ta dva elementa v resnici skladna elementa konsistentnega družbeno-ekonomskega sistema v socialistični Jugoslaviji? V tem primeru tržni zakoni niso nasprotni socialističnim odnosom. Ali pa morda so? V čem, zakaj? Če se tržni zakoni preprosto usklajajo s socialističnimi proizvodnimi odnosi, potem bi bil tržni mehanizem sposoben, da *spontano tudi reproducira* socialistične družbene odnose. Morda vsaj približno tako, kot je bil tržni mehanizem odlično sposoben in je še sposoben, da v kapitalizmu spontano in vsak dan reproducira kapitalistične družbene odnose.

Kapitalističnemu sistemu je uspelo, da si je podredil tržne zakonitosti. Kapitalistični proizvodni odnosi so se resnično spojili s tržnimi zakonitostmi. Tržni zakoni so se v kapitalizmu preoblikovali tako, da se z njihovo pomočjo uresničujejo in reproducirajo vsa temeljna načela kapitalistične proizvodnje in družbenih odnosov. Vzemimo za zgled sistem produkcijskih cen v liberalnem kapitalizmu. Zakon vrednosti je v kapitalizmu deloval v obliki produkcijske cene in s tem uresničeval načelo enake profitne mere za vse. Vsem enako velikim vložnim kapitalom je odmerjal približno enake profite, torej enake deleže v delitvi narodnega dohodka. S produkcijsko ceno je bilo doseženo, da so imele vse potrebne panoge približno enake pogoje gospodarjenja. Produkcijska cena je zagotavljala normalno reprodukcijo vseh produkcijskih tvorcev, tudi delovne sile, ter tudi normalno reprodukcijo kapitalističnih odnosov. V takih razmerah se je lahko celotni proces kapitalistične reprodukcije normalno nadaljeval.

Vprašanje je, kako je kapitalizmu uspelo to doseči. Kateri so torej temeljni tvorci v kapitalizmu, ki so preoblikovali zakon vrednosti? Zakon vrednosti je temeljni zakon vsakega (pretežno prostega) tržnega gospodarstva. Kateri tvorci so ta zakon preoblikovali v zakon produkcijske cene? Standardni odgovor na to vprašanje je v tem, da so kapitalistični *proizvodni odnosi* tisti tvorec, ki je dal zakonu vrednosti ustrezno obliko delovanja v kapitalizmu. Ali so potemtakem socialistični proizvodni odnosi tudi lahko sposobni in uspešni v tem, da preoblikujejo tržne zakonitosti svojega gospodarstva, jim vtisnejo svoj pečat? Ali pa morda naši socialistični odnosi še niso dovolj razviti, da bi uveljavili svojo moč v gospodarstvu in na trgu? Kje so vzroki, da še nismo »obvladali tržne stihije«? So to vzroki predvsem v neuspešnosti našega delovanja ali pa tu delujejo objektivni vzroki, ki pojasnjujejo sedanje stanje? — Ali pa morda tržni zakoni v našem gospodarstvu kar sami od sebe *že delujejo* na socialističen način, v skladu s socialističnimi odnosi in niso v nasprotju z njimi?

Pritrdilen odgovor na to vprašanje imamo predvsem v teoriji »dohodne cene«, ki se je pred časom pojavila v jugoslovanski ekonomski teoriji. Po teoriji dohodne cene tržni mehanizem v našem

gospodarstvu že deluje na specifičen, socialističen način in tako smo dobili nove, socialistične zakone našega tržnega gospodarstva. Ob tem samo omenjam splošno razširjeno pojmovanje v sovjetski ekonomski teoriji, namreč pojmovanje, ki zatrjuje, da v sovjetskem tržnem gospodarstvu delujejo specifični, socialistični tržni zakoni. — Pričujoča analiza nam bo poleg drugega pokazala tudi to, da je pojmovanje o socialističnih tržnih zakonih — iluzija; in poleg tega škodljiva iluzija za naš sistem.

Pritrdilen odgovor na gornje vprašanje je v resnici impliciran tudi v zamisli o možnosti *laissez-faire* funkcioniranja in razvoja našega trga, tržnega gospodarstva in samoupravljanja, celotnega sistema. Samoupravni odnosi bi bili potemtakem sami po sebi sposobni, da si podrejšo tržne zakone. Naša naloga naj bi bila samo v tem, da omogočamo čimbolj prosto delovanje sistema. Sam se bo razvijal dalje, kar avtomatično, v smeri socializma, ob tržnem gospodarstvu in samoupravljanju; brez družbenega usmerjanja in brez družbene odgovornosti za njegov razvoj.

Na temelju zamisli o samodejnem socialističnem delovanju trga smo pri nas uvedli tržna načela tudi v taka področja, kjer tržni mehanizem najbrž ni več nujen. V najbolj razvitih državah menijo, da tržni mehanizem na nekaterih področjih *negospodarstva* ne daje več dobrih rezultatov. Zato ga na takih področjih omejujejo, vsaj deloma opuščajo in po možnosti nadomeščajo z načelom socialnega izenačevanja ljudi v zadovoljevanju nekaterih temeljnih življenjskih potreb. Z uvajanjem tržnih odnosov v vse vrste splošne potrošnje in družbenih služb smo v našem sistemu izgubili tudi pomembno možnost za omiljevanje socialnih krivic, ki jih porajata naše tržno gospodarstvo in družba.

Menim, da je v našem sistemu potrebno, da bi realno, brez iluzij, odgovorili na vprašanje, katere tendence vsebuje naš sedanji tržni mehanizem, naše tržno gospodarstvo. V kolikšni meri naši socialistični odnosi vplivajo na njegovo delovanje. Šele ob tem je mogoče realno presojati odnos med tržnim gospodarstvom in socialističnimi družbenimi odnosi v našem sistemu. Presojati, ali je naš sistem takšen sistem, ki ima homogeno strukturo svojih temeljnih elementov ali pa združuje nasprotno elemente. Ravno od strukture sistema in od njegovih *objektivnih sedanjih* tendenc so odvisne alternative, dileme in možne poti njegovega nadaljnega uspešnega oblikovanja in razvoja. Če se naš družbenoekonomski sistem razlikuje od kapitalističnega samo po tem, da imamo mi drugačne, naprednejše družbene odnose, potem bi logično res sledilo, da tudi naši družbeni odnosi morajo sami po sebi imeti dominanten položaj v tržnem gospodarstvu. V tem primeru bi socialistični družbeni odnosi že obvladali delovanje trga. Tako bi naše tržno gospodarstvo avtomatično reproduciralo naše socialistične družbene odnose, analogno kot trg reproducira ustrezne odnose v kapitalizmu.

Toda menim, da ima naš družbenoekonomski sistem v primeri s kapitalizmom še *druge bistvene, temeljne značilnosti*. V pričujoči analizi bom to pokazala in utemeljila.

IV

Pred tem pa želim navesti še dve stvari, in sicer zaradi metodološkega prijema.

Prvič. Menim, da najsplošnejše značilne poteze (pozitivne in negativne) veljajo za vsako pretežno prosto tržno gospodarstvo, ne glede na proizvodne odnose, ob katerih tržni mehanizem deluje oz. je deloval v zgodovini tržnega gospodarstva. Nekatere želim izrecno navesti: tržno gospodarstvo je poseben način, poseben mehanizem spontane družbene povezanosti proizvajalcev (oz. proizvodnih celic), na temelju družbene delitve dela in relativne samostojnosti posameznih proizvajalcev (celic). Vsak zasleduje svoj lastni interes, svoj interes ne glede na interes celotnega družbenega gospodarstva, za katerega tudi ne more biti odgovoren. K temu ga prisiljuje konkurenca. Tržni mehanizem se v celotni zgodovini tržnega gospodarstva kaže kot odličen mehanizem za razvoj proizvodnje, produktivnosti dela in vloženi sredstev, vseh produktivnih sil, za razvoj tržnega gospodarstva kot celote. Vsebuje svojo lastno in avtomatično pobudo za proizvodnjo: materialni interes, dohodek. Vsebuje svojo lastno pobudo in nagrado za razvoj produktivnih sil: posebni dohodek (ekstra dobiček). Tržni mehanizem pa ne samo nagrajuje, ampak tudi brezobzirno prisiljuje svoje tržne proizvajalce, da razvijajo produktivne sile; z neprestano grožnjo in tudi uresničevanjem te grožnje: s propadanjem najslabših. — Medsebojni odnosi med tržnimi proizvajalci se uresničujejo s pomočjo trga, v *cenah* njihovih proizvodov. Cena proizvoda je torej vidni izraz njihovih medsebojnih odnosov, odnosov ljudi med seboj. Ta cena seveda pomeni uresničenje kriterijev *delitve* med njimi; kriterijev delitve družbenega proizvoda, novo ustvarjene vrednosti, med proizvajalci oz. proizvodnimi celicami. — Delovanje tržnega gospodarstva neizogibno poraja tudi diferenciacijo med proizvajalci.

Drugič. Naše tržno gospodarstvo zdaj ne deluje učinkovito. Podatki o rasti proizvodnje, predvsem pa o produktivnosti dela, o rentabilnosti vloženi sredstev, o uspešnosti poslovanja, o akumulaciji, o inovacijah itd. kažejo v zadnjih letih dokaj slabe rezultate. V čem so vzroki tega? Naše tržno gospodarstvo ne deluje pretežno prosto. Deluje v pogojih celega sistema administrativnih, državnih, upravnih in političnih posegov, ki po neekonomskih kriterijih zarezujejo v delovanje tržnega gospodarstva in zavirajo njegovo normalno delovanje, to je delovanje po njegovih lastnih ekonomskih zakonitostih. Pretežno prosto gospodarstvo bi nedvomno prinašalo več uspešnih učinkov za razvoj produktivnih sil, zaradi katerih sploh imamo trg v našem sistemu. Naše državno poseganje pa ne izvaja tiste vrste normalnega reguliranja, ki je nujno potrebno; vsaj v

takšnem merilu, kot ga poznamo v razvitih zahodnih deželah. Tako v našem gospodarstvu ni nujno plačevati dolgov, je torej možno nekaznovano izkoriščati druge delovne organizacije; ni nujno izpolnjevati obveznosti iz pogodb; možno je okoriščati se z monopolnim ali oligopolnim položajem; najslabši proizvajalec ni prisiljen iti v stečaj, itd. Večletni inflacijski procesi paralizirajo prisilno moč, ki jo ima tržni mehanizem za rast produktivnosti in ekonomski napredek. — Tržno gospodarstvo je še vedno intenzivni mehanizem razvoja produktivnih sil, tudi v sodobnih razmerah. Toda samo, če pretežno samostojno deluje, po svoji lastni ekonomski logiki; in če je gospodarstvo približno stabilizirano. — V danih razmerah se v našem gospodarstvu normalni tržni učinki uresničujejo s težavo. Vendarle pa se tržne tendence kažejo z elementarno silo. Prav te normalne, objektivne tendence našega tržnega gospodarstva bom obravnavala v svoji nadaljnji analizi.

V

Vzemimo najprej *vprašanje delitve* v našem sistemu. Delitev je druga stran proizvodnih odnosov. Vprašanje delitve je bistveno vprašanje vsakih proizvodnih odnosov in preizkusni kamen takih ali drugačnih družbenih odnosov med ljudmi. Klasiki marksizma so za socialistično *netržno* gospodarstvo predvidevali načelo delitve po delu. Vprašanje je, kako naj teoretično in praktično pojmuje, uporabljamo in uresničujemo načelo delitve po delu v razmerah *tržnega* gospodarstva in socialističnih samoupravnih družbenih odnosov. Lenin je Marxovo načelo delitve po delu razumel in razlagal na določen način. Nedvomno ga je razlagal popolnoma drugače, kakor velewa načelo, h kateremu se primikamo v naši družbi in ki je, zelo verjetno, ustrezno za naš sistem. To je naše načelo delitve po kvaliteti in kvantiteti dela. Dohodek neposrednega proizvajalca bi bil po tem načelu sorazmeren količini in kvaliteti njegovega dela. Pri tem je naš proizvajalec sodelavec v sistemu celotnega družbenega gospodarskega procesa dela. Proces samoupravnega dogovarjanja in družbenega usmerjanja delitve, ki prav letos poteka v našem gospodarstvu in družbi, je pokazal, da načelo delitve po kvaliteti in kvantiteti dela ustreza našim samoupravnim odnosom. Množica naših samoupravljalcev je vsekakor temeljna družbena sila, ki je sposobna presojati ustreznost tega načela za naše razmere. Množica naših samoupravljalcev presoja to načelo nagrajevanja kot pravično, ustrezno, spodbudno za naše odnose in proizvodnjo. To načelo se bo približno uresničevalo kot temeljno načelo delitve v delovnih organizacijah, kot vsesplošno načelo nagrajevanja, za vse proizvodne veje, za vse delovne organizacije. Na ta način se bodo oblikovali kalkulatívni osebni dohodki, kot normalni osebni dohodki v našem gospodarstvu, neposredno v delovnih organizacijah. Ne glede na teoretično še nepopolno utemeljitev tega načela pa menim, da lahko jasno postavimo vprašanje delitve po minulemu delu. Živo delo je

edini resnični ustvarjalec proizvodov in vrednosti. Živo delo se povezuje z drugimi produkcijskimi tvorci in jih spravlja v gibanje. Tudi drugi tvorci so seveda neizogibno potrebni v proizvodnem procesu, z njihovo uporabo je živo delo praviloma bolj produktivno. Vendar samo sedanje, živo delo ustvarja družbeni proizvod, vrednost, dohodek. Minulo delo je že *opredmeteno* v proizvodih (ali v denarju) in je lastnina nekoga. Dohodek od minulega dela je v bistvu dohodek od lastnine. Minulo delo je lahko delo drugih proizvajalcev, delo drugih delovnih kolektivov. Minulo delo je delo v preteklih razdobjih, ki pa lahko sedanjemu lastniku prinaša dohodek. Lahko prinaša večji dohodek (ali zmanjša stroške) delovni organizaciji, ki s tem opredmetenim delom proizvaja. Minulo delo nekega posameznika je seveda lahko tudi njegovo lastno delo v prejšnjem časovnem razdobju. Le-to mu zdaj vnovič prinese dohodek, brez njegovega sedanjega dela. Toda ta dohodek mora biti *zdaj* nekje ustvarjen. Dohodek od minulega dela je torej delež, ki ga lastnik (svojega) minulega dela zahteva in dobiva od *sedanjih* proizvajalcev družbenega proizvoda. To je torej delež pri tistem, kar zdaj ustvarjajo drugi. Dohodek od minulega dela je potemtakem dohodek od *tujega* dela. Če lastnik opredmetenega dela vложи le-to v proizvodnjo bo dobil dohodek od lastnine proizvajalnih sredstev. (Na primer sistem delnic.) Dejstvo, da imamo samoupravne odnose, ne more spremeniti narave takega dohodka. Zato menim, da delitve dohodka po minulem delu ni mogoče obravnavati kot kriterij delitve po načelu kvantitete in kvalitete dela.

Katera načela delitve uresničuje tržni mehanizem v našem gospodarstvu? Odnosi med tržnimi proizvajalci, tj. med delovnimi organizacijami v našem gospodarstvu, se uresničujejo v *cenah* njihovih proizvodov. Cena je kategorija in uresničevalec delitve narodnega dohodka med njimi. V *isti tržni ceni* je uresničena delitev med proizvodnimi vejami in delitev med tržnimi proizvajalci v veji; torej med skupinami delovnih organizacij glede na proizvodne veje in med delovnimi organizacijami znotraj veje. Tržni mehanizem nagrajuje svoje tržne proizvajalce v veji po poprečnem delu, ki je potrebno za proizvodnjo tega blaga. Toda to načelo in poprečje se direktno uresničujeta samo v takih razmerah, ko se proizvodi prodajajo po vrednosti (v poprečju), to je po vrednostni ceni. To je bilo v posebnih razmerah male in primitivne proizvodnje, v razmerah ročne tehnike, pred kapitalizmom. V našem gospodarstvu se proizvodi ne prodajajo po vrednosti. Jugoslovanski ekonomisti smo enotnega mnenja, da prodaja po vrednostni ceni niti ne bi bila zaželena, ker ne bi spodbujala k razvoju proizvodnje in produktivnih sil.

Industrijska proizvodnja in večja razvitost produktivnih sil je zakon vrednosti spremenila v obliko produkcijske cene. Njen kriterij delitve presežne vrednosti med proizvodnimi vejami je vsota vseh vloženih produkcijskih tvorcev. Dalje, sodobni kapitalizem, a tudi

naše gospodarstvo, pozna monopolno ceno, za katero ni treba poudarjati, kakšna načela delitve so v njej uresničena. — Ob teh realnih cenah, ki jih pozna zgodovina tržnega gospodarstva, se je pri nas pojavila teorija dohodne cene. Za naše gospodarstvo je predlagala takšno »socialistično« normalno ceno, ki bi uresničevala kriterij delitve dohodka med panogami po vsoti vseh produkcijskih tvorcev skupaj, (torej ne samo po delu!). V nasprotju s produkcijsko ceno je proizvodni tvorec delo ovrednotila s celotno novo ustvarjeno vrednostjo (narodnim dohodkom), kar jo je pripeljalo do končnega nesmisla. — Kakršnakoli cena se že oblikuje v našem gospodarstvu, eno je zanesljivo: nimamo sistema vrednostnih cen, in si ga iz zgoraj navedenih razlogov tudi ne želimo. Edino vrednostna cena pa je takšna cena, ki razdeljuje narodni dohodek med vejami po ustvarjeni vrednosti, torej sorazmerno delovnim prispevkom vsake izmed vej. Znotraj veje pa vrednostna cena nagrajuje tržne proizvajalce po poprečno potrebnem delu.

Tržni mehanizem torej v sodobnih razmerah razdeljuje narodni dohodek med svoje tržne proizvajalce, ne sorazmerno z njihovim delovnim prispevkom. Poleg tega jih nagrajuje tudi po tem, koliko so sposobni in kako hitro so sposobni prilagajati se povpraševanju in družbenim potrebam. Nagrajuje jih tudi glede na to, koliko so sposobni povečati produktivnost dela, torej če z manjšo količino svojega dela dosejajo dani proizvodni rezultat. Za vsak tak dosežek tržni mehanizem nagrajuje svoje proizvajalce s posebnim dohodkom, ekstra dobičkom. — Ob vsem tem sklepam, da tržni kriteriji delitve uresničujejo takšna načela, ki so sposobna, da na tržni način čimbolj spodbujajo razvoj produktivnih sil in celotnega tržnega gospodarstva. — Ne obravnavam pa administrativnega režima, ki velja za mnoge cene v našem gospodarstvu. Te cene z delitvijo v sorazmerju z delom nimajo nobene zveze in se tudi ne oblikujejo po ekonomskih načelih. Toda tudi take cene imajo funkcijo delitve. Nizka administrativna cena odvzema del dohodka tistim delovnim organizacijam, ki morajo prodajati po taki ceni.

Naš trg proizvodov, kolikor prosto deluje, uresničuje svoje kriterije delitve v *tržnih cenah*. Tržna cena pa se v našem gospodarstvu ne oblikuje po istih načelih, ki veljajo za oblikovanje (kalkulativnih) osebnih dohodkov v delovnih organizacijah, po samoupravnih dogovorih, po kvantiteti in kvaliteti vložnega dela. — Naše delovne organizacije oblikujejo še dodatni del osebnih dohodkov, po poslovnem uspehu. Ta del osebnih dohodkov je spodbuden in normalen kot pobuda za boljše poslovanje. Preden se del dohodka delovne organizacije lahko razdeli na dodatne osebne dohodke, ga je treba doseči z uspešnim tržnim poslovanjem.² Delovna organizacija dosega

---

² Pri tem seveda predpostavljam, da delovna organizacija dodatno deli samo dohodek, ki ga je v resnici dosegla s svojim poslovnim rezultatom. V naši gospodarski praksi je ta normalnost omajana. Po podatkih dnevnega časopisja smo imeli na primer v letu 1970 v občini Ljubljana-Center kar 44 takih delovnih organizacij, ki

svoj dohodek v tržni ceni svojih proizvodov. Ravno v tržni ceni pa so že uresničeni vsi tržni kriteriji delitve. Trg diktira ceno tržnim udeležencem ali pa omogoča oligopolno ali monopolno ceno. Trg torej uresničuje svoja tržna načela delitve med delovnimi organizacijami, ne po socialističnih samoupravnih odnosih, ne po samoupravnem načelu oblikovanja osebnih dohodkov v delovnih organizacijah. Skratka, tržne cene v sodobnih razmerah vsebujejo take kriterije delitve med delovnimi organizacijami, ki niso kriteriji delitve po delovnih načelih.

VI

Naši poslovni ljudje dobro čutijo in vedo, katera pot je uspešna za povečanje poslovnih uspehov, kaj terja razvoj poslovnosti. Vzemimo vprašanje *akumulacije*. Za modernizacijo in razvoj podjetja so potrebna večja finančna sredstva. V gospodarstvu, ki se razvija in se mora modernizirati, lastna akumulacija podjetij ne zadošča. Posebno ne v našem gospodarstvu, katerega delež v narodnem dohodku je sorazmerno majhen. Pomanjkanje kapitala je pereč problem v našem gospodarstvu, tako kot v deželah v razvoju. Naša najbolj uspešna podjetja želijo in zahtevajo relativno prost trg denarja in kapitala, ki bi posredoval dostop do finančnih sredstev (in alokacijo finančnih sredstev) — ne po poti administrativne in bančne distribucije, ampak po ekonomskih (tržnih) načelih; po kriteriju povpraševanja po kapitalu, kar temelji na rentabilnejši uporabi finančnih sredstev. Poslovni ljudje, naše delovne organizacije so pripravljene plačati racionalno ceno kapitala in tudi določen dohodek tistim, ki imajo finančna sredstva, samo da bi prišle do potrebnega kapitala.

Akumulacija je neizogibno sredstvo za moderniziranje proizvodnje in za razvoj gospodarstva. Izkušnje izrednega razvoja sodobnega gospodarstva in njegovih produktivnih sil nam očitno kažejo na instrumente tega razvoja. Ob profitnem motivu se kapitalistični podjetniki kažejo kot fanatiki akumulacije. Za naše gospodarstvo in družbo bi lahko rekli, da se nekaj let obnašamo kot fanatiki potrošnje.³ Razmišljanja, kako v našem sistemu povečati nagib k akumulaciji, nas navajajo k sklepom, da je sedanja možna pot predvsem po načelu materialnega interesa, dohodka. Osební lastnik denarnih sredstev, naš neposredni proizvajalec (ali pa tudi delovna organizacija) ima po tržnih načelih in po načelu materialne koristi pravico, da se odloča za svojo lastno materialno korist. Svoja prosta denarna sredstva bo vložil v proizvodnjo (na primer v obliki delnice), če bi od tega imel materialno korist, določen dohodek. Dohodek od delnic

---

so kljub znatnemu znižanju svoje rentabilnosti in ekonomičnosti povečale svoje osebne dohodke, nekatere do 30 %.

³ V našem gospodarstvu seveda tudi investiramo; toda ne samo iz prihrankov, temveč tudi iz neustvarjenega dohodka, kar pomeni na račun drugih, s pomočjo inflacije.

bi bil pobuda za varčevanje in akumulacijo. Ali bi to bilo v korist hitrejšega razvoja podjetij in našega gospodarstva? Da, pa bodisi da gre za delnice delovnih organizacij ali neposrednih proizvajalcev. Če pa isto institucijo presojamo z vidika socialističnih odnosov v delitvi, ne more biti dvoma, da gre tu za dohodek od minulega dela. Nekateri menijo, da pri delnicah delovnih organizacij ostaja vse skupaj v družbeni lastnini, torej socialistično. Če delovna organizacija dobiva dohodek od dela *druge* delovne organizacije, je to socialistični odnos med njima? Tudi monopolna cena in monopolni dobiček delovne organizacije nastajata znotraj družbenega sektorja.

Tendence našega poslovnega življenja so razumljive in tudi utemeljene v tem, ker izvirajo iz zahtev razvoja tržnega gospodarstva. To so objektivne tendence in objektivna logika tržnega gospodarstva na sedanji stopnji razvoja njegovih produktivnih sil. Poslovni ljudje ne morejo biti »krivi«, če že dalj časa ugotavljajo, kaj je v korist izboljšanja poslovanja in uspeha v konkurenci, kaj je potrebno za razvoj podjetja v tržnem gospodarstvu in za povečanje produktivnosti vloženi sredstev. Zbiranje in proizvodna uporaba raznih vrst denarnih in finančnih sredstev lahko pomembno pomagata. Tako nastajajo razmišljanja o racionalnosti uporabe obligacij in tudi delnic v našem gospodarstvu.

Nekaj drugega pa je, ko se pojavljajo »teorije«, ki razlagajo pojave naše prakse in nam prezentirajo nove socialistične resnice o enorodnosti socialističnih odnosov in našega tržnega gospodarstva. Beremo o novih socialističnih pojavih pri nas: začeni s teorijo o socialističnih tržnih zakonih, kar neprestano ponavlja teorija dohodne cene; dalje, imamo razlage o socialističnem načelu tržnega dohodka, o socialističnem kriteriju uspešnosti tržnega poslovanja, o socialističnih delnicah, itd. Tako gremo lahko dalje in utemeljemo: socialistični dohodek od minulega dela, socialistični monopol, socialistično izkoriščanje. Skratka vse, kar se pojavlja v tržnem gospodarstvu pri nas, je socialistično zato, ker je pri nas in ker to mi uporabljamo. Do socializma bi po logiki nekaterih teorij najbolj preprosto prišli tako, da bi obstoječe tržne odnose preimenovali v socialistične odnose.

Iz svoje dosedanje obravnave ugotavljam *dvojnost* tendenc v našem sistemu: tendence, ki jih poraja naše tržno gospodarstvo in ki delujejo v smeri razvoja gospodarstva in produktivnih sil; — a pri tem prav te tendence ne vsebujejo socialističnih odnosov delitve, in jih neposredno ne razvijajo. Socialistični samoupravni odnosi vsebujejo drugačne tendence od tendenc tržnega gospodarstva. Interesi poslovne uspešnosti nedvomno pospešujejo razvoj tržnega gospodarstva in produktivnih sil. Prav ti interesi pa neposredno ne razvijajo socialističnih družbenih odnosov. Seveda je vprašanje, v čem so vzroki tega. Namreč tega, da naše tržno gospodarstvo vsebuje nesocialistične tendence, kljub socialističnim družbenim odnosom pri nas.

VII

V vsakem tržnem gospodarstvu, tudi v našem, deluje konkurenca in mora delovati. Brez nje tržno gospodarstvo ne more biti učinkovito; če ni pretežno proste konkurence, je tržna oblika blaga samo formalna. Tržna konkurenca prisiljuje vse njene udeležence, tj. delovne organizacije v našem gospodarstvu, da zasledujejo svoj interes, da se brigajo za svoj, ne za tuji uspeh; da izkoriščajo vsa v družbi dovoljena sredstva in pravila igre za to, da bi povečale svoj lastni poslovni uspeh.

Tržno gospodarstvo *povezuje* svoje udeležence v sistem družbenega gospodarstva; a poleg tega jih tudi ločuje. Tržni proizvajalci so povezani med seboj v sistem odvisnosti drug od drugega, in to zaradi družbene delitve dela. Ob tej neizogibni medsebojni odvisnosti pa delujejo vsak za sebe, tudi brezobzirno drug do drugega. Na trgu zadevajo v interese drug drugega. Vsak konkurent deluje z namenom, da bi postal uspešnejši od drugih, da bi druge prekosil in pritegnil čim večji del povpraševanja k sebi. Konkurenca jim neprestano narekuje delovanje za svojo lastno korist. Kdor bi se obnašal altruistično, kdor bi se ravnal po interesu celotnega gospodarstva in družbe, ne po svojem lastnem, bi v kratkem času izpadel iz tega stroja. Zato posamezni tržni proizvajalci ne morejo biti odgovorni in sami ne morejo imeti družbene odgovornosti za rezultate svojega tržnega delovanja.

Tržni proizvajalci so v konkurenci nenehno ogroženi, zato ne izbirajo sredstev, da ohranijo svojo eksistenco in si pridobijo prednost pred sokonkurenti. Uporabljajo vsa sredstva in poti, ki jih družba oziroma država dovoljuje ali ne prepoveduje. Tako se okoriščajo tudi z monopolnim položajem, če ga imajo in če jih družba pri tem ne ovira. Okoriščajo se tudi z inflacijskimi tržnimi tendencami, če le-te obstajajo v gospodarstvu. Takšno obnašanje ni posledica slabe družbene zavesti naših delovnih organizacij, ampak izraz nujnosti in tudi njihove sposobnosti, da se obnašajo predvsem kot tržni konkurenti, v svojem lastnem interesu, ne pa kot odgovorni nosilci družbenih odnosov med ljudmi. To okoriščanje naših tržnih proizvajalcev z monopolno tržno strukturo in z inflacijskimi procesi je predvsem posledica pomanjkljivosti naše ekonomske politike in normalnega reguliranja gospodarstva. Pobuda *tržnega* obnašanja proizvajalcev ni in ne more biti samoupravna zavest o solidarnosti delovnih ljudi v celotnem gospodarstvu. Samo delovanje po tržnih načelih jim zagotavlja nadaljnji obstoj. Zato ne morejo imeti na skrbi interesa združenega dela in razvoja socialističnih odnosov, kadar se odločajo kot tržni konkurenti. To pa morajo delati vsak dan. — Tržno gospodarstvo je še vedno lahko zelo učinkovit gospodarski mehanizem. Egoistično delovanje tržnih proizvajalcev je neločljiv sestavni del tega mehanizma, celo instrument njegovega uresničevanja.

Ugotavljam torej, da samoupravni družbeni odnosi *združujejo* delovne ljudi v enotnem interesu skupnega družbenega procesa pro-

izvodnje in dela, z namenom izboljšati materialne pogoje življenja in v solidarni akciji za oblikovanje pravičnejših odnosov med ljudmi. Tržni mehanizem in konkurenca pa ločujeta tržne proizvajalce v delovanje za lastno materialno korist, ne glede na skupni družbeni interes.

VIII

Ne mislim, da sem doslej povedala vse o dveh temeljnih elementih našega sistema in izčrpno analizirala tendence tržnega gospodarstva v našem sistemu. Toda menim, da iz dosedanje obravnave lahko povzamem tole:

Samoupravni socialistični odnosi v našem sistemu težijo k uresničevanju delitve po delu, po kvaliteti in kvantiteti dela. Proces samoupravnega dogovarjanja v oblikovanju osebnih dohodkov v delovnih organizacijah je sposoben uresničevati to težnjo. Tržni mehanizem pa v našem gospodarstvu ne uresničuje in ne more uresničevati take delitve narodnega dohodka *med delovnimi organizacijami*, ki bi ustrezala delovnemu načelu. Odnosi med delovnimi organizacijami se uresničujejo s pomočjo trga, v cenah proizvodov. Dejala sem, da vrednostna cena ni realna v našem gospodarstvu in da tudi ne bi bila spodbudna za njegov razvoj.

Notranja logika samoupravnih odnosov veleva, naj bi naše delovne organizacije oblikovale med seboj takšno medsebojno povezanost, ki bi posamezne organizacije združevala kot celice enotnega proizvodnega in delovnega družbenega organizma, v katerem imajo vse celice enoten, skupni interes. Toda tržno gospodarstvo in konkurenca zahtevata od naših delovnih organizacij tržno obnašanje; to je obnašanje za svojo lastno materialno korist, ne glede na druge, proti drugim. Tržno obnašanje povezuje naše delovne organizacije šele s pomočjo trga, po *tržnih* načelih. V tržnih *cenah* njihovih proizvodov so materializirani in vidni njihovi medsebojni odnosi.

Socialistični odnosi nedvomno težijo k temu, da se postopno odpravi izkoriščanje tujega dela, okoriščanje posameznikov ali skupin posameznikov (delovnih organizacij, ali celotnih proizvodnih vej) z delom drugih. Tržno gospodarstvo ne samo da vsebuje, ampak v svojem razmahu nujno ponuja delitev tudi po minulem delu, to je po tujem delu; vsiljuje tudi tendence, da bi se okoriščali z delom drugih.

Zaradi vsega tega menim, da socialistični samoupravni odnosi in tržno gospodarstvo v našem sistemu nista enorodna elementa, nimata iste *družbene* vsebine, ampak različno druga drugi si nasprotujoči. V naših družbenoekonomskih razmerah se očitno kaže *protislovje med samoupravnimi družbenimi odnosi in objektivno logiko tržnega gospodarstva*. Naše tržno gospodarstvo samo po sebi ne deluje v smeri podpiranja socialističnih odnosov. Tržni avtomatizem deluje celo v nasprotni smeri. Notranja logika našega tržnega gospo-

darstva v svoji stihiji vsebuje in vsiljuje tudi tendence nesocialističnih odnosov.

Tržna oblika gospodarstva, kakršna je sedaj v naših razmerah, je še vedno najustreznejša oblika za razvoj gospodarstva in produktivnih sil. Tržna oblika gospodarstva potemtakem ni potrebna za krepitev in za razvoj socialističnih odnosov, ampak je nujno potrebna zaradi *razvoja produktivnih sil* v našem gospodarstvu. Naše produktivne sile so sorazmerno še zaostale; v našem gospodarstvu še niso dosegle niti ravni razvitih kapitalističnih dežel. Tako je protislovje med socialističnimi odnosi in tržnimi tendencami samo viden izraz protislovja med socialističnimi odnosi in našimi sedanjimi produktivnimi silami, ki so komaj dosegle raven kapitalističnih dežel. Zato ugotavljam, da je *protislovje med socialističnimi družbenimi odnosi* in (še neustreznimi) *produktivnimi silami temeljno protislovje našega družbenoekonomskega sistema*. Vsekakor ima to protislovje zelo pomembne, temeljne posledice za naš sistem.

IX

V čem je vzrok, da naše tržno gospodarstvo, tudi ob socialističnih odnosih in kljub njim, še vedno vsiljuje nesocialistične odnose?

V naši družbi se je oblikovalo pojmovanje, da so socialistični odnosi sposobni samodejno, že samo s svojim obstojem paralizirati negativne vplive tržnih odnosov in imeti premoč nad tržnimi odnosi. Oblikovalo se je mnenje, da sami socialistični odnosi zagotavljajo spontan razvoj celotnega sistema v smeri socializma; s pomočjo tržnega gospodarstva, ki bo razvijalo nezadostne produktivne sile, a ne bo sposobno ogroziti samoupravnih odnosov. Logika tržnega gospodarstva se v našem sistemu prebija dokaj intenzivno. Kljub vsem našim željam o spontani skladnosti našega ekonomskega sistema, tržne tendence ne delujejo v smeri socialističnih odnosov. Zakaj našim družbenim odnosom doslej še ni uspelo da bi zavladali tržnemu gospodarstvu?

Po vsem tem *ne* kaže, da bi proizvodni odnosi sploh lahko bili tisti primarni tvorci, ki bi trgu in celotnemu tržnemu gospodarstvu avtomatično lahko vtisnili svoja načela in svoje odnose.

Katere so potemtakem tiste temeljne sile in tvorci, ki ustvarjajo tržne kriterije delitve, ki torej lahko uspešno *diktirajo trgu*, v kakšni obliki in kako naj deluje, kaj naj uresničuje?

To so produktivne sile, to je stopnja razvoja produktivnih sil!

Vzemimo za primer nastanek sistema nepopolne konkurence v razvoju kapitalizma. Monopolna in oligopolna tržna struktura je omogočila, da se je v sodobnem kapitalizmu oblikoval *sistem* monopolnih in oligopolnih cen. Z nastankom takega sistema cen se je popolnoma spremenila oblika delovanja zakona vrednosti in s tem so bila spremenjena tudi tržna načela delitve, to je delitve med proizvodnimi vejami in med posameznimi tržnimi proizvajalci znotraj vej. Prejšnji sistem produkcijskih cen se je izgubil. Vse to ni nastalo

po naključju, pač pa kot zakonita posledica razvoja. Hilferding je v svoji analizi monopolnega kapitalizma pokazal in utemeljil, da je oblikovanje sistema monopolne konkurence in monopolnih cen — zakonit objektivni rezultat dolgotrajnih in intenzivnih procesov: procesov koncentracije in centralizacije proizvodnje, koncentracije vseh produkcijskih tvorcev; vse to na temelju velikih dosežkov moderne proizvodne tehnike, tehničnih znanosti, itd. Vse te procese, ki jih Hilferding prikazuje, lahko označimo z eno besedo: to so procesi razvoja produktivnih sil.

Sklepam, da so produktivne sile bile sposobne v svojem intenzivnem razvoju pripeljati do spremembe konkurence, tržne strukture, sistema cen in do spremembe tržnih načel delitve v taka načela, ki ustrezajo rezultatom razvoja njih samih, produktivnih sil. *Produktivne sile* so s svojim razvojem prinesle temeljne spremembe v tržno gospodarstvo ob danih, istih kapitalističnih odnosih. Produktivne sile so svoje tendence uveljavljale z močjo svojega razvoja, ne glede na romantične teorije in pozive nekaterih zahodnih ekonomistov k vrnitvi k »pravični« popolni konkurenci.

Produktivne sile so najbolj dinamičen element v družbenem gospodarstvu. Razvijajo se sorazmerno hitro. V zgodovini svojega razvoja porajajo tudi ustrezne mehanizme za svoj nadaljnji razvoj (na primer: tržno obliko gospodarstva). Če se gospodarstvo in družba razvijata spontano, produktivne sile same porajajo in zahtevajo ustrezne proizvodne odnose, ustrezne razvojni stopnji njih samih, produktivnih sil. Sami proizvodni odnosi med ljudmi so v resnici *proizvod* družbene proizvodnje in njenih produktivnih sil. Lahko bi rekli, da produktivne sile »proizvajajo« tudi proizvodne odnose, seveda sebi ustrezne proizvodne odnose. Produktivne sile na splošno določajo tudi proizvodne odnose med ljudmi, ki s temi produktivnimi silami proizvajajo.

Menim, da temeljna razlika med klasičnim kapitalizmom in našim sistemom ni samo v tem, da imamo različne družbene odnose. Ena temeljnih posebnosti našega sistema je tudi v tem, da so naše produktivne sile še v protislovju z našimi družbenimi odnosi; naše produktivne sile še ne ustrezajo. V procesu nastajanja kapitalistične formacije je bilo narobe: produktivne sile so v svojem predhodnem razvoju dosegle stopnjo, da so že same zahtevale oblikovanje novih družbenih odnosov; to so zahtevale neodložljivo. Kapitalistična revolucija je oblikovala nove, ustrezne družbene odnose. Že poprej razvite produktivne sile so se združile z novimi, »svojimi« odnosi v konsistenten sistem. V tej spojitvi ustreznih sestavnih delov je kapitalistični sistem dobil izredno vitalno moč in sposobnost za razvoj. Kapitalizem je zaživel v samodejnem in izrednem razvoju svojih produktivnih sil in celotnega sistema.

Stvar torej ni v tem, da so bili kapitalistični odnosi sposobni podrediti si tržno gospodarstvo tako, da je le-to uresničevalo kapitalistične odnose. Nasprotno! Novo nastali kapitalistični odnosi so

dobili že vse pripravljeno. Razvite produktivne sile so že od prej same vsebovale tendenco kapitalističnih odnosov. Razvite produktivne sile, ki delujejo v tržnem gospodarstvu, so že od prej dajale tržnemu gospodarstvu kapitalistično družbeno tendenco. Še več, razvite produktivne sile so že prej neodložljivo zahtevale oblikovanje takih odnosov. Družbena tendenca produktivnih sil v tržnem gospodarstvu je torej bila prav takšna, kot so jo vsebovali novo nastali odnosi. *Družbena vsebina* odnosov na obeh področjih, v tržnem gospodarstvu in v družbi, je bila enaka, skupna, skladna. Prav zato je tržno gospodarstvo čisto spontano delovalo po kapitalističnih načelih. Ni bilo potrebno, da bi družbeni odnosi diktirali trgu. Ugotavljam tole: tržno gospodarstvo samo po sebi teži k takim družbenim odnosom, ki *neposredno* ustrezajo produktivnim silam; to je tistim in takšnim produktivnim silam, kakršne delujejo v tem tržnem gospodarstvu, v njegovi proizvodnji.

X

Če obravnavamo kapitalistični sistem, ki je v svojem klasičnem razdobju bil skladen sistem produktivnih sil in ustreznih proizvodnih odnosov — ni takoj očitno, kdo ima temeljno vlogo: ali proizvodni odnosi ali produktivne sile. Pri medsebojni neuskkljenosti, kakršna je sedaj v našem sistemu, pa se bolj očitno pokaže, da imajo dominantno vlogo v družbenoekonomskem sistemu *produktivne sile*, dosežena stopnja njihovega razvoja.

Tudi naše produktivne sile zahtevajo *svoja* ustrezna sredstva za razvoj. Zahtevajo tržni mehanizem, ker jim ustreza in ker je še vedno najuspešnejši mehanizem za njihov razvoj. Na sedanji, komaj kapitalistični ravni svojega razvoja pa naše produktivne sile same po sebi še niso sposobne razvijati novih socialističnih odnosov. Zaradi relativne zaostalosti še vedno dopuščajo in celo vsiljujejo nesocialistične odnose. Dominantna vloga produktivnih sil se v našem sistemu uveljavlja na ta način, da novi socialistični odnosi samodejno ne morejo preprečevati tendenc, ki jih vsebuje naše tržno gospodarstvo. Nasprotno: tržno gospodarstvo, ki je mehanizem razvoja naših sedanjih produkcijskih sil, je sposobno nasprotovati socialističnim odnosom. Primat produktivnih sil obstaja, ne glede na naše želje po samodejni vsemogočnosti naših proizvodnih odnosov.

Idealistična predstava o dominantnosti proizvodnih odnosov v našem družbenoekonomskem sistemu je deloma razumljiva za našo družbo, za našo generacijo. Izvedli smo socialistično revolucijo in zavestno uresničili socialistične odnose. Prepričanje v naše subjektivne revolucionarne zmožnosti nam je oblikovalo iluzijo o primatu in vsemogočnosti teh družbenih odnosov, ki smo jih zmagovito uresničili. Naše produktivne sile so bile sicer poprej že vsaj toliko razvite, da je zavestna družbena akcija za socialistično preobrazbo (temelječa na znanstvenem socializmu, ob nakopičenih družbenih protislovjih in v težkih razmerah) — mogla biti uspešna in da je

realno možen nadaljnji uspešni razvoj našega sistema. Naše produktivne sile pa očitno še niso tako razvite, da bi same dalje razvijale nove družbene odnose. Nedvomno se je naš sistem oblikoval v zgodovini prej, preden bi ga ustvaril popolnoma spontan razvoj. Zato je nujno potrebna še nadaljnja *zavestna* graditev tega sistema. Tako kot je sam sistem nastajal s pomočjo zavestne akcije, na znanstveni podlagi.

Zgoraj navedeno idealistično pojmovanje pa bi nas v našem gospodarstvu in sistemu lahko usmerjalo v nerealne in zato neuspešne akcije; lahko bi nas pripeljalo do odklanjanja *družbene odgovornosti* za ekonomske probleme in naš razvoj. Če bi pustili, da bi naš sistem deloval brez družbenega usmerjanja, bi se lahko uresničevale vse spontane posledice dominantne vloge (še premalo razvitih) produktivnih sil. Menim, da bi v takem primeru naš sistem izgubljal svojo vitalnost.

Temeljno protislovje našega sistema pomeni nehomogenost in neskladnost njegovih temeljnih elementov. Zato menim, da poskusi oblikovati konsistenten model našega sistema, namreč konsistenten tako, da bi sam sistem *spontano*, po svojih lastnih zakonitostih deloval v smeri socialistične graditve — taki poskusi ne morejo biti uspešni. Naš družbenoekonomski sistem ni homogen in še nekaj časa ne bo homogen. To so naše objektivne razmere.

V našem sistemu je potrebno zavestno delovanje za podporo procesu razvoja novih družbenih odnosov. A poleg tega ni mogoče odstopiti od tržnega gospodarstva. Zaradi tega, ker je hitrejši razvoj produktivnih sil poglobitve važnosti v našem sistemu; zato, da bi se razvite produktivne sile čimprej lahko spajale v skladnejši sistem s socialističnimi odnosi.

XI

Navedena protislovja našega sistema nedvomno pomenijo težavne objektivne razmere za sedanje njegovo funkcioniranje in tudi za sedanje družbeno usmerjanje našega sistema. Dvojni značaj temeljnih elementov našega sistema se na primer kaže tako: delitev tudi po načelu minulega (opredmetenega) dela, vloženega v proizvodnjo, je očitno koristna za hitrejši razvoj gospodarstva in produktivnih sil. Toda taka delitev ne pomeni socialističnega odnosa. To je primer, da interes sedanjih produktivnih sil zahteva eno, socialistični odnosi drugo, nasprotno. Toda neizogibno je, da bomo v taki simbiozi živeli še nekaj časa.

Ali so potemtakem prav te objektivne težavne razmere krive, da imamo v našem sistemu dovolj problemov?

Objektivne razmere so razmere, v katerih živijo in delujejo subjekti, ljudje, družba. Njihovo zavestno delovanje je lahko uspešno kljub težavnim razmeram ali pa manj uspešno. Tudi v najtežavnejših razmerah lahko družba zavestno naredi velike korake naprej, v svoji zgodovini. To je odvisno od nje same: najprej od njene sposobnosti,

da *spozna* objektivne zakonitosti svojega družbenega razvoja, zatem od njene sposobnosti, da *izkorišča* te objektivne zakonitosti in razmere sebi v prid, v prid napredka; dalje, od njene *pripravljenosti* za to trdo delo itd.

Objektivne težavne razmere vendarle ne morejo opravičiti vseh napak v našem delovanju. Vzemimo na primer doslej manj uspešno stabilizacijsko politiko v našem gospodarstvu. Nekateri menijo, da je vzrok naših inflacijskih procesov v tem, ker še nismo obvladali tržne stihije v naši družbi. Ne. Pač pa je vzrok naših inflacijskih procesov v tem, ker še nismo obvladali naših *lastnih* nerealnih želja po potrošnji; ker se še nismo podredili realnim možnostim potrošnje v naših razmerah. To je predvsem naš subjektivni problem, ne pa rezultat objektivnih težav sistema. Inflacijski problem je v naslednjem smislu *kvantitativen* problem (torej to ni problem samega sistema, ni problem takšne ali drugačne kvalitete ali narave sistema). Kadarkoli tržno gospodarstvo, ne glede na to, ali ima socialistične ali kapitalistične odnose, ne glede na to, ali ima visoko razvito gospodarstvo ali gospodarstvo, ki je šele v razvoju — kadarkoli tržno gospodarstvo, njegova ekonomska in družbena politika, ustvarja oziroma emitira *preveliko* popraševanje v primeri z možno velikostjo ponudbe blaga — v takem primeru tržni mehanizem to povpraševanje zavira. Zavira s pomočjo zviševanja cen. Trg namreč avtomatično in neprestano uskljuje tok povpraševanja s tokom ponudbe. Ali z drugimi besedami: kadarkoli poskuša družba trošiti več, kot zmore proizvesti in uvoziti — ji trg to preprečuje. Premik cene je tržni način za ponovno usklajevanje gospodarstva. V tem je »krivda« stihije tržnih zakonov; da pokažejo to, kar delamo v gospodarstvu in v vseh vrstah potrošnje.

Razmere protislovnosti temeljnih elementov v našem sistemu nam *nujno narekujejo zavestno družbeno delovanje* z namenom pospeševanja gospodarskega razvoja in zavestno nepretrgano družbeno delo za nadaljevanje socialistične preobrazbe. Ne moremo zanesljivo trditi da bi se naš sistem sam od sebe razvijal v smeri socializma. Zato ne, ker so njegove produktivne sile še relativno zaostale; te porajajo *svoje* odnose, a ravno produktivne sile imajo dominantno vlogo v družbenoekonomskem sistemu. Navedena objektivna protislovnost, ob dominantnosti produktivnih sil, bi lahko imela za naš sistem hujše posledice; namreč to, da bi sistem, če bi deloval popolnoma samodejno, v svojih težnjah porajal in vsiljeval nesocialistične odnose; takšne, kot jih zmorejo, dopuščajo ali celo poskušajo vsiljevati njegove sedanje produktivne sile. — Prav na take možne posledice sem hotela opozoriti v svoji analizi.

Naše socialistične odnose smo pričeli oblikovati zavestno v najhujših vojnih razmerah. Ne moremo ostati na pol poti, pravzaprav na njenem začetku. Proces našega ekonomskega in družbenega razvoja ni mogoče prepustiti stihiji. Tržno gospodarstvo je nedvomno sposobno dajati mnogo boljše rezultate v gospodarskem

razvoju kot na primer togo centralistično planiranje. A produktivne sile še niso tako razvite, da bi bilo tržno gospodarstvo samo po sebi sposobno razvijati procese socialistične preobrazbe. Tržni zakoni še ne vsebujejo in sami ne porajajo socialističnih odnosov. Poleg tega obstaja še dodatni razlog, ki narekuje zavestno družbeno delovanje na ekonomskem področju. Tržni mehanizem v sodobnih razmerah, to je ob doseženi stopnji družbenosti gospodarstva, ni več zadovoljiv kot edini mehanizem za urejanje in usklajevanje sodobnega gospodarstva in njegovega razvoja. Na to kaže relativno pomembna mera družbenega oziroma državnega reguliranja gospodarstva v razvitih zahodnih deželah.

Znanstvene ugotovitve o zakonitosti družbenoekonomskega razvoja in o možnosti socializma so bile neposredna podlaga za zavestno uresničevanje socialistične preobrazbe. Družbeno delovanje za nadaljnji razvoj našega sistema bo prav tako lahko uspešno le tedaj, če bo temeljilo na sistematičnih in strokovnih analizah; če bo temeljilo na poznavanju realnih objektivnih razmer in zakonitosti.

Objektivnih zakonov družbe in narave sicer ne moremo spreminjati po svojih željah. Objektivni zakoni se spreminjajo sami, med razvojem. Pač pa lahko, če smo sposobni, spreminjamo rezultate in učinke delovanja teh zakonov.

Prvi pogoj in predpostavka za uspešno človekovo poseganje v delovanje objektivnih zakonitosti je proučevanje, spoznavanje in poznanje te zakonitosti. Do takih spoznanj pride človek seveda po poti trdega dela, raziskav, analiz, primerjav, znanosti. Šele to nas usposablja, da bi lahko spreminjali učinke in rezultate delovanja objektivnih zakonov sebi v prid. Menim, da je naše družbeno usmerjanje lahko uspešno in v službi pospeševanja socialistične izobrazbe, če se bo v svojem delovanju neposredno opiralo na temeljite strokovne analize; če bo temeljilo na znanstvenih raziskavah, na znanstvenih ugotovitvah in pri vsem tem na posameznih izkušnjah in intuiciji. Naše družbeno usmerjanje naj bi v svojem delovanju neposredno izkoriščalo analize in ugotovitve družbenih znanosti: ekonomske, sociološke, filozofske, političnih znanosti itd. Menim, da so v naši družbi nujno potrebni skupni napor družbenoekonomske politike in znanosti v odgovornem usmerjanju gospodarstva in razvoja našega sistema.

XII

Predmet moje sedanje analize niso alternative našega ekonomskega in družbenega usmerjanja, tekoče ali razvojne politike. Vendarle želim k svoji obravnavi dodati nekaj svojih pripomb. Zdi se, da bi v naši ekonomski politiki morali žrtvovati dokajšen del svojega truda za tale vprašanja:

1. Za uresničevanje pobude ekstra dohodka (ekstra dobička) v našem gospodarstvu. To je vprašanje priznavanja povečanega do-

hodka in povečanih osebnih dohodkov tistim delovnim organizacijam, ki s svojimi lastnimi prizadevanji povečajo produktivnost dela in vloženi sredstev.

2. Za pospeševanje procesov integracije in oblikovanja velike in sodobne proizvodnje v našem gospodarstvu. Oblikovanje velikih proizvodnih enot in velikih združenj pomeni možnosti modernega upravljanja in vodenja proizvodnih in ekonomskih procesov. Planiranje proizvodnje (na temelju potreb potrošnje) v takih zelo velikih obratih pomeni pravzaprav že družbeno planiranje; pomeni planiranje po ekonomsko-tržnih kriterijih; pomeni družbeno planiranje, ki je decentralizirano. V takih razmerah družbeno usmerjanje predvsem usklaja delovanje svojih velikih ekonomskih enot.

3. Naša družba se bo verjetno odločala še za nekatere oblike delitve po minulem delu, zaradi pobude za razvoj gospodarstva in produktivnih sil. Menim pa, da bi nam samo škodovalo, če bi tak odnos hoteli imenovati socialistično načelo. Ob realnem pojmovanju odnosov je družba lahko sposobna zavestno iskati in oblikovati zadovoljiva in optimalna razmerja med nasprotnimi tendencami v našem sistemu. Ob realnem poznavanju objektivnih tendenc je družba sposobna *presojati mero in tiste meje*, v katerih nesocialistični elementi, čeprav še delujejo, le ne morejo resno ovirati socialističnih odnosov.

Tržno gospodarstvo bo spremljala diferenciacija proizvajalcev, tj. delovnih organizacij v našem gospodarstvu, in socialna diferenciacija v družbi kot neizogiben spremljajoč pojav učinkovitega delovanja (pretežno prostega) tržnega gospodarstva. Zato menim:

4. V pomembni meri je mogoče omiljevati socialne razlike z uvajanjem načel socialne enakosti delovnih ljudi v zadovoljevanju najosnovnejših življenjskih potreb (povečanje družbenega standarda, politika splošne potrošnje, družbenih služb, itd.).

5. Zdi se, da bi koristili pogosti, organizirani študijski posveti s skupinami naših samoupravljalcev. Naši neposredni samoupravljalci in njihove težnje so in bodo temeljna družbena sila v našem sistemu.

Modernizacija slovenskih elektrarn

Investicije lahko razdelimo na tri vrste:

1. Nadomestne investicije, ko obrabljeno ali zastarelo opremo nadomestimo z novo;
2. Razširitvene investicije, s katerimi zadovoljimo naraščajoče povpraševanje po izdelkih ali uslugah v dinamičnih sektorjih gospodarstva in ki so lahko bolj kvantitetne ali bolj kvalitetne narave;
3. Investicije v modernizacijo, ki služijo predvsem znižanju stroškov ter se pogosto povezujejo z nadomestnimi in razširitvenimi investicijami.

Obravnavali bomo le prvo in tretjo točko, ker pri naših odločitvah v zvezi s programom razširjene reprodukcije le redko upoštevamo vse elemente, ki jih potrebujemo za določanje investicijske in reinvesticijske politike.

Problem je v tem, da se moramo odločiti, kdaj je razpoložljiva proizvodna oprema zastarela in jo moramo nadomestiti z novo, in to najboljše, ki je v tistem času na razpolago. To je problem nadomestnih investicij, ki je na videz enostaven, vendar pomembna prvina investicijske politike.

Vsaka naprava bo prej ali slej postala nesposobna, da izpolnjuje naloge, za katere so jo strokovnjaki izdelali. Zaradi obrabe se zniža fizična produktivnost opreme, kvaliteta pridobljenih dobrin se zmanjša in stroški vzdrževanja ter velikih popravil se povečajo. Vsaka obraba na več načinov znižuje dohodek podjetja.

Vse bolj pa moramo upoštevati zastarelost tistih naprav, pri katerih produktivnost hitreje pada, kot pa se slabšajo v fizičnem smislu. To je posledica tehničnega napredka, ki prinaša vedno nova in vse bolj učinkovita sredstva, ki nudijo kvalitetnejše koristi pri nižjih stroških.

Proti obrabi se lahko bojujemo z vzdrževanjem, velikimi popravili in nadomeščanjem sestavnih delov, medtem ko je zastarelost neizogibna posledica časa. Fizična obrablenost naprave ni prav nič odvisna od ekonomskega razvrednotenja, ki se povečuje s tehničnim napredkom v industrijski veji. V tako hitro spreminjajočem se svetu

ne moremo graditi »za vse večne čase« in človeškim željam po »spomeniški gradnji« smemo podrediti stvarnosti gospodarskega življenja. To velja tudi za delne nadomestne investicije, pri katerih moramo presoditi, kdaj pride trenutek, ko se stroj ustavi, za to pa moramo imeti ustrezno reinvesticijsko politiko.

Obnovitvene investicije pa lahko izvajamo samo v okviru razpoložljivih sredstev. Tako lahko nihamo med dvema skrajnostma — zaradi pomanjkanja sredstev lahko onemogočimo celotni gospodarski veji konkurenčno uveljavljanje na tržišču, drugod pa hkrati tratimo preveč sredstev s prezgodnjimi nadomestnimi vlaganji.

Zboljšanje tehnične opreme je proces brez konca. Včerajšnje naprave bodo izpodrinile današnje, le-te pa jutrišnje. Zato mora investitor, preden kupi novo napravo, vsaj kolikor toliko trdno vedeti, da bo nova naprava amortizirala stroške, preden jo bo spodrinila nova naprava, ki je v tem trenutku še ni, jo bodo pa v prihodnosti gotovo iznašli. Gre torej za to, da moramo znati izračunati najprimernejšo višino in širino stopnice tehničnega napredka, ki ga bomo uporabili za svoj razvoj. Ugodna pa je okoliščina, da tehnični razvoj že sam na sebi postavlja obratujoče naprave na ustrezno področje njihovega delovanja. Tako so se termoelektrarne razvijale v smeri povečanja obratovalnih tlakov in temperatur in v smeri porasta moči turbogeneratorskih enot, kar sta omogočala povečana gostota potrošnje električne energije in razvoj elektroenergetskega sistema. Razvoj hidroenergetskih naprav je tudi dokaj jasen, saj bodo vse bolj dopolnjevale termoelektroenergetske proizvodne vire — ne pa njim konkurirale — in izpolnjevale druge potrebe po vodnih virih (oskrba s pitno in industrijsko vodo, namakanje, plovba, rekreacija). Glavni namen hidroenergetskih naprav bo večnamenski in bodo potrošnje predvsem oskrbovale z močjo (proizvodnja energije ne bo primarna) in z vodnimi viri.

Kot vidimo, prihodnost ni preprosto nadaljevanje preteklosti in vsaka naprava tehnično in funkcionalno zastari. Vsaka sprememba pa se zgodi samo enkrat in moramo se truditi, da predvidimo te spremembe. Premagati moramo naravno težnjo, da se zgledujemo po preteklosti in posnemamo po njej analogije ali jo ekstrapoliramo v prihodnost. Vsak investicijski problem, tudi če gre za nadomestno investicijo ali modernizacijo, je odprt v prihodnost in vpliva na celo verigo nadaljnjih odločitev v širokem krogu gospodarskega življenja.

V podjetjih, posebno v kapitalno intenzivnih, dohodek niha tudi zaradi različnih razdobj predvidenih in nepredvidenih velikih vzdrževalnih del. Če so potrebe po takšnih delih prepogoste in zahtevajo veliko sredstev, moramo to šibko točko izločiti iz proizvodnega procesa. Tedaj se lotimo delne nadomestne investicije, ki jo vključimo v obstoječo verigo proizvodnega procesa, katerega s tem moderniziramo. Na ta način vplivamo ne le na trajanje obratovanja nekaterih naprav, temveč na celotno politiko sprotnega vzdrževanja, velikih popravil in nadomestnih investicij. Glavno je, da moramo v delno

nadomestno investicijo ali modernizacijo vložiti investicijska sredstva, za kar zahtevamo povečanje dohodka oziroma znižanje stroškov zaradi razširitve ali zaradi ugodnejših strateških pogojev delovanja nekega proizvodno-tehničnega sistema.

Ko poudarjamo, katero opremo naj izločimo in jo nadomestimo z novo, se moramo zavedati, da ta nadomestna investicija ni dokončna. Začetni nadomestni investiciji sledi druga, tej sledi tretja itd. Vedno pa stojimo pred alternativnimi možnostmi za odločitve. Vsaka odločitev ima celo vrsto posledic, ki jih moramo čimbolj točno predvideti. Zaradi tehničnega napredka nudi stroj, ki ga kupimo letos, drugačne koristi kot stroj, ki ga bomo kupili prihodnje leto. Odločitvi — ali reinvestirati letos ali drugo leto — sta dve različni odločitvi, ki imata za vedno različne posledice. Pri vsaki odločitvi o nadomestni investiciji sprožimo celo verigo druga na drugo delujočih odločitev, ki vse vključujejo dogajanja v prihodnosti.

V tovrstni verigi poprejšnje odločitve očitno vplivajo na trenutne in prihodnje odločitve, torej je trenutek, ko naj bi neko napravo izločili iz obratovanja, funkcija trenutka, ko je naprava začela obratovati. Sedanje odločitve glede nadomestitvenih investicij ali modernizacije so določene tako s preteklimi odločitvami kot s predvidevanji za prihodnost.

Reinvesticijska politika je kot sestavni del investicijske usmeritve eden od glavnih členov razvojno-investicijskega programa graditve elektroenergetskega sistema. Na to pogosto pozabljamo in prepuščamo stare naprave režimu obratovanja, za katerega menimo, da je glede na specifične proizvodne stroške najprimernejši, pri tem pa ne razmišljamo, kako bi mogli te proizvodne stroške zmanjšati. To je važno posebno tedaj, kadar so finančna sredstva za investicije omejena in moramo zaradi nezadostnih novih cenejših zmogljivosti polno obratovati s starimi napravami, potrebnimi nadomestitve ali modernizacije. Drugi problem je zaostajanje graditve za potrebami porabnikov električne energije. Tudi tedaj je nujno, da z obstoječimi napravami obratujemo tako, da ne glede na stroške potrebe čim bolje pokrivamo. Seveda se s tem ne smemo sprijazniti, nekaj je pa vendarle treba ukreniti.

Danes je slovensko elektrogospodarstvo prav v takšnem stanju, da so pri potrebnih graditvi novih proizvodnih in prenosnih zmogljivosti razpoložljiva finančna sredstva zelo omejena, kar je pereče še posebno zaradi težav v gospodarstvu nasploh. Prevzema pa nas bojazan, da bo pomanjkanje sredstev za graditev novih zmogljivosti za zadovoljevanje potreb po električni energiji močno vplivalo na zmanjšanje zaposlenosti proizvodnih dejavnikov, kar bi seveda zmanjšalo stopnjo rasti celotnega gospodarstva. Zato moramo najti tisto mejo najnujnejših sredstev, ki splošnega razvoja še ne bo prizadevala, bo pa — dolgoročno gledano — omogočala čim optimalnejši razvoj elektrogospodarstva.

Rešitev	Potrebna sredstva	Rok graditve	Zadovoljevanje porabe	Stroški vzdržev. obstoječih naprav	Potreba po vzporednih investicijah	Dolgoročna gospodarnost investicije	Zaposlenost domače proizvodnje invest. opreme
1.	manjša +	1974/75 +	v celoti +	se zmanjšujejo +	niso potrebne +	je +	srednja +
2.	manjša +	1975 +	v celoti +	ostanejo isti -	so potrebne -	le do 1000 ur/a -	majhna -
3.	manjša +	1975 +	ne v celoti -	ostanejo isti -	so potrebne -	je +	velika ++

Do velikih primanjkljajev električne energije bo prišlo prav v letih 1973, 1974, 1975 in najverjetneje tudi še leta 1976, vsaj v prvi polovici leta. Možnosti za oskrbovanje z električno energijo iz drugih krajev so ekonomsko in fizično omejene. Jasno je torej, da moramo — gledano dolgoročno — s čim manjšimi sredstvi čim bolje zadovoljevati porabo pri čim boljši gospodarnosti elektroenergetskega sistema.

Če upoštevamo, da bo leta 1976 prav gotovo že obratovala termoelektrarna Šoštanj IV, leta 1978 pa tudi jedrska elektrarna Krško, potem so možne glede na postavljene omejitve in zahteve tele rešitve:

1. modernizirati obstoječe obnovitve protrebne naprave (delna nadomestna investicija — termoelektrarni Brestanica in Trbovlje, hidroelektrarna Fala in toplarna Ljubljana);

2. ne glede na dolgoročno gospodarnost zgraditi nove proizvodne vire, ki so investicijsko ceneni in jih je mogoče hitro postaviti (nova termoelektrarna s plinskimi turbogeneratorji);

3. zidava novih investicijsko cenenih in dolgoročno gospodarnih objektov (HE Kobarid).

Iz tabele vidimo, da je pri predpostavljenih pogojih glede na gospodarski položaj in možnosti graditve modernizacija obstoječih naprav najugodnejša rešitev. Nadomestna investicija je lahko ugodnejša le, če lahko znižamo stroške vzdrževanja na obstoječih napravah, če potrebe po vzporednih investicijah (družbeni standard, investicije komunalnega gospodarstva itd.) niso previsoke in če ne zgubimo preveč sredstev za preusmeritev delavcev v opuščeni proizvodnih enotah. Usmeritev v modernizacijo obstoječih naprav pa ustreza gospodarskemu položaju tudi z vidika maksimiranja zaposlovanja razpoložljivih produkcijskih dejavnikov in zniževanja deficita v mednarodni plačilni bilanci. Poleg teh splošnih pogojev pa mora na odločitev nujno vplivati obstoječe stanje podjetij oziroma njihovih produkcijskih dejavnikov.

Termoelektrarna Brestanica obratuje z eno enoto moči 12,5 MW že 28 let, z drugo enoto 13 MW pa 10 let in je do konca leta 1970 dobavila v potrošno mrežo milijardo šeststo milijonov kWh. Elektrarna v sedanjem stanju ne more več dolgo obratovati zaradi zelo visokih proizvodnih stroškov in ker nima zagotovljene surovinske baze. Oba negativna dejavnika moramo odpraviti z ugodnejšimi rešitvami, ki bodo vključevale obstoječe ljudi in naprave ter tako znižale potrebna sredstva. Tako bo elektrarno po rekonstrukciji upravljalo isto strokovno osebje, zmanjšalo se bo število ne kvalificiranih delavcev, stroški za vključitev v omrežje so minimalni, razen obstoječih kotlov bo uporabljena vsa ostala oprema, stroškov za družbeni standard osebja ne bo. Predvidena rekonstrukcija termoelektrarne Brestanica bo povečala razpoložljivo moč za 58 MW, kar bo glede na porabo omogočalo pridobivanje kvalitetne elek-

trične energije. Surovinsko bazo bo omogočil prehod od premoga na manj kvalitetna kurilna olja z visoko kalorično vrednostjo, katerih poraba pa ne bo prevelika, ker bo elektrarna pokrivala predvsem konični del dnevnih in sezonskih obremenitev. Takšna rešitev za termoelektrarno Brestanica hkrati prispeva k zadovoljevanju energetskih potreb v okviru sedanjih gospodarskih možnosti. Ugodno je to, da bo lahko redno obratovala že leta 1974, ko bomo najbolj potrebovali dodatne zmogljivosti.

Rekonstrukcija hidroelektrarne Fala ima čisto drugačno obratovalno podlago. Elektrarna je sestavni člen dravskega hidroenergetskega in vodnogospodarskega sistema in mora obratovati skladno z nalogami, ki jih opravlja dravska veriga kot celota v okviru elektroenergetskega sistema Slovenije in Jugoslavije. Hidroelektrarna obratuje že več kot 50 let, toda glede na potrebo, da se hidroenergetski viri čimbolj usmerijo k pokrivanju koničnih obremenitev, svoje vloge kot člen dravskega sistema ne more več izpolnjevati. Svoje vloge ne more izpolnjevati, ker bo treba proizvodne enote zaradi velikih vzdrževalnih del postopno zaustavljati in ker je treba instalirani pretok prilagoditi vsem drugim elektrarnam na Dravi. Zaradi zelo nizkih investicijskih stroškov je tudi iz ekonomskih razlogov zelo ugodno, če vgradimo še osmo enoto z močjo 20 MW, s čimer bi energetske potrebe in obratovalne razmere ustrezno vključili v sedanje gospodarske razmere. Vsaka drugačna rešitev bi znižala moč in energijo elektrarn dravske verige in bi zelo povečala vzdrževalne stroške, vse skupaj pa bi le kratkočasno odpravilo zastarelost naprav, hkrati pa bi takoj zahtevalo velika sredstva za vzdrževalna dela. Energetski položaj pa bi se še bolj poslabšal, saj izpad moči in energije na hidroelektrarni Fala povzroči v sistemu veliko večjo zgubo moči in energije zaradi medsebojnega učinkovanja hidroelektrarn v verigi in njihove povezanosti s termoelektrarnami. Glede na stanje hidroelektrarne Fala, energetske razmere in splošno gospodarsko stanje je modernizacija te elektrarne ugodna rešitev (specifična investicija okoli 2.300 din/kW), saj jo je mogoče uresničiti do leta 1974.

V zvezi z ogrevanjem Ljubljane pa se postavlja vprašanje, kakšen bi bil najustreznejši odnos med deležem proizvodnje električne energije in deležem toplotne energije, ki jo potrebujeta ljubljansko prebivalstvo in gospodarstvo.

Drugo vprašanje je oskrbovanje toplarne s premogom; to vprašanje bo vse bolj pereče in zaradi onesnaženja zraka tudi vse nadležnejše. Tudi takšna modernizacija ljubljanske toplarne bi se lahko vključila v sedanje energetske in ekonomske zahteve in bi ugodno vplivala na dolgoročno gospodarnost naložbe.

Zelo ugodna je tudi kombinacija modernizacije obstoječih naprav s postavitvijo energetske, ekonomske in časovno ugodne hidroelektrarne Kobarid. To elektrarno (60 MW) je mogoče zgraditi do leta 1975 in znašajo specifične investicije le okoli 2.500 din/kW.

Sklep:

1) Reinvesticijsko politiko, ki zajema vzdrževanje, nadomestne investicije in modernizacijo, moramo vključevati v razvojno investicijsko politiko.

2) Modernizacija obstoječe opreme je ugodna rešitev posebno ob pomanjkanju sredstev za nove nadomestne zmogljivosti in ob kratkih rokih za izvršitev investicijskih del.

3) Tehnični napredek, ki je na področju elektroenergetike izredno hiter, zahteva, da se posamezne enote ekonomsko in tehnološko prilagodijo celotnemu sistemu in vlogi, ki jo ima posamezna enota v sistemu in ki se stalno spreminja.

4) Glede na razmere v elektrogospodarstvu in v slovenskem gospodarstvu nasploh bi bilo ustrezno, če bi modernizirali termoelektrarno Brestanica, hidroelektrarno Fala, proučili, kakšen bi bil optimalni delež proizvodnje električne energije glede na delež proizvedene toplotne energije v razvoju ljubljanske toplarne, in postavili hidroelektrarno Kobarid, še preden postavimo termoelektrarno Šoštanj IV.

5) Vsa ta izhodišča je treba še dodatno ekonomsko in energetsko obdelati ter pripraviti razvojno-investicijsko tehnično dokumentacijo.

Položaj in vloga poslanca v našem družbenopolitičnem sistemu

Odprtim vprašanjem političnega sistema je naša revija že doslej posvetila izjemno pozornost. Opozorimo naj le na dve »okrogli mizi« v jeseni 1968 z naslovom »Vloga slovenske republike« in »Popravki ali preosnova političnega sistema«, na »okroglo mizo« v letošnji prvi številki »Demokratizacija političnega sistema«, na aktualne intervjuje z vodilnimi slovenskimi družbenimi in političnimi delavci, na nekatere uvodniške zapise in druge prispevke, ki neposredno ali posredno obravnavajo to snov. Na poseben način osvetljuje problematiko tudi pričujoča anketa o »Položaju in vlogi poslancev v našem družbenopolitičnem sistemu«; žal se je k odgovorom na vprašanja uredništva odzvala le petina poslancev in družbenopolitičnih delavcev, ki smo jih zaprosili za sodelovanje.

Odgovore so do oddaje gradiva v tiskarno poslali: BRANISELJ FRANC, poslanec gospodarskega zbora zvezne skupščine, BUNTA STJEPAN, poslanec socialnozdravstvenega zbora skupščine SRS, JEREB SILVA, sekretar obalne konference SZDL Koper, KOVAČ BOŽO, član IO republiške konference SZDL, LIKAR MIHA, poslanec socialnozdravstvenega zbora skupščine SRS, MARKIČ STANE, član IO in predsednik volilne komisije republiške konference SZDL, POLJANŠEK MILOŠ, poslanec prosvetnokulturnega zbora skupščine SRS in predsednik zbora, RIBARIČ MIHA, sekretar skupne komisije vseh zborov skupščine SRS za ustavna vprašanja ter STROBL MAJDA, odbornik skupščine mesta Ljubljane in predsednik mestnega zbora.

UREDNIŠTVO: Poslanci se med seboj razlikujejo po vplivu, ki ga imajo na oblikovanje politike slovenske skupščine. Kje so vzroki za to, da imajo eni večji vpliv kot drugi? Na kakšni osnovi naj bi

se v našem političnem sistemu sploh oblikoval družbeni vpliv poslancev kot sooblikovalcev interesov družbene sredine?

F. BRANISELJ: Vpliv poslancev je odvisen od njihovega osebnega ugleda in od političnega zaledja. Osebnostno sem prepričan, da je odločilen osebni ugled, katerega si je mogoče pridobiti in ohraniti samo z doslednimi stališči, z učinkovitim delom in s primernim osebnim življenjem. Ljudje imamo danes tenak posluš in kmalu ločimo karieriste od zavzetih poštenjakov.

S. BUNTA: Uvodna opomba: Kot poslanec enega od zborov delovne skupnosti bom lahko odgovarjal na zastavljena vprašanja bolj s praktičnega gledišča zapletenih odnosov volivcev — poslanec, se pravi, iz objektivnih razlogov drugače, kot to lahko stori poslanec republiškega zbora. Zdi se mi potrebno opozoriti na to zastran tega, ker so vprašanja zastavljena tako, kot bi bili vsi poslanci vsaj formalno »enakovredni«.

Že iz uvodnega opozorila izhaja, da smo poslanci republiške skupščine predeterminirani glede možnosti odločanja in oblikovanja politike skupščine. Delovno področje specializiranih zborov je omejeno na vprašanja, ki zadevajo le izseček politike družbe (gospodarstvo, šolstvo-kultura, zdravstvo-socialno varstvo), kompleksno obravnavanje je stranskega pomena. Proceduralni postopek je izpeljan tako, da zbori, ki niso pristojni, lahko dajo le mnenja ali priporočila, ki jih (vsaj praksa tako govori) redko upoštevajo. Organizacijska in proceduralna shema dela v skupščini je deloma pripomogla k temu, da se ocenjujejo zbori delovnih skupnosti (to še posebej velja za kulturno-prosvetnega in socialno-zdravstvenega) kot cehovski in apolitični. Takšno tituliranje in neupoštevanje mnenj ali stališč pa postopoma pripelje do pasivizacije poslancev in zborov kot celote, s čimer se krog zapira, a praktično izniči možnost večjemu delu poslancev, da bi imeli odločilni vpliv na kompleksno politiko slovenske skupščine in tokove življenja v naši družbeni skupnosti, ki ni samo gospodarsko niti samo politično, tako kot ni samo socialno, zdravstveno ali »prosvetarsko«. Večji politični vpliv imajo torej poslanci republiškega zbora.

Nadaljnja diferenciacija poslancev glede vpliva ali vsaj dane možnosti izhaja iz delitve na profesionalne in neprofesionalne. Iz popolnoma razumljivih razlogov imajo poslanci, ki opravljajo to funkcijo kot edino obveznost, neprimerno večje možnosti vpliva v predhodnih postopkih na potek dogajanj in oblikovanje gradiva, ob vsem tem pa tudi veliko več časa kakor neprofesionalni, da se temeljiteje pripravijo za seje odborov, komisij in zborov ter svoja stališča (kolikor je to sploh potrebno) zagovarjajo.

Zdi se mi, da ne kaže zanemarjati tudi neformalnih, a zato toliko bolj neprijetnih različic ločevanja poslancev na tiste, ki jim kaže prislughiti in njih mnenje upoštevati (sem prištevam profesionalne poslance in poslance, ki skozi leta opravljajo politične funkcije) in druge, v katerih gledajo godrnjače, osebe, ki imajo nekaj za bregom, ki jih ne kaže podpirati itd. Žal se je (vsaj v nekaterih zborih delovnih skupnosti) izkazalo, da so na boljšem tisti poslanci, ki v svoji mandatni dobi (kadar prihajajo na seje in niso zadržani z drugimi, pomembnejšimi obveznostmi) ne delajo drugega, kot dvigajo roke, ker jih nihče ne napada ali celo sumniči. Ti in najbrž še mnogi drugi razlogi so utrdili razlike med poslanci in poslanci in v resnici pripeljali do tega, da imajo odločnejši vpliv eni (izrazita manjšina), da se morajo za svoja stališča in interese svojih volivcev, včasih tudi za interese celotne skupnosti, krčevito boriti — drugi (tisti manj vplivni), glasujejo pa vsi, toda ravno zaradi predeterminiranega vpliva nekih skupin poslancev pa večji del za predloge vplivnih, tako da ostajajo razlike naprej.

Prav zato bi lahko bil prvi korak naprej k izenačenju vplivov **ena sama kategorija poslancev**, ki bi bili voljeni po istem postopku in odločali o politiki slovenske skupščine ne le formalno, ampak tudi vsebinsko enakovredno.

S. JEREB: Delo poslancev spremljam — žal premalo poglobljeno — kot profesionalni politični delavec v SZDL in menim, da je danes vpliv poslancev odvisen v veliki meri še vedno predvsem od njega samega, od njegovega lastnega dela in prizadevanja, od njegovega objektivnega položaja, ki mu omogoča, da brez posebnih organiziranih naporov pozna (bolj ali manj dobro) pogloblitve interese svoje volilne enote, jih zna usklajevati z interesi drugih, in od tega, koliko predvsem sam zmore spoznati zadevo, o kateri soodloča.

Zato njegov vpliv med drugim gotovo določa:

— argumentiranost in tehtnost njegovih predlogov in njegova vztrajnost,

— stopnja obveščeniosti, ki mu omogoča, da se pravočasno (že v pripravljalni fazi) vključuje v razprave in da spozna celovitost obravnavanega vprašanja.

— njegovo strokovno znanje in izkušnje v družbenopolitičnem delu,

— čas za sodelovanje na številnih sejah v skupščini in zunaj nje, v volilni enoti, zlasti pa — seveda — za študij obsežnega gradiva,

— in najbrž ne nazadnje določa v takih razmerah poslančev vpliv na skupščinske odločitve tudi njegov družbeni položaj, njegova funkcija v skupščini in zaupanje, ki ga uživa med poslanci.

Toda poslančev vpliv naj bi v skladu z ustavnim načelom, da je delovski razred in da so delovni ljudje nosilci oblasti in samoupravljanja, določali predvsem organizirano izraženi interesi ljudi (združenih v delovnih organizacijah in najrazličnejših interesnih skupnostih), tehtnost in moč njihovih argumentov ter pomembnost njihovih predlogov, stališč in pobud za slovensko nacionalno skupnost.

B. KOVAČ: Znanje, informacije, ki jih zna uporabiti, zmožnost, da razume interese in stališča drugih, zmožnost, da si z argumenti, modrim ravnanjem, pametno in spretno besedo pridobi aktivne somišljenike, politični pogum, trdnost v temeljnih stališčih, uspešnost v poklicu, pri delu, od katerega živi, nemara še marsikaj drugega. Tu pa še kje bomo morali poiskati vzroke, zakaj imajo nekateri poslanci in sploh ljudje večji vpliv kot drugi. Morda tudi v tem, da ima nekdo boljše zveze in višjo javno funkcijo kot drugi? Najbrž. Čeprav je to nekoliko nenavadno. Javno delo nima visoke cene. Mnogi se ga radi otepajo, najbrž ne samo zato, ker tudi v prostem času rajši zbirajo denar za hišo ali večji avtomobil. In vendar: položaj baje poveča težo argumentov. Če je že tako, najbrž ni vselej samo po volji tistega, ki je trenutno na nekem položaju.

Na kakšnem temelju naj bi se v našem političnem sistemu sploh oblikoval družbeni vpliv poslancev kot sooblikovalcev interesov družbenega okolja? Če mislite z družbenim okoljem vso družbo, potem vsekakor na tistem, kar sem napisal v prvem odstavku. Pa ne le na tistem. Predvsem in najprej na osrednji vlogi skupščinskega sistema. Pa na delu, na tem, da bodo poslanci vselej zvesto izražali dejanske interese tistih, ki so jih volili, da bodo razumeli tudi interese tistih, ki so volili druge poslance, da bodo znali poiskati skupen interes, da bodo skupno odločitev znali — **tudi oni** — odločno spraviti v življenje, čeprav bo koga bolelo.

S. MARKIČ: Vzroki za raznovrstno vplivanje posameznih poslancev pri delu skupščine so lahko zelo različni. Menim, da med pomembne sodijo: angažiranost poslanca za opravljanje poslanske dolžnosti, znanje in sposobnost poglobljanja v družbene probleme kakor tudi možnosti, ki jih pri tem delu ima in izkorišča. Vsekakor pa je pomembno tudi dejstvo, v koliki meri in kako živo poslanec čuti probleme svoje volilne enote ali širše skupnosti in koliko prispeva k njihovemu stvarnemu razreševanju. Vpliva poslanca verjetno ni moč ceniti le po tem, kolikokrat se na ta ali oni način predstavi, ampak koliko krči pota novim družbenim odnosom in kakšni so njegovi rezultati tega prizadevanja. Najmanj pa bi smel biti razlog za poslančev vpliv njegov družbeni položaj, ki je vezan na materialne odločitve.

Bodoči družbeni položaj poslanca in njegov vpliv se mi zdita nerazdružno povezana s tem, kako hitro, s kakšno odločnostjo in kakšnimi političnimi in praktičnimi odločitvami bomo uveljavljali v življenju določila zveznih ustavnih amandmajev (zlasti 21., 22. in 23.) ter predlagane amandmaje k ustavi SRS. Po določilih teh amandmajev je delovnim ljudem v temeljni organizaciji združenega dela zajamčena neodtujljiva pravica, da na podlagi svojega dela v temeljni organizaciji odločajo o dohodku, ki ga ustvarjajo, in o svojih interesih, ki jih uresničujejo v delovni organizaciji ali drugih skupnostih. Če gre za tak družbenoekonomski položaj delavca v združenem delu, z vsemi njegovimi interesi, ki jih uveljavlja kot proizvajalec v proizvodnih odnosih, in tistimi, ki jih uveljavlja kot občan v krajevni ali drugih skupnostih in medsebojnih odnosih, potem ni mogoče ostati zgolj na nekih formalnih spremembah v dosedanjih procesih odločanja, temveč je treba poseči v bistvene vsebinske spremembe. Te spremembe bi morale zagotoviti, da se človek kot proizvajalec in kot občan uveljavi s svojimi interesi in se prek samoupravnih organov v temeljni organizaciji združenega dela, krajevnih in drugih skupnostih vključuje v sistem sporazumevanja in političnega odločanja. Delavec v združenem delu ali občan v krajevni skupnosti ne moreta ostati zgolj volivec ali volilna enota, ki na bolj ali manj demokratičen način izbirata svojega predstavnika ali mu celo z aktom izvolitve dajeta generalno pooblastilo, da odloča o njihovem interesu in v njihovem imenu, temveč na temelju svojih konkretnih odločitev o posameznih zadevah pooblašča svoje predstavnike, da se v okviru danih pooblastil v njihovem interesu dogovarjajo in sporazumevajo z drugimi, in če je potrebno, tudi politično odločajo. Iz takih družbenih razmerij, ki nujno slede ustavnim amandmajem, sledi tudi drugačna družbena vloga poslanca, kar pa hkrati ne pomeni utesniti poslanca v okvire imperativnega mandata.

M. POLJANŠEK: Vpliva poslancev ni mogoče v ničemer poenostaviti, saj vemo, da je le-ta odvisen od številnih objektivnih okoliščin — npr. od političnih razmer, iz katerih izhaja, povezanosti z občinsko skupščino, občinskimi političnimi in drugimi organizacijami na terenu, a prav tako od poslančeve osebne zavzetosti in sposobnosti. Vsekakor so med poslanci vidne razlike. Že po teh razlikah moremo pretehtati družbeni vpliv poslancev kot »sooblikovalcev interesov družbene sredine«. Potrebno je omeniti tudi to, da sam skupščinski mehanizem — tu mislim na razmejitev vloge do samoupravnih skupnosti in drugih podobnih organizacij, a prav tako tudi ustreznost in zgoščenost gradiv, racionalnost sestankov in prav tako na samo delovno »klimo« — v marsičem vpliva na poslančevo delo in njegovo aktivno poseganje v parlamentarna dogajanja. K temu naj dodam,

da smo pravzaprav šele na začetku poti našega parlamentarnega dozorevanja in da bi prav zaradi otroških slabosti, ki jih doživljamo, korakov na tej poti ne smeli zaustavljati, marveč narobe, otroku bi bilo treba pomagati, da čimprej shodi. Ustavne spremembe, ki so pravkar v javni razpravi, sodijo med tiste konkretne napore naše družbe, ki pomenijo novo poglavje v graditvi slovenske državnosti, skupščinskega sistema in s tem možnosti poslančevega vpliva.

M. RIBARIČ: Mislim, da ne gre predvsem za vprašanje večjega ali manjšega, takšnega ali drugačnega vpliva poslancev na oblikovanje politike slovenske skupščine. Zdi se mi, da je poglobitveno vprašanje, kakšen vpliv imajo na kreiranje temeljnih političnih zamisli Zveza komunistov, Socialistična zveza, sindikati — članstvo oziroma organi teh organizacij, izvršni svet, odbori in komisije skupščine, samoupravne interesne skupnosti, občinske skupščine, delovne organizacije oziroma združenja in druge institucije. V te širše okvire kaže po mojem mnenju postaviti vprašanje vpliva posameznega poslanca. Stopnja vpliva posameznega poslanca je verjetno odvisna od kombinacije dveh dejavnikov: 1. od osebne sposobnosti, znanja, izkušenj, ugleda, avtoritete ipd., in 2. od družbenega okolja, ki mu poslanec predvsem pripada. Oba dejavnika se seveda bolj ali manj prepletata in je treba tako shematsko navajanje vzeti bolj za ponazoritev.

Globalno gledano naj bi se vpliv poslancev oblikoval na samoupravnem družbenem temelju. V tem okviru pa na temelju in v skladu z vlogo in položajem posameznih samoupravnih in drugih organizmov, kakor so opredeljeni v našem političnem in ekonomskem sistemu.

UREDNIŠTVO: Poslanec je v našem političnem sistemu opredeljen kot ustvarjalna osebnost, ki je izrazito družbeno angažirana. Kaj menite o tem, na kakšen način naj bi poslanec razvijal svoje delovanje in ustvarjalnost v skupščini in izven nje?

F. BRANISELJ: Nobena dejavnost ne more nadomestiti dela na rednem delovnem mestu, kjer vsakdo lahko največ napravi za korist družbe — ali pa ji tudi škoduje. Svoje ustvarjalno delovanje v skupščini mora poslanec nujno omejiti le na področja, ki jih dobro obvlada.

S. BUNTA: Najbrž je tako, da je poslanec že pred izvolitvijo na neki način moral dokazati, da je »ustvarjalna osebnost, izrazito družbeno angažirana«, sicer bi se ne mogel pojaviti kot kandidat. Bilo bi prav neverjetno, da bi s pridobitvijo poslanskega mandata postal svoje lastno nasprotje, dasiravno tudi te

možnosti ne izključujem, saj morda za koga pomeni mandat lovoriko, podarjeno za angažiranost, pa mu lahko rabi za vzglavnik, na katerem si bo odpočil od ustvarjalnosti. Prava zagnanost poslancev v prvi polovici mandatne dobe pa nasprotno govori o tem, da so zvečine ostali agažirani in ustvarjalni. Neko spoznanje, do katerega pridejo eni prej, drugi pozneje, ki pa zadeva ravno moč vplivanja na vsesplošne tokove dogajanj v skupščini in zunaj nje, pa pri mnogih poslancih dokaj omili to zagnanost in angažiranost.

Ustvarjalnost ni sama sebi namen. Dajati mora sadove. Zato prav ustvarjalna osebnost, ob spoznanju, da je jalova, išče in najde druga področja svoje angažiranosti in prizadevnosti, toda v objektivno drugačnih okoliščinah, ki ustvarjalnost podžigajo in ji dajejo možnosti za večji razmah.

Za ustvarjalnost in angažiranost pa vsi poslanci nimajo v skupščini in zunaj nje enakih objektivnih možnosti (časovnih, moči vplivanja, nujna angažiranost na delovnem mestu itd.).

Premik naprej bomo zapisali v trenutku, ko se bo ustvarjalnost in angažiranost terjala od vsakega posameznika tudi v skupščini in se mu za to dala možnost. Še vedno pa je tako, da so najbolj vplivni tisti poslanci, ki reproducirajo, in ne poslanci, ki ustvarjajo. Razložek je najbrž na dlani. Poslanec, ki je do te mere agažiran in ustvarjalen, da v svoji razpravi predlaga drugačne rešitve, kot so predlagane v gradivu, ki si dovoli oceniti delo tega ali onega organa ali posameznika, pa naj svoja izvajanja podkrepi s še tako krepkimi argumenti, praviloma ne dobi nasprotnika, ki bi enako angažirano in ustvarjalno navajal nasprotno argumente in spodbijal ta stališča, temveč sliši obrazložitev, ki jo ve vnaprej. Kaj rado se oceni takšna angažiranost kot »nepodpiranje linije«, predrznost in pd., čemur sledi celo javno diskreditiranje v sredstvih obveščanja.

Ne kaže po mojem prepričanju tavati in iskati kakih novih načinov za ustvarjalnost poslanca v skupščini in zunaj nje, kajti ti so formalno dani, le spoštovati jih je treba in z drugačnimi, lahko bi celo rekel — medčloveškimi odnosi spodbujati. Brez predsodkov in brez delitve na tiste, ki imajo v zakupu večne resnice, in druge, ki te večne resnice spodkopavajo.

S. JEREB: Če bi med poslancem kot delegatom resničnih nosilcev oblasti in samoupravljalcev in med njimi samimi organizirano potekali pristni delegatski odnosi, ki bi omogočali izražanje vsaj večine njihovih najpomembnejših avtentičnih interesov, takih namreč, ki po svoji vsebini, pomenu in možnosti za njihovo zadovoljevanje sodijo v reševanje na republiški ravni, bi bile — po moje — ustvarjalne sposobnosti poslanca še kako potrebne pri:

— pobudah in pomoči, da pridejo ti interesi pravočasno do izraza in da dobijo čimbolj konkretno in izdelano podobo (stališč, predlogov itd.),

— usklajevanju teh interesov z drugimi in iskanju poti za njihovo zadovoljevanje,

— upoštevanju dolgoročnejših interesov, ko gre za reševanje kratkoročnih, in pri upoštevanju splošnih interesov nacije, ko gre za reševanje parcialnih interesov, itd.

Teže je soodločati, ko so izraženi različni, tudi nasprotujoči si, argumentirani predlogi itd., kot pa, če vsega tega ni in je poslanec vezan predvsem na predloge izvršilnih organov in strokovnih služb pa — seveda — na to, koliko sam pozna zadevo. Tudi je težje soodločati, če veš, da bo po dobro organizirani in uveljavljeni poti prišla do izraza tvoja odgovornost za odločitve pred ljudi, katerih delegat si!

Funkcioniranje delegatskih odnosov pa bo treba čim konkretnje in čimbolj natančno vgraditi v skupščinski sistem z ustrežno vlogo SZDL.

B. KOVAČ: Res, poslanec je v našem političnem sistemu opredeljen kot ustvarjalna osebnost. Najbrž pa s tem še ni rečeno, da je vsak poslanec ustvarjalen že s tem, da je bil izvoljen; da je izrazito družbeno angažiran, brž ko je poslanec. Ustvarjalen in družbeno angažiran je šele tedaj, ko se vključi v družbene tokove kot takšen član te družbe, ki se trudi uravnavati njene tokove; ki je dobil od svojih volivcev pooblastilo, da odloča, ki pa nikoli ne pozabi, da v resnici sploh ni dobil velikih pooblastil, marveč mora kar naprej spraševati »svojo bazo«, kaj ona misli, kaj hoče, kaj je njen pravi interes. Vendar nikar samo spraševati. Tudi se močno potruditi, da bi tam, kjer so ga izvolili, tudi že oblikovali (vsaj v obrisih) skupne interese vse družbe, še preden bodo poslanci o njih glasovali. Mar ni za to potreben kar lep kos ustvarjalnosti?

Ustvarjalnost je najbrž tudi v tem, da pripelješ skozi labirinte skupščinske procedure, ki je brez dvoma potrebna, čeprav ni vselej po potrebi zapletena, neko idejo živo in zdravo. Pri tem pa si seveda v kvalitetni konfrontaciji preizkusil tudi njeno praktično uporabnost in skladnost s tistim, kar sicer večkrat zelo parolarsko imenujemo samoupravni socializem, naj bi bilo pa še kako res.

Ustvarjalnost je tudi v tem, da si pismen tako, da te razume tisti, ki ima samo osemletko.

In gotovo še v čem.

S. MARKIČ: Če naj skupščina ne bo (ali ne sme biti) instrument odtujevanja političnega odločanja od samoupravne »baze«, potem je za delo poslanca v skupščini pomembna njegova vloga

v volilnem telesu (enoti — skupnosti) pri oblikovanju interesov in stališč in pri tolmačenju ter uveljavljanju takšnih interesov v skupščini. Nedvomno je pri tem pomembna iniciativa poslanca in možnost stalnega konfrontiranja interesov in argumentov tako v skupščini kot zunaj nje. O zadevah, ki se odločajo v skupščini po predhodni javni razpravi ali ki so takega pomena, da terjajo predhodno verifikacijo, bi poslanec moral obvezno izmenjati poglede s svojim volilnim telesom, in če gre za osebno stališče, naj ga v skupščini opredeli kot svoje. Sedanji tok samoupravnega odločanja kaže, da se čedalje več vprašanj rešuje ali usklajuje zunaj skupščine. Ta proces verjetno terja od poslanca, da se pogloblja v celotni tok družbenih procesov, spremlja tako dejavnost, da bi lahko čimbolj verificirano odločal in opravljal svojo funkcijo v skupščini.

M. POLJANŠEK: Vsekakor naj bi bil poslanec ustvarjalna politična osebnost, ki uživa med občani popolno zaupanje; in kolikor česa takega ni, bo morala biti Socialistična zveza v kandidacijskem postopku do kandidatovih kvalitiet bolj pozorna. Čim živahnejši stik s problematiko, čimveč stikov z ljudmi, predvsem nenehno ocenjevanje, kaj je realno mogoče, za kaj se je smiselno zavzeti, so tisti koristni vzvodi, s pomočjo katerih more poslanec uspešno razvijati svoje delovanje, svoje predstavniško delo bodisi v skupščini ali zunaj nje. V samoupravnem socializmu poslancem ne moremo poljubno zoževati okvirov in pogojev dela. Ti okviri morajo imeti trajno razsežnost v smeri nenehnega poglobljanja in utrjevanja demokratičnih odnosov in skupnega dogovora pri iskanju rešitev in neposrednem delu.

M. RIBARIČ: Gotovo v tesni povezavi s samoupravno družbeno bazo in družbenopolitičnimi dejavniki na vseh družbenih ravneh. Sicer pa je za način ustvarjalnega delovanja poslanca bistvenega pomena bolj razjasniti odnos poslanec — družba, znotraj tega pa vrsto odnosov na relacijah, kot so na primer odnos poslanec — samoupravna družbena baza oziroma volilna enota; odnos poslanec — družbenopolitične organizacije, tako v družbeni bazi kot v širši družbi; odnos poslanca do posameznega posebnega in skupnega interesa.

UREDNIŠTVO: V meščanskem sistemu poslanec sprejme svoj mandat od stranke. Pri nas želimo preseči strankarski politični sistem. Kakšen naj bi bil po vašem mnenju načelni in delovni odnos med SZDL in poslancem, da bi prišla na eni strani do izraza politična vloga SZDL in da bi se na drugi strani poslanec uveljavljal tudi kot svobodna in ustvarjalna osebnost?

F. BRANISELJ: Politična vloga SZDL je odvisna od sposobnosti njenih organov, da spoznajo voljo večine, jo oblikujejo v cilje in naloge. Tudi poslanec mora poznati voljo svojih volivcev in jo oblikovati v stališča. Dolžnost poslanca je, da vzporeja svoja stališča s stališči drugih in da se zavzema za take ukrepe, ki peljejo k doseganju družbenih ciljev. Mislim, da enotnost akcije ni bistvena — važni so enotni cilji, ki morajo biti jasno opredeljeni.

S. BUNTA: Vprašanje je dokaj zapleteno in vsaj zame ne popolnoma jasno zastavljeno. Morda zaradi zapletenih odnosov, ki so postavljeni v sistemu volitev poslanca zbora delovnih skupnosti, kjer se postavljata poleg SZDL in kandidata skupnost delovnega ljudstva v združenem delu in občinska skupščina, ki naj združuje interese različnih skupnosti združenega dela. Meni že ni popolnoma jasno (žal, da po sedmih letih poslanstva ! !), kakšen je in kakšen bodi načelni in delovni odnos med SZDL in prej omenjenima, če naj sam, kot poslanec vzpostavljam nov delovni odnos med SZDL in seboj. Vse skupaj pa se mi v resnici zdi dokaj preprosto in tega načela se držim. Med poslanskimi kandidati sem se znašel najbrž zato, ker sem aktiven in angažiran član skupnosti delovnega ljudstva, katerega politične interese združuje in usmerja politična organizacija — SZDL. Torej sem postal kandidat in bil izvoljen ne zaradi svojega prepričanja, da v praksi izvajam politiko SZDL, ampak je do tega prišlo po prepričanju drugih članov SZDL in vodstvenih organov te organizacije. Z izvolitvijo je zame osebno nastopil trenutek utrditve prepričanja, da sem v preteklosti delal prav, in mi dalo spodbudo, da tako svobodno in ustvarjalno nadaljujem. In v primerih, ko mi začno pojemati ustvarjalne sile ali pa se znajdem v precepu dilem, ne grem vprašat za mnenje predsednika organizacije SZDL in tudi ne predsednika občinske skupščine, temveč se zatečem v skupnost delovnih ljudi, kjer po tipanju pulza tistih, za katere sem delal in delam, začutim, ali ravnam prav ali ne. Različne druge oblike sodelovanja (sestanki, posvetovanja, konference, seje itd.) SZDL in občinske skupščine pripomorejo le deloma k temu, da smo eni in drugi na tekočem glede mnenj in stališč. Svojo primarno funkcijo, ki je zapisana v statutih in drugih aktih, pa ob tem politična organizacija ohranja, le da se jaz za to vlogo lahko borim kot član SZDL, ne privolim pa v to, in sicer ravno zato, ker želimo preseči strankarski sistem in interese drobnih političnih grupacij, da bi se boril za neke cilje primarno v imenu in pod parolo SZDL, če o njih nisem trdno prepričan. V tem primeru bi se namreč moral odreči svoji svobodni ustvarjalnosti, ki temelji na obveznosti, vzpostavljeni na relaciji skupnost delovnih ljudi — poslanec, ne glede na to, kaj je vse vrinjeno med naju dva.

V praksi, kjer SZDL združuje politične interese delovnih ljudi, poslanec pa z njimi ohranja stike in pravilno zastopa njihove interese v skupščini, pa do razlik ne bi smelo priti. Seveda pa ne mislim tukaj razpredati misli o tem, kaj je za poslanca kot člana SZDL primarno in kaj sekundarno, še manj pa o tem, kakšni naj bodo odnosi med poslancem in forumom SZDL, kar je tema besedičenj v zadnjih mesecih, v dokaz, smo tudi v politiki rajši osebni kot načelni in politično zreli.

S. JEREB: Načelni odnos med poslancem in SZDL izhaja — in bo moral vedno bolj izhajati — iz volilnega programa SZDL, delovni odnos pa bi mogel potekati prek različnih oblik in metod dela SZDL, kjer bi gojili delegatske odnose in se konkretno pripravljali na izvrševanje volilnega programa in drugih aktualnih sprotnih predlogov in pobud. Ustvarjalnost poslanca bo tu, kolikor lahko presodim iz izkušenj prakse, še kako potrebna in zaželena.

B. KOVAČ: Zelo težko bi dokazali, da so naši poslanci odvisni od političnih forumov. Ali pa bi vselej lahko dokazali, da so njihova stališča odvisna od stališč in interesov tistih, ki so jih izvolili? Krivde ne valim predvsem na poslance. Če na primer kdo zastopa neko področje družbenega dela kot celoto, kako naj izrazi vse tiste avtentične interese, ki se oblikujejo na posameznem področju, in kako naj prav zares izrazi dejanski interes celotnega področja, če pa ni imel priložnosti, da bi skupaj z ljudmi s področja soočil vse interese v njem, jim pomagal usklajevati ali pa zadevo prestriči in reči tako in tako bo zato in zato?

Odnos med SZDL in poslancem? Bi rekel, da vprašanje ni natančno zastavljeno. Popravlil bi ga takole: kakšna je vloga poslanca v Socialistični zvezi? Prisojam mu dve. Prvo vidim v tem, da poslanec sodeluje pri vsem političnem delovanju ljudi v Socialistični zvezi, da torej tvorno, ustvarjalno sodeluje pri oblikovanju politične podlage za konkretne odločitve, sporazume, dogovore, do kakršnih imajo potem pravico ljudje sami neposredno ali pa so po svojih zastopnikih v središčih odločanja, torej tudi in v veliki meri po poslancih. Drugo nalogo pa vidim v tem, da poslanec kar naprej pritiska na vodstva Socialistične sveze (in, razume se, sindikatov), naj malo bolj skrbijo za to, da bodo ljudje, ki so ob konkretni bodoči odločitvi skupščine prizadeti, zanj zainteresirani, o tem malo več zvedo, tudi kaj povedo o svojih interesih pri tem, jih sami usklajujejo; poslanec naj pri tem tudi sodeluje. Ustvarjalno. Tako bo tudi marsikaj zvedel in ker bo obveščen, bo tudi svoboden. Koliko pa bo svoboden pri končni odločitvi, to je pa že drugo vprašanje, namreč vprašanje narave, obsega, vsebine poslanskega mandata.

S. MARKIČ: Če imamo pred očmi, da Socialistična zveza ni klasična organizacija, ampak tak družbeni organizem, v katerem se obravnavajo vsa družbenopolitična vprašanja z vseh področij družbenega življenja, omogoča vsakemu občanu, da izraža, sooča in na demokratičen način uveljavlja svoja stališča in interese, povezuje in integrira družbeno zavest k določenim skupnim interesom in akcijam, potem taka njena funkcija omogoča uveljavljati samoupravno demokracijo ter uspešno usklajevati stališča bodisi v samoupravnih ali predstavniških organih. Žal v praksi še prihaja do ločenosti. SZ bi morala v svojem delovanju računati s poslanci kot družbeno angažiranimi ljudmi, jih neposredno vključevati v svojo celotno dejavnost ter s poslanci in prek njih uveljavljati svoje interese. Nikakor pa se vloga SZ ali njenih organov ne bi smela zreducirati zgolj na servis poslancu. Tudi odnos poslanca do SZ, ne glede na pomanjkljivosti v praktičnem delovanju, ne bi smel biti zreduciran zgolj na njegov odnos do organov SZ, ampak naj bo usmerjen v to, kakšna stališča in interesi se oblikujejo v SZ. Ta odnos poslanca je bistven. Pomemben je za njegovo družbeno delovanje in za zrele odločitve v skupščini. Pri tem ni pomembna okoliščina, da je poslanca kandidirala SZ, ampak dejstvo, da bi poslanec moral svoja stališča in dejanja preverjati v SZ in ugotavljati, kakšna je njihova družbena vrednost in kakšna je njegova odgovornost glede posameznih odločitev.

M. POLJANŠEK: Razumljivo je, da je poslanec za svoje delo odgovoren prek Socialistične zveze svojim ljudem, volivcem, občanom, da svoje delo in aktivnost začrtuje na dokumentih naše družbene ureditve, kot so ustava, program Zveze komunistov in drugi temeljni programski dokumenti, pri čemer mora biti posebna vrednost njegovega dela prav v tem, da jih skuša uveljaviti kot »svobodna, tvorna in ustvarjalna osebnost«. Oceno oziroma neke vrste verifikacijo smiselnosti in ustreznosti poslančevih iskanj in stališč kot samostojnega oblikovalca rešitev za raznoliko, odprto družbeno problematiko mora opravljati najširša demokratična organizacija samoupravljalcev — Socialistična zveza. Sicer se bo še kdaj zgodilo, da bodo posamezne pobude prišle mimo nje.

M. RIBARIČ: Za načelni in delovni odnos med poslancem in SZDL naj ob sprejetem dokumentu »Socialistična zveza danes« izrazim mnenje, da gre tu za daljše procese, v katerih bo treba še razčiščevati in opredeljevati načelne odnose in najti ustrezne praktične oblike in načine, kakor tudi za procese nadaljnje deetatizacije in demokratizacije naše družbe. Dokler imamo opravka z družbo, polno protislovij in konfliktov, toliko časa odnosi med SZDL in poslancem ne bodo mogli potekati po

nekakih čistih modelih, ampak bodo tudi sami imeli vse značilnosti danega družbenega položaja.

Svoboda poslanca mora izhajati iz svobode delovnega človeka-samoupravljalca in krepiti njegovo svobodo. Politična vloga Socialistične zveze pa mora biti v tem, da podpira in pospešuje stalno povezavo in razvoj posamezne in posebne svobode v splošno svobodo družbe in človeka. Razmišljanje o tem vašem vprašanju bi sklenil s tem, da bo poslanec toliko bolj izpolnjeval svoje naloge, kolikor bolj bo njegova svobodna osebnost izraz svobode družbene baze in družbe kot celote, in da bo toliko bolj ustvarjal, kolikor bolj bo znal izražati in soustvarjati ustvarjalnost temeljnega nosilca naše družbe — delovnega človeka v združenem delu.

M. STROBL: V svojem prispevku o postavljenih vprašanjih, ki so osrednja vprašanja našega družbeno-političnega sistema in se nam s posebno ostrino postavijo v ospredje ob kakih »dogodkih«, želim povedati svoje mnenje zlasti o tretjem in četrtem vprašanju. To pa ni mogoče drugače, kot da izhajam iz rešitev nekaterih drugih problemov in odgovorov na nekatera druga vprašanja. Nekatera od teh so tale:

Kaj je bistvo poslanskega mandata v našem sistemu samoupravljanja? Pavšalne obsodbe politično-predstavniškega mandata in nadomestitev le-tega z delegatskim odnosom je lahko samo besedna igra, če si nismo popolnoma na jasnem o bistvu obeh. Poslanski mandat vsebuje in bo vseboval vedno elemente prvega in drugega. Če govorimo o poslancu kot izvoljenem funkcionarju organa, ki ima ustavno pravico, da predpisuje pravno obvezne norme za vedenje in ravnanje ljudi in ureja družbene odnose s sankcijo prisilne izvršitve, potem nastopa poslanec, ki mu je z izvolitvijo bilo dano to pooblastilo, kot politični predstavnik, odločitev predstavniškega telesa pa je pravno obvezna. Da bi bila popolnoma jasna, govorim samo o tisti funkciji konkretno skupščine, ki pomeni izvrševanje politične oblasti, takrat ko v postopku sporazumevanja in dogovarjanja ni prišlo do soglasja zainteresiranih skupnosti, ki mu upravičeno dajemo v samoupravni družbi vso prednost.

Delegatski odnos kot odnos med poslancem — delegatom — in skupnostjo, ki ga izvoli — delegira — vsebinsko ne more pomeniti nič drugega kot to, da delegat, bodisi v postopku sporazumevanja in dogovarjanja ali v postopku političnega odločanja, izraža tiste interese, ki so se izoblikovali v »bazi«, to je v skupnosti, ki ga je delegirala.

Institucije političnega predstavnštva ne moremo odkloniti in obsoditi, če se je res v drugih družbenih okoljih, v meščanski družbi, izrodila v manipuliranje z ljudmi, ki imajo »oblast« v rokah le vsake štiri ali več let, tedaj ko izbirajo svoje predstavnike.

Delegatski odnos daje v samoupravni družbi pečat tudi »političnemu predstavnštvu«.

Naslednje vprašanje je to-le: ali je v našem skupščinskem sistemu zagotovljeno, da je skupščina tista, ki sprejema odločitve kot najvišji organ oblasti in sta temu prilagojena organizacija in delovanje občine, republike in federacije? Postopek sporazumevanja republik, npr. pri odločanju o najpomembnejših zadevah, ki so v pristojnosti federacije, nam je namreč v zelo kratkem času funkcioniranja pokazal nevarnosti, da se tudi zvezna skupščina spremeni v glasovalni stroj. V takem primeru ne bi bili upravičeni govoriti niti o političnem predstavnštvu, kaj šele o delegatskem odnosu. Seveda je ta nevarnost dosti manjša v republikah in v občinah. Zato menim, da je položaj poslanca in njegove odnose treba ločeno ocenjevati, kadar gre za zvezne poslance, republiške poslance in občinske odbornike, čeprav mora njihov položaj v bistvu biti enotno določen v skladu z enotnimi temelji družbeno-političnega sistema v Jugoslaviji.

Naslednje pomembno vprašanje je, kako izoblikovati skupni interes v »bazi«, ki naj ga delegat izraža bodisi v postopku sporazumevanja in dogovarjanja, bodisi z glasovanjem v skupščini. Delali bi si velike utvare, če bi verjeli, da se vsi ljudje zanimajo za vse zadeve in da hočejo, morejo ali znajo izraziti neki skupen interes, ki bo presegal njihove osebne ali drobne parcialne interese. Če hočemo ostati na realnih tleh, moramo ugotoviti, da ni tako. Občani, tudi delovni ljudje so zainteresirani za rešitve (največkrat ne glede na to, kdo jih bo sprejel in po kakšnem postopku), ki jih neposredno prizadenejo. Na te rešitve želijo imeti svoj vpliv in tu so voljni in sposobni izoblikovati in izraziti svoje skupne interese, seveda spet ne vsi ljudje.

Če izhajam iz teh ugotovitev (svojih, seveda!), potem se odgovor na tretje in četrto vprašanje kar sam ponuja. Zato, da bi se izoblikoval in izrazil omenjeni skupni interes, da bi poslanec ta interes lahko spoznal ali tudi sodeloval pri njegovem oblikovanju, nujno potrebuje tako politično organizacijo, ki bo sposobna zainteresirati čimveč ljudi za posamezna vprašanja in zainteresirati ljudi za čimveč vprašanj in ki uporablja take metode in oblike, ki vsakemu dajejo možnost, da vpliva na izoblikovanje in izražanje skupnega interesa, pa tudi omogočiti kar najbolj poglobljene in vsebinske stike med poslanci in volivci. Taka organizacija je Socialistična zveza delovnega ljudstva.

Zato se nam zdi, da je tretje vprašanje sploh napačno postavljeno. Kakšen naj bo načelen odnos med SZDL in poslanci, da bi presegli strankarski politični sistem in da bi se poslanec uveljavil kot svobodna in ustvarjalna osebnost? Poslanec kot svobodna in ustvarjalna osebnost nujno potrebuje to organizacijo, in če bi je doslej ne imeli, bi jo morali dobiti, če želimo razvijati delegatski odnos in samoupravljanje nasploh. Vprašanje lahko

razumemo samo, če vidimo v SZDL tako forumsko organizacijo, ki nehote poraja asociacijo z vodstvi meščanskih političnih strank — kar pa smo ponovno in ponovno že obsodili.

Za razvoj delegatskega odnosa in samoupravljanja je potrebno kar najbolj hitro uresničenje tega, kar označujemo s »Socialistično zvezo delovnega ljudstva danes«.

UREDNIŠTVO: Odnos med poslancem in volivcem ni le enostranski odnos, temveč gre za odnos z medsebojnim vplivanjem. Kaj bi bilo treba po vašem mnenju potrebno storiti za bolj poglobljene in vsebinsko bogatejše stike med poslanci in »bazo«, tako da bi interesi »baze« prihajali bolj jasno in izoblikovano do izraza, kar naj bi se pokazalo tudi pri odločanju v skupščini?

F. BRANISELJ: SZDL, predvsem pa njen profesionalni aparat, je odgovoren za organizacijo in sodelovanje široko razvejanega informacijskega sistema. Poslanec je na več načinov vključen v ta informacijski sistem: kot vir informacij, kot informacijski kanal in kot uporabnik. Nesporazumi med »bazo« SZDL in — recimo tako — poslanci lahko nastajajo ravno zaradi napak v delovanju informacijskega sistema.

S. BUNTA: Ubiramo ali vsaj poskušamo ubirati čisto nova pota, ki s klasičnim parlamentarizmom nimajo kaj dosti skupnega. Da bi bili uspešni, je po mojem prepričanju enako nujno utrditi in še naprej oblikovati »bazo« kot vnesti, ali še boljje vnašati, vsebinsko nove oblike dela ter spoštovati sprejeta načela v vrhu, ki ga imenujemo skupščina.

O tem sem omenil nekaj v prejšnjih odgovorih. Kar zadeva »bazo«, pa menim, da (vsaj v primeru poslancev zborov delovnih skupnosti) le-ta včasih sama ni dovolj organizirana, da bi dala možnosti za izrazitejše medsebojno vplivanje. V mislih imam dejansko stanje, ko volilna enota poslanca zbora delovnih skupnosti sestoji iz številnih manjših delovnih organizacij, ki so si po svoji dejavnosti dovolj blizu, da lahko sestavljajo eno volilno enoto, hkrati pa dovolj različne, da v njih prihajajo do izraza pisane, neredko popolnoma diametralne želje in interesi.

S pojmom »utrditev baze« zato mislim predvsem na to, da mora biti volilna enota homogena, bolj kot je bila doslej, če je sploh potrebno, da še vnaprej ohranjamo tak tip volilnih enot, volitev in skupščinskega sistema. Glede na naš samoupravni mehanizem pa naj bo vsekakor ta »baza« sama dovolj samoupravno utrjena, česar za zdaj, če smo le dovolj iskreni, ne moremo trditi za večji del področij družbenih služb. V takšnih odnosih bi poslanci še pogosteje zahajali med svoje volivce kot okolje, ki jih je izvolilo, zato da ga zastopajo v najvišjem

samoupravnem organu republike. Stiki po posrednikih (ne glede na to, kdo so ti posredniki) so manj pristni in koristni, zato lažje prihajajo do izraza bodisi lastne iniciative poslanca, bodisi po »bazi« interesi vodilnih skupin, ki na neki način predstavljajo volivce.

S. JEREB: Kot sem že napisala, bi bilo treba najprej v sistem vgraditi funkcioniranje delegatskih odnosov (in tu ne gre le za enostranski odnos), ker bomo sicer ostajali tudi vnaprej bolj ali manj pri besedah. Pri Socialistični zvezi bi za učinkovitejšo vez med »bazo« in poslanci lahko odigrale pomembno vlogo regionalne poslanske pisarne; ob predpostavki, seveda, da se vse delovanje SZDL čimbolj približa ustavnim načelom in dokumentu »Socialistična zveza danes«.

B. KOVAČ: Najbrž sem že pri prejšnjem vprašanju v glavnem odgovoril tudi na to. Nemara pa bi se dalo reči še kaj. Recimo to, da ni dovolj, če kar naprej govorimo, kako je »treba vzpostavljati trajne delovne stike med volivci in njihovimi poslanci«. Če smo se o tem sporazumeli, kot pa kaže, se načelno smo, potem bo treba tudi kaj storiti. Celo tehnično, čeprav se temu radi izogibamo, morda tudi zato, da bi ne bili v politiki »tehnici«. Tehniko te delovne povezanosti pa si zamišljam tako, da bo Socialistična zveza skupaj s pristojnimi v skupščinah na vseh ravneh skrbela za obveščenost ljudi o vsebini predlogov konkretnih skupščinskih (seveda ne samo njihovih) odločitev. Po določenem postopku bo zagotavljala, da se bodo poslanci dobivali z vsemi tistimi, ki so za vsebino in posledice neke odločitve zainteresirani, ob tem prizadeti. Skrbela bo — skupaj s poslanci — da se bodo vsi interesi najprej razkrili (in ne zakrili), nato pa tudi uskladili, kolikor je to pač mogoče.

Socialistična zveza se loteva tega dela tudi s pomočjo poslanskih pisarn. Nekateri so z njimi zadovoljni, drugi jih kritizirajo, eni tudi pomagajo, drugih pa še blizu ni, pri čemer nikakor ne namigujem samo na poslance. Sicer pa je vsak začetek težaven. Škoda le, da smo tako dolgo na začetku.

Takšna dejavnost seveda tudi stane, je pa neprimerno cenejša kot posledice kratkih stikov.

S. MARKIČ: Prav zato, da bi prišli bolj do izraza v skupščini in njenem odločanju interesi »baze«, ne smemo ostati le na relacijah stikov med poslanci in »bazo«, temveč čimbolj pogumno poseči v vsebinske spremembe sedanjih odnosov. Pri tem pa vidim kot najpomembnejše uveljavitev delegatskega razmerja. Tega si ne predstavljam tako da bi sedanje odnose med poslancem in volilnim telesom ogrnil v plašč delegatskega razmerja, ampak da se med drugim jasno opredeli, kdo odloča v skupščinskem

sistemu in kakšno je pooblastilo tistih, ki se v imenu nosilcev oblasti medsebojno dogovarjajo, sporazumevajo in politično odločajo. V vsebinskih spremembah, ki so tudi povezane s spremembami v skupščinskem sistemu, je mnogo odprtih vprašanj, ki jih bo treba temeljito in strpno reševati, ki jih pa bomo morali rešiti, če bomo hoteli dosledno uresničiti bistvo ustavnih sprememb.

M. POLJANŠEK: Že kratkotrajna slovenska parlamentarna praksa kaže, da imajo čim tesnejši stiki poslanca z volivci in družbenopolitičnimi organizacijami njegovega terena za poslančevo aktivnost v predstavniskem domu koristne posledice. Včasih izzevejo prav ti stiki politični dialog in s tem polemiko za najbolj ustrezno opredelitev, kar je prav gotovo prav. Moram reči, da takšni stiki povsod še niso živi; kar je vsekakor za poslančevo delo precejšnja pomanjkljivost.

Pri vzpostavljanju čim ustrežnejšega in učinkovitega parlamentarnega režima, ki bo v naši samoupravni družbi deloval po drugačnih zakonitostih kot v drugih družbenih ureditvah, ne bomo smeli zanemariti tudi vseh tistih resničnih demokratičnih odnosov, ki so temeljna in nezamenljiva vrednost za vse bolj humane medčloveške odnose, h katerim je usmerjena slovenska socialistična skupnost.

M. RIBARIČ: K bolj poglobljenim in vsebinsko bogatejšim stikom med poslanci in bazo lahko prispevajo take stvari, kot so razbremenitev skupščin, boljše obveščanje poslancev in baze, bolj organizirane oblike osebnih stikov poslancev z bazo, večja dejavnost družbenopolitičnih organizacij, zlasti Socialistične zveze in sindikatov, večja prizadevanja občinskih skupščin za delovno povezavo s poslanci, večja prizadevnost samih poslancev, razbremenitev poslancev raznih drugih obveznosti, da bi se lahko bolj posvetili poslanski dolžnosti ipd. Sicer pa mislim, da je poleg razjasnjevanja načelnih vprašanj, od katerih sem nekatere nakazal v odgovorih na prejšnja vprašanja, praktično gledano izredno pomembno doseči ekonomsko in politično stabilizacijo naše družbe. Samoupravljanje potrebuje in zahteva stabilnejše družbenoekonomske odnose. V takih odnosih se bo lahko tudi bolj uveljavil delegatski sistem, ki pomeni stalno povezavo poslanca z interesi v družbeni bazi in družbi kot celoti ter oblikovanje avtentičnih interesov iz družbene baze s pomočjo in ob aktivni vlogi poslanca-delegata v skupen avtentičen družbeni interes.

M. LIKAR: Vaša vprašanja me zadevajo v živo na prav občutljiva mesta. Menim, da hočete pokazati pomanjkljivosti v delu sedanjega sklica republiške skupščine predvsem zato, ker

pripravljajo pomembne spremembe v našem skupščinskem sistemu, pa tudi zato, ker je boj za oslovo senco ob »akciji 25 poslancev« odprl nekatera nerazrešena vprašanja našega političnega sistema in, morda še bolje, našega političnega življenja. Prav zato mi dovolite, da prepustim pravilne odgovore na vaša vprašanja tistim poslancem, ki bodo nanje bolj odgovorili, meni pa dovolite, da dodam k štirim vprašanjem še peto.

Sprašujem: **kaj lahko poslanec v skupščini stori, kadar ve, kaj mora in kaj je prav storiti?** Na vprašanje bom odgovoril vnaprej in dodal nekaj zgledov iz mojih iskušenj ali, če hočete, iz mojih »eksperimentov«, ker sem kot zakoten naravoslovec vajen, da verjamem v poskus bolj kakor v še tako učene besede.

Upam, da mi odgovora ne boste zamerili in da se vam ne bom zdel neskromen kakor tisti rabi, ki je prišel pridigat k sosedu in mu dejal, ko ga je prijatelj predstavljal poslušalcem in pri tem hvalil njegove zmožnosti: »Pa ne pozabi na mojo skromnost!«. Naj se vrnem k odgovoru.

S trdovratnim delom, vztrajnostjo in natančnostjo poslanec tudi v skupščini z današnjo strukturo lahko marsikaj stori in doseže, čeprav povečini to ni tako lahko. V svoje poskuse pa mora vložiti vse svoje moči in mora biti pripravljen, da bo uspeh večkrat skromen ali pa da ga sploh ne bo. Sam navadno mislim pri tem na indijski pregovor, ki pravi: »Resnica na zemlji zmaguje, vendar moraš doživeti veliko starost, da to dočakaš.« Odgovor je tedaj znan in skoraj bi lahko rekel, da kar preveč navaden.

Zdaj pa k zgledom. Vprašujete, zakaj imajo nekateri poslanci v skupščini večji vpliv kakor drugi? Vpliv si pridobijo povečini tisti, ki se s svojim vprašanjem temeljito spoprimejo, dobro vedo, kaj hočejo, in so pri tem še izvirni in ustvarjalni. Slabo se bosta odrezala nergač in parolar, preveč dobro namreč poznamo praktične vidike naših razmer. Res pa je, da sta pri nas vpliv in ugled relativna, saj še ne živimo tako odprto, da bi nas sveži vetrovi nenehno prečiščevali in oplajali. Na domačem ognjišču pa je marsikateri petelin ugleden in veljaven.

Morda bi se lahko vprašali, ali so poslanci v naši družbi na splošno ugledni in vplivni? To bržčas ni odvisno le od poslancev sedanjega sklica republiške skupščine, njihov **status v družbi se je namreč gradil od prvih začetkov našega skupščinskega sistema naprej.** Kakšen ugled so nam zapustili naši predniki? Ko sem prosil za napeljavo telefona, se mi je referent sočutno nasmehnil, saj sem mu povedal, da je moj edini vzrok, da potrebujem telefon, samo to, da sem zdravnik, profesor na univerzi in poslanec. Telefona seveda še danes nimam.

Ali se bodo stvari kaj spremenile, če se bo spremenil sestav skupščine in bodo izbirali poslance namesto po današnjem sistemu raje kot »delegat komun« itn.? Ali bodo tisti, ki bodo

prišli za nami, lahko kaj več storili? Ali res ne vem, kaj bi moji volivci radi? Vidite, tovariš urednik, v vse to dvomim. Vrnimo se k zgledom!

Po naključju sem prišel na sled čudni zadevi. V maščobah šest mesecev starih dojenčkov iz Ljubljane so našli moji znanci kemiki neznanske množine insekticidov. Niso našli le DDT-ja, ki je povsod precej razširjen, temveč tudi takšne insekticide, ki so jih povsod po svetu prepovedali, pa čeprav se v hrani kažejo le v sledovih, kakor je npr. gemacikloheksan, ki povzroča pri živalih raka, jim jemlje plodnost in dela spačke. Dovolj? Moji znanci kemiki so našli tudi vir teh strupov pri nas — uvoženo maslo. Ko sem v skupščini vprašal glede tega masla, ki smo ga, mimogrede povedano, uvozili kar 46.000 ton, so mi odgovorili, da je veljal v letu 1970 predpis, ki je bil čez leto dni spremenjen in po katerem to maslo ni imelo prevelikih količin insekticidov (maslo pa še danes prodajamo, čeprav predpis ne velja več) in da je za **zmešnjavo in nepravilnosti pač kriva federacija**, tedaj naša politična struktura. Ali naj v zdajšnjem času, ko se mi zdi enotnost naših narodov ne le kot poslancu, temveč tudi odkar se politično zavedam, najpomembnejše politično vprašanje, še naprej sitnarim zaradi masla in spodkopujem federacijo? Nisem pa tako trdno podkovan v teoretičnih vidikih našega samoupravnega socializma, da bi mogel razumeti, kaj ima pri tem uvoženem maslu federacija. Ali ne gre le za nekaj ljudi, ki so za ta uvoz odgovorni: vzemimo npr. vodstvo podjetja, ki je maslo uvozilo, in vodstvo banke, ki je dala temu podjetju denar in kredit. Tedaj gre za naše gospodarstvo, ali bolje, trgovino. Ta spoznanja so plod mojih razmišljanj poleti ob Jadranu, zdaj pa imam opravke od jutra do mraka in zdi se mi, da bom ob koncu tedna najbrž bral doma v svojem naslanjaču kakšno pametno knjigo, namesto da bi razmišljal, kaj naj zdaj storim glede tega masla. Pametni Ljubljčanji že tako in tako hodijo po maslo brez insekticidov k trgovcu v Avstrijo pod Ljubeljem, kjer je maslo ne le zdravo, temveč tudi cenejše.

Ali bodo delegati namesto poslancev v kaj boljšem položaju? V čem? Saj jaz prav dobro vem za veliko stvari, ki bi jih moji volivci radi, vem tudi, da nočejo masla, ki vsebuje insekticide, pa le ne vem, če bom mogel glede tega kaj storiti.

Včasih poslanci ne moremo ukrepati tudi tedaj, kadar vsi vemo, da bi bilo kaj prav in dobro. Še zgled. V sedanji republiški skupščini imajo v vseh zborih po kakšnega člana izvršnega sveta, le socialnozdravstveni zbor je izjema. Ko so naš zbor seznanili s člani izvršnega sveta, je nekdo nadvse dobronamerno predlagal, da bi bilo prav, če naš zbor glede tega ne bi bil izjema. Seveda smo vsi mislili, da bi tako trdneje povezali zbor z IS in povečali možnosti za neposrednejše ukrepanje. Tajnica nas je hitro poučila, da česa takega ne moremo predlagati, ker

delo v skupščini poteka po poslovniku. Kam pa pridemo, če bomo govorili, kar bo komu prišlo na misel? Tako so tisti predlog zbrisali iz zapisnika, ker ni bil poslansko vprašanje in ni bil točka dnevnega reda. Strinjali smo se z listo IS, s katero nismo bili docela zadovoljni, in tako smo nehote postali člen v mehanizmu, ki teče sam od sebe in na katerega poslanec pri najboljši volji ne more vplivati. Večina med nami pa nikakor ne bi hotela delati težav mandatarju, saj uživa tovariš Kavčič in tudi njegov team v skupščini ugled in tudi globoke simpatije.

Republiško skupščino govorniki večkrat spoštljivo imenujejo »visoki dom«. To so sicer besede, vendar si poslanec nehote predstavlja, da je odslej za vse, kar bo v skupščini storil, **odgovoren svojim volivcem**. Začel bo pozorneje spremljati politične dogodke in tokove, tudi če ne hodi na vsako sejo svoje krajevne skupnosti ali odbora SZDL (teh je zadnje čase kar preveč).

Res pa je še nekaj drugega. Menim, da je z demokracijo nekako tako kot s »Pandorino škatlico«: Odpreš jo in iz nje uidejo vsi hudiči. Sedanji sklic republiške skupščine pa ima kljub vsem pomanjkljivostim v svojem delu precej tiste **socialistične demokratičnosti**, ki se ji tujci pri nas tako čudijo, saj česa takega ni ne na Vzhodu ne na Zahodu, demokratičnosti ki pa zanjo nikakor ni gotovo, da bo kdaj tudi zmagala.

Ozemeljsko oblikovanje občine in njene naloge

V drugi fazi sprememb zvezne in republiških ustav bo treba urediti tudi položaj občine kot temeljne družbenopolitične in samoupravne skupnosti. O občini in njeni uveljavitvi so že veliko govorili; na njen račun smo lahko slišali tudi veliko kritik. Vsaka dosledna kritika se je slej ko prej ustavila pri problemu ozemeljskega oblikovanja naše občine, pri čemer je lahko ugotovila, da je ta problem neposredno povezan z nekaterimi pomanjkljivostmi našega koncepta komune in tudi njegovega uresničevanja v življenju.

I. Položaj občine v svetu

Problem ozemeljskega oblikovanja občine ni niti nov niti specifično jugoslovanski, ampak je že desetletja predmet proučevanja in tudi političnih ukrepov v zahodnih deželah. Občina je v večini teh dežel osnovna organizacijska enota lokalne samouprave (ponekod tudi edina). Ker je kot samoupravna tvorba nastala v zgodovinskem razvoju, je v zavesti ljudi tesno povezana s tradicijami avtonomnosti in neposredne demokracije. Vsakršna reorganizacija v tej smeri je zato hud politični problem in tvegano politično dejanje.

Poglavitna vprašanja glede delovanja sodobne občine izhajajo iz dejstva, da je občina skoraj povsod po svetu še vedno manjha po ozemlju in prebivalstvu (večinoma nekaj tisoč prebivalcev). Ozemlje občine se je v njenem zgodovinskem razvoju le malenkostno spremenilo, njene naloge pa so se zelo povečale. Najnovejši čas je prinesel veliko novih potreb prebivalstva, katerih zadovoljevanje večinoma presega finančne (in kadrovske) zmožnosti občine ali pa tudi njene ozemlske okvire, ker je možno le v večjih ozemeljskih skupnostih. Vendar občine ne moremo enostavno povečati, ker bi s tem prizadeli njeno vlogo skupnosti, v kateri občani neposredno demokratično odločajo o svojih zadevah. Poleg tega bi razpadla zavest o solidarnosti, ki je nastala v zgodovinskem razvoju in ki je bistvena prvina občine.

Vse to so seveda značilnosti podeželskih občin. Drugačen položaj je v občinah, ki pokrivajo urbanizirane predele. Tu ni finančnih problemov, zato pa mestni občini manjka zgodovinsko utrjeni občutek solidarnosti in pa možnost, da občani neposredno odločajo. Pri teh občinah ni nevarnosti, da bi na racionalnem zadovoljevanju potreb temelječa ozemeljska razdelitev preseгла sociološko skupnost. Nasprotno: tradicionalni ozemeljski okviri večkrat umetno delijo celovito družbeno skupnost, ki jih je že zdavnaj prerastla.

Lokalna avtonomija v svetu je torej v položaju, ko je treba ozemlje občine v skladu z logiko razvoja nujno povečati, hkrati pa to lahko povzroči daljnosežne (predvsem negativne) politične posledice. In kakšne rešitve so možne? I. G. Van Puten¹, generalni sekretar Mednarodne zveze lokalnih oblasti, pravi, da bi bilo najboljšje pravilo, da se funkcijo odločanja praviloma prepusti najnižjim možnim ravnem lokalne oblasti, višje ravni naj bi prišle v poštev samo takrat, kadar opravljanje oblasti na nižji ravni ni mogoče. Toda nižje lokalne enote oblasti se zaradi finančne nemoči velikokrat pregrešijo proti načelu demokratičnega neposrednega odločanja. Zato bi bile po Van Putenovih besedah najbolj primerne večje lokalne samoupravne enote s čim preprostejšo strukturo oblasti, prebivalci pa naj bi bili čimbolje obveščeni o dogajanjih v občini. Prav gotovo pa bi morali potem občino razdeliti še na manjše ozemeljske enote, saj tako lahko večjemu številu občanov olajšamo sodelovanje pri odločanju v občini.

To načelo skušajo v večji ali manjši meri upoštevati tudi reformna gibanja v svetu, ko skušajo razrešiti temeljne dileme občine, ki so hkrati temeljne dileme sodobne družbene ureditve. V praksi se rešitve gibljejo od sodelovanja med občinami — pri čemer pa obdržijo vso avtonomijo — do prenašanja funkcij in pristojnosti na širše lokalne skupnosti in končno do odprave manjših občin in ustanavljanja večjih občin.

Koncept lokalne avtonomije v svetu je v zgodovinskem razvoju doživel znatne spremembe. Relativne družbene in ekonomske neodvisnosti občine ni več. Zadovoljevanje potreb in odločanja o tem zadovoljevanju je vse bolj stvar širših skupnosti — regij, narodov in mednarodnih skupnosti.²

II. Položaj občine pri nas

Ozemeljsko oblikovanje občine je problem tudi pri nas. Prav tako kot na Zahodu je tudi pri nas temeljna dilema — majhna ali velika občina —, le da je stvarnost, iz katere izhaja ta teoretična in praktična dilema, drugačna. Ondod je problem, kaj storiti z majhnimi občinami, da bodo lahko izpolnjevale svoje naloge (in ohranile

¹ I. G. Van Puten, *Reforma lokalne samouprave v svetu*, Komuna 7—8, 1970.

² I. G. Van Puten, *prav tam*.

svoje demokratične prednosti), pri nas se prav tako sprašujemo, kako naj naše občine ugodijo vsem zahtevam, pred katerimi stojijo. Vendar pri nas ne gre za majhne, temveč za velike občine, ki pa so za svoje naloge še vedno premajhne. Naša občina spada po prebivalstvu in površini med največje občine na svetu.³ Vprašanje je, zakaj je kljub temu še vedno premajhna, Odgovor na to moramo najbrž poiskati v razvoju naše občine.

1. Jugoslovanska občina je v svojem razvoju prešla več faz. Po ustavi iz leta 1946 smo imeli okraje, poleg njih pa kraje kot nižje okrožja kot višje upravno-teritorialne enote. Te lokalne enote še niso predstavljale prave teritorialne samouprave. Kot temelj lokalne samouprave smo občino uvedli leta 1952. Takrat je bilo občin 3.811⁴, tako da je ozemlje občine ustrezalo ozemlju, kakršnega navadno obsegajo občine tudi drugod po svetu. V tem času smo za nosilca družbenoekonomskega razvoja postavili okraj.

Šele leta 1955 je občina postala komuna, tj. »skupnost življenja, dela, potrošnje in drugih medsebojnih odvisnosti nekega določenega prebivalstva«.⁵ Seveda je bila takrat občina že več kot enkrat večja, kot je bila leta 1952 — saj je število občin padlo na 1.479⁶ — hkrati pa se je močno okrepila. Število občin je padalo še vsa naslednja leta, s tem pa je naraščala tudi njihova velikost. Ob tem so se pojavljala tudi nekatera znamenja odpora pri prebivalstvu, ki je v občini še vedno videlo predvsem njene klasične funkcije. Vendar se je ta proces nadaljeval, tako da smo leta 1963 imeli v vsej državi le še 581 občin⁷, in njihovo število se je približalo nekdanjemu številu okrajev.

Z ustavo 1963. leta je občina dobila ustavni status temeljene oblike družbenopolitičnega samoupravljanja v političnem sistemu države in status temeljne družbenopolitične skupnosti. Položaj občine se z ustavo ni bistveno spremenil, proces povečevanja ozemlja občine pa se je nadaljeval vse do danes.

2. V čem je treba iskati vzroke, da se je ozemlje občine od njene ustanovitve do danes neprestano povečevalo in sicer do tolikšne mere, da je že skoraj doseglo velikost nekdanjega okraja, Temeljni razlog je najbrž treba iskati v vlogi, ki naj jo ima občina v našem družbenopolitičnem sistemu. Občina naj bi bila na eni strani najmanjša in temeljna družbenopolitična skupnost, ki naj praviloma opravlja vse funkcije družbene skupnosti in odloča o vseh temeljnih zadevah, ki se tičejo občanov. Na drugi strani pa naj bi bila temeljna teritorialna skupnost samoupravljanja, v kateri naj bi se samoupravljanje najneposredneje uresničevalo. Občina naj bi bila praviloma

³ dr. Janez Šmidovnik, *Koncepcija jugoslovanske občine*, Ljubljana, 1970.

⁴ dr. E. Pusić, *Komunalni sistem, Posvetovanje o aktualnih problemih komunalnega sistema*, Beograd, 3.—5. III. 1971.

⁵ dr. J. Đorđević, *O samoupravnom i odgovornom društvu*, Beograd, 1971.

⁶ dr. E. Pusić, prav tam.

⁷ dr. E. Pusić, prav tam.

tudi samozadostna ekonomska skupnost, v kateri bi se zadovoljevale vse potrebe občanov.

Posledice te koncepcije so bile, da je občina dobivala vse več pristojnosti in nalog, tudi kot transmisija širših družbenopolitičnih skupnosti. Njene finančne zmožnosti so bile za izvajanje teh nalog kar naprej prešibke. To je skupaj z zahtevami po racionalizaciji upravnega delovanja občine (zlasti še po odpravi okraja), povzročilo, da živi občina v kroničnem pomanjkanju sredstev in pa da se nenehno povečuje. Komuna se je oblikovala v skladu z vlogo in funkcijami, ki so ji bile namenjene na posameznih stopnjah njenega razvoja.⁸ Očitno se logika položaja in kompetenc izraža tudi v ozemeljskem obsegu občine.⁹ Jasno je torej, da je med povečevanjem nalog občine in povečevanjem njenega ozemlja tesna zveza. Vidimo pa tudi, da čezmerno povečanje naše občine ne izhaja le iz povečanja lokalnih nalog, ki bi bilo posledica zgodovinskega razvoja (kar v večini primerov velja za občino v meščanskih dežalah), temveč je posledica specifičnih nalog in pristojnosti, ki izhajajo iz naše koncepcije občine kot komune.

Na ozemeljsko oblikovanje jugoslovanske občine je poleg povečevanja pristojnosti vplivalo tudi načelo uniformnosti. V skladu z idealno zamišljenim modelom so enotno določali funkcije občine za vso državo. Načelo uniformnosti je povzročilo neskladje med ozemeljsko oblikovanostjo občine in njeno podlago — lokalno skupnostjo v sociološkem pomenu. Občina, ki jo sestavljajo najbolj nerazvita in neurbanizirana področja, ima v vlogi družbenopolitične skupnosti praviloma prav take naloge kot občina na mestnem področju.¹⁰ Prav tako je tudi možnost samoupravnega organiziranja občine v mestu bistveno drugačna kot na ruralnih področjih, kjer v glavnem še prevladuje individualna lastnina proizvodnih sredstev. Poleg tega je prišlo do paradoksa, da so ravno najmanj razvite občine (ki jih sestavlja navadno več — velikokrat zelo raznolikih — lokalnih skupnosti) po površini največje, da pa je tako homogena lokalna skupnost, kot je mesto, razbita v več občin. Če primerjamo to stanje s podobnimi problemi na Zahodu vidimo da lahko ne samo tradicionalni okviri, temveč tudi preveč monotipski idejni modeli družbene organizacije pridejo v neskladje s sociološko stvarnostjo. Neposredni razlog za to stanje je tudi tu pomanjkanje financ, ki povzroča, da mora občina na manj produktivnem podeželju obsepati veliko večji prostor, če hoče zbrati vsaj minimum sredstev za opravljanje svojih funkcij. Zakaj celo del mesta lahko zagotavlja boljše zadovoljevanje potreb kot veliko večje ozemlje na manj razvitem področju.

Zaradi prilaganja ozemlja občine njenim pristojnostim se je občina vse bolj oddaljevala od občana, ki je tako zgubil možnost, da

⁸ dr. R. Marinković, *Ko odločuje u komuni*, Beograd, 1971.

⁹ dr. Šmidovnik, prav tam.

¹⁰ dr. Stojan T. Tomić, *Polazne i sadašnje dileme komune*, Posvetovanje v Beogradu.

vpliva na odločanje v občini, zakaj »težišče najpomembnejših odločitev se je vse bolj oddaljevalo od občana in njegovega neposrednega vpliva«. ¹¹ Občina je zgubila prvino solidarnosti na ozemeljski podlagi, ki naj bi bila njena bistvena značilnost. ¹² Hkrati z drugimi vzroki je to povzročilo, da so občani politično precej nezainteresirani za dogajanje v občini. Pokazalo se je, da večini občanov niso znana sredstva, s katerimi lahko vplivajo na odločanje v občini, če pa so jim znana, pa mnogi ne verjamejo, da so tudi dejansko učinkovita. Če naj bi se v občini uresničevalo čimbolj neposredno družbeno samoupravljanje, bi morali biti ozemeljski okvir občine tolikšni, da bi občanom omogočali neposredno udeležbo pri odločanju. ¹³ Očitno je razvoj naše komune naletel na problem, bistveno podoben tistemu, ki tare občino v buržoaznih deželah. Zgodovinskih razmer, ko je bila občina dovolj velika, da je lahko zadovoljevala vse temeljne potrebe občanov, in hkrati dovolj majhna, da jim je omogočala neposredno udeležbo v procesu odločanja, najbrž ni več. Te možnosti najbrž ni več tudi za našo komuno, še bolj, ker njena naloga ni samo, da zadovoljuje potrebe lokalne narave, temveč mora praviloma zadovoljevati vse temeljne potrebe občanov.

3. O ozemeljskem oblikovanju naše občine smo pri nas zadnje čase precej razpravljali. Značilno je, da večina ni zadovoljna s sedanjo velikostjo občine. Mnenja o tem, kakšna naj bi bila, pa so si večinoma popolnoma nasprotna. Nekateri menijo, da so naše občine kljub nenehnemu povečevanju še zmeraj premajhne, drugi pa menijo, da se je občina zaradi svoje velikosti preveč oddaljila od občana in da bi jo morali zmanjšati na njene prvotne ozemeljske razsežnosti. Videli smo, da majhna občina omogoča več neposredne demokracije kot velika. V naših prizadevanjih, da bi bil človek — občan v prihodnje vse manj objekt politične manipulacije, vse bolj pa subjekt odločanja, je to očitna prednost. Vendar je druga možnost (večja občina) bližja naši resničnosti in težnjam njenega razvoja. Poleg vloge temeljne družbenopolitične skupnosti bo to zahtevala predvsem njena vloga v našem samoupravnem sistemu. Občina kot skupnost samoupravljalcev (ne samo ozemeljska samoupravna skupnost), bi naj bila tisti ozemeljski okvir, v katerem naj bi se integrirale — vendar se nanj ne bi omejevale — temeljne samoupravne skupnosti: funkcionalne (organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti) in ozemeljske (krajevne skupnosti). ¹⁴ Te naloge najbrž niso združljive s predstavo o majhni ekonomsko samozadostni samoupravni skupnosti, v kateri naj bi se vsa družbena protislovja neposredno razreševala.

¹¹ dr. R. Marinković, prav tam.

¹² dr. Leon Geršković, Skupščina Stalne konference mest, Ohrid.

¹³ dr. R. Marinković, prav tam.

¹⁴ E. Kardelj, Razvoj samoupravljanja in družbenopolitičnega sistema v komuni, Delo, Ljubljana, 16. in 17. XII. 1970.

»Velika« občina je kljub temu za nekatere funkcije še vedno premajhna, za druge pa dosti prevelika. Tiste potrebe občanov, ki jih občina sama ne more zadovoljevati, naj bi reševala v medobčinskem sodelovanju, posebno na regionalni podlagi.¹⁵ Vsekakor pa je občina prevelika, da bi zadovoljevala vsakodnevne potrebe lokalne narave. Prav tako je prevelika, da bi lahko občani v njej neposredno odločali. Namesto nje bi morali najbrž prevzeti to vlogo krajevna skupnost kot temeljna ozemeljska skupnost, ki naj bi bila bistvena prvina neposredne demokracije in kjer naj bi občani razreševali svoje vsakodnevne interese.¹⁶ Krajevna skupnost se v največji meri lahko pokriva z resnično lokalno skupnostjo, ker se ustanovi prostovoljno, ne na temelju administrativne odločbe. Že zdaj je v praksi prevzemala vrsto občinskih nalog, kar bi lahko v prihodnje postala njena samoupravna pravica. Občani bi morali imeti pravico, da čimbolj neposredno odločajo o svojih interesih in o načinu, kako naj te interese zadovoljujejo v krajevni skupnosti. Poleg tega pa naj bi imeli možnost, da izražajo svoje interese v okviru celotne komune in jih soočajo z interesi drugih samoupravnih skupnosti v njej.

Poleg vprašanja velikosti občine je posebno problematična uniformnost jugoslovanske komune. O tem so veliko govorili na nedavnem posvetovanju v Beogradu in prevladovalo je mnenje, da je načelo uniformnosti povsem neustrezno v naših razmerah, za katere so značilne velike družbene in ekonomske razlike med posameznimi področji. Posebno so opozarjali na zaostale patriarhalne skupnosti in predlagali so, da bi morda za take skupnosti uvedli dvostopenjsko lokalno samoupravo.¹⁷ Vsekakor pa naj bi imeli več organizacijskih oblik komune, te pa bi morale biti dovolj prožne, da bi omogočale prehod iz ene organizacijske oblike v drugo v skladu s stopnjo družbenoekonomskega razvoja.

4. Razvoj jugoslovanske občine je torej pripeljal do podobnih problemov, kot jih imajo občine na Zahodu. Gre za problem, kolikšno naj bo ozemlje (in kolikšne naj bodo pristojnosti) občine, da bo lahko zadovoljevala temeljne potrebe svojih prebivalcev, hkrati pa jim omogočala, da v procesu odločanja neposredno sodelujejo. Naša občina se je v svojem razvoju predvsem zaradi prevelikih pristojnosti in načela uniformnosti tako povečala, da se je oddaljila od občana, da neposrednosti pri odločanju ni več. Vendar je glede neposrednosti odločanja na njeni sedanji razvojni stopnji ne smemo primerjati z zahodno občino, saj ima predvsem kot podlaga našega samoupravnega sistema veliko obsežnejše in pomembnejše naloge, njen pomen pa se bo najbrž še povečal.

¹⁵ Resolucija zvezne skupščine o družbenoekonomskem in političnem položaju v občini in o nadaljnjem razvoju samoupravnih odnosov v občini.

¹⁶ E. Kardelj, prav tam.

¹⁷ dr. E. Pusić, prav tam.

Slovenski etnični stereotip

Odprtost mej je našemu narodu prinesla tako ugodne kot neugodne vetrove. Med neugodnimi je še bolj viden razkroj družbenih in kulturnih vrednot. Manj pa se zavedamo posledic za narodno življenje. Na le-te le malokdo opozarja, pač pa nasprotno z vseh strani slišimo veliko glasov, ki se trudijo, da bi nas še bolj vključili v tuj prostor. Predvsem gre pri tem za nemški prostor. B. Markič (»Delo«, 20. 7. 1971) poroča o težnji, da naj bo v novi ustavi bolj dorečeno napisano, da se v temeljnih načelih ne kaže »usmeriti le na odnose v Jugoslaviji, ampak upoštevati dejstvo, da je SR Slovenija v Evropi in v svetovnem prostoru, kjer so prav tako v teku integracijski procesi«. Sem sodi očitno tudi zamisel Alpe-Adria, ki pomeni sodelovanje z nemškim in italijanskim sosedom, mimo zamejskih Slovencev. Tudi v »Družini« zasledimo poudarek na vezeh z zahodnimi sosedi. F. Svoltjšak piše 1. 8. 1971: »... Če smo bili pod vplivom zahodnih sosedov, je to zasluga božje previdnosti, ki nam je dodelila to sosedstvo.« Potem imamo tu misel T. Kermaunerja (navaja jo I. Ribič), ki se sprašuje: »Ali smo ravnali prav, ko smo razglasili v svojih mislih in čustvih Avstrijo za tujo, sovražno, protislovansko, raznarodovalno državo...? Ali se nismo s tem, ko smo se tako temeljito odbili od Avstrije, odbili od svoje tisočletne, glede na narodno zavest potencialne, glede na način življenja povsem realne zgodovine — od svoje zibelke in usode, od Evrope?« Da to ni osamljeno vprašanje, kaže tudi črna žolta simbolika v poimenovanju novega mostu v Radgoni s »Franz-Josef Brücke« (»Delo«, 21. 11. 1970). Po drugi strani pa beremo bolj ali manj nestrpne zapise, katerih puščice letijo proti Beogradu oziroma zvezni upravi in se redno pojavljajo v občilih že nekaj let. O tem sem že pisal v analizi uvodnikov »Dela« za leto 1968 (»Zdravstveni vestnik«, 10, 1969). Zgornja dejstva, vdiranje potrošniške miselnosti, razkroj vrednot, migracija naših delovnih ljudi posebno v Avstrijo in Nemčijo ter migracija delavcev iz drugih predelov Jugoslavije v Slovenijo očitno vplivajo na zavest našega človeka o samem sebi, o svojem narodu in o sosednih narodih. Z drugimi besedami, vplivajo na oblikovanje etničnega stereotipa. Poznanje tega stereotipa pa je zelo važno, saj le-ta dokaj soodloča pri našem ravnanju. Zato sem si svojo študijo zamislil kot poskus, kako bi ta stereotip vsaj delno spoznali.

Zastavljeno nalogo sem reševal s pomočjo ankete, ki so jo izpolnili sicer duševno zdravi, poprečni alkoholiki, ki so se zdravili

v psihiatrični bolnici v Begunjah v pomladi in poletju 1971. Za naš namen so bili ti alkoholiki primerni, saj je znano iz drugih študij, da alkoholiki izražajo miselnost in vrednote, ki so v neki družbi prevladujoče. Glede na to, da je bil vzorec majhen (50 anketirancev) in da je bila večina iz Gorenjske in le nekaj iz Ljubljane, seveda ne moremo istovetiti njihovega etničnega stereotipa s slovenskim stereotipom. Toda kljub takim omejitvam vzbujajo rezultati pozornost, in to še toliko bolj, ker jih klinična opazovanja popolnoma drugačnih članov populacije potrjujejo. Srednja starost pacientov je bila 39,7 leta, nepopolno osnovno šolo jih je končalo 23, popolno 7, obrtno ali nepopolno srednjo šolo 20. Po poklicu je bilo 27 ne-kvalificiranih in 23 kvalificiranih delavcev.

Anketiranci so morali odgovoriti na vprašanja: Kakšni so Slovenci, kakšni so Srbi, kakšni so Nemci, kakšni so Italijani? Za odgovor so imeli na razpolago četrtno pisarniške strani. Poleg tega so morali obkrožiti ustrezno narodnost pri odgovorih: Če bi ne imel Slovenca za soseda, bi najraje imel Srba, Nemca, Italijana. Če bi ne mogel delati skupaj s kakim Slovincem, bi najraje delal s Srbom, Nemcem, Italijanom. Če bi moj delovodja ne bil Slovenec, bi imel najraje, da bi bil Srb, Nemec, Italijan.

Odgovore o izbrani narodnosti prikazuje prva razpredelnica: Odgovor:

Najraje bi imel	za soseda	za sodelavca	za delovodjo
Srba	31	26	23
Nemca	16	21	24
Italijana	3	3	3

Odgovore na vprašanja, kakšni so posamezni narodi, sem analiziral s pomočjo analize vsebine (Berelson). Skupno je bilo 398 različnih oznak, od tega 123 za Slovence, 106 za Nemce, 92 za Srbe in 77 za Italijane. Oznake sem označil kot pozitivne (+) (kulturen, napreden, dobrosrčen, vesel, prijazen itd.) negativne (—) (nekulturen, strahopeten, domišljav, rad pije itd.), nevtralne ali težko opredeljive (O) (dober in slab, otožen, mehke narave, preprost itd.) in kot oznake odnosa (Λ) sovražim, nočem se družiti itd.). Naslednja razpredelnica kaže rezultate:

Oznaka	+	—	o	Λ	Skupaj
Slovenci 79 (64,23 %)	23 (18,70 %)	21 (17,07 %)		—	123 (100 %)
Srbi 38 (41,38 %)	38 (41,38 %)	15 (16,16 %)		1 (1,08 %)	92 (100 %)
Nemci 66 (62,26 %)	26 (24,52 %)	11 (10,39 %)		3 (2,83 %)	106 (100 %)
Italijani 28 (36,36 %)	28 (36,36 %)	17 (22,08 %)		4 (5,20 %)	77 (100 %)
Skupaj	211	115	64	8	398

Število nekaterih najbolj značilnih odgovorov kaže tretja razpredelnica:

Število raznih odgovorov o tem, kakšni so	Slovenci	Srbi	Nemci	Italijani
Kulturni, napredni, izobraženi	26	0	45	9
manj kulturni, nekulturni	0	8	0	2
pridni, delavni, disciplinirani	18	1	3	1
dober, srčno dober	13	8	1	4
rad pije	14	1	2	3
bojevit, hraber	0	5	0	0
strahopeten, bojazljiv	0	0	0	8
osvajalni, slabi med vojno	0	0	11	1

Zanimivo je tudi stopnjevanje oznak, npr.: Slovenci so zelo marljiv in priden narod. Srbi so zelo dobri prijatelji. Srbi so v mnogih primerih boljši od Slovencev. Srbi so manj razviti in manj delavni. Nemci, če jih primerjamo z drugimi evropskimi državami, prehitijo skoraj vse. Nemci so kulturno na zelo visoki stopnji, Nemci so v svetu najbolj napredni.

Nadaljna analiza je pokazala popolnoma drugačno podobo, če smo skupaj uvrstili bolj materialne in racionalne oznake (tudi oznaka kulturni sodi po predstavah naših anketirancev sem) ali če smo uvrstili skupaj oznake za razne druge osebne lastnosti posameznih narodov. Medtem ko prvič pri pozitivnih vrednotah prednjačijo Nemci, so drugič v ospredju Srbi takoj za Slovenci. Če bi odšteli kvaliteti »priden« in »delaven«, bi bili Srbi celo pred Slovenci. To prikazuje razpredelnica št. 4:

	Slovenci	Srbi	Nemci	Italijani
Materialne in racionalne pozitivne oznake (napreden, kulturni, izobražen, pameten, razvit itd.)	26	0	45	9
Čustvene, osebne pozitivne oznake (dober, pošten, delaven, odkritosrčen, vesel, simpatičen itd.)	49	36	16	11

Zanimivo je, da je Nemce označil kot dobre oziroma srčno dobre le en anketiranec, Slovence in Srbe pa 12 oziroma 8. Pri osebnih oznakah so bile negativne lastnosti približno enako razporejene med vse narodnosti.

Rezultati, ki smo jih dobili, bi bili zelo zaskrbljujoči celo v primeru, če bi bili odstotki nekoliko drugačni. V povzetku lahko rečemo, da naš anketiranec samega sebe pozitivno vrednoti, da pa na različne načine izraža svojo zaostalost za nemško razvitostjo in kulturo pa svojo premoč nad srbsko kulturo in razvojem. Še najbolj negativno je

naravnani do Italijanov. Prav zaradi zaostajanja za nemškimi vrednotami nikakor ni upravičeno govoriti o kaki slovenski samozavestnosti. Prevladovanje potrošniških in podobnih materialnih oznak tudi določa etnični stereotip naših anketirancev, v katerem prednjačijo Nemci pred Srbi. Če pa izluščimo sicer manjše število bolj čustveno obarvanih osebnih vrednot oziroma oznak, dobimo nasprotno podobo, ki je popolnoma v prid Srbom. Očitno je, da so te vrednote igrale vlogo, ko so se anketiranci odločali, koga bi rajši imeli za soseda, kjer je bil delež Nemcev precej nižji kot pri drugih dveh odgovorih, ki se tičejo delovnih odnosov.

Ta študija potrjuje prejšnje ugotovitve (Zalokar, Br. J Addict. 1969), da so pri naših anketirancih v ospredju materialne vrednote, in kaže, da nas le-te vežejo na Nemce, ki simbolizirajo najvišji vzpon zahodne civilizacije. V času, ko je potrošniška miselnost na vrhuncu, to tudi ni presenetljivo. Bolj čustvene oznake pa nasprotno popolnoma jasno kažejo, da smo v globini vendarle vezani na srbski narod, čeprav to v današnjem potrošniškem ozračju ne pride dovolj do veljave.

Etnični stereotip naših ljudi bo treba z bolj poglobljenimi in obširnejšimi študijami še bolj razjasniti. (Npr. s pomočjo obširnejše Bogardusove lestvice, ki meri socialno distanco.) Vendar nam že tu navedeni podatki kažejo, da ni ogrožena samo zamisel bratstva in enotnosti, pač pa tudi vrednotenje lastne narodnosti. Vse preveč silijo v ospredje materialne vrednote, ki povzdigujejo zahodno oziroma v našem primeru nemško civilizacijo. Tudi v tem lahko vidimo enega izmed razlogov za kar preveliko brezbriznost in neosveščenost do življenja delov narodnega telesa, ki so ostali v tujih državah, kakršno delno riše študija o javnem mnenju (Mnenja Slovencev, »Delo«, 13. 7. 1971). Če torej želimo slovensko državnost v jugoslovanski skupnosti, bo med drugim nujno treba zavreti potrošniško miselnost ter s tem doseči večjo samozavest in krepitev kohezivnih silnic. Za zdaj razen gesel česa učinkovitega v tej smeri ne opažamo. Vidimo celo nasprotna prizadevanja. Kot taka lahko ocenimo nedavni predlog prosvetnih organov, da bi srbohrvaščino sploh odpravili kot samostojen predmet na osnovnih šolah, medtem ko marsikje kot tuj jezik uvajajo nemščino! Na tak način otežujemo občevanje z jugoslovanskim vzhodom, gradimo pa ga z nemškim zahodom. Važno je pa tudi preudarno poročanje v javnih občilih, ki so v nedavni preteklosti vse preveč pozabila ne le na svoje slovenske vrednote, ampak tudi na vrednote drugih jugoslovanskih narodov. Prav tako so pomembna razna socialnoekonomska vprašanja. Po posebni skrbi kliče npr. socialna zapuščenost priseljencev iz drugih republik. Če primerne skrbi ni, se še toliko bolj iskrijo pojavi socialne patologije, ki jih ljudje ne razumejo in zaradi katerih se popolnoma po nepotrebem razvnamajo spori med našimi narodi. Tudi to je eno od opažanj, ki smo jih videli pri naših alkoholikih.

Pogovor z gluhami

V deseti, oktobrski številki Teorije in prakse je Milivoj Djurić nekoliko pozno, toda vendarle, napisal svojo sodbo o mojem prispevku »Memoari, publicistika in zgodovinske vede«, objavljenem že pred pol leta v četrti številki iste revije. Pisec tega polemičnega »odmeva« žal ni znan iz bibliografij zgodovinskih znanstvenih razprav. Kljub temu si pogumno lasti pravico, da »ex cathedra« ocenjuje na nekakšnih samozvanih »izpitih«, da sam konstruira svojo interpretacijo navedenega besedila in polemizira z njo. Za sleherni dialog, vsekakor pa tudi za strokovno polemiko, je nujno, da udeleženci javne razprave spoštujejo vsaj pravila lepega vedenja, integriteto osebnosti in čast sobesednika, vsekakor pa ni na zadnjem mestu tudi strokovna kvalifikacija.

Nikakršen dialog ni možen z nekom, ki *a priori* izreka sodbe, v pomanjkanju argumentov skuša žaliti, smešiti, zbudjati dvome v značaj in iskrenost sobesednika, podtikati itd. Ni samo pomanjkanje dobre vzgoje in kulture v polemiki, če se znanstvenikov prispevek označuje za »paskvil«, »prozorno insinuiranje«, »propadlo prizadevanje«, »preslepljanje«, »zlonamerno pogledovanje za tuji plot«, »posplošene fraze«, »pridigo«, »branje levitov«, »padanje na izpitih«, »odkrivanje že zdavnaj znanih misli«, »zapredanje v kup besed«, če se načrtno zbuja dvom o »resničnih nagibih« in podobno.

Zdi se mi, da je uredništvo Teorije in prakse ravnalo prav, ko se je kljub svojim v opombi k spisu M. Djurića izraženim pridržkom odločilo, da ta »odmev« v celoti objavi. Neokusni napad M. Djurića je samo znova potrdil mojo prejšnjo trditev, ki pa so ji nekateri vendarle oporekali: da je vsa polemika okrog Tempovih memoarov zelo žolčna in enostranska, da je res predvsem odsev naših današnjih političnih razmer. Ob Djurićevem spisu bi lahko dodal še, da taka polemika postaja ne samo osebna in žaljiva, marveč da vodi v slepo ulico, da ne prispeva k razčiščevanju pojmov in pogledov.

Ker pa gre v tem primeru za poskus političnega obračunavanja, menim, da velja kljub vsemu ob vsem tem znova in še bolj nedvo-

umno povedati nekaj besed. Ne mislim odgovarjati M. Djuriću, marveč tistim anonimnim forumom, ki jim ni uspelo nagovoriti kakega bolj kvalificiranega partnerja za javno razpravo. M. Djurić namreč piše:

»Od tistega ‚objektivnega‘ poskusa, da bi nam iz Maribora (ob istem primeru) prebrali lekcijo o tem, kako naj mi v Bosni in Hercegovini pojmujeemo zgodovino, zgodovinarje in — pisce spominov, ni minilo dosti časa. Široki, kakor smo, smo sprejeli poznejše pojasnilo, češ da je šlo v mariborskem primeru za zlonameren izpad. A glejte, pojavil se je še drugi, ki ga bodo verjetno spet v poznejših pojasnilih uvrstili enako. Če je res vse tako — bi morda lahko sprejeli tudi to. Vendar se zdi, da bi že enkrat moralo prenehati to zlonamerno pogledovanje za tuji plot.«

Ni mi znano, kdo je komu kaj pojasnjeval in od koga se v zvezi z mojim prispevkom pričakuje novo pojasnilo. M. Djurić izrecno piše v množini: »široki, kakor smo, smo sprejeli poznejše pojasnilo«. Mislim, da v tem primeru ne gre za »pluralis maiestaticus«, marveč za neki neidentificiran in meritoren forum v Bosni in Hercegovini, ki vzdržuje zveze z nekim drugim podobnim forumom v Sloveniji.

Zgodovinarji, ki smo se vključili v javno razpravo okrog Tempovih memoarov, smo žal res morali odkrivati Ameriko, »odkrivati že zdavnaj znane misli« o hevristici, virih, kritiki virov in naravi memoarov. Veliki večini razpravljavcev in politikov, ki so se, pogosto skriti za avtoriteto političnih forumov, vmešali v to razpravo, je zgodovinski način mišljenja res nerazumljiv in žal tuj. Ne preostane nam drugega, kot da se sprijaznimo s to ugotovitvijo. Vsakdo je pač sam odgovoren za stopnjo svoje izobrazbe, za način mišljenja in kulturno raven javne polemike.

Žal je potrebno nedvoumno, jasno in glasno poudariti, da zgodovinarji, znanstveni delavci nimamo pri tem nikakršnih skritih političnih ali osebnih nagibov, niti ne želimo biti »koristni bedaki« kogarkoli. Sam se nisem — in, vsaj kolikor mi je znano, se tudi noben drugi zgodovinar, znanstvenik ni — v tej razpravi opredeljeval »za« ali »proti« Tempovim »stališčem« in »ocenam«, ki jih razlaga v svojih spominih.

Ne gre za zavzemanje v prid Tempa ali v prid nekih političnih forumov. Ne vrti se ves svet okoli Zenice, pa tudi ne okoli Tempa! Gre za veliko tehtnejše vprašanje. Gre za spoštovanje v demokratičnih in kulturnih okoljih že davno priznanega načela, da imajo pisci spominov pravico, da javno opisujejo svoje doživljaje in tudi ocene ter poglede na dogodke, v katerih so nekoč sodelovali, da pri tem svojih kasnejših spoznanj ne vnašajo v preteklost, čeprav so se morali do teh spoznanj pogosto dokopati za ceno hudih preskušenj in osebnih razočaranj. Za spoštovanje teh načel smo zgodovinarji angažirani in zainteresirani ne samo poklicno, temveč tudi kot državljani in občani naše dežele.

Žal smo v članku s sugestivno izbranim naslovom »Ali se Tempo spominja sedanosti?« lahko prebrali celo piker očitek uredništva, da od Tempa ne pričakuje hvaležnosti, ker mu je Komunist z organiziranjem in objavo razprave zgodovinarjev »nudil podporo«. Dolgovezna in ne ravno posebno kulturna polemika med Tempom in Komunistom ni jasno odgovorila na pomembni načelni vprašnji: ali je danes pri nas za objavo spominov vodilnih politikov še vedno potreben »nihil obstat« in kdo stvarno daje »imprimatur«? Nihče ni nedvoumno demantiral Tempove trditve, da so njegovi memoari zagledali luč sveta šele po njegovem pogovoru s predsednikom Titom in da sta dva neimenovana člana izvršnega biroja ZKJ nasprotovala objavi. Ali pomeni to, da bo v prihodnje za objavljanje podobnih memoarov potrebno medrepubliško soglasje in odobritev predsedstva SFRJ?

V sporočilu sekretariata krajevne partijske organizacije v Zenici, navedenem tudi v polemičnem odgovoru M. Djurića, je rečeno tole: »Ponovno vračanje k starim ocenam nas ne more pustiti neprizadete, ne glede na to, da so nam stvari v bistvu jasne . . . Dasiravno se je težko spuščati v nagibe za vračanje k preseženim ocenam, je gotovo, da se je treba vprašati o konkretnem namenu takega prijema, zlasti še, če vemo, kakšne implikacije se morejo izpeljati iz tega v sedanjem sicer zapletenem političnem položaju.«

Mislim, da je že ta citat sam na sebi dovolj prepričljiv argument za mojo trditev, ki ji nasprotujejo: »Vsa ta polemika, po mojem skromnem mnenju, je predvsem odraz naših današnjih političnih razmer, odsev današnjih aktualnih razprav in problemov.«

Nesporno zgodovinsko dejstvo je, da je Tempo 1941. leta ocenil partijsko organizacijo v Zenici za oportunistično, jo razpustil in da je o tem spet pisal v svojih najnovejših memoarih. Po tridesetih letih zdaj politični forumi spodbijajo pravilnost tedanje Tempove ocene, protestirajo zoper »vračanje k preseženim ocenam«, k »starim ocenam«. Praktično pa to ne pomeni nič drugega, kot da se z avtoriteto političnih forumov in množičnim pritiskom poskuša doseči, da Tempo zdaj spremeni svoje tedanje ocene in stališča, da se javno potrese s pepelom in skrušeno zapoje svoj »confiteor«. Niso mi znani razlogi, zakaj Tempo v retrospektivi ni navedel v svojih memoarih, kako *danes* gleda in ocenjuje svoje tedanje ukrepe, za katere je kot delegat CK KPJ bil pooblaščen.

Splošno znano je, da je Komunistična partija Jugoslavije tako kot druge partije, članice Kominterne, dolgo vrsto let in še nekaj časa po resoluciji Informbiroja na vso moč slavila Stalina in tudi sama uporabljala stalinistične metode. Če danes zgodovinar prebira tajni referat Hruščova na XX. kongresu KP ZSSR ter njegove ugotovitve primerja s pisanjem najbolj zagrizenega protiboljševiškega časopisa »Slovenec«, lahko reče, da se v oceni Stalina Hruščov in Korošec prav za prav strinjata, da je pisanje »Slovenca« naravnost milo in prizanesljivo v primerjavi z ugotovitvami mnogo bolje obve-

ščenega Hruščova. Kljub temu obstoji bistvena in zelo pomembna razlika v času, terminologiji, razrednih izhodiščih in političnih intencijah teh ocen.

Mislim, da bi bilo absurdno, če bi danes od piscev spominov iz tistega časa zahtevali, da zamolče tedanje ocene KPJ o Stalinu, da v preteklost vnašajo svoja kasnejša spoznanja o stalinizmu, da kot hkratne prevzemajo na primer tedanje »Slovenčeve«, ne pa takratne partijske ocene.

S tem razmišljanjem ne aludiram na morebitne »stalinistične« Tempove ukrepe v letu 1941, kot bi morda kdo skušal napak razumeti ali tolmačiti. Govorim samo o metodi, načinu mišljenja zgodovinarjev. M. Djurić strelja v prazno, ko mi očita, da ne skušam pretresti vseh dosegljivih virov o zeniškem primeru, ko se pritožuje, da sem »pustil vprašanje še naprej odprto«. Če bi kdaj pisal znanstveno razpravo o zeniškem primeru, potem se vsekakor ne bi omejil samo na viře, kakršni so Tempovi memoari in viri, omenjeni v zeniškem sporočilu. Pri tem bi se v analizi — kot vsak zgodovinar, znanstvenik — vzdržal »obsojanja« ali »podpiranja« ocen in stališč tako Tempa kot drugih udeležencev ali forumov. To je jezik naše dnevne politične prakse, ne pa jezik znanstvenih razprav!

»Kdor ni z nami, je proti nam!« Ta miselnost preveva ne samo polemični spis M. Djurića, marveč še marsikoga v današnjih časih. Zato tudi sam konstruira nekakšno mojo »opredelitev«, »angažiranost« za Tempovo, kot piše M. Djurić, »objektivno resnico«. Mislim, da ne gre za nesporazum, marveč za zavestno podtikanje, ko M. Djurić trdi, da sem se opredelil za »obrambo stališč, povedanih v navedenih spominih«, da »pridigam tistim, ki se drznejše reagirati«.

Zapisal sem: »Memoari vsekakor niso znanstvena zgodovinska razprava, marveč bolj ali manj avtentičen zgodovinski vir, pač v sorazmerju z obveščenostjo pisca in njegovo pripravljenostjo, da čimbolj objektivno posreduje svoja spoznanja in doživetja. Teza, da je treba memoare pisati znanstveno, vsekakor zveni smešno. Vendar pa v naši deželi že vsak vaški aktivist ob sleherni priložnosti poudarja, da je treba znanstveno analizirati in reševati probleme.« Ta citat navaja tudi M. Djurić, toda načrtno in ne brez zlih namenov izpušča nadaljevanje: »Hkrati, kot je povedal dr. Branko Horvat, doslej naši znanstveniki ekonomisti niso bili udeleženi ali vsaj vprašani za mnenje, ko so se pripravljale vse dosedanje gospodarske reforme. Potemtakem se ni treba čuditi in zgražati ob zahtevah, da je treba celo memoare znanstveno pisati.«

Mislim, da so ta razmišljanja o družbenem vrednotenju in o vlogi znanosti v naši deželi dovolj jasna, celo za M. Djurića. Zato je tudi prepolovil ta citat, da bi lahko skonstruiral svojjo podobo in interpretacijo, da bi osmešil pisca in naščuval nanj »celo uboge vaške aktiviste«. M. Djurić namreč piše:

»Ne vem, kakšna so spoznanja D. Bibra o znanosti in vaških aktivistih, sem pa prepričan, da ga v tem primeru moti nekaj dru-

gega. Namreč, formalno gre za sklicevanje na znanost v vsakdanji politični praksi, v temeljih vsega pa je resnica. Preostane mi upanje, češ da D. Bibru ne gre za to, da bi odrekal pravico komurkoli, celo tudi tem ubogim vaškim aktivistom, da bi spoznavali resnico, da bi jo zagovarjali, in da bi jo tudi odkrivali. Če D. Biber sodi, da je to opravilo koga drugega — potem je vse jasno.«

Preprosti in neuki ljudje res običajno enačijo pojem znanosti samo s pojmom resnice. Tako piše tudi M. Djurić, toda ne zaradi »sanctae simplicitatis«! Če bi sprejeli tako »logiko« za edino zveličavno, potem bi prišli do absurdnega sklepa, da naša današnja politika, prav zato ker se samo sklicuje na znanost, ni resnična. Mislim, da je nesporno celo za M. Djurića, da so sekretariat krajevnih partijske organizacije v Zenici in drugi politični forumi v Bosni in Hercegovini *politično* reagirali, da so svoja stališča »podpirali« z viri in dokumentacijo drugih sodobnikov, ne pa morda z znanstvenimi razpravami.

»Kaj naj porečemo o navedeni razlagi, češ da bi bilo reagiranje drugačno, ko bi bila gledišča S. Vukmanovića objavljena samo v knjigi, ne pa tudi na straneh tiska? Ali se resnica spremeni, ko zve zanjo več bralcev?« patetično vprašuje M. Djurić. Jaz bi še dodal, da resnica obstoji zunaj nas in neodvisno od našega spoznanja.

Toda S. Vukmanović je v peti knjigi zbornika »Četrdeset godina« na str. 137—138, objavljeni v Beogradu že pred desetimi leti, torej 1961. leta, mnogo ostreje pisal in ocenjeval tedanjo partijsko organizacijo v Zenici. Takrat politični forumi v Bosni in Hercegovini niso reagirali, niso sklicevali množičnih sestankov. Zakaj in s kakšnim namenom so to storili deset let kasneje, vedo ti forumi sami svezakor najbolje. Naj zato M. Djurić ne apelira »vsaj na minimum znanstvenosti«, ko zahteva odgovor od znanstvenika, ki ni posvečen v tajne zakulisnih dogajanj.

Ne vem, zakaj se je uredništvo Politike odločilo, da za začetek feljtona z odlomki iz Tempovih memoarov izbere prav spomine na Zenico in to v tem kraju tudi posebej reklamira. Če je Politika pričakovala reakcijo, ki je sledila, in je tako dvignila naklado lista, je bil morebitni komercialni namen svezakor dosežen in presežen. Nisem bil edini, ki je ob reagiranju političnih forumov v Bosni in Hercegovini dobil vtis, da je to sam težki artilerijski ogenj pred frontalnim napadom z zahtevo, da se Tempovi memoari prepovedo.

Nesporna avtonomna pravica teh političnih forumov je, da sami presodijo in politično reagirajo, če menijo, da je ponovno, čeprav blažje formulirano obujanje spominov na začetke vstaje take narave, da za nekaj časa postane skorajda osrednja tema dnevne politike. Mislim pa, da bodo vsa ta reagiranja za prihodnje zgodovinarje svezakor veliko pomembnejši vir za razmere v 1971. letu kot pa za dogodke iz 1941. leta. Naj opozorim samo, da so najvidnejši politiki v Bosni in Hercegovini polemiko okrog Tempovih memoarov povežali z razpravo o ustavnih amandmajih!

Teorija in praksa je pisana v slovenščini in prepričan sem, da ima le malo bralcev na ozemlju Bosne in Hercegovine. Tudi M. Djurić moje razprave očitno ni bral v izvirniku, saj v uvodu sam piše o »petnajstih straneh tipkanega besedila«. Njega in še koga drugega verjetno moti, da je nekatere moje misli na lastno pobudo povzel in objavil beograjski NIN, žal v tako slabem prevodu izmalicene in iztrgane iz konteksta, da bi ob pozornem branju morda lahko prišlo celo do političnih reperkusij. Namesto z daljšim popravkom sem se zadovoljil z objavo notice (NIN, št. 1063, 23. 5. 1971, str. 4):

»Če je kak vaš pozoren bralec prišel v dvom ob čitanju mojega članka 'Memorija i istorija', objavljenega v NIN na dan zmage 9. maja letos, napotite ga prosim na izvorno besedilo.«

M. Djurić pa je s tem v zvezi zapisal: »Ne vem niti tega, koliko iskreno je bilo Bibrovo vabilo v eni izmed številnk NIN, naj vsi, ki se čutijo poklicane, povedo sodbo o njegovem delu.« Mislim, da M. Djuriću ni mogoče očitati neznanja materinega jezika in cirilice, če je v tej notici odkril vabilo k javni razpravi z menoj in takoj skušal zbuditi dvom v mojo iskrenost.

Slednjič še nekaj besed o »kočljivi« temi, o Tempovem iskreno zapisanem razmišljanju iz leta 1941, ponavljam 1941. Vpraševal se je, če je razlog za takratno stališče partijske organizacije v Zenici iskati v tem, da so njeni člani bili večinoma Hrvati in Muslimani.

Za zgodovinarja je podatek o takšnem razmišljanju enega izmed voditeljev vstaje zelo pomemben. Znanstvenik v tem ne bo iskal nekih nacionalističnih odklonov, šovinizma ali celo odstopanja od marksistične znanosti. Komunistična partija Jugoslavije je vse do 1936. leta propagirala stališče, da je treba Jugoslavijo kot »oporišče razbojniškega imperialističnega versajskega sistema« razbiti in osnovati neodvisno Hrvatsko in neodvisno Slovenijo. Naslednja tri leta se je KPJ bojevala za vključitev Jugoslavije v blok demokratskih držav v zavezništvu s Sovjetsko zvezo, dobro poldrugo leto po izbruhu druge svetovne vojne pa si je prizadevala, da se Jugoslavija ne zaplete v imperialistično vojno. V resoluciji pete deželne konference KPJ v Zagrebu oktobra 1940. leta beremo tudi: »V Hrvatski so vodilni ljudje KPH omahovali med skrajnim sektaštvom in skrajnim oportunistom in prirepaštvom, ki je bilo rezultat močnega vpliva hrvatskih malomeščanskih krogov in nacionalistične ideologije na te vodilne tovariše.«

Danes smo žal priče nacionalističnemu licitiranju, kateri narod je dal več v narodnoosvobodilnem boju, šel prvi v borbo, dal več žrtev, več borcev partizanov, manj kolaboracionistov, kateri narod je zaostajal in kdaj itd. Zgodovinar pač ni kriv, če ne popušča stihiji in če s svojim načinom mišljenja zapušča »neprijeten vtis«, če se tedanja Tempova *razmišljanja*, ne brez namena, razglašajo za *stališča* in aktualizirajo.

Bojim se, da je tudi moj pričujoči prispevek pravzaprav samo pogovor z gluhi. Živimo pač v času medsebojnih sumničenj, ko

imajo večjo težo »obsodbe« in »stališča« kot pa trezno konfrontiranje argumentov, ko vedno bolj prevladujeta nestrpnost in nervoza, ko imajo za vrhunec politične umetnosti in zvijačnosti prek tujih hrbtov bojevati politične bitke, ko postajajo dobra in hvale vredna vsa sredstva. Bil sem pač izzvan, da povem, kar je s tem v zvezi bilo morda še potrebno reči. V prihodnje ne bi želel, da kakorkoli sodelujem v morebitnih nadaljnjih polemikah.

Komuniciranje v delovni organizaciji

Vsaka organizacija in vsak socialni sistem sprejema in uporablja informacije. Organizacija sploh ne bi mogla delovati, če ne bi sprejemala, predelovala in posredovala informacij. Surovine, polizdelki in sploh celotni input lahko prihajajo v organizacijo samo s pomočjo informacij in komunikacij. Prav tako je proizvode mogoče prodajati samo s pomočjo izmenjavanja informacij.

Za delovno organizacijo je predvsem potrebno to, da se prilagaja spremenjenim razmeram v okolju in da izkorišča prednosti, ki ji jih okolje daje. To prilagajanje pa je možno in uspešno samo, če je organizacija zadosti obveščena o okolju oziroma o tistem elementu okolja, ki jo najbolj ogroža.

Delo v organizaciji je možno samo, če posamezniki in grupe izmenjujejo informacije. Odločanje — in kvaliteta odločanja — je možno samo na temelju informacij. Tudi nadzorstvo je v organizaciji moč izvajati samo ob posredovanju relevantnih informacij. Vodenje je možno in uspešno, če vodstveni kadri razpolagajo z informacijami in jih prek komunikacijskih kanalov posredujejo drugim relevantnim grupam in posameznikom.

Komunikacije pomenijo za vsako delovno organizacijo živčni sistem in če tega ni, ni možno opraviti nobenega dela.

Sistem komuniciranja pa ni v delovni organizaciji popolnoma samostojna in neodvisna spremenljivka. Kakšna je struktura komunikacijskega omrežja, kakšna je narava komunikacijskih procesov med posamezniki in grupami, kako deluje proces kodiranja, kje je center komunikacij in podobno, je odvisno od tega, kakšen je socialni sistem delovne organizacije. Sistem odločanja določa tudi sistem komuniciranja.

Zato moramo obravnavati sistem komuniciranja predvsem s strukturalnega in systemskega vidika. Ker pa narava komunikacijskih procesov med posamezniki in grupami vpliva na motiviranje članov organizacije, moramo upoštevati tudi motivacijski vidik.

Delovna organizacija je tem bolj učinkovita, čim hitreje se prilagaja posameznim elementom okolja. Če je okolje zelo kompleksno in spremenljivo, mora biti organizacija zelo diferencirana, kajti samo v tem primeru se lahko selektivno prilagaja. Ponavadi se ne prilagaja cela organizacija določenemu elementu okolja (npr. tehnologiji) ali določenemu dogodku (npr. devalvaciji), temveč se prilagaja določen oddelek ali subsistem.

Spremembam v okolju pa se veliko lažje in hitreje prilagaja organizacija, ki je odprt sistem, kot pa organizacija z zaprtim sistemom. Odprt sistem je sistem z veliko količino izmenjav informacij z okoljem. Čim večje število informacij prihaja v delovno organizacijo in čim bolj selektivno jih organizacija uporablja in nanje reagira, tem bolj odprt je njen sistem. Drugi avtorji ¹ trdijo, da se odprti sistemi razlikujejo od zaprtih predvsem po tem, da zaprti sistemi v svojem delovanju povečujejo entropijo (tj. nagnjeni so k čedalje večjemu izžarevanju energije v prazno), odprti sistemi pa zmanjšujejo entropijo in skušajo izdelati, izpopolniti in razviti svojo strukturo. Zaprti sistemi so izredno ranljivi za večje spremembe in dogodke v okolju, kjer notranje niso tako strukturirani, da bi se lahko hitro prilagajali. Zato zaprti sistemi pod udarci večjih dogodkov v okolju precej prej razpadejo kakor odprti sistemi, ki so zelo sposobni za samoregulacijo, samoorganiziranost in samousmerjanje.

Možnost hitro reagirati na spremembo v okolju je odvisna tudi od položaja in interakcij med posameznimi deli (oddelki) ali sistemi. Če so odnosi med avtonomnimi deli relativno nestabilni in v stanju napetosti, potem je organizacija zelo občutljiva že za najrahljše in slabotne spodbude, ki prihajajo iz okolja. Napetost med posameznimi deli sistema sproža aktivnost, ker je narava človekovega življenja v tem, da se skuša osvoboditi vseh napetosti.

Posamezni deli sistema imajo v medsebojni interakciji večjo ali manjšo svobodo. Če nimajo možnosti za alternativno obnašanje, imamo opravka s statično in togo organizacijo. Bolj svobodno obnašanje vsakega dela v sistemu zahteva večjo količino informacij; kajti čim večje je število možnih alternativ in odločitev, tem večja je negotovost in tem večja je potreba po informacijah.

Vse to kaže, da sta sistem komuniciranja in uporaba informacij odvisna od strukture organizacije in stopnje odprtosti njenega sistema.

Ena izmed značilnosti, ki kažejo, do kolikšne stopnje se je razvil določen socialni sistem, je stopnja diferenciranosti. Čim bolj je delovna organizacija diferencirana, tem bolj je razvita. Zelo diferenciran sistem pa lahko deluje učinkovito samo, če poteka tudi

---

¹ Npr. Walter Buckley, »Sociology and Modern System Theory«, Prentice-Hall 1967, str. 51.«

nasproten proces, tj. proces integriranja diferenciranih delov. Sistem komuniciranja opravlja funkcijo povezovanja diferenciranih delov in celotnega sistema z okoljem.

Sistem komuniciranja je tem bolj zapleten, čim večji in bolj kompleksen je celoten socialni sistem; ker informacije povečujejo kvaliteto odločanja, morajo biti primerno strukturirane, tako da se pretakajo brez nepotrebne zakasnitve in da so čim bolj natančne oziroma da se pretakajo nepopačeno. Zato pa je važno, kakšne informacije in koliko informacij vsrka socialni sistem, kakšna je struktura komunikacijskega omrežja in število ter lokacija feedback krogov (feedback loops).

»Organizacijo lahko opišemo glede na to, kolikšna je stopnja specifikacije njenih nalog, opišemo in razložimo pa jo lahko tudi po tem, kakšne informacije in dokumente zbira in shranjuje . . . Omenjeni dokumenti nam povedo, kako zaznava organizacija svojo notranjo strukturo in okolje, v katerem biva.«² Iz prakse vemo, da obstajajo organizacije, ki imajo zelo malo informacij in dokumentov in poročil o svoji lastni dejavnosti. Ne vedo, s kolikšno učinkovitostjo delujejo njihovi oddelki, kolikšne so zaloge, kakšna so gibanja glede produktivnosti, proizvodnje itd. Če so takšne organizacije uspešne, so uspešne zato, ker delujejo v zelo ugodnih okoliščinah. Če pa bi se okolje spremenilo in postalo zelo konkurenčno, bi bil obstoj organizacije ogrožen ali pa bi morali hitro spremeniti notranjo strukturo in sistem informacij.

Organizacija, ki je odprta navzven, ki shranjuje svoje dokumente, je bolj občutljiva za zunanje spremembe, njen sistem odločanja pa je bolj stabilen. Odločanje, ki ne temelji na informacijah in shranjenih dokumentih, pomeni za organizacijo skok v nove, neznane in nezanesljive položaje. Vodenje je slabo, če vodstvo začne zbirati informacije in shranjevati poročila in dokumente šele tedaj, ko je organizacija doživela hud neuspeh ali zašla v izredno negotov položaj.

Vprašanje je, kdo zbira informacije in jih posreduje naprej. Če je organizacija majhna, potem lahko vsi sodelujejo pri zbiranju informacij in so lahko vsi o vsem obveščeni. To zbiranje in pretakanje informacij poteka predvsem po neformalni poti. Če pa je organizacija velika, mora biti tudi proces zbiranja in posredovanja informacij specializiran, kot so specializirane delovne naloge. Oblikovanje delovnih skupin in oddelkov temelji na predpostavki, da vsaka skupina ali oddelek lahko sorazmerno neodvisno opravlja svojo nalogo. »Takšna atomizacija podjetja je dopolnjena s podobno atomizacijo glede relevantnih informacij (to pomeni, da ni nujno, da oddelek za proizvodnjo podrobno pozna finančni položaj)«.³

² Richard Cyert, James March; »A Behavioral Theory of The Firm«, Prentice-Hall, 1963, str. 106.

³ Richard M. Cyert, James G. March, »A Behavioral Theory of The Firm«, Prentice-Hall 1963, str. 109.

Delovna specializacija zahteva specializacijo informacij. Kdor dela v nabavnem ali prodajnem oddelku, se specializira za zbiranje informacij, ki se nanašajo na nabavo ali prodajo. Strokovnjaki, ki delajo v raziskovalno razvojnem oddelku, se specializirajo za informacije, ki zadevajo tehnologijo. V posameznih oddelkih so eksperti za posamezne vrste informacij. Če pa je delovna organizacija večja, ima ljudi, katerih delo je zgolj zbiranje informacij.

Zbiranje informacij je pogojeno tudi z interesi posameznih oddelkov. To pomeni, da bo posamezen oddelk zbiral tiste informacije, ki v sistemu odločanja in pri alokaciji resursov podpirajo njegove interese. Tako bo oddelk za propagando zbiral informacije, ki dokazujejo, da so vložena sredstva za propagando v primerjavi s prodajo upravičena.

Vprašanje je, kako specializacija in strokovnost informacij vplivata na samoupravljanje. Strateško odločanje je v usklajenosti in uporabi vseh specializiranih in strokovnih informacij. To zahtevno nalogo opravlja delavski svet. Empirično vprašanje je, ali to delo opravlja samostojno ali pa ga zanj opravi kdo drug (tj. direktor s svojimi najožjimi sodelavci). Številni kazalniki kažejo, da imajo največji vpliv na strateške odločitve direktor in najvišji vodilni. Vodstvo ima namreč monopol na informacije, ker določa stopnjo propustnosti komunikacijskega sistema. Vodstvo določa tudi sistem kodiranja in ima s tem kontrolo nad komunikacijskim sistemom. Delavski svet je glede informacij popolnoma odvisen od vodstva. Poleg tega »kolektivno odločanje ni bilo uvedeno zaradi povečanja informacijskega inputa v procesu odločanja, temveč zaradi njegove absolutne (ideološke) vrednosti«. ⁴

Delavski svet bi lahko samostojno odločal o strateških odločitvah, če bi imel svoj lastni komunikacijski sistem, ki bi ne bil pod nadzorstvom vodstva. Tudi če bi bila takšna rešitev lahko izvedljiva, je ne moremo podpirati, ker bi bilo delovanje delovne organizacije na temelju dveh neodvisnih komunikacijskih sistemov povezano s previsokimi stroški. Ker pa delovna organizacija po naravi in spontano teži k uresničevanju načel racionalnosti, bi bila uvedba dveh neodvisnih komunikacijskih sistemov povezana z dokajšnjimi napetostmi. Zato bo še dolgo ostalo brez odgovora vprašanje, katere so tiste strateške odločitve (bodisi da so po vsebini pretežno tehnične ali interesne), za katere je funkcionalno, da o njih odloča delavski svet.

... »Pomanjkanje lastnega komunikacijskega sistema odvzema horizontalni organizaciji delavcev v odnosu do uprave akcijsko avtonomnost in jo naredi nemočno v odnosu do uprave.« ⁵ Delavci sicer horizontalno komunicirajo, vendar je značilno za horizontalno komuniciranje, da je neformalno in da zajema majhno površino.

---

⁴ Josip Zupanov, »Samoupravljanje in družbena moč v delovni organizaciji«, »Moderna organizacija«, 1971 (v tisku).

⁵ Josip Zupanov, isti vir.

Zato so tudi stavke, ki so posledica horizontalnega komuniciranja, večidel omejene le na nekatere oddelke, ne pa na celo organizacijo, posebno če je le-ta zelo velika.

Delavci tudi pri sprejemanju strateških odločitev formalno v odnosu do vodstva niso avtonomna grupa. Strateško odločanje je kolektivno in temelji na soglasju vseh organizacijskih in socioekonomskih grup. To pomeni, da dva legitimna in neodvisna komunikacijska sistema v okviru obstoječega modela nista možna. Formalno ne obstajata dve avtonomni grupi (npr. delavci, vodilni), katerih funkcije bi bile strogo deljene in razmejene. Najvišji vodilni so sicer formalno izvajalci kolektivnih odločitev, če pa so člani samoupravnih organov, niso zgolj izvajalci, temveč tudi soustvarjalci kolektivnih odločitev. Če pa upoštevamo, da je sistem komunikacij pod nadzorstvom vodstva, delavci oziroma celotno nevodstveno osebje ne more dobiti avtonomne vloge niti glede sprejemanja kolektivnih odločitev niti glede njihovega izvajanja in tudi ne glede nadziranja njihove izvedbe. Zato tudi ni možno odgovornosti individualizirati.

Komunikacijska mreža

V procesu komuniciranja vedno nekdo oddaja informacije, drugi jih sprejema in pošlje ponavadi odgovor nazaj tistemu, ki jih je posredoval. Temu pravimo komunikacijski krog.

Čim večje je v tem komunikacijskem krogu število tistih, ki informacije sprejemajo in posredujejo naprej, tem večja je površina komunikacijskega kroga.

Komunikacijski krogi, po katerih najvišji vodilni pošiljajo informacije in ukaze, so ponavadi veliki in zajemajo velik del organizacijske površine; komunikacijski krogi, po katerih najnižji participatorji obveščajo svoje nadrejene, so ponavadi majhni in se končajo pri neposredno nadrejenem.

Čim večji je komunikacijski krog, tem večje so težave v komuniciranju. Zaposleni, ki zavzemajo različne člene v komunikacijskem krogu, opravljajo različne delovne vloge, imajo specifičen stil dela, specifično izobrazbo in tudi posebne interese in cilje. To pomeni, da je treba informacije, ki krožijo med različnimi hierarhičnimi ravni in subsistemi, prevajati oziroma jih prirejati.

Katz in Kahn⁶ trdita, »da je značilno, da voditelji precenjujejo število oseb, ki naj jih dosežejo nameravane komunikacije«. Komunikacijski krog je dejansko manjši, kot pa ga voditelji zaznavajo.

Važno je tudi, da so v posameznem komunikacijskem krogu zajeti vsi, ki imajo važne informacije in tisto znanje, ki je za opravljanje delovne naloge nujno potrebno. Prav tako delovnih nalog ni mogoče izvajati zadosti učinkovito, če so v komunikacijski krog

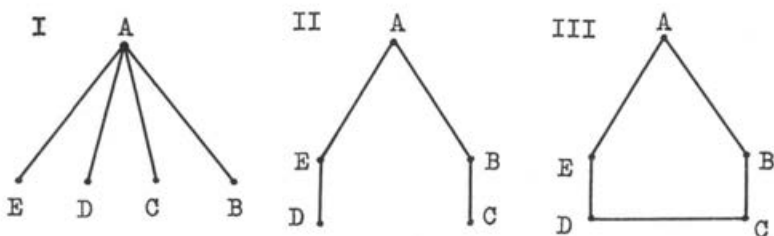
⁶ Katz, Kahn, isti vir, str. 235; »The Social Psychology of Organization«, John Wiley, 1966 str. 235.

vkjučeni tisti, ki ne razpolagajo z relevantnimi informacijami in relevantnim znanjem. Tudi odločanje je nekvalitetno, če so vključeni v proces odločanja ljudje brez znanja in informacij, ki so potrebne za posamezno odločitev.

Komunikacijski krog je odprt ali zaprt sistem komuniciranja. Če komunikacijski krog ni dozveten za dodatne informacije, imamo opravka z zaprtim sistemom komuniciranja. V takem zaprtim sistemu ukaza, ki je bil odposlan, ni možno več spremeniti ali dopolniti. V odprtem sistemu komuniciranja pa je možno informacije, naročila in ukaze pri številnih članih komunikacijskega kroga dopolnjevati in spreminjati. Odprt sistem komuniciranja je zelo dozveten in občutljiv za vse spremembe, zato je organizacija z odprtim sistemom precej bolj prilagodljiva kot pa organizacija z zaprtim sistemom komuniciranja.

Učinkovitost komuniciranja definiramo s hitrostjo, s katero se pretakajo informacije, z njihovo pravilnostjo (tj., biti morajo čim manj popačene) in tudi z delovnimi rezultati tiste grupe, ki jo pokriva komunikacijski krog. Številni preskusi so pokazali, da je grupa tem bolj učinkovita, čim manjše je število komunikacijskih členov.

Harold Leavitt⁷ je s svojimi sodelavci skušal ugotoviti, katera struktura komuniciranja je v majhnih grupah bolj učinkovita. Zamislil si je tri različne strukture komuniciranja, ki nam jih kaže spodnja slika:

V komunikacijskem omrežju, ki je označeno z I, poteka komuniciranje od vodje do neposrednih podrejenih brez vmesnih členov. S tem je vloga vodje izredno poudarjena. To je centraliziran sistem komuniciranja. V komunikacijskem omrežju, označenem z II, poteka komuniciranje od vodje že prek vmesnih členov. Vodja nima več tako velike vloge. Zato je struktura komuniciranja že bolj decentralizirana. Še manjša je vloga vodje v komunikacijskem omrežju, označenem s številko III.

Katera od teh treh struktur komuniciranja je bolj učinkovita in katera od njih daje članom večje zadovoljstvo? Leavitt je ugotovil, da je centralizirano omrežje bolj učinkovito (št. I), če grupa opravlja enostavna ali rutinska dela. Če pa grupa opravlja bolj zahtevna dela,

⁷ Harold J. Leavitt, *Unhuman Organization*; v knjigi: »Readings in Managerial Psychology«, The University of Chicago Press, 1964, str. 548.

pri katerih sta potrebni invencija in kreativnost, potem je bolj decentralizirano omrežje komuniciranja (št. II in III) učinkovitejše. Stopnja zadovoljstva pa je v vsakem primeru pri centraliziranem komuniciranju manjša kot pri decentraliziranim.

Zagovorniki participativnega managementa sicer trdijo, da centralizirano omrežje komuniciranja ne more biti dolgo učinkovito, ker se krepi odpor in pojema delovna morala. Leavitt pa temu odporu ne pripisuje velikega pomena in pravi, »da obstajajo sorazmerno ceneni načini, kako nadomestiti nizko moralo«. ⁸

Omejevanje v komuniciranju

Ko je teorija organizacije odkrila, kako pomembno je komuniciranje za učinkovito delovanje organizacije, so teoretiki in praktiki mislili, da vsak organizacijski problem lahko rešijo s tem, da povečajo količino informacij. Vendar se je pokazalo, da nestrukturirane in ne zadosti selekcionirane informacije ne rešijo organizacijskih problemov. Nasprotno, prevelika količina neselekcioniranih informacij povzroča zmedo v organizaciji.

Katz in Kahn⁹ navajata da je v neorganizirani grupi 60 ljudi potencialno možnih 1770 komunikacijskih kanalov. Delo pa je možno organizirano in učinkovito opravljati samo, če se število komunikacijskih kanalov zmanjša na najbolj nujne, ki so potrebni za izvedbo določene naloge. Pri opravljanju določenega dela je treba omejevati tudi število informacij na najbolj nujne.

Omejevanje in filtriranje informacij poteka prek procesa kodiranja. Informacije, ki so za delovno organizacijo nepotrebne, se odvržejo, informacije, ki bodo potrebne kasneje, se shranijo, druge porabijo takoj ali jih predelajo in dopolnijo.

Proces kodiranja poteka v skladu s strukturo delovne organizacije in v skladu z dominantnim normativnim in vrednostnim sistemom, ki je značilen za delovno organizacijo in tudi družbo nasploh.

Dominantne vrednote družbe vplivajo na to, kako ljudje stvari zaznavajo (vidijo), kaj o njih mislijo in kako se obnašajo in delujejo v konkretnih situacijah. Walter Lippman pravi, da ljudje »ponavadi ne vidimo najprej stvari, da bi jih potem definirali, temveč jih najprej definiramo, potem jih šele vidimo... Ponavadi vzamemo iz sveta to, kar je naša kultura že definirala za nas, in potem opazujemo stvari iz zornega kota tistih stereotipov, ki so del naše kulture«. ¹⁰

Kakšne informacije iščejo člani organizacije, katere odvržejo in katere pošljejo naprej, je odvisno od njihovega vrednostnega sistema oziroma od tega, kakšne so bistvene značilnosti določenega socialnega

⁸ Harold Leavitt, isti vir, str. 551.

⁹ Daniel Katz, Robert Kahn, »The Social Psychology of Organization«, John Wiley, 1966, str. 225.

¹⁰ Walter Lippman, citirano iz knjige Katz, Kahn, isti vir, str. 228.

sistema. Prepustnost socialnega sistema za razne informacije je odvisna od njegovih sistemskih značilnosti. Socialni sistem delovne organizacije ne bo sprejel tistih informacij, ki jim ni prilagojen oziroma ki so tuje njegovim sistemskim značilnostim.

Poleg tega sta zaznava informacij in način njihove razlage določena s položajem, ki ga ima posameznik v organizaciji, in z njegovimi interesi.

Vse to pomeni, da so posamezniki in grupe v načinu komuniciranja in v procesu kodiranja ujeti in omejeni s strukturo organizacije in z njenimi dominantnimi vrednotami. Čim bolj zaprt in tog socialni sistem ima organizacija in čim bolj tog in neprilagodljiv je njen vrednostni sistem, tem bolj selektiven in omejevalen je proces kodiranja, tem manj relevantnih informacij prebija meje organizacije in tem bolj neprožna je narava celotnega komunikacijskega procesa.

Za sodobni svet je značilno, da se tehnološko izredno razvija. Določen način proizvodnje lahko v nekaj letih zastari; v nekaterih področjih zastari vsako leto več kot deset odstotkov znanja; proizvodi, ki so pred nekaj leti bili redkost na trgu, postanejo množični. Skratka, okolje, v katerem organizacije delujejo, se spreminja tako hitro, da ogroža organizacije. Tiste organizacije, ki se spremembam v okolju ne znajo hitro prilagoditi, neizogibno propadejo ali pa delujejo na robu rentabilnosti.

Čim bolj okolje ogroža organizacijo, tem več informacij potrebuje organizacija o tem okolju. Organizacija, katere poglavitni cilj je ekspanzija, mora imeti veliko količino informacij; v nasprotnem primeru je njena ekspanzija povezana s prevelikim tveganjem.

Vsako leto izide več milijonov člankov, razprav in knjig in vse to pomeni za podjetje nove informacije. Podjetje, ki prvo absorbira najbolj pomembne informacije in jih zna uporabiti, lahko pride v prednostni položaj. To pa pomeni, da proizvaja z najvišjim dobičkom, da najlaže penetrira že pridobljene trge in si pridobiva nove.

Katz in Kahn¹¹ navajata, da samo v ZDA izide vsako leto okoli 1,200.000 člankov, 60.000 knjig in 100.000 raziskovalnih poročil. Če upoštevamo še druge vire informacij, potem je razumljivo, da govori teorija organizacije o informacijski preobremenjenosti. To pomeni, da delovna organizacija sprejme tolikšno količino informacij, da jih ne more več obvladati in vseh koristno uporabiti.

Zato pa je izredno važno, kako deluje proces kodiranja. Zelo pogosto se zgodi, da organizacija sprejme lahke, razumljive in že znane informacije, zavrže pa nove, težke, ne docela razumljive, vendar pomembne informacije. Nove informacije nalagajo organizaciji ponavadi nove naloge. »Izogibanje nalogam pa je že na temelju definicije disfunkcionalno.«¹²

¹¹ Katz, Kahn, isti vir, str. 231.

¹² Katz, Kahn, isti vir, str. 233.

Zato je zelo važno, kako je v podjetju organizirano komunikacijsko omrežje in kakšne so sposobnosti ljudi, ki opravljajo funkcijo kodiranja. Če obstoječe komunikacijsko omrežje ne more absorbirati vseh informacij, je treba povečati število komunikacijskih kanalov. Če so na osrednjih točkah komunikacijskega omrežja ljudje, ki niso sposobni sprejeti in ustrezno predelati novih informacij, jih je treba zamenjati s takimi, ki razumejo nove informacije, ki lahko presojajo o njihovi prioritetni pomembnosti in ki jih znajo koristno uporabiti in se spopasti z novimi nalogami.

Komuniciranje navzdol

Od tega, ali se dejavnosti, cilji in sredstva za dosego ciljev določajo v organizaciji spodaj ali zgoraj, ni odvisna samo vloga voditelja, temveč tudi sistem komunikacij. Če v strukturi organizacije določa cilje in vse dejavnosti vodstvo, potem iz tega sledi, da je sistem komunikacij v rokah vodstva. Organizacija je hierarhično tako izpeljana, da so možne in učinkovite samo komunikacije, ki potekajo z vrha navzdol. Komunikacije od spodaj navzgor bodisi niso izpeljane ali pa so blokirane, neučinkovite ali vsaj drugotnega pomena. Če postavljanje ciljev in odločanje v celoti sodi v domeno vodstva, potem je tudi razumljivo, da je sistem komunikacij postavilo vodstvo, kajti uresničitev ciljev in odločitev sta vedno odvisni od učinkovitega komunikacijskega sistema. Iz tega sledi: kdor postavlja cilje in ureja vse dejavnosti, ki so za uresničitev teh ciljev potrebne, ta dejansko postavlja tudi sistem komunikacij.

Če najvažnejše odločitve v okviru določene organizacije sprejme samo vodstvo, ne da bi pri tem sodelovalo in tudi na to vplivalo članstvo, potem je komunikacijski sistem vzpostavljen enodimenzionalno, tako da največji del celotne količine informacij poteka od zgoraj navzdol. Za vse avtokratske strukture je predvsem značilen takšen sistem komunikacij. Za demokratske strukture, pri katerih sprejema najvažnejše odločitve članstvo, vodstvo pa jih izvaja, je značilen večdimenzionalni sistem komunikacij. Informacije potekajo vertikalno in horizontalno v obeh smereh.

Če je v oblastniški strukturi določene organizacije kaki grupi formalno dana pravica in dolžnost, da odloča ali vpliva, potem te svoje pravice in dolžnosti ne more izvajati v primeru, ko sistem komunikacij ni usklajen s to formalno dano pravico in dolžnostjo. Nobena grupa namreč ne more izvajati svojega vpliva, če niso postavljeni kanali, po katerih pošilja svoje odločitve ali sugestije drugim organizacijsko-funkcionalnim grupam, ki jih morajo bodisi izvesti, bodisi pri svojih odločitvah upoštevati. Prav tako ne more nobena grupa v delovni organizaciji izvajati svojega vpliva, če so komunikacijski kanali neučinkoviti ali napeljeni tako, da pri pretakanju informacij prihaja do »kratkih stikov«.

Grupa, ki izvaja velik vpliv, postavlja in spreminja sistem komunikacij tako, da ustreza njenim potrebam in stopnji njene moči. Iz tega razloga je vsaka grupa, ki izvaja vpliv, zelo občutljiva glede na postavljene komunikacijske kanale. Če se hoče grupi zmanjšati ali odvzeti vpliv, potem je treba porušiti tiste komunikacijske kanale, po katerih njen vpliv poteka. Zato pravi LaPiere, »da je najbolj preprost način, kako onemogočiti avtokratično vodenje koga nadrejenih, v tem, da se zaprejo ali razbijejo tisti komunikacijski kanali, ki so speljani k njegovim podrejenim«. ¹³

Delovna organizacija je hierarhičen sistem, v katerem vrh hierarhije sprejema nove delovne naloge, jih delno operacionalizira in v obliki ukazov pošilja navzdol. Funkcija nižjih hierarhičnih ravni je v tem, da delovne naloge dalje operacionalizirajo tako, da jih je možno izvesti.

Komunikacije, ki tečejo od vrha navzdol, so najbolj pomembne pri koordiniranju delovnih nalog. Čim večja je organizacija in čim večja je delitev dela, tem večja je funkcionalna odvisnost posameznih hierarhičnih ravni in tem večja je potreba po komuniciranju.

James Thompson¹⁴ navaja tri načine v koordiniranju:

1. koordinacija, ki jo je moč doseči s standardizacijo,
2. koordinacija, ki jo je moč doseči z načrtom,
3. koordinacija, ki se doseže z medsebojnim prilagajanjem.

Standardizacija kot način koordiniranja je možna in uspešna predvsem v taki delovni organizaciji, ki opravlja enostavne, rutinske naloge in ki deluje v sorazmerno stabilnem okolju. V taki organizaciji so pravila stabilna in uravnavajo celotno organizacijsko obnašanje.

Načrt kot način koordiniranja pomeni, da zgolj pravila ne zadostujejo in da je delovanje posameznih ravni treba vnaprej predvideti. Ta oblika koordiniranja je primerna za tiste organizacije, ki ne opravljajo visoko rutinskih nalog in ki delujejo že v sorazmerno nestabilnem okolju. V še večji meri velja to za medsebojno prilagajanje kot obliko koordiniranja.

Način koordiniranja določa tudi sisteme komuniciranja. Čim višja je oblika koordiniranja, tem bolj se večja potreba po krepitvi vertikalnih komunikacij. To pomeni, da višje oblike koordiniranja, tj. prek plana in medsebojnega prilagajanja — zahtevajo več vertikalnih kanalov komuniciranja, v katere se funkcionalno vklaplja tudi horizontalni sistem komuniciranja.

Učinkovit sistem vertikalnega komuniciranja zahteva, da razporeditev ljudi na delovna mesta ustreza strokovnim zahtevam de-

¹³ Richard T. LaPiere, »A Theory of Social Control«, McGraw Hill Book Company, 1954, str. 411.

¹⁴ James Thompson, »Organization in Action«, McGraw-Hill, 1967, str. 56.

lovnih mest. Ta problem je posebno pereč pri nas, ker je izobrazba podrejenih zelo pogosto nižja kot izobrazba njihovih nadrejenih.¹⁵ To posebno velja za najvišje vodilne. Iz tega sledi, da najvišji vodilni ne znajo operacionalizirati delovnih nalog tako, kot to zahteva njihovo delovno mesto. Te težave v komuniciranju spremlja še močan občutek ogroženosti in iz tega izvirajoči prestižni boj. Zato ni naključje, da je stil vodenja številnih direktorjev pri nas bolj avtokratski, kot pa je stil vodenja direktorjev v podjetjih na Zahodu.¹⁶ Neznanje in občutek ogroženosti ponavadi pripeljeta do avtokratskega obnašanja.

Komuniciranje navzgor

Podrejeni pošiljajo navzgor različne informacije. Nadrejene želijo obvestiti o raznih organizacijskih problemih, sugerirajo jim, kaj je treba narediti, spremeniti ali izboljšati, kolikšna je njihova produktivnost in kolikšna bi lahko bila, če bi bili izpolnjeni določeni pogoji, kakšen naj bo sistem nagrajevanja, kakšna naj bo koordinacija s sodelavci in drugimi skupinami in podobno. Podrejeni želijo tudi zvedeti od nadrejenih, kakšni so cilji podjetja, kakšna je perspektiva podjetja, kakšno je stanje podjetja v primerjavi z drugimi podjetji v isti panogi in podobno.

Hierarhična struktura pa vedno ovira bolj svobodno komuniciranje navzgor. Peter Blau in Richard Scott se sklicujeta na več raziskav, ki so dokazale, da je grupa tem manj učinkovita, čim izrazi-teje je hierarhično diferencirana.¹⁷ Delavci pod doslednim avtoritar-

---

¹⁵ Valentin Kokelj je v svoji diplomski nalogi »Analiza in perspektivne potrebe po delovni sili v občini Škofja Loka« (fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, 1970.) primerjal dohodek zaposlenih po kvalifikacijski oziroma izobrazbeni strukturi. Ugotovil je, da imajo zaposleni s formalno končano visoko in višješolsko izobrazbo nižje dohodka kot pa tisti, ki nimajo te izobrazbe, vendar zasedajo mesta, za katera se zahteva višja in visokošolska izobrazba. To pomeni, da izobrezba ni pozitiven promocijski filter. Čeprav je ta podatek omejen samo na občino Škofja Loka, je vendar glede na stopnjo njene razvitosti verjetno, da velja za območje celotne Slovenije. Omenjeni podatek se ujema z ugotovitvami raziskave, ki jo je izvedel Vladimir Arzenšek (Motivacijska struktura zaposlenih, »Teorija in praksa«, 1971, št. 2.) Ugotovil je, da obstaja tale hierarhija motivacijskih dejavnikov: 1. dober zaslužek, 2. dobri sodelavci, 3. zanimivo dlelo, 4. dobri nadrejeni, 5. možnost napredovanja, 6. možnost sodelovanja pri samoupravljanju. Kot vidimo, možnost napredovanja za zaposlene ni pomemben motivacijski dejavnik. Raziskave v svetu (David C. McClelland, *The Achieving Society*, Van Nostrand, Co, 1961) so namreč pokazale, da obstaja zveza med ekonomsko učinkovitostjo in intenzivnostjo orientacije na uspeh. Ker je potreba po napredovanju kazalnik orientacije na uspeh, domnevamo, da ima naša sorazmerno nizka ekonomska učinkovitost svoje psihološke razsežnosti. Nizka ali neaktivirana potreba po napredovanju izhaja iz dejstva, da napredovanje v našem sistemu posamezniku ne prinaša dosti večjega materialnega, statusnega in psihološkega zadovoljstva.

¹⁶ To trditev bi bilo zanimivo preveriti v posebni raziskavi.

¹⁷ Peter Plau, Richard Scott, »Formal Organization«, Chandler Publishing Company, 1962, str. 123–126.

nim nadzorstvom so manj učinkoviti kot delavci, ki imajo pri delu večjo avtonomijo in ki jim nadrejeni pomagajo in jih motivirajo.

Ista avtorja pa navajata tudi raziskave, ki dokazujejo prav nasprotno, tj., da so grupe z večjo hierarhično diferenciacijo bolj učinkovite kot grupe z manjšo hierarhično diferenciacijo. Avtorja sta mnenja, da je superiornost hierarhične strukture nad nehierarhično odvisna od vrste naloge. Nalogo, ki zahteva večjo koordinacijo, bo bolj učinkovito opravila hierarhično diferencirana grupa.

Hierarhija ima lahko dvojno funkcijo: pospešuje delovno koordinacijo, hkrati pa ovira komuniciranje navzgor. Delovna organizacija, ki nima izpeljanih učinkovitih komunikacijskih kanalov navzgor, ne more doseči zadostne socialne integracije. V taki organizaciji so nujni številni konflikti, ki se zelo počasi in težko rešujejo. Čim bolj izrazita je hierarhija, tem bolj so očitne meje med posameznimi statusi in tem večja je težnja po komuniciranju znotraj posameznega statusa, ne pa med različnimi mejnimi statusi. Če je razlika med statusi zelo poudarjena, je komuniciranje navzgor težavno, posebno če podrejeni želijo izraziti svoje nesoglasje z določenimi informacijami ali ukazi svojih neposredno nadrejenih. Kjer so statusne razlike zelo očitne in hierarhija zelo poudarjena, podrejenim škoduje pri karieri ali tudi pri vsakdanjem delu, če se ne strinjajo z nalogami nadrejenih. Svobodno in sproščeno komuniciranje navzgor, ki omogoča hitro reševanje problemov, v tem primeru ni možno.

Katz in Kahn sta mnenja, da je »najvažnejša vloga vodilnih: ukazovanje, koordiniranje in kontrola podrejenih. Nadrejeni so manj navajeni poslušati svoje podrejene kot pa jim ukazovati. Tudi podrejeni so bolj navajeni poslušati svoje nadrejene, kot pa na to, da bi nadrejeni poslušali nje. Poleg tega se informacije, ki potekajo navzgor, uporabljajo za izvajanje kontrole. Zato obstajajo velike ovire za svobodno komuniciranje navzgor. Podrejeni ne bodo posredovali svojim nadrejenim tistih informacij, ki bi pripeljale do odločitev, ki bi jih neprijetno prizadele. Ne samo, da bodo svojim nadrejenim posredovali samo informacije, ki jih oni želijo slišati, temveč tudi samo tiste, ki sami želijo, da bi jih nadrejeni slišali. Zaposleni želijo posredovati navzgor nekatere informacije, vendar se ponavadi bojijo posredovati jih najbolj relevantni osebi in na najbolj objektivni način. Dosledno in objektivno poročanje lahko nadrejeni kaznujejo, druge grupe pa ga lahko pojmujejo kot vohunstvo. K tem težavam je treba dodati še dejstvo, da je dosledno in objektivno poročati zelo težko, ne glede na organizacijsko situacijo; noben posameznik ni namreč objektivni opazovalec svoje lastne učinkovitosti in problemov, s katerimi se spopada«. ¹⁸

Walter Buckley navaja glede vloge feed backa naslednji model:

---

¹⁸ Daniel Katz-Robert Kahn, »The Social Psychology of Organization«, John Wiley, 1966, str. 246.

»Center za odločanje postavlja zaželene cilje in sredstva za njihovo doseg. Različna administrativna telesa prevedejo te cilje v output akcijo, ki povzroča določen učinek v sistemu in okolju. Informacije o tem učinku zbirajo in jih pošiljajo nazaj v center odločanja, ki ugotavlja, v koliki meri je učinek skladen z zaželenimi cilji in stopnjo napake ali deviacije. Center za odločanje se loti korektivne akcije, če so zmote tolikšne, da cilja ni bilo moč doseči.¹⁹

Čeprav je Buckley prikazal že relativno znan feed back model, ki velja predvsem za širše socialne sisteme, kot je delovna organizacija, vendar je deloma relevanten tudi za vsako delovno organizacijo. Problem je v tem, da je po mnenju Buckleya ta model v njegovi idealni obliki zato težko uporabiti, kar kaže, da ima izreden sistemski pomen.

Ta model je lahko uporabljiv, če obstaja en sam enoten center odločanja. Kolikor pa obstaja več centrov odločanja, se lahko zgodi to, kar omenja Buckley, da več feedback krogov deluje istočasno znotraj istega sistema, pri čemer je vsebina informacij, ki se pretakajo po enem krogu v interesnem nasprotju z informacijami, ki se pretekajo po drugem feedback krogu.

V naši delovni organizaciji je ta problem bolj zapleten, ker je delavski svet vsaj formalno center odločanja, monopol nad informacijami pa je v rokah vodstva. Ker pa delavski svet ni tudi vedno dejanski center odločanja, obstaja verjetnost, da imajo v podjetju dva ali celo več centrov odločanja.

Čim obstaja v delovni organizaciji močna neformalna organizacija, potem verjetno obstaja večje število feedback krogov. Klasični model birokratske organizacije, ki temelji na striktni hierarhiji, ima samo en center odločanja in sistem feedbacka, ki je konsistentno vezan na hierarhijo in enotnost ukazovanja. V moderni organizaciji, ki temelji na načelu enakopravnega upoštevanja interesov vseh skupin in »bargainingu«, ki naj to načelo uresniči, je težko, če ne nemogoče, doseči en sam feedback krog.

Naslednja težava glede uporabnosti zgoraj prikazanega feedback modela je v tem, ker administracija ali vodstvo po svoje tolmači ali tudi redefinira cilje in odločitve. Vodstvo podjetja, ki izvaja

¹⁹ Walter Buckley, *Sociology and Modern Systems Theory*, Prentice-Hall 1967, str. 174.

odločitve delavskega sveta, ima vedno veliko možnost reinterpretacije odločitev in ciljev že zato, ker ima monopol nad informacijami.

Težava v uporabi modela se javlja pogosto tudi zato, ker ni možno dobiti takojšnjega feedbacka na nekatere odločitve oziroma na output akcije.²⁰

Testiranje feedback informacij povzroča običajno velike težave. Pri testiranju ugotavlja socialni sistem, v koliki meri so bili cilji uresničeni. Vprašanje pa je »če so bili prvotni cilji specificirani in zadostno konkretni in nedvoumni, da dovoljujejo smeselno testiranje rezultatov.«²¹ Kolikor organizacije postavljajo zelo splošno nekonkretne in dvoumne cilje, ki zadovoljujejo vse in nikogar, ter takšne, ki jih je možno različno interpretirati, ne potrebujejo feedbacka oziroma testiranje feedbacka sploh ni mogoče. Taka organizacija sprejema vedno nove cilje in odločitve ali ponovno »sprejema« že prej sprejete cilje, ne da bi imela bilanco o učinkih output akcij.²²

Buckley pravi, da je večina vladnih organov zelo nagnjena k temu, da določene feedback informacije z lahkoto sprejmejo kot pokazatelj uspeha, druge pa z veliko gorečnostjo zavrnejo kot nezadosten pokazatelj za ugotavljanje neuspeha.²³

Posebno velike težave nastajajo pri uporabi korektivnih akcij, katerih cilj je sprememba sredstev ali sprememba ciljev. Pri vsaki spremembi pa smo soočeni z odporom tistih skupin, ki jih spremembe interesno prizadenejo.

Kakorkoli nam navedeni razlogi kažejo kako težko je v praksi uporabiti feedback model, pa to ne pomeni, da ta model sploh ni možno uporabiti.

Uporabiti ga ni možno v njegovi idealni (teoretični) obliki, ker nastopa veliko število zaviralnih faktorjev. Toda nobena delovna organizacija in noben socialni sistem ne moreta biti visoko prilagodljiva in ekonomsko ter socialno učinkoviti, če nimata feedbacka in ne uporabljata korektivnih akcij, ki jih feedback zahteva.

---

²⁰ Tako je konfekcijska industrija pri nas in na zahodu v letu 1970 sprejemala odločitve na osnovi predpostavke, da bo »maksie« moda zmagala. Pričakovanja se v tem pogledu niso izpolnila in hiter feedback sploh ni bil možen, ker je bil za to potreben čas.

²¹ Walter Buckley, isti vir, str. 175.

²² To je značilno za naše ekonomske plane in resolucije. Ekonomske plane smo opuščali preden se je iztekel njihov rok. Nikoli nismo naredili bilance, kaj od postavljenih planov smo uresničili in kaj ne. Podobno je z našimi resolucijami. Ker nimamo feedbacka oziroma ker feedback ni izpostavljen testu, plani in resolucije nimajo pomembnega učinka na družbeno dogajanje. Tudi empirični podatki nam to potrjujejo, saj je bilo že v letu 1966 zelo majhno število ljudi, ki berejo resolucije (glej: Peter Klinar, Notranja neskladnost v zvezi komunistov, Teorija in praksa, 1968, št. 8—9), to število pa se verjetno postopoma zmanjšuje. Ko smo intervjuvali določeno število zelo dobrih direktorjev, smo jih tudi vprašali, če berejo resolucije. Večina jih je odgovorila, da jih ne berejo, češ da so si vse zelo podobne.

²³ Walter Buckley, isti vir.

Raziskave so pokazale, da zaposleni največ komunicirajo v grupi, ki ji pripadajo. Rajši pa komunicirajo s tistimi, ki imajo višji status, kot s takimi z nižjim statusom. Ljudje želijo torej komunicirati predvsem s tistimi, ki jim lahko pomagajo pri uresničevanju njihovih ciljev, in se pri komuniciranju izogibajo tistim, ki jim ne morejo pomagati ali ki jih ovirajo pri uresničevanju njihovih ciljev.²⁴

Ker imajo ljudje po naravi težnjo po varnosti, rajši komunicirajo s tistimi, ki imajo moč, ki torej lahko podeljujejo različne nagrade in kazni. Čim manjša je varnost posameznika, tem večja je njegova potreba po komuniciranju. Zato je razumljivo, da se prav v položaju, ki daje ljudem občutek majhne varnosti, pojavljajo razne govorice (rumours). Čim bolj nemočni in deprivirani se ljudje počutijo, tem večja je »produkcija« raznih govoric.

Vse to pomeni, da je komuniciranje po svoji vsebini in usmerjenosti določeno z interesi, motivi in potrebami ljudi. Če pomenita moč in vpliv določeno dobrotno ali nagrado, potem bodo posamezniki v delovni organizaciji komunicirali s tistimi in na tak način, da bodo prišli do večje moči in s tem do višjega statusa.

Horizontalno komuniciranje

Horizontalno komuniciranje poteka med ljudmi, ki so na isti hierarhični ravni. Ta vrsta komuniciranja opravlja vsaj tri pomembne funkcije: 1. zadovoljuje psihološke potrebe članov določene hierarhične grupe, 2. omogoča ali pospešuje delovno koordinacijo in 3. omogoča in pospešuje socialno integracijo.

Ad. 1. Vsak član delovne grupe čuti potrebo po komuniciranju s svojimi najožjimi in najbližjimi sodelavci. Ta potreba je lahko docela psihološke narave: težko je namreč delati sedem ali osem ur, ne da bi se človek pri tem pogovarjal s svojimi sodelavci o težavah, ki zadevajo delo in njegovo zasebno življenje. Poleg tega se odnosi v podjetju reducirajo na odnose moči. Ker se posameznik v svojih zahtevah ali pravicah vedno spopada z grupo in organizacijo, ki ima svojo »železno« strukturo, je kot tak nemočen. Pripadati mora grupi, ki mu daje občutek moči in varnosti. Različne neformalne in tudi formalne grupe pa se porajajo na temelju horizontalnega komuniciranja.

Vendar so horizontalne komunikacije pretežno neformalne, zato so grupe, ki se porajajo iz neformalnega komuniciranja, tudi neformalne in tudi ne posebno stabilne.

Ad. 2. Delovna organizacija je tem bolj učinkovita, čim bolj uspešna je delovna koordinacija. Za vse naloge, ki jih opravlja delovna organizacija, pa ni možno vnaprej predvideti ali izdelati po-

---

²⁴ Jay M. Jakson, »The organization and its Communication Problems«; v knjigi »Readings in managerial psychology«, Edited by Harold Leavitt and Louis Pondy, The University of Chicago Press, 1968, str. 489.

drobnega sistema komuniciranja. Posebno je to težko za delovno organizacijo ali za hierarhično raven v delovni organizaciji, ki se spopada z vedno novimi, nerutinskimi nalogami. Horizontalno komuniciranje, ki se poraja iz narave delovne naloge, je nujno potrebno za učinkovitost delovne organizacije in dopolnjuje vertikalni sistem komuniciranja.

Vsaka organizacijska dejavnost pa ima mejno točko. Tako se lahko tudi zgodi, da horizontalne komunikacije preseka vertikalni sistem komuniciranja, ki pa je bistvenega pomena za koordinativno dejavnost celotne delovne organizacije. Delovnih nalog sploh ni možno usklajevati brez vertikalnega komuniciranja. Čim večja je organizacija, tem bolj je diferencirana in tem večjo vlogo ima vertikalni sistem komuniciranja.

Horizontalni sistemi komuniciranja so pretežno neformalni. Obstaja pa nevarnost, da izrazito horizontalen in neformalen sistem komuniciranja na najvišji hierarhični ravni pripelje do neodgovornosti, ki ima za delovno organizacijo nevarne ekonomske posledice. Horizontalne komunikacije na najvišji ravni zato lahko pomenijo subverzijo participativnega modela organizacije, ki smo ga normativno postavili. Iz tega izhaja nujnost, da se horizontalne komunikacije vsaj na višjih hierarhičnih ravneh funkcionalno vključijo v vertikalni sistem komuniciranja in se s tem tudi formalizirajo.

Če imajo horizontalne komunikacije pretežno to funkcijo, da zadovoljujejo psihološke potrebe članov delovne grupe, lahko ostanejo neformalne, če se pa prek njih opravljajo pomembne koordinativne funkcije, morajo postati formalizirane.²⁵

Ad. 3. Ker delovna organizacija ni samo delovni, temveč tudi interesni sistem, opravljajo horizontalne komunikacije funkcijo usklajevanja različnih interesov raznih oddelkov ali grup na isti hierarhični ravni. To usklajevanje interesov na eni ravni še ne reši problema potrebe po socialni integraciji med različnimi skupami ali oddelki, ki so hierarhično razporejeni. Zato je tudi v tem primeru nujno, da se horizontalne komunikacije dopolnjujejo z vertikalnimi komunikacijami.

Čim manjša je količina horizontalnih komunikacij, tem izrazi-tejši je vertikalni sistem komuniciranja, ki teče od vrha navzdol, in tem bolj je organizacija statusno in hierarhično segmentirana. To pomeni, da je posameznik kontroliran pretežno od vrha navzdol, ne pa da bi ga nadzirali sodelavci. Če horizontalnih komunikacij ni, se cementira stratifikacijska struktura in ustvarja velika statusna dis-

---

²⁵ Zanimivo organizacijo je v tem pogledu postavilo podjetje INA: formaliziralo je vertikalne in horizontalne komunikacije po načelu prekrivajočih se grup. Vodja delovne enote je član višje hierarhične ravni (vertikalni princip), vodje posameznih delovnih enot na isti hierarhični ravni so člani drugih delovnih enot, če imajo z njimi funkcionalno zvezo (horizontalni princip). Ta organizacija je bila uvedena leta 1971 in šele praksa bo pokazala, kako je učinkovita.

tanca med posameznimi hierarhičnimi ravnmi. Moderne organizacije, v kateri posameznik in organizacijske grupe kontrolirajo druge posameznike in organizacijske grupe, a jih hkrati tudi kontrolirajo drugi posamezniki in organizacijske grupe, ni možno ustvariti brez horizontalnih komunikacij. Prav tako ni možno sproščati napetosti in razreševati konfliktov v razmerah, ko horizontalne komunikacije niso možne in dopustne.

Vodenje je v organizaciji, ki ne dopušča horizontalnih komunikacij, mnogo lažje. Opravka imamo z dokaj enostavnim modelom, ki se ne meni za psihološke potrebe posameznika in ne upošteva, da zapletenih nalog ni možno optimalno učinkovito opraviti z enostavnim vertikalnim sistemom komuniciranja. Ker so horizontalne komunikacije nujne iz psiholoških in funkcionalnih razlogov, morajo postati legitimne. Organizacija, ki jih prepoveduje ali preprečuje, je le malo učinkovita tako z ekonomskega kot tudi s socialnega vidika. »Totalitarni režimi so pokazali nadarjenost v uporabi tehnik omejevanja in usmerjanja informacij. S tem, da so blokirali horizontalne kanale komuniciranja in druge vire informacij, so postavili svoje ljudi v odvisnost samo od komunikacij, ki prihajajo od vrha navzdol. To sicer krepi hierarhično strukturo, toda v moderni družbi je nemogoče dalje časa vzdrževati tako striktno kontrolo nad komunikacijskim procesom.«²⁶

Komuniciranje in odločanje

Sistem komuniciranja mora biti usklajen s sistemom odločanja, če hoče biti organizacija visoko učinkovita. Če je vzorec odločanja centralističen, morajo vse informacije — bodisi iz okolja ali iz organizacije — teči prek hierarhičnih stopenj v center odločanja, ki je na vrhu. Če pa je več centrov odločanja, morajo informacije teči v te številne centre odločanja. Seveda morajo biti te informacije strukturirane, tako da vsak center dobi samo tiste informacije, ki so potrebne za njegovo odločanje. Centraliziran vzorec odločanja ima to prednost, da informacije koordinira in integrira, ima pa to pomanjkljivost, da ne dobi od spodaj zadosti natančnih informacij. Decentralizirani vzorec odločanja pa ima to prednost, da razpolaga z dokajšno količino informacij, ki pa jih težko integrira in koordinira. Za oba vzorca odločanja je važna učinkovita uporaba razpoložljivih informacij. Vzorec odločanja, ki razpolaga z veliko količino informacij, a jih ne zmore izkoristiti v procesu odločanja in v izvajanju odločitev, je lahko manj učinkovit kot vzorec odločanja, ki ima manjšo količino informacij, pa jih učinkovito izkorišča.

Čim večja je delovna organizacija in čim višja je delitev dela, tem večja je funkcionalna sovisnost med posameznimi oddelki in

---

²⁶ Daniel Katz, Robert Kahn, »The Social Psychology of Organization« John Wiley 1966, str. 245.

subsistemi in tem večja je potreba po bolj centraliziranem vzorcu odločanja, ki pa je lahko učinkovit samo, če dobiva informacije od spodaj, iz posameznih oddelkov in subsistemov. Če pa je centraliziran vzorec odločanja izrazito hierarhičen, tj. tak, da se pojavlja med posameznimi hierarhičnimi ravnmi distanca in statusna zaprtost in s tem izrazita odvisnost podrejenih od nadrejenih, postane komuniciranje navzgor, v center odločanja zelo težavno. Podrejeni se v takem izrazito hierarhičnem sistemu pogosto znajde v položaju, ko informacije, ki jih je poslal navzgor, ogrožajo njegovo kariero.

Za veliko organizacijo, ki ima uveljavljeno visoko delitev dela, je življenjskega pomena učinkovita delovna koordinacija med posameznimi oddelki in socialna integracija med pomembnejšimi socioekonomskimi skupami. Učinkovite delovne koordinacije in socialne integracije pa ni možno realizirati brez intenzivnih informacij oziroma feed-backa, ki prihaja iz posameznih organizacijsko-funkcionalnih in socioekonomskih grup.

Raziskovanje političnih sistemov dežel v razvoju

Zanimanje za proučevanje političnih sistemov v deželah v razvoju je sestavni del splošnega zanimanja za t. i. tretji svet oz. za dogajanja v tem delu sodobnega sveta. Čeprav to zanimanje ni čisto novo, saj so dežele Afrike, Azije in Latinske Amerike od nekdaj vzbujale pozornost in radovednost, pa je zdaj, kot kaže, prvič sneta z njihove problematike tančica lažne eksotike in mistike, skratka, teh dežel ne gledajo v svetu več v kiplingovsko-romantični luči. Novo obravnavanje dežel v razvoju je letem dejansko omogočilo, da se predstavijo sodobnemu svetu, predvsem pa, da ga seznanijo s svojimi problemi: s svojo nerazvitostjo in revščino, s svojim tako rekoč nepomembnim deležem pri delitvi svetovnega dohodka kakor tudi s svojimi prizadevanji, da bi se rešile iz podrejenega položaja in si zagotovile enakopraven status v svetovni skupnosti narodov.

Čeprav proučevanje teh vprašanj večidel presega okvir pričujoče razprave, bi vendarle rad poskusil v grobih potezah prikazati sedanji položaj manj razvitega sveta, v katerem je konec koncev treba iskati razloge za nastanek tistih specifičnih procesov, ki vzbujajo pozornost sodobnih politologov in teoretikov političnega sistema.

Za ta položaj je vsaj po mojem značilno predvsem protislovje v položaju dežel v razvoju, ki imajo po eni strani velikanski človeški potencial (več kot dve tretjini svetovnega prebivalstva), pomembna naravna bogastva, vire surovin in pomembne strateške pozicije, medtem ko po drugi strani s tem, da vstopajo v neenakopravne odnose v okviru svetovnega kapitalističnega trga in prenašajo gospodarsko izkoriščanje, sodelujejo v svetovnem dohodku z manj kot 20 %¹. Prepad med efektivnim položajem teh dežel v mednarodni skupnosti oziroma med njihovim deležem v delitvi svetovnega bogastva in njihovim mednarodnim ugledom in pomenom se, tako kaže, nenehno pogloblja. Te dežele (ali vsaj večina med njimi), katerih mednarodna vloga kot nosilk politike miroljubne aktivne koeksistence in neuvrščenosti je izredno pomembna, in s svojimi naprednimi težnjami oživljajo upanje in pričakovanje večine sodobnega sveta, imajo čedalje manj možnosti, da bi zadovoljile najbolj nujne potrebe svojega mnogo milijonskega prebivalstva; zato so obsojene na životarjenje, tare jih revščina, stalna notranja nestabilnost ipd. V takšnih okoliščinah, zlasti spričo konfliktnih interesov velikih sil, tudi medna-

¹ Podatki so navedeni po G. M. Meierju in R. E. Baldwinu, *Economic Development, Theory, History, Policy*, New York 1957, str. 10.

rodna skupnost ne daje pomembnejše pomoči tem deželam. Začarani krog, v katerem živita dve tretjini sodobnega sveta, se sklene z dejstvom, da tudi dežele v razvoju predvsem spričo pomanjkanja primerne mednarodne pomoči kljub svojim prizadevanjem, da bi se čim bolj družbeno in politično organizirale za kar največjo učinkovitost, ne morejo storiti nič kaj pomembnega pri reševanju svojih temeljnih problemov. Skratka, vprašanje dežel v razvoju, ki je prišlo na dnevni red po drugi svetovni vojni, ko je zmaga nad fašizmom in drugimi silami reakcije označila tudi začetek konca svetovnega kapitalistično-kolonialističnega sistema, ostaja še naprej nerešeno. Politična znanost je po svoji strani v mejah svojega zanimanja dolžna, da se resneje loti tega vprašanja ter da morebiti prispeva k njegovi postopni in dokončni rešitvi.

Zanimanje, ki se, kot smo že omenili, v sodobnem svetu čedalje bolj kaže za dežele v razvoju, s tem pa tudi za njihove politične sisteme oziroma oblike političnega organiziranja, je, razumljivo, posledica najrazličnejših razlogov, ki pa vendarle najpogosteje izražajo praktične potrebe določene dežele oziroma skupine dežel, za katere gre. V skladu s tem poskušajo velike sile, na primer v okviru svojih hegemonističnih, včasih pa tudi neokolonialističnih ambicij, obdržati dežele v razvoju pod svojim gospodarskim in političnim vplivom. Nasprotno pa poskušajo dežele, kot je Jugoslavija, navezati z deželami Afrike, Azije in Latinske Amerike odnose, ki bodo v obojestranskem interesu in zasnovani na načelih miroljubne aktivne koeksistence.

Zanimanje Jugoslavije za dežele v razvoju je pogojeno z vrsto okoliščin, predvsem pa z vezmi in odnosi Jugoslavije s temi deželami, s podobnostjo problemov, s katerimi se vse dežele v razvoju — všteti tudi Jugoslavijo — spoprijemajo na svoji poti,² čedalje močnejšim usmerjanjem teh dežel v socialistično družbeno preobrazbo itd. To zanimanje, če citiramo nekatere jugoslovanske avtorje,³ je treba pojasniti predvsem z intenzivno težnjo »najnaprednejših sil Jugoslavije, da bi objektivno in nedogmatsko ocenile sodobne procese v nerazvitih deželah...« »Takšna prizadevanja,« pravijo ti avtorji, »izvirajo iz življenjske potrebe naše revolucije, da bi odkrila vse sile in težnje sodobnega sveta, ki so zares napredne in socialistične, ter da se s temi silami poveže ne glede na komentarje, ki jih sproža s tem. Te načelne težnje,« ugotavljajo ti avtorji, »so že prestale dejanski izpit; v svetu prevladuje skorajda soglasna ocena, da ima današnja Jugoslavija v mednarodnih odnosih precej večjo vlogo, kot je njen številčni ali gospodarski potencial, ter da imajo velik delež v tej mednarodni vlogi Jugoslavije tudi njeni odnosi z nerazvitimi deželami.«

O čedalje večjem zanimanju v svetu za dežele Afrike, Azije in Latinske Amerike priča tudi čedalje obsežnejša politična literatura, posvečena tem deželam, ki že sama bolj ali manj odkrito ali prikrito izraža omenjene cilje in interese določene praktične politike. V skladu s tem je zaslediti npr. pri angleških in francoskih avtorjih, ki se ukvarjajo z deželami v razvoju, ne tako redke poskuse, da bi rehabilitirali kolonialno

² Tu je mišljen predvsem problem akumulacije, katerega reševanje v deželah v razvoju je neposredno povezano s premagovanjem vrste drugih problemov — investiranjem, industrializacijo, rastjo življenjske ravni itd.

³ Gl. uvodne-metodološke opombe za idejni projekt *Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1964.

gospodarstvo⁴, v ameriški politični literaturi odseva strah pred tako imenovano komunistično infiltracijo v tretji svet, v resnici pred krepitevijo konkurenčnih vplivov druge supersile;⁵ sovjetski politologi povečujejo vlogo komunističnega gibanja in delavskega razreda v deželah Azije, Afrike in Latinske Amerike, ker vidijo v tem med drugim tudi sredstvo, ki naj zagotovi večji vpliv ZSSR,⁶ Kitajci pa izkoriščajo nasprotja med ZDA in ZSSR ter razvijajo teorijo o tako imenovanem medobmočju, v katero je priklenjen manj razviti svet, ki pa ima eno samo možnost — da se izloči kot posebna sila pod vodstvom LR Kitajske, ki je sicer njegov integralni del, ter se tako postavi po robu ameriškemu in sovjetskemu imperIALIZMU.⁷

Politična literatura o deželah v razvoju se množi — kot smo že povedali — spričo interesov in praktičnih potreb posameznih dežel ali skupine dežel. Hkrati je ta literatura postavila na dnevni red tudi številne probleme predvsem metodološke narave, ki so večinoma posledica tega, da avtorji ne poznajo specifičnosti razmer in izvirnosti razvojnih poti afroazijskega in latinskoameriškega območja, kakor tudi tega, da ta vprašanja v politični znanosti niso obdelana. Ker namreč avtorji ne poznajo ali premalo poznajo značilnosti političnih procesov v nezadostno razvitem svetu, izhajajo mnogi, ki proučujejo politično strukturo in politične sisteme dežel tega območja, z napačnih metodoloških pozicij ter prihajajo tako do površnih in nepravilnih predstav o teh deželah. V jedru njihovih predstav je praviloma teza, da se na primeru dežel tretjega sveta mehanično ponavlja razvoj danes razvitih dežel ter da so od tod možna popolnoma zanesljiva predvidevanja tega razvoja, in to na podlagi izkušenj razvitega dela sveta. Iz takšnega sklepanja sledi tudi ugotovitev, da je kot končni izid družbenopolitične preobrazbe dežel Afrike, Azije in Latinske Amerike pričakovati ali večstrankarsko parlamentarno demokracijo ali diktaturo proletariata sovjetske ali morda kitajske vrste.⁸ Trenutne neuspehe takšnih oblik političnega organiziranja družbe v deželah v razvoju — na primer, množično opuščanje večstrankarske parlamentarne demokracije — poskušajo razložiti z nezrelostjo narodov teh dežel za višje oblike političnega organiziranja oziroma za višje oblike demokracije. Kakorkoli že, ti primeri pričajo o prizadevanjih, da bi sheme in šablone, nastale v razvitejših okoljih, nekritično prenesli na nezadostno razviti svet, to pa predvsem v želji, da bi ta del sveta obdržali pod vplivom določenih razvitih dežel.

Popolnoma je razumljivo, da se v nadaljnjem pisanju glede na prostorske in druge omejitve ne bomo mogli lotiti proučevanja vseh teh vprašanj. Ker sem to upošteval, sem si postavil veliko skromnejši cilj, namreč, da bi z analizo nekaterih tipičnih sodobnih gledanj (meščanskega

⁴ Tako npr. Emerson (*From Empire to Nation — the Rise to Self Assertion of Asian and African People*, Cambridge 1960) razglaša kolonialne režime za šolo demokracije.

⁵ Gl. npr. Zbigniew Brzezinski (zal.), *Africa and the Communist World*, Stanford, California, 1963.

⁶ To stališče so delno popravili v minulih desetih letih s tem, da so sprejeli koncepcijo o nekapitalistični poti in državi narodne demokracije.

⁷ O tem gl. članek, objavljen v *Peking Review* (4. oktobra 1963) kot odgovor na pismo CK KP SZ z dne 14. julija 1963.

⁸ Popolnoma razumljivo je, da bi bilo to odvisno od poti (kapitalistične ali nekapitalistične oziroma socialistične), za katero bi se mlada država odločila.

in sovjetskega) na politične sisteme dežel v razvoju opozoril na temeljne pomanjkljivosti pri dosedanjem proučevanju te problematike.⁹ Poleg tega bi se rad zavzel za nujnost zares marksističnega prijema pri proučevanju teh dežel, ki ga do danes večidel niso dosledno uporabljali. Brez pretenzij, da bi zaokroženo prikazal vse, kar je bilo doslej napisano ali povedano v zvezi s političnim razvojem dežel Afrike, Azije in Latinske Amerike, ali pa da bi ponudil nekakšen recept za takšne študije v prihodnje, si bom prizadeval predvsem, da bi postavil probleme in sprožil tako nujno razpravo. Če bi mi uspelo pokazati, da je pri proučevanju omenjene problematike potreben nekoliko specifičen metodološki prijem, zasnovan na spoznanju, da gre za posebne okoliščine in razmere, ki so bistvene zgolj za t. i. tretji svet, bi lahko dejal, da sem svojo nalogo uspešno opravil.

* * *

Ko govorimo o teoriji političnih sistemov dežel v razvoju, je treba predvsem izluščiti koncepcije meščanskih avtorjev. To je razumljivo glede na to, da je buržoazna politična znanost kljub omejenosti svojega metodološkega prijema in kljub temu da zgodovinsko-materialističnega obravnavanja opazovanih fenomenov ne pozna, prišla najdlje v proučevanju strukturalno-organizacijskih vidikov sodobnih oblik političnega upravljanja družbe. Možno je celo domnevati, da je treba prav v določenih pomanjkljivostih in tavanjih marksistične politične znanosti zlasti v obdobju njenega stalinističnega revidiranja iskati tudi temeljno razlago za ta delni vzpon meščanske politične misli. Ta se ni mogla postaviti proti marksizmu z nekakšno splošno teoretično platformo, zato ga je poskušala napadati na posameznih »šibkih« točkah, pri tem pa je uporabljala že zgrajeno znanstveno aparaturo, rezultate številnih sociopolitičnih raziskav in bolj ali manj uspele študije posameznih političnih fenomenov.

Če hočemo razumeti pomanjkljivosti in dosežke sodobne buržoazne politologije ali če jo hočemo objektivno oceniti, moramo kot bistveno pomembno poudariti, da je v njeni osnovi t. i. psihološki determinizem oziroma miselnost, da so v individualno-psiholoških dejavnikih, stališčih, občutkih in motivih posameznikov poglavitni, pogosto pa tudi izključeni vzroki političnih fenomenov.¹⁰ S stališča manj razvitih območij, ki so trenutno v žarišču našega raziskovanja, bi psihološki determinizem pomenil priznati odločilen pomen dejavnikom, kot so na primer »harizmatični« voditelji, »elita«, birokracija, armada oziroma oficirski kader, strankarsko vodstvo ipd.

Očitno je kot reakcija na različna ekonomistična gledanja, ki v zadnjem času s tehnološko revolucijo doživljajo ponoven razcvet, deloma upravičeno vztrajati na teh dejavnikih. Toda kot splošna teoretična platforma je psihološki determinizem reakcionaren, ker je njegov namen ohraniti družbene vede v nedotakljivih sferah idealizma.

---

⁹ Raziskave političnih sistemov, ki jih opravljajo v deželah v razvoju, vsaj po mojem mnenju na sedanji stopnji razvoja ne pomenijo pomembnejšega prispevka k sodobni politični teoriji.

¹⁰ O psihološkem determinizmu v meščanski politični znanosti gl. natančno pri M. Pečujliću: »Empirično raziskovanje v političnih znanostih«, *Arhiv za pravne in politične nauke*, št. 4, 1963.

Na psihološki determinizem kot teoretično platformo meščanske politične misli, s tem pa tudi kot temelj meščanskega gledanja na politične sisteme in procese v sodobnem svetu, navezujejo različne metodološke postopke, med katerimi so nekateri povzeti iz drugih ved (predvsem psihologije, antropologije in sociologije), posledica tega pa je »psihologiziranje«, »antropologiziranje« in »sociologiziranje« politične znanosti, medtem ko drugi sodijo med poskuse oblikovati »čisto« politično znanost, tako da se v končni instanci omejujejo na empirično in pragmatško proučevanje fenomena oblasti in procesa upravljanja družbe.¹¹ Posebno mesto med temi metodološkimi postopki ima funkcionalizem, ki so ga prenesli v politično teorijo iz sociologije in socialne antropologije, nato pa postavili nasproti dialektičnomaterialistični metodi. Funkcionalizem je svojevrsten empirizem, ker poskuša določiti pojem političnega sistema s pomočjo določenih družbenih funkcij, ki jih izloča iz vsakdanje bitnosti družbe, nato pa jih kvalificira kot politične oziroma konstitutivne elemente sistema.

Čeprav sodobne meščanske politične misli ni mogoče poistovetiti s stališči, zasnovanimi na funkcionalističnem obravnavanju opazovanih političnih fenomenov in čeprav so napake in pomanjkljivosti teh stališč očitne ob sleherni resnejši analizi, se bom v nadaljnjem pisanju vendarle zadržal pri njih, ker sodim, da je to najcelovitejše izmed vsega, kar je v buržoazni politologiji povedanega o političnih sistemih dežel v razvoju. Pri tem imam v mislih predvsem znano študijo o političnih sistemih v »tretjem svetu«, ki jo je izdelala skupina znanstvenikov pod vodstvom Gabriela Almonda in Jamesa Colemena, ter tudi nekatere poznejše poskuse premostiti funkcionalistično gledanje, omenjeno v tej študiji.¹²

Pri analizi političnih sistemov in procesov v deželah v razvoju izhajajo avtorji omenjene študije iz naslednjih domnev, značilnih za funkcionalistično gledanje v meščanski politični teoriji: a) politični sistem je stabilna struktura, ki jo sestavljajo raznovrstni elementi in procesi, povezani v celoto; b) sleherni izmed omenjenih elementov opravlja določeno funkcijo, zato da bi prispeval k ohranitvi sistema (uskklajenost delovanja je zasnovana na sprejemanju skupnih splošnih vrednot), in c) spremembe v sistemu nastajajo zaradi dejavnikov zunaj sistema in z vidika sistema so patološke.¹³ V skladu s temi izhodišči prikazujejo avtorji politični sistem oziroma državo v njenem središču kot integrativni mehanizem, ki omogoča združevanje in usklajevanje različnih političnih funkcij v družbi. Del teh funkcij, ki bi jim lahko rekli sprožilne (politična socializacija in novačenje, izoblikovanje oziroma izražanje interesov, kopičenje oziroma združevanje interesov in obveščanje), se lomi skozi politični sistem kot skozi žarišče, s tem pa pogojuje t. i. posledične funkcije, t. j. sprejemanje predpisov, izvajanje predpisov in razsojanje.

Primerjajoč ti vrsti procesov oziroma »posledične« funkcije v političnem življenju dežel v razvoju in zahodnih dežel, pridejo avtorji študije do ugotovitve, da imajo sodobni politični sistemi v jedru mešan značaj oziroma da vsebujejo hkrati tradicionalne in sodobne elemente, da je za politične sisteme v deželah Azije, Afrike in Latinske Amerike značilna

¹¹ O tem gl. pri J. Đorđeviću: »Politički sistem«, Beograd 1967, str. 23 do 28 in 135 do 146.

¹² *The Politics of the Developing Areas*, Princeton 1960.

¹³ O funkcionalizmu gl. nadrobno pri M. Pečujliću, cit. članek.

predvsem tradicionalna struktura, t. j. nizka stopnja notranje diferenciacije, eksplicitnosti in funkcionalne razmejitve političnih in upravnih organov, ter da je proces posodobljenja razumeti kot proces približevanja Zahodu — dejansko kot približevanje tradicionalnih sistemov zahodnim, predvsem anglosaškim kot najsoodobnejšim.¹⁴

V želji, da bi razložili to svoje gledanje, so avtorji študije natančno raziskali posamezne politične funkcije v sistemih dežel v razvoju. Njihova analiza kaže predvsem, da poteka politična socializacija v opazovanih deželah v razmerah fragmentarnosti političnih kultur, to je prepada med sodobnim mestnim zahodnjaškim delom družbe in tradicionalnimi kmečkimi okolji; spremljajo jo tudi za zdaj premalo uspešna prizadevanja, da bi zagotovili enotno uvajanje množic v politično kulturo s sekundarnimi, formalnimi in institucionalnimi oblikami oziroma strukturami socializacije. Kar zadeva funkcije izražanja oziroma združevanja interesov, ki so v razvitem svetu jasno razmejene, uresničujejo se pa prek skupin za pritisk oziroma konkurenčnih političnih strank, je za večino dežel v razvoju — vsaj kot navaja omenjena študija — značilna nezadostna eksplicitnost partikularističnih ekonomskih in profesionalnih interesov ter njihovo združevanje s posredovanjem avtoritativnih (totalitarnih in netotalitarnih) ali dominantnih političnih strank.

Avtorji se posebno zadržujejo pri »posledičnih« funkcijah v mehanizmu političnega sistema dežel »tretjega sveta« in ugotavljajo, da je na teh območjih v nasprotju z razvitimi zahodnimi deželami razmejitev med posameznimi organi političnega upravljanja šibkeje izražena, zakonodaja manj učinkovita pri sprejemanju predpisov kot izvršilna oblast oziroma birokracija, medtem ko je resno ogrožena kontinuiteta med centralnimi in krajevnimi organi oblasti, pri čemer kažejo le-ti dovzetnost, da bi jih asimilirala tradicionalne plemenske in druge strukture.

Pustimo te natančnosti in se vrnimo k temeljnim domnevam funkcionalističnega prijema pri proučevanju političnih sistemov in procesov v sodobnem svetu. Lahko ugotovim, da je funkcionalizem — ki pomeni v bistvu vztrajanje pri stabilnosti sistema in nasprotovanje spremembam, ki da so patološki pojavi — nesprejemljiv in celo reakcionaren za dežele v razvoju. S tem da nasprotuje spremembam in priznava samo možnost izpopolnjevanja sistema, se pravi, njegovega približevanja nekakšnim teoretično izvedenim idealnim tipom sistemov — dejansko pa zahodni parlamentarni demokraciji — funkcionalizem namreč obsoja revolucionarna gibanja v deželah v razvoju in negira njihovo pravico do svoje poti v prizadevanjih, da bi premagale družbenoekonomsko zaostalost.

Poleg tega funkcionalizem nasprotuje dialektično-materialistični metodi. S tem nima možnosti za ugotavljanje temeljnih zakonitosti, ki veljajo za človeško družbo, na primer zakonitosti odnosov med ekonomsko bazo družbe in njegovo politično nadstavbo. Zato se konec koncev pokaže, da ni sposoben pojasniti aktualnih dogajanj v deželah v razvoju kakor tudi specifičnih oblik njihovega političnega organiziranja, ki se uresničujejo predvsem v znamenju izredno zaostale družbenoekonomske baze.

Popolnoma je razumljivo, da iz tega ne gre sklepati, da privrženci funkcionalističnega gledanja in drugi meščanski politologi popolnoma izpuščajo iz svojih raziskav element odnosov med ekonomsko bazo in

¹⁴ Almond, Coleman, *The Politics of the Developing Areas*, Princeton 1960, str. 532.

politično nadstavbo. Nasprotno. Pri razlaganju svoje metode so avtorji omenjene študije izrecno navedli, da so po Lipsetovem zgledu vzeli za svojo temeljno delovno hipotezo obstoj »pozitivne korelacije med gospodarskim razvojem in politično konkurenco« kot bistvenega elementa sodobnosti.¹⁵ Če v tem trenutku odmislim samovoljnost trditve, da sta politična konkurenca in sodobnost v jedru istovetni, lahko sklepam na podlagi nadaljnje analize besedila študije, da so avtorji napačno postavili svojo tezo o korelaciji gospodarskega in političnega razvoja. Kajti pri primerjanju ravni gospodarskega in političnega razvoja v Latinski Ameriki, Afriki in Aziji so ugotovili, da je poprečje gospodarske razvitosti v Latinski Ameriki kot celoti višje od ustreznega poprečja v Afriki in Aziji, kar so pojasnili z visoko stopnjo politične konkurence na latinskoameriški celini. Po njihovem mnenju je torej politična konkurenca — v resnici večstrankarska parlamentarna demokracija — predpostavka oziroma okvir za uresničevanje ambicioznih programov gospodarskega razvoja dežel »tretjega sveta«.

Ker funkcionalizem nasprotuje dialektičnemu materializmu oziroma ne upošteva temeljnih zakonitosti gibanja človeške družbe, je v takem položaju, da ne more prodreti v družbeno ozadje političnega sistema niti pojasniti sprememb, ki v njem nastajajo, in jih zato — kot sem že omenil — razglasa za patološke pojave in izloča iz sistema kot takšnega. To je nedvomno najočitnejša pomanjkljivost funkcionalizma kot splošnega metodološkega postopka, ki je naletela na ostre kritike tudi v delu meščanske politične znanosti.

Tako sodi npr. eden izmed kritikov funkcionalistične teorije v meščanski politični znanosti M. Lofchie,¹⁶ da je pglavitna hiba funkcionalizma v tem, da pojmuje politični sistem kot tvorbo, ki je v jedru stabilna in v kateri potekajo spremembe postopoma. Vztrajanje pri politični socializaciji kot najpomembnejši komponenti sistema v krilu funkcionalistične teorije dejansko izključuje, kot pravi Lofchie, kakršnekoli nasilne spremembe političnih institucij, ker predpostavlja postopno uvažanje množic v politično kulturo.

Lofchie priznava, da je Almond pozneje pod vplivom kritike izvirne funkcionalistične teorije skušal vnesti v svoja gledanja politično spremembo.¹⁷ Almond je ob tej priložnosti izjavil, da je bila preformulacija izvirne funkcionalistične teorije nujna, zato da bi premostili njene »statistične in konservativne« implikacije kakor tudi njeno težnjo, da bi uveljavila »ravnotežje in skladnost« kot temeljni značilnosti sistema.

Kakorkoli že, po Lofchieju ima funkcionalistična teorija, če nič drugega, hude pomanjkljivosti za politologe, ki se ukvarjajo npr. z afriško problematiko in ki si prizadevajo predvsem, da bi osvetlili vzroke pogostih vojaških udarov, stalnega kaosa v nekaterih največjih afriških državah, razširjenih teženj k personalističnim in birokratskim režimom ipd.

Izhajajoč iz teh pozicij, tj. iz ugotovitve, da so obstoječi teoretično-metodološki okviri (vštevši tudi funkcionalizem), ki jih je doslej dala meščanska politična znanost, neprimerni za uspešno proučevanje politič-

¹⁵ Prav tam, str. 537, 538.

¹⁶ Michael F. Lofchie, »Political Theory and African Politics«, *Modern African Studies*, št. 1, 1968.

¹⁷ Gabriel Almond, *Comparative Politics: a Developmental Approach*, 1966.

nih sistemov dežel v razvoju, predvsem afriških, s katerimi se tudi sam ukvarja, poskuša Lofchie priporočiti kot idealno za te dežele teorijo »pluralistične družbe«. Ta teorija, ki je že dlje časa v rabi zunaj političnih znanosti, izhaja — kot meni Lofchie — iz naslednjih bistvenih predpostavk: 1. za družbo (v deželah v razvoju) so značilna jasno izoblikovana nesoglasja med posameznimi kulturno različnimi segmenti v njej; 2. kulturno različne skupine kažejo težnjo, da bi zasedle tudi različna mesta oziroma pozicije v gospodarstvu, delitvi dela, socialni stratifikaciji, in 3. politična sila in oblast sta v rokah enega izmed kulturnih segmentov družbe. Skratka, »nekontinuiteta, razdori, disasociacija in napetost, ki izhajajo iz kulturnih razlik, so temeljna obeležja »pluralistične družbe«. Kar zadeva politični sistem, poudarja Lofchie, »nesoglasja in disasociacije, povezane z odločnostjo kulturne manjšine, ki ima oblast, da ohrani svoje pozicije, silijo politični sistem, da deluje kot odprto regulativno telo, ki varuje ureditev«.

Prednost teorije »pluralistične družbe« za proučevanje območij, kot je afriško, bi bila po Lofchieju večstranska. Predvsem bi ta teorija jasno podrejala predmet svojega raziskovanja s tem, da bi si prizadevala ugotoviti, katere so temeljne oblike konfliktov in neenotnosti v družbi. Za njene poskuse, da bi pojasnila izrazito politično nestabilnost v »pluralističnih družbah«, bi bila značilna visoka stopnja objektivnosti oziroma nepristranskosti glede na to, da je ločena od predmeta, ki ga raziskuje. Končno bi s to teorijo lahko pojasnili motiviranost »upora« določenih kulturnih skupin v položaju, ko se njihovi pripadniki prepričajo, da so v diskriminiranem položaju.

Pomanjkljivost Lofchiejevega gledanja se kaže predvsem v dejstvu, da ni opazil, da stojijo za različnimi kulturnimi segmenti, ki se borijo za nadvlado v »pluralistični družbi«, antagonistični družbeni razredi, v katerih konfliktu je treba iskati poglavitno gibalno različnih družbenih sprememb kot tudi slehernega naprednega razvoja ali preobrazbe. Njegovo gledanje je pravzaprav ena izmed različic dobro znane zablode buržoaznih znanstvenikov, po kateri so »skupine za pritisk« (»Pressure Groups«), v katere vstopajo različni družbeni razredi ter stankarska in birokratska mašinerija, različne ad hoc, ozke in lokalne grupacije, lobisti itd., med katerimi ne delajo nobenih razlik po pomenu, edini spiritus agens sodobnih družbenih gibanj. To gledanje, ki smo ga navedli zgolj kot primer, dejansko znova kaže, kako meščanski politologi niti v svojih izrazito kritičnih in izvirnih razmišljanjih ne morejo prekoračiti splošnih meja buržoazne teoretične misli.

V primerjavi z meščansko politično znanostjo, katere pomanjkljivosti pri proučevanju manj razvitega sveta ne bom več omenjal, je imela politična znanost v socialističnih deželah, predvsem v ZSSR,¹⁸ izhajajoč iz marksističnih pozicij, že od začetka izredne možnosti za razvoj. Temu razvoju je bilo poleg drugega naklonjeno tudi dejstvo, da je bila marksistična politična znanost od nekdanj vezana predvsem na probleme države kot razredne tvorbe, tj. na temeljna vprašanja upravljanja družbe, medtem ko se je buržoazna politologija ukvarjala pretežno z vprašanji organizacije državnega aparata in njegovega normativnega delovnega področja. Vendar pa teh ugodnih pogojev za razvoj političnih znanosti v Sovjetski

¹⁸ To je razumljivo, če upoštevamo, da se je proučevanje dežel v razvoju v preostalih socialističnih deželah začelo bolj ali manj šele v zadnjih letih.

zvezi niso izkoristili, o čemer priča med drugim podatek, da se je šele v zadnjih letih začela renejša razprava o tem, da bi bilo treba izločiti politične znanosti kot posebno znanstveno disciplino.¹⁹

Na tem mestu ne bi rad nadrobneje pojasnjeval, zakaj je prišlo do takšnega zaostajanja znanstvene misli — predvsem na področju družbenih znanosti — v stalinskem obdobju v SZ. Nakazal bom le pomembne hibe pri proučevanju dežel v razvoju, ki so jih sovjetski znanstveniki začeli postopoma odpravljati šele po XX. kongresu KP SZ.

Kot prvo bi poudaril tesno povezanost družbenih znanosti, tako tistega dela, ki se nanaša na dežele v razvoju, s tekočo državno politiko Sovjetske zveze kot velike sile. Na primeru odnosov do dežel v razvoju se dejansko morda še najbolj kaže prakticistično-pragmatistični značaj teh znanosti, ki so bile redno, zlasti pod Stalinom, na repu dnevne politike. Namreč, dokler je Sovjetska zveza dosledno sledila stalinistični dogmi, po kateri se svet ostro deli na imperialistični in protiiimperialistični tabor in po kateri je prehod iz prvega tabora v drugega možen samo s proletarsko revolucijo ali neposredno intervencijo ZSSR, in tako podcenjevala dežela v razvoju in njihova osvobodilna gibanja, se tudi sovjetska družbena znanost ni resneje ukvarjala s tem pomembnim delom sodobnega človeštva. In čeprav je bilo mogoče zaslutiti spremembe v sovjetskem stališču do dežel v razvoju že med drugo svetovno vojno, glede na to, da se je boj proti imperializmu in kolonializmu navezal na protifašistični boj, pa je šele XX. kongres KP SZ oznanil resnično prelomnico in ustoličil nov pogled na dežele Afrike, Azije in Latinske Amerike, ki so jih prvič označili kot »območje miru« in kot polnopravne članice svetovnega protiiimperialističnega tabora.

Če spremljamo potem naprej razvoj sovjetskih stališč do manj razvitih dežel, je treba omeniti posvetovanje in izjavo 81 komunističnih in delavskih partij v Moskvi leta 1960 ter XXII. kongres KP SZ in program, ki so ga na njem sprejeli, ko so spet uveljavili Leninovo tezo o nekaptalistični poti razvoja, ki bo temelj za graditev idejne in politične platforme za akcijo v »tretjem svetu« in za oblikovanje vseh sodobnih sovjetskih koncepcij o deželah v razvoju.²⁰

Nekateri menijo,²¹ da je tudi to novo gledanje na dežele v razvoju v sovjetski politiki in znanosti pogojeno predvsem s tekočimi potrebami, tj. z željo Sovjetske zveze kot velike sile, da bi se postavila po robu konkurenčnim vplivom v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki ter jih nadomestila s svojim vplivom. Po teh mnenjih je Sovjetska zveza namreč dognala, da dežel v razvoju ne more pritegniti v svoj tabor, in je zato opustila dotedanjo politiko ter poiskala nove oblike za približevanje temu delu sveta. V okviru takšnih sovjetskih prizadevanj je prišla ideja o nekaptalistični poti kot odrešilni obrazec, ki po eni strani zagotavlja povezovanje ZSSR z deželami v razvoju, po drugi strani pa, kot ugotavljajo avtorji omenjenih mnenj, rabi za opravičilo sovjetske pomoči in podpore številnim nacionalnoburžoaznim režimom v »tretjem svetu«.

¹⁹ O tem gl. prikaz sestanka sovjetskega združenja za politične (državne) znanosti v oktobru in novembru leta 1964 ((Советское государство и право, 1965, št. 7).

²⁰ O tem gl. nadrobno pri N. Vojnoviču: »Sovjetske koncepcije o nekaptalističnem putu razvoja«, *Informativni pregled* (Institut za proučevanje delavskega gibanja), št. 6, 1966.

²¹ Gl. na primer: Zbigniew Brzezinski (zal.), cit. delo, str. 17—20.

Druga pomembna hiba v sovjetskem proučevanju dežel v razvoju je svojevrstni dogmatizem, ki se kaže tako pri metodi kot pri izidih raziskovanj tega dela sveta. Ta dogmatizem nikakor ni naključje, temveč je posledica prakticistično-pragmatskega navdiha v sovjetskih družbenih vedah in njihovega prilagajanja potrebam sovjetske državne politike.

Dogmatizem sovjetskih gledanj na razvojno pot »tretjega sveta« se kaže pri najrazličnejših vprašanjih, pa tudi v koncepcijah o nekapitalistični poti in državi nacionalne demokracije. Te koncepcije namreč, čeprav pričajo o določeni postopni dedogmatizaciji sovjetske politične doktrine,²² nesporno vsebujejo še vedno nekatere dogmatske in shematske značilnosti, kar je zlasti očitno pri trditvi, da je nekapitalistična pot edina napredna alternativa za manj razviti svet. Možnost neposrednega prehoda v socializem velja tako rekoč za absurdno, če pa naj nekapitalistična pot pripelje do socialistične družbene preobrazbe, morajo biti izpolnjeni pogoji, ki jih strogo »predpisuje« sovjetska politična doktrina.²³ Skratka, ne posvečajo nujne pozornosti praksi dežel v razvoju, temveč poskušajo tako kot že tolikokrat v preteklosti vsiliti šablono ali shemo stvarnemu življenju.

Takšne slabosti sovjetske politične doktrine v tistem delu, ki se nanaša na dežele v razvoju, se kažejo tudi pri dogmatskem vztrajanju pri pomenu komunističnega gibanja in proletariata v vseh območjih nezadostno razvitega sveta. Kako neutemeljeno je takšno vztrajanje — pravzaprav vezanje na komunistične partije — v večini primerov in kako površne ugotovitve lahko nastanejo zaradi tega pri političnem ocenjevanju, kaže primer s posvetovanja 81 komunističnih in delavskih partij, ko so režime v deželah, kot sta ZAR ali Irak, označili za nedemokratične, ker niso omogočili svobodne dejavnosti svojim komunističnim partijam. Pri tem velja omeniti, da je večji del mednarodne javnosti v istem času uvrščal ti deželi med najnaprednejše članice »tretjega sveta«.

Posebna hiba v sovjetskem proučevanju političnega razvoja dežel v razvoju, kar je hkrati tudi hiba celotne sovjetske politične znanosti in potrditev njene nezadostne razvitosti, se kaže v dejstvu, da na področju analize strukturalno-organizacijskih vprašanj političnega upravljanja ni dosežen, vsaj kot se zdi, vidnejši napredek glede na t.i. stalinsko obdobje,²⁴ ko so obravnavali probleme politične organizacije s skrajnim podcenjevanjem. V času stalinizma so namreč sodili, da so ta vprašanja izhajala iz prizadevanj buržoazije, da bi mistificirala in prikrila razredno bistvo države, ter da je zato treba gledati nanje z največjo možno zadržanostjo in nezaupljivostjo. S tega stališča je bilo med drugim čisto

²² Popolnoma razumljivo je, da so te koncepcije pomemben korak naprej glede na nekdanja sovjetska gledanja, saj dovoljujejo možnost, da se mlade države »tretjega sveta« uspešno pripravljajo na socialistično družbeno preobrazbo.

²³ Čeprav glede tega vprašanja ni popolne istovetnosti stališč, pa se večina avtorjev, kot kaže, strinja, da je za prehod v socializem nujen obstoj svetovnega socialističnega sistema in njegove pomoči deželam v razvoju, diskreditiranje kapitalizma, zagotovitev močnejše vloge narodnoosvobodilnih gibanj, zlasti pa zagotovitev rasti vpliva delavskega razreda in njegove avangarde — marksistično-leninistične partije, in končno ohranitev in razširitev demokratskih svoboščin. (O tem glej na primer pri Г. А. Якимове, Некапиталистический путь развития, Москва 1964, str. 16—17.)

²⁴ Ali ne govori o tem zgovorno tudi podatek, da političnih sistemov manj razvitih dežel v sovjetski politologiji nikjer ne proučujejo neposredno, temveč skozi analizo nekapitalistične poti razvoja in države narodne demokracije?

vseeno, »ali gre za buržoazno demokracijo ali buržoazno diktaturo...«, »ker je tudi najdoslednejša buržoazna demokracija v resnici diktatura buržoazije«. ²⁵

Danes sovjetski avtorji nedvomno ne pozabljajo opozoriti, da je treba obdelati nekatera temeljna teoretično-metodološka vprašanja političnih znanosti — dejansko izločiti politične znanosti kot samostojno znanstveno disciplino — pa tudi, da je treba razčleniti posamezne politične sisteme in procese. Vendar pa pade v oči, da ostajajo povečini pri ugotovitvah, da je to potrebno, ²⁶ medtem ko še naprej skrbijo predvsem za to, da uskladijo svoje doktrinarne rešitve z imperativi sovjetske državne politike.

***

Na podlagi vsega, kar sem doslej navedel, bi bilo mogoče sklepati, da sodobna politična znanost, vštevši tudi tisti del, ki je vezan na t.i. socialistične dežele, povečini ni pripravljena na to, da bi proučevala dežele v razvoju, oziroma da ni sposobna videti vse specifičnosti procesov, ki potekajo v tem delu sveta, ter da bi jih tako objektivno ocenila neodvisno od shem in šablon, ki so jih izoblikovali na Vzhodu ali pa na Zahodu. To priča, da so nujne korenite spremembe na tem področju, predvsem na področju metodologije, kot tudi, da je nujno razčiščevati nekatera temeljna vprašanja in dileme, ki čakajo raziskovalce političnih procesov in sistemov v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki. Ne da bi hotel tukaj ponuditi nekakšen recept, po katerem naj bi organizirali proučevanje političnih sistemov v »tretjem svetu«, bom poskušal podati nekatera svoja razmišljanja o možnem konceptu za študij te problematike.

Predvsem sodim, da je mogoče in nujno zasnovati »ustrezen« model za metodologijo proučevanja političnih sistemov in procesov v deželah v razvoju na marksističnih temeljih. Temu v prid govori tudi dejstvo, da je meščanska misel celo v svojih najvišjih dometih v bistvu omejena z interesi buržoazije kot razreda, to je z interesi in potrebami izrazite manjšine pripadnikov družbe. Glede na vse to je meščanska politična teorija, kljub včasih bleščečim analizam ustroja, organizacije in delovanja politične družbe v celoti kakor tudi posameznih njenih segmentov, ostala na površju stvari in ni sposobna odgovoriti na bistvena vprašanja političnega razvoja sodobnega sveta.

Poleg tega je danes težko resno sprejeti trditve, da marksizma ni mogoče uporabiti na primer pri proučevanju Afrike in Azije, češ da je nastal v posebnih zgodovinskih razmerah in na podlagi proučevanja problematike evropskih dežel. Čeprav ne zanikam dejstva, da so se klasiki marksizma, ki so si zadali čisto druge naloge, premalo ukvarjali s »tretjim svetom«, sodim, da je temeljne zakonitosti marksistične politične teorije mogoče in nujno uporabiti tudi v tem delu sveta.

Konec koncev spoznavajo to tudi številni donedavni nasprotniki marksizma v deželah v razvoju, saj ga več ne zavračajo v celoti, temveč

²⁵ O tem nadrobno N. Pašić, *Uporedni politički sistemi*, 1962, str. 10.

²⁶ Kot argument v prid takšni trditvi bi lahko navedli nekatere ocene iz zbornika »Некапиталистический путь развития стран Африки«, objavljenega v časopisu Советское государство и право, št. 9, 1968. Avtorji prikaza namreč glede tistega dela zbornika, ki obravnava državnopravne probleme nekapitalističnega razvoja, ugotavljajo, da se je sovjetska politološka literatura zelo malo ukvarjala s temi vprašanji.

poskušajo najti nekakšen skupen jezik z njim. Od marksizma namreč jemljejo vse, kar bi jim utegnilo biti koristno — na primer ekonomski nauk, zavračajo pa tisto, kar je v nasprotju z miselnostjo, tradicijo in ustaljenimi gledanji — na primer ateistično stališče. Skratka, njihov odnos do marksizma je čedalje bolj zasnovan na kompromisnem stališču, kakršno na primer že dlje časa zastopa Leopold Sedar Senghor. »Nismo marksisti,« pravi Senghor, »v smislu, ki ga tej besedi pripisujejo danes, niti toliko, kolikor je marksizem predstavljen kot ateistična metafizika, kot totalna in totalitarna vizija sveta...« »Smo socialisti,« nadaljuje Senghor. »To pomeni, da ne izključujemo niti Marxa niti Engelsa iz naših virov...« »Vendar to ne pomeni, da jemljemo iz marksizma zgolj metode in ideje, ki nam lahko pomagajo pri reševanju naših problemov.«²⁷

Evolucijo v gledanjih nasprotnikov marksizma v »tretjem svetu«, ki se kaže v njihovem postopnem približevanju marksističnemu nauku, je morda mogoče najbolj spremljati pri spreminjanju njihovega odnosa do Marxove teorije razredov in razrednega boja. Še pred nekaj leti so namreč v mnogih delih »tretjega sveta« — posebno v tistih, ki so bili tako kot črna Afrika manj podrejeni svetovnemu kapitalističnemu sistemu in manj vključeni v svetovni kapitalistični trg — zanikali obstoj razredov oziroma razrednih protislovij kot tudi možnost razrednega boja.²⁸ Poleg tega so tisti, ki so zastopali ta stališča, opozarjali tudi na absurdnost pričakovanj, da bi v obstoječih razmerah sorazmerno maloštevilno in neorganizirano delavstvo prevzelo nase vlogo, ki jo je imel na primer proletariat v deželah, kjer so uresničili socialistično revolucijo.

Ko pa so se čez čas začeli množiti problemi, ki pestijo mlade države članice »tretjega sveta« na njihovi poti in ki čedalje bolj očitno postajajo izraz zaostrenih razrednih nasprotij,²⁹ je nastala evolucija v omenjenih gledanjih, tako da je v tem trenutku tudi v črni Afriki, kjer so bila ta gledanja tudi sicer najbolj razširjena, težko najti avtorja, ki bi pri analiziranju razmer v svoji deželi resno in kategorično zanikal obstoj razredov in razrednega boja.

V nekaterih drugih primerih pa zagovarjanje kritičnih stališč do marksistične teorije razredov nikoli ni pomenilo zavračanje te teorije, temveč poskus, da bi jo popravili, pravzaprav uskladili z razmerami v deželah v razvoju. V zvezi s tem so tudi prikrojili pomen nekaterih izrazov, ki jih sicer pogosto uporablja marksistična teorija, kot so »proletariat«, »diktatura proletariata«, ipd. Tako je beseda »proletariat« dobila daleč širši pomen od pomena, ki ji ga je pripisoval Marx, in označuje zdaj ne le delavski razred v ožjem pa tudi širšem pomenu besede,³⁰

²⁷ L. S. Senghor, *Nation et voie africaine du socialisme*, Paris 1964, str. 42—67.

²⁸ Takšna stališča so zagovarjali na primer demokratična stranka Gvineje; vodstvo bivše sudanske unije v Maliju, ki pa je dopuščalo, da se v prihodnosti pojavijo antagonistični razredi; senegalska progresistična unija pod vodstvom Senghorja; potem do neke mere Neodestur v Tuniziji itd.

²⁹ Pri proučevanju teh procesov v Afriki ugotavlja Manuel Bridier (*Remarques sur les coups d'Etat*, *Revue internationale du socialisme*, VIII, 1967) predvsem, da Marxove ugotovitve o protislovnosti med proizvodnimi odnosi in ravno razvoja proizvodnih sil kot osnovnem gibalno revolucionarnih gibanj veljajo tudi za nerazvite dežele oziroma za Afriko.

³⁰ Pod delavskim razredom v širšem smislu razumemo tako industrijski proletariat, tj. sodobni delavski razred, kot tudi celotni mestni in kmečki proletariat.

temveč pripadnike vseh proletariziranih slojev — torej tudi večino kmečkega prebivalstva. Tudi »diktatura proletariata« je dobila praviloma drugačen smisel, kajti razumejo jo predvsem kot zavračanje klasičnih oblik političnega upravljanja družbe (na primer večstrankarskega sistema in parlamentarne demokracije) ter zagotovitev oblasti v rokah ljudstva prek uvajanja demokracije z vodstvom ali funkcionalnim predstavništvom ali pa drugih novih demokratičnih oblik in vsebine.

Ne bom se zadrževal še naprej pri teh vprašanjih, s katerimi sem mimogrede hotel opozoriti na to, da čedalje bolj sprejemajo marksizem v deželah v razvoju. Rad bi pa še enkrat ugotovil, da temeljne postavke politične teorije Marxa — o odnosu med bazo in nadstavbo, o razredih in razrednem boju kot gibalni politične zgodovine ter o državi kot predstavniku družbe in hkrati instrumentu vladajočega razreda — veljajo, vsaj kot kažejo dosedanje izkušnje, tudi za dežele v razvoju, seveda ob ustreznih modifikacijah in prilagoditvah. Takšno prilagajanje oziroma usklajevanje marksistične politične teorije s specifičnostmi nezadostno razvitega sveta onemogoča dogmatsko in nekritično uveljavljanje »zakonitosti«, pravzaprav spoznanj, do katerih so prišli v razmerah razvitega sveta, v deželah Afrike, Azije in Latinske Amerike.³¹

Da bi bolj razumeli vse to, se pomudimo za hip pri marksistični koncepciji o odnosu med bazo in nadstavbo, ki v bistvu poudarja deterministični učinek ekonomske baze kot tudi povratni vpliv politične nadstavbe na bazo. Zdi se, da se klasiki marksizma, čeprav so pri analizi tega odnosa govorili o sorazmerni samostojnosti političnega dejavnika in o njegovem včasih odločilnem vplivu na proizvodne razmere, niso dovolj ukvarjali z vsemi vidiki nadstavbe, morda tudi zato ne, ker so imeli pred očmi večidel primere, ki jih je ponujala liberalna kapitalistična družba, zasnovana na zasebni pobudi in svobodni konkurenci ter na nevmešavanju države v družbenoekonomsko življenje. Upoštevali so poleg drugega tudi ta moment, so nekateri avtorji — kot sem že omenil — izrazili dvom o tem, da bi bil marksistični nauk, nastal po študiju evropskih razmer v drugi polovici XIX. stoletja, uporaben v razmerah sodobnih dežel v razvoju.

Ne bi hotel zanikati določenih pomanjkljivosti marksistične teorije pri proučevanju subjektivnih političnih dejavnikov, zlasti ko je treba analizirati sodobna dogajanja v deželah Afrike, Azije in Latinske Amerike. Vendar pa mislim, da bi bilo težko resneje in uspešnje zagovarjati stališča o neuporabnosti te teorije v t.i. »tretjem svetu«, češ da je Marx (kot tudi drugi klasiki) domnevno zanemaril specifične pogoje razvoja teh območij. Dovolj je, če vemo, da je prav Marx nedvoumno poudarjal, da je v nekaterih delih sveta — predvsem v nerazvitih — vpliv politične nadstavbe na bazo večji kot v drugih območjih. »V azijskih državah«, je

³¹ Zdi se mi, da je to tudi stališče znane teorije »revolucije v revoluciji«, ki jo je na podlagi kubanskih izkušenj oblikoval Francoz Regis Debray. (O tem gl. članek L. Paligoriča, »Revolucija v revoluciji« kot posebno tolmačenje kubanske revolucionarne prakse, *Mednarodni radniški pokret*, št. 4, 1969). Po tej teoriji je kmečko prebivalstvo in ne delavski razred ter gverila, in ne avantgardna marksistična partija, temeljni vzvod revolucije v Latinski Ameriki. To stališče so podkrepili predvsem z dejstvom, da je latinskoameriško delavstvo razmeroma nerazvito, medtem ko je kmečko prebivalstvo glede na nečloveške življenjske razmere — to je pravzaprav visoke stopnje proletarizacije — velika potencialna sila za revolucijo.

govoril Marx,³² »je popolnoma običajno, da kmetijstvo pod eno vlado nazaduje, pod drugo pa spet napreduje. Tam so letine odvisne od dobre ali slabe vlade, tako kot v Evropi od dobrega ali slabega leta.« V vsakem primeru je očitno, da so se klasiki marksizma zavedali vseh teh momentov, da pa jim zaradi osredotočenosti na druge probleme niso posvečali večje pozornosti.

Poznejše razlage marksizma, zlasti pa svojevrsto revidiranje, ki ga je doživel v obdobju Stalinove prevlade v mednarodnem komunističnem gibanju, so zameglile vsa predvidevanja na področju metodološkega in konceptualnega prijema pri proučevanju dežel v razvoju, ki jih je bilo mogoče tu in tam zaslediti v delih klasikov. Stalinistična politična znanost je izhajajoča iz popolnoma dogmatske razlage Marxovega nauka in si je prizadevala, da bi svoje »resnice« nekritično in za vsako ceno vsilila vsemu preostalemu svetu. Zato ni bila sposobna izluščiti resničnih subjektov boja za napredek v nerazvitem delu sveta. Zato je v teh deželah — celo v deželah, kjer se je razredno razslojevanje šele začelo — redno iskala nekakšen industrijski proletarijat in komunistične partije, pri čemer je prezrla množična in napredna gibanja kakor tudi sloje, ki so bili v danih okoliščinah glavni nosilci naprednih družbenih teženj.

Sodobna jugoslovanska politična znanost, ki ni bila obremenjena z omenjenimi hibami ali pa se jih je osvobajala glede na obračun s stalizmom, je dobila že razmeroma zgodaj možnost, da se ustvarjalno in brez predsodkov — se pravi, s pozicij zgodovinskega materializma — loti proučevanja dežel v razvoju. Takšen prijem je v jedru vseboval postavko, da je nujno upoštevati specifične razmere in poti v razvoju dežel »tretjega sveta«. V zvezi s tem so jugoslovanski avtorji takoj poudarili izjemen pomen subjektivnih dejavnikov v procesu pospešenega razvoja teh dežel in posvetili posebno pozornost proučevanju množičnih gibanj, »enotne« in »edine« stranke, armade, birokracije, vloge priljubljenih voditeljev itd., v nobenem trenutku pa niso zanemarili marksističnega stališča o primarnosti družbenoekonomske strukture glede na politično nadstavbo.³³

Marksističnega prijema pri proučevanju omenjene problematike pa v jugoslovanski politološki literaturi vendarle niso vselej dosledno izkoristili, tako da so številna temeljna vprašanja še vedno nezadostno ali pa enostransko obdelana. Vzrokov za to je več; eden izmed njih je tudi zadržanost jugoslovanskih avtorjev oziroma dejstvo, da so se izogibali resnejšega obravnavanja nekaterih vprašanj v politični praksi dežel »tretjega sveta« zaradi izredno dobrih odnosov med SFRJ in določenim številom teh dežel. Posledica vsega tega je bila, da so znanstveniki včasih sledili politikom in da se je pri nekaterih avtorjih, zlasti v publicistiki, pokazala določena nekritičnost in enostranskost pri ugotovitvah in ocenah. To je bilo zlasti očitno pri povečevanju »naprednih« in »socialističnih« dosežkov v nekaterih deželah, v katerih je socializem za zdaj zgolj beseda, ki jo je bolj ali manj zaslediti v popularnem političnem besednjaku in pod katero najpogosteje razumejo odpravo lakote ter skrajnih oblik

³² K. Marx »Britansko gospodstvo v Indiji«, *Izbrana dela u dva toma*, tom I, Beograd 1949.

³³ O pomenu subjektivnih političnih dejavnikov v nezadostno razvitih okoljih, glej podrobneje v gradivih za idejni projekt *Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama*, str. 35.

revščine in izkoriščanja, ne pa tehnološko razvite družbe z diktaturo proletariata in delitvijo po delu.

Vse to lahko ponazorimo s posameznimi primeri površnega in tako tudi ne dovolj natančnega ocenjevanja določenih političnih sistemov oziroma režimov.³⁴ Poleg primerov, ko nekako ne razlikujejo dejanskega stanja od tistega, kar je razglašeno in zapisano v deklaracijah, je v prid tej trditvi morda še bolj zgovorno dejstvo, da jugoslovanska politična znanost, kot se zdi, ni dovolj zaznala ali vsaj zabeležila nekaterih značilnih političnih procesov v »tretjem svetu«, kot so aktualno razpadanje množičnih ljudskih gibanj in njihovo izginjanje s političnega prizorišča, rastoča birokratizacija ipd., ki so se začeli v zadnjih letih in na katere se navezuje razbohotena politična nestabilnost, to je obilica vojaških in državnih udarov itd.

Ne bom se še naprej zadrževal pri teh vprašanjih. Vendar mislim, da je za marksistično proučevanje političnih sistemov in režimov v deželah v razvoju pomembno predvsem dognati zgodovinski trenutek, v katerem je zdaj sodobni »tretji svet«, za katerega pa je značilna intenzifikacija prizadevanj, da bi ta območja premagala skrajno družbenoekonomsko zaostalost. V luči teh imperativov družbenoekonomskega razvoja, ki močno pogojujejo celotno življenje, pa tudi politične procese v tretjem svetu, je za marksističnega raziskovalca nujno, da vnovič prouči kategorialno vrednost nekaterih temeljnih metodoloških in teoretičnih postavk, ki jih sicer uporablja sodobna politična znanost, ki pa izhajajo predvsem iz proučevanja razvitega dela sveta. S takšnim postopkom bo raziskovalec na primer prišel do ugotovitve, da je temeljna in specifična naloga političnih režimov v deželah v razvoju, da organizirajo takšne politične sisteme, ki bodo pri upravljanju družbenih zadev — predvsem zadev gospodarstva — postavili v prvi plan odpravo splošne zaostalosti in bodo v skladu s tem kar se da najbolje razporedili razpoložljivi človeški potenciali in materialna sredstva.

Izhajajoč iz takšnih premic, bi moral marksistični raziskovalec v analizah družbenopolitičnega življenja v deželah v razvoju, vsaj po mojem mnenju, zlasti upoštevati momente:

1. Potreba, da se zagotovi kar največja učinkovitost v upravljanju družbenih zadev, kakor tudi da se — temu ustrezno — kar najbolj možno izkoristijo človeška in razpoložljiva materialna sredstva, ki je, sodeč po praksi, ni mogoče zadovoljiti v okvirih klasične politične organizacije družbe, ima za posledico nastajanje novih — specifičnih oblik političnega organiziranja v nezadostno razvitem svetu. Čeprav v teoriji čedalje bolj priznavajo, da je takšna specifičnost nujna, pa poskušajo tako na Zahodu kot na Vzhodu še naprej, čeprav skozi stranska vrata, podtakniti sheme in šablone politične organizacije, ki je nastala v drugih razmerah, vse to pa v interesu razvitega kapitalističnega ali socialističnega sveta. V ponazoritev takšne prakse lahko omenimo dobro znane koncepcije o nekapitalistični poti in državi narodne demokracije.

2. Temeljni smisel omenjene specifičnosti se kljub vsem razločkom v procesu političnega organiziranja posameznih dežel v razvoju kaže v splošno izraženi težnji po koncentraciji oblasti ob sočasni krepitvi dr-

³⁴ Za razumevanje tega je dovolj, če se spomnimo določenega nerealnega obravnavanja režimov Ben Bele in Nkrumaha, ki v stvarnosti Alžirije in Gane nikoli nista imela vloge, kakršno so jima pripisovali jugoslovanski avtorji.

žavnega intervencionizma v gospodarstvu in izvajanju različnih ukrepov za mobilizacijo najširših slojev. Postavljanje te težnje v ospredje nikakor ne pomeni soglasanja z idejo o nujnem, tako rekoč avtomatičnem osredotočenju oblasti v vseh deželah »tretjega sveta«. Še več, celo tam, kjer je očitno, da je visoka stopnja osredotočenja oblasti edina pot, da se zagotovi kar največja učinkovitost pri upravljanju družbenih zadev, bi lahko postavili vprašanje, ali so obstoječe oblike takšne koncentracije — praviloma enostrankarski sistem in enostrankarska država — hkrati najboljše rešitve za uresničitev ambicioznih programov razvoja.

3. Politična nestabilnost v številnih enostrankarskih državah »tretjega sveta«, ki jo spremljajo pogosti državni in vojaški udari, kaže pravzaprav, da osredotočenje oblasti samo po sebi, če ni podprto z drugimi nujnimi ukrepi, na primer z mobilizacijo najširših krogov prebivalstva — ne ustreza popolnoma imperativom razvoja in ne zagotavlja avtomatično maksimalne učinkovitosti pri upravljanju družbe. Še več, v razmerah, ko ni redko ločevanje množic od vodstva, kar je posledica razpadanja ljudskih gibanj in tega, da jim ni uspelo, da bi v razmeroma kratkem obdobju zagotovili občutnejšo rast življenjske ravni, postaja visoka stopnja osredotočenja oblasti tudi eden izmed glavnih vzrokov za njene poznejše zlorabe. Kajti glede na to, da se v takšnih okoliščinah oblast osredotoči v rokah pripadnikov ožjih družbenih grupacij — t.i. elite, ki novači svoje članstvo med funkcionarji, uslužbenci in intelektualci, je tudi razumljivo pogosto nagnjenje nezadostno razvitih družb k birokraciji in drugim implikacijam tega procesa.

Za marksista raziskovalca, ki proučuje politične sisteme in politične procese v deželah v razvoju je posebno zanimivo vprašanje, kako najti izhod iz različnih oblik »zaplembe« revolucije v interesu ožjih družbenih skupin, ki jih spremljajo nenehna politična nestabilnost in politične krize. Pri tem se raziskovalec marksist znajde iz oči v oči z različnimi, pa tudi skrajnimi gledanji o poteh za premostitev takšnih kriznih situacij; od tistih, ki zanikajo takšno možnost, dokler ni uresničena družbenopolitična emancipacija edine prave revolucionarne sile — proletariata in dokler ne bo izvedena proletarska revolucija, do onih, ki verujejo celo v graditev socializma v razmerah, ko se pretežno opirajo na kmečko prebivalstvo in usmerjevalno akcijo subjektivnih dejavnikov, kot so: armada, stranka ipd.

Ker na tem mestu ne bi bilo mogoče ponuditi nekakšnega modela za »ustrezen« politični sistem v deželah v razvoju, ki bi omogočil, da bi se izognili omenjenim primerom »zaplembe« revolucij, in prispeval k rešitvi obstoječih protislovij v nadaljnjem razvoju teh območij, si dovoljujem sklep, da mora marksistična politična znanost, če se hoče uspešno ukvarjati s temi vprašanji in dati zadovoljive odgovore, upoštevati vse relevantne okoliščine, tj.: aktualni položaj v sleherni deželi v razvoju posebej (ki terja specifično razvojno pot, pogosto kvalitativno drugačno od poti, ki jih pozna dosedanja praksa), dalje, potrebe oziroma predpostavke revolucionarne preobrazbe, pri katerih v večini teh dežel vztrajajo. Čeprav sta industrializacija in razvoj sodobnega delavskega razreda pomembna dejavnika, če že ne odločilna, pri graditvi naprednih družbeno-političnih sistemov, se mi zdi glede na vse to, da marksist raziskovalec ne bi smel pomembneje vztrajati pri tem, vsaj v tem trenutku, kajti večina dežel v razvoju v bližnji prihodnosti z njima ne more računati. Po drugi strani pa bi moral marksist raziskovalec opozoriti na nujnost, da si politični režimi

v deželah v razvoju poleg osredotočenja oblasti, ki se uresničuje z državno intervencijo, enotno stranko in podobno, zagotovijo podporo pri tako imenovanih množičnih slojih, predvsem pa pri zametkih industrijskega proletariata, katerih pomen bo vzporedno z industrializacijo čedalje večji. Marksistična politična znanost bi morala pojasniti, da zagotovitev aktivne podpore množic, pravzaprav njihovo postopno uvajanje v politično upravljanje družbe oziroma v politični sistem — ni nujno v nasprotju z osredotočenjem oblasti, vsaj na sedanji stopnji njenega uresničevanja v deželah v razvoju, prav tako kot se državni intervencionizem v gospodarstvu ne postavlja obvezno po robu samoupravljanju, temveč je, nasprotno, deloma celo predpostavka za njegovo uspešno uveljavljanje.

Filmska cenzura

Eno izmed glavnih področij povojne filmske zakonodaje je javno predvajanje filmov. Temeljno izhodišče pravne ureditve je, da se sme film javno predvajati le, če to dovoli poseben državni organ. Film mora torej biti prej pregledan, zanj velja preventivna cenzura: dokler film ne dobi dovoljenja, ga ne smejo javno predvajati ali pa celo ne sme v promet. Predpisi, ki so vsebovali določbe o javnem predvajanju filmov — dva zvezna zakona in štiri zvezne uredbe, v Sloveniji pa še en odlok in ena uredba — so se komaj dotaknili drugega problema v zvezi z javnim predvajanjem filmov, to je varstva mladine pred škodljivimi vplivi filma. Pravna ureditev javnega predvajanja filmov se je skrčila na pregled (cenzuro) filmov in na organe, ki to opravljajo. Pri tem pa je pustila ob strani izdelavo kakršnih koli trdnejših kriterijev, katere naj ti organi uporabljajo pri presoji. Poskrbela tudi ni za učinkovitost negativnih odločitev teh organov. Pogoste spremembe so se tikale le obsega cenzure, trenutka, ko se opravlja, območja veljavnosti cenzurnih odločitev in pravnih sredstev zoper te odločbe, organa, ki imenuje cenzorje, kroga oseb, izmed katerih se izbirajo cenzorji, in notranje organizacije cenzurnih organov.

I

Skoraj celo desetletje je obstajala za vso državo ena sama cenzurna komisija (od leta 1949 dalje se imenuje komisija za pregled filmov), po letu 1953 pa so smele tudi republike ustanoviti svoje komisije za pregled domačih filmov, medtem ko je zvezna komisija bila še naprej pristojna za pregled tujih filmov, in to velja še danes. Odločbe katerekoli komisije so že prav od začetka obvezne za vso državo. Zvezna komisija je bila najprej pri Filmskem podjetju DFJ, nato pri komiteju za kinematografijo pri vladi FLRJ, nazadnje v sestavi zveznega sekretariata za izobraževanje in kulturo, leta 1967 pa je postala samostojna zvezna organizacija. Slovenska komisija, ki je bila ustanovljena leta 1954 pri svetu za prosveto in kulturo

LRS, je danes upravni organ v okviru republiškega sekretariata za prosveto in kulturo.

Člane zvezne komisije je najprej imenoval predsednik vlade FLRJ, pozneje zvezni izvršni svet, nato omenjeni zvezni sekretariat, danes pa zvezni svet za izobraževanje in kulturo. Republiško komisijo imenuje republiški sekretar za prosveto in kulturo. Zvezno komisijo so v začetku sestavljali delegati ministrstva za narodno obrambo, za informacije in za prosveto, pozneje filmski strokovnjaki, književniki in umetniki, zdaj pa imenujejo njene člane izmed »kulturnih in drugih javnih delavcev ter predstavnikov ustreznih državnih organov in prizadetih zavodov in organizacij«. Komisija ima najmanj 25 članov, ki odločajo v 5 — 7 članskih svetih; plenum komisije odloča šele o pritožbah. V slovenski komisiji je 9 »kulturnih in drugih javnih delavcev«, ki odločajo kot celota. Pritožba je možna na republiškega sekretarja za prosveto in kulturo. Možnost pritožbe je bila v zvezni komisiji uvedena šele leta 1953; do tedaj so bile prve odločbe dokončane. Nekaj let je tudi veljalo, da so tisti, ki so bili imenovani za člane komisije, morali to dolžnost sprejeti.

Do leta 1949 je bilo treba cenzurirati vsak kinematografski film, vsako reklamno fotografijo in lepak za javno predvajanje. Po tem letu je cenzura dovoljena in obvezna le za filme. Brez dovoljenja komisije za pregled filmov se film ne sme javno predvajati. Cenzura je preventivna: prepreči naj, da bi prišel v javnost film, ki ima določeno vsebino. Do leta 1956 je bila odobritev komisije pogoj že za to, da film sploh sme v promet, po tem letu pa je dovoljenje potrebno le za poznejšo fazo cirkulacije filma, za javno predvajanje. Komisija pregleda že posneti film in nato odloči. Nekaj let je bila tudi ta možnost, da je proizvajalec filma že pred snemanjem filma zahteval od komisije, da je pregledala scenarij in snemalno knjigo: če je komisija oboje potrdila, ni smela odreči dovoljenja filmu, ki je bil posnet po potrjenem scenariju in snemalni knjigi.

Vendar preventivni cenzuri niso podvrženi vsi filmi. Za »informacijske filme« namreč velja zakon o tisku in drugih oblikah informacij (ZTOI), ki določa za vse informacije suspenzivno cenzuro. Njeno bistvo je v tem, da jo opravljata javni tožilec in sodišče a posteriori: informacije gredo v javnost brez kakršnekoli pravne omejitve, nikakršno dovoljenje ni potrebno, pač pa sme javni tožilec začasno prepovedati razširjanje informacij z vsebino, ki je opisana v 52. členu ZTOI, dokončno pa odloči o tem sodišče. Ta naknadna cenzura — ki je lahko uspešna le, če javni tožilec reagira izredno hitro, pogosto pa je njegova reakcija sploh nemogoča (na primer pri enkratnih televizijskih informacijah) — velja, kot rečeno, tudi za »informacije s filmom«, to je za »filmske novice in druge filme, ki vsebujejo informacije o posameznem dogodku, osebnosti, predelu, predmetu, pojavu ali dejavnosti« (85. člen ZTOI). Da za te filme ni pristojna komisija za pregled filmov, je izrecno določeno v temeljnem zakonu o filmu (drugi filmski zakon) iz leta 1962, ki pravi, da do-

voljenje za javno predvajanje ni potrebno za filme, za katere velja ZTOI. To pa tudi pomeni, da je mogoča suspenzivna cenzura le glede filmov iz ZTOI, ne pa tudi glede drugih filmov, zlasti ne glede igranih filmov, ker omejuje ZTOI uporabo določb o prepovedi prometa in javnega predvajanja le na »informacije s filmom«. Razmejitev oblike pravne intervencije je torej očitna, težavnejša utegne biti razmejitev med »informacijo s filmom« in »filmom«: meje niso trdne, lahko so tudi zelo fluidne, je pa odločitev bistvena prav zaradi različnosti obeh vrst cenzure in njenih posledic. V tem članku bo tudi vnaprej govor le o filmih, za katere je pristojna komisija za pregled filmov.

Za javno predvajanje, za katero daje komisija dovoljenje, se je najprej štelo predvajanje filma, ki je dostopno občinstvu, ter vsako predvajanje filma na javnem prostoru, od leta 1962 pa izrecno tudi predvajanje na televiziji. Dovoljenja ne daje komisija za posamezno predvajanje, ampak dovoli javno predvajanje filma nasploh, ne glede na medij (kinematografska dvorana, televizija idr.). Enkrat dano dovoljenje velja tudi za vse istovrstne kopije filma.

Kriteriji, po katerih naj se ravna komisija pri svoji presoji, so bili prvič določeni šele leta 1953 in še takrat kar najbolj splošno; komisija ni dala dovoljenja filmu, katerega vsebina je škodljivo vplivala na javno moralo ali pa je bila naperjena zoper interese skupnosti. Zdaj so kriteriji določeni v 15. členu drugega filmskega zakona, kjer je rečeno, da se »ne sme javno predvajati film z vsebino, ki je naperjena zoper družbeno ali državno ureditev Jugoslavije, zoper mir in prijateljstvo med narodi ali zoper človečnost; z vsebino, ki žali čast in ugled narodov Jugoslavije ali drugih narodov ali z vsebino, ki žali javno moralo ali škodljivo vpliva na vzgojo mladine«. Ni sicer izrecno določeno, da komisija odreče izdajo dovoljenja filmu s takšno vsebino, je pa logično, da pomeni ta določba okvir za presojanje komisije, saj ravno ta skrbi, da ne pridejo v javnost filmi, katerih »se ne sme javno predvajati«. Obenem pa ta določba tudi pomeni, da se filmi z drugačno vsebino smejo javno predvajati in da torej komisija ne more sama ustvarjati nobenih novih razlogov, zaradi katerih bi odrekla dovoljenje kakemu filmu, pa če bi štela to še za tako potrebno.

Zadnja pravna ureditev pred zdaj veljavno, to je do leta 1962, je poznala še nekatere posebnosti. Izrecno je dopuščala možnost kritizirati komisijo zaradi njene odločitve: državni organi, družbene organizacije, ustanove in posamezniki so lahko poslali komisiji ugovore glede primernosti predvajanja posameznih filmov in komisija je morala te ugovore pretresati. Komisija je tudi neposredno vplivala na izvoz domačih filmov v tujino. Ti filmi so se namreč smeli izvažati in menjati za tuje filme le tedaj, če je republiška komisija za pregled filmov dovolila, da se smejo javno predvajati v državi. Vendar pa je lahko odločila, da se tak film ne sme izvoziti, čeprav je dovolila predvajanje v državi.

Postopek pred komisijo za pregled filmov lahko sproži le proizvajalec filma, če gre za domači film, če pa gre za tuji film, vložiti zahtevo za izdajo dovoljenja za javno predvajanje uvoznik. O tujih filmih odloča zvezna komisija, o domačih pa republiške komisije. Slovenska republiška komisija je pristojna za presojo filmov, ki jih posname producent, ki ima sedež na območju SR Slovenije. Če je slovenski producent posnel film v koprodukciji s producentom, ki ima sedež v kateri drugih republik, lahko tudi ta koproducent zahteva, da se izda dovoljenje. Odločba, izdana na zahtevo enega koproducenta, veže tudi drugega koproducenta. Stranka v postopku je le tisti koproducent, ki je vložil zahtevo. Le-ta ima pravico sodelovati v postopku in z različnimi predlogi prispevati k boljši presoji stvari in zastopati svoje interese. Če sta oba koproducenta vložila zahtevo, imata tudi oba pravico do pritožbe, kar se utegne izkazati za koristno, saj lahko vsak spodbija odločbo iz različnih razlogov, ki jih morda le on ugotovi.

Komisija presoja samo, ali ima film »vsebino« iz 15. člena filmskega zakona, zaradi katere se ne sme javno predvajati. Če ugotovi, da ima film takšno vsebino, sme in mora zahtevo za izdajo dovoljenja zavrnil, če pa spozna, da film nima takšne vsebine, mora izdati dovoljenje za javno predvajanje. Komisija lahko samo dovoli javno predvajanje ali pa ga ne dovoli. Komisija javnega predvajanja ne prepoveduje, ker je le-to, če ima film vsebino iz 15. člena, že po samem zakonu prepovedano, pač pa mu prav zaradi tega le ne izda dovoljenja, ki je pogoj za javno predvajanje. Komisija nima nikakršne pravice posegati v film: nima niti pravice naložiti proizvajalcu, naj film spremeni (drugače montira, izpusti posamezne prizore, spremeni dialoge itd.), in tudi ne pravice, da bi sama karkoli »izrezala« in podobno. Komisija tudi ne more javnemu predvajanju postaviti omejitev: če dovoli javno predvajanje filma, se sme film predvajati v obliki, ki jo je videla komisija, na področju vse Jugoslavije in za vso javnost. Tudi če komisija ugotovi, da ima film »vsebino, ki škodljivo vpliva na vzgojo mladine«, ne more odločiti, da je dovoljeno javno predvajanje za ne-mladino, ampak mora zavrnil izdajo dovoljenja. Komisija namreč nima pravice, da dovoli javno predvajanje takega filma za tiste, na katere vsebina tega filma ne vpliva škodljivo, to je za odrasle gledalce. Če pa komisija dovoli javno predvajanje filma, ga sme gledati tudi mladina. Nikakršnega predpisa ni v Sloveniji, ki bi omejeval mladini obisk določenih filmov. Republiški zakon o prekrških zoper javni red in mir iz leta 1959 sicer določa, da mladoletniki, ki še niso stari 16 let, ne smejo obiskovati kinematografskih predstav, ki so javno razglašene za mladini neprimerne, vendar niti ta niti kateri koli drug predpis ne določa organa, ki bi smel razglašati določene predstave za mladini neprimerne. Takšnega pooblastila tudi nimajo kinematografska podjetja.

Kajpak naše pravo tudi ne pozna klasifikacije mladoletnikov v starostne skupine in tega, da bi bil obisk določenih filmov dovoljen le za posamezne skupine.

Odločanje o izdaji dovoljenja za javno predvajanje filma je odločanje v upravni stvari, zato veljajo za to, kako mora ravnati komisija, v celoti določbe zakona o splošnem upravnem postopku (ZUP). Filmski zakon namreč ne vsebuje nobenih posebnih procesualnih določb razen ene: da sme zvezna komisija odločati v plenumu le, če sta navzoči 2/3 članov komisije. Slovenska komisija je sklepčna že, če je navzočih več kot polovica članov, prav tako je za odločitev dovolj navadna večina navzočih. Ko komisija pregleda film in presodi njegovo vsebino, mora izdati pismeno odločbo, ki mora biti obrazložena. Kadar ugotovi zahtevku in dovoli javno predvajanje, lahko vsebuje obrazložitev odločbe samo kratko razložitev strankinega zahtevka in sklicevanje na pravne predpise, na podlagi katerih je bilo o stvari odločeno (1. odstavek 209. člena ZUP). Kadar pa komisija zavrne zahtevo, mora biti obrazložitev temeljitejša. Zlasti morajo biti v obrazložitvi navedeni ugotovljeno dejansko stanje in pravni predpisi (2. odst. cit. člena). To pomeni, da mora biti podana komisijina interpretacija filma kot celote in posameznih sekvenc, navedeno mora biti, kako komisija »razume« film, kakšna je po njenem mnenju njegova »vsebina«. Iz odločbe mora biti razvidno, v čem vidi komisija, da je podana prepovedana vsebina iz 15. člena filmskega zakona. Komisija mora v obrazložitvi tudi navesti, kako razlaga določbo 15. člena, pod katero je subsumirala ugotovljeno dejansko stanje, kaj na primer »razume« pod »žali javno moralo« ali »škodljivo vpliva na mladino«.

Dejanska in pravna obrazložitev odločbe je potrebna zato, da bi se stranka (producent, uvoznik) lahko učinkovito pritožila, kakor tudi zato, da bi organ, ki odloča o pritožbi, lahko presodil, ali je odločitev komisije pravilna. Stranka bo namreč pritožbeni organ najlažje prepričala o napačni odločbi komisije, če bo komisijini interpretaciji filma in (ali) zakona postavila nasproti svojo interpretacijo, ki pa bo obenem tudi konkretna kritika ugotovitev komisije, prikaz njenega napačnega dožemanja, sklepanja, osmišljanja itd.

O pritožbi zoper odločbo slovenske komisije odloča v imenu republiškega sekretariata za prosveto in kulturo republiški sekretar. Ta lahko pooblasti za odločanje in izdajo odločbe posameznega funkcionarja ali drugega delavca v tem sekretariatu. O pritožbi torej odloča posameznik v nasprotju s prvostopenjskim — kolegialnim — organom. Pritožbo lahko zavrne, odločbo komisije odpravi in vrne zadevo komisiji v ponoven postopek ali pa odločbo spremeni, to je, dovoli javno predvajanje filma. Vendar ima tudi komisija možnost odločiti o pritožbi, preden jo izroči republiškemu sekretariatu; zoper njeno odločbo je spet dopustna pritožba na sekretariat. Tako lahko komisija v zvezi s pritožbo dovoli javno predvajanje filma. To bo

v primeru, če jo je producent prepričal, da je bila njena prejšnja interpretacija ali subsumacija napačna.

Kot večina upravnih odločb je tudi odločba republiškega sekretariata podvržena presoji sodišča. Opravlja jo na podlagi določb zakona o upravnih sporih senat treh sodnikov vrhovnega sodišča SRS, če sproži producent zoper to odločbo upravni spor, ker meni, da je nezakonita. Če bo sodišče mnenja, da vsebina filma ni takšna, kot jo je opisal v svoji odločbi republiški sekretariat oziroma komisija, ali da ima sicer film takšno vsebino, da pa ta vsebina ne ustreza vsebini iz 15. člena filmskega zakona glede na to, kako samo razlaga določbe tega člena, bo (lahko) izdalo sodbo, s katero bo dovolilo javno predvajanje filma. Na podlagi te sodbe bo mogoče film javno predvajati.

Zoper odločbo komisije oziroma sekretariata in zoper sodbo vrhovnega sodišča so dopustna vsa tista pravna sredstva in možni vsi tisti posebni primeri odprave, razveljavitve in spremembe upravne odločbe, ki jih določata zakon o splošnem upravnem postopku in zakon o upravnih sporih. Proizvajalec pa ima na razpolago še posebno možnost, da doseže izdajo dovoljenja za javno predvajanje, ne da bi film kakor koli spreminjal in ne da bi morali biti podani kakšni posebni pogoji. Filmski zakon namreč določa, da se sme v primeru, ko komisija ni dovolila javnega predvajanja filma, zahteva za javno predvajanje obnoviti po treh letih od dneva, ko je komisija z odločbo odrekla dovoljenje. S tem zakon sankcionira dejstvo, da se pojmovanja in stališča v družbi hitro spreminjajo in da po poteku določenega časa vsebine filma ni več mogoče šteti za takšno, da zaradi nje filma ne bi smeli javno predvajati. Za (spremenjena) pojmovanja in stališča v družbi pa tudi upravni organi in sodišča ne morejo biti imuni in zato mora imeti proizvajalec možnost »izkoristiti« te spremembe.

Obnova zahteve je dopustna tudi, kadar je v stvari zadnji odločal republiški sekretariat ali vrhovno sodišče, odloča pa o obnovljeni zahtevi vedno na prvi stopnji komisija. Zoper njeno zavrnilno odločbo je spet možna pritožba. Če je o prvi zahtevi odločal tudi sekretariat ali vrhovno sodišče, teče rok treh let od dneva, ko je odločal o stvari zadnji od njiju.

III

Film, za katerega ni bilo izdano dovoljenje za javno predvajanje, se samo ne sme javno predvajati, nobenih zadržkov pa ni po veljavni pravni ureditvi, da film ne bi smel brez takega dovoljenja v promet. Če gre za domači film, tudi ni nobenih ovir, da filma ne bi bilo mogoče izvoziti; v tujini se sme tak film tudi javno predvajati, če temu ne nasprotujejo pristojni organi tuje države. Komisija za pregled filmov namreč dovoljuje oziroma ne dovoljuje le javnega predvajanja »v državi«. Zato ni v skladu z zveznim filmskim za-

konom določba slovenske uredbe iz leta 1963, da daje republiška komisija dovoljenja za javno predvajanje filmov, ki jih »namerava dati v promet« proizvajalec, ki ima svoj sedež na območju Slovenije. Proizvajalec je film lahko že dal v promet, ko šele zahteva, da se izda dovoljenje. In tudi če film dovoljenja ne dobi, lahko ostane v prometu, le javno ga ne smejo predvajati. Ni namreč izključeno, da imata proizvajalec filma in podjetje za promet s filmi (distributor) interes, da skleneta posel in da proizvajalec tudi že izroči kopije filma, za katerega nima dovoljenja za javno predvajanje; to bo zlasti tedaj, če bo distributor prodal film naprej v tujino; isto lahko stori tudi sam proizvajalec. Za tak film lahko tudi podjetje za predvajanje filmov (kinematografsko podjetje) ali televizijsko podjetje sklene ustrezno pogodbo z distributorjem in sprejme kopijo filma, le predvajati je ne sme. Pravnih ovir za promet s filmom, ki nima dovoljenja za javno predvajanje, torej ni, vprašanje ekonomskega interesa omenjenih podjetij pa je, ali bodo za tak film sklepala ustrezne pogodbe.

V skladu s tem, da je dovoljenje potrebno le za javno predvajanje, filmski zakon predpisuje sankcije za gospodarske organizacije in druge pravne osebe le, če brez dovoljenja javno predvajajo film. S tem namreč storijo prekršek in jih je mogoče kaznovati z denarno kaznijo do 10.000 dinarjev; odgovorna oseba takšne pravne osebe pa se kaznuje z denarno kaznijo do 200 dinarjev. Za prekršek so te pravne osebe odgovorne tudi v primeru, ko zaradi malomarnosti niso vedele, da film nima dovoljenja. Proizvajalec ali distributor, ki je predvajalcu izročil film, za katerega ni bilo izdano dovoljenje, pa po veljavni ureditvi ne stori prekrška, če se tak film javno predvaja.

Poleg denarne kazni predvideva zakon še obvezen varstveni ukrep odvzema premoženjske koristi, ki je bila dosežena z nedovoljenim javnim predvajanjem. Zakon določa, da se vzame »vsa« premoženjska korist, vendar to ne pomeni, da se odvzame tistemu, ki je javno predvajal film, ves inkaso od prodanih vstopnic. Premoženjska korist je le razlika med celotnim izkupičkom od javnega predvajanja in vsoto, katero je predvajalec plačal za uporabo filmske kopije. Pač pa se ta razlika ne zmanjša za stroške, ki jih je imel predvajalec z javnim predvajanjem. Tudi ta ukrep izreče sodnik za prekrške občine, na katere območju je bil film javno predvajan, in sicer v istem postopku, v katerem odloči o prekršku in kazni.

Drugih sankcij filmski zakon ne določa za javno predvajanje filma, ki nima dovoljenja komisije. Zakon tudi ne daje v pristojnost nobenemu organu, da opravlja nadzor nad tem, ali so dobili dovoljenje filmi, ki se javno predvajajo. Sistematične kontrole torej ni. Odločba sodnika za prekrške zadene le konkretno pravno osebo, ki je javno predvajala film, za katerega ni bilo izdano dovoljenje. Predvajalci ostanejo nekaznovani, razen tistih, katere odkrijejo po naključju. Zakon izhaja iz prepričanja, da bo grožnja s kaznijo in odvze-

mom premoženjske koristi odvrčala pravne osebe, da bi javno predvajale take filme. Grožnja s kaznijo pa je le malo učinkovita, če tisti, kateremu je grožnja namenjena, vidi, da ni sistematične kontrole, ki bi odkrivala prepovedano ravnanje, in da je zato zelo verjetno, da se grožnja ne bo uresničila, njemu pa prepovedano ravnanje utegne prinesiti velike dobičke.

Film, ki se javno predvaja »brez dovoljenja«, je lahko film, za katerega javno predvajanje proizvajalec oziroma uvoznik sploh ni zahteval izdaje dovoljenja, lahko pa tudi film, kateremu je komisija odrekla izdajo dovoljenja (in stranka tudi s pritožbo in tožbo ni uspela). Razlogi, zakaj proizvajalec ali uvoznik ni sprožil postopka pred komisijo, so lahko različni (postopka ne bo sprožil zlasti tedaj, če ne vložil zahteve in se izogne temu, da pozneje ne upošteva odželi, da se film vsekakor javno predvaja, kar bo dosegel mnogo lažje, če ne vložil zahteve in se izogne temu, da pozneje ne upošteva odločbe komisije, kakor pa da dobi postopek pred komisijo publiciteto in postane javnosti znano, da predvajanje ni bilo dovoljeno). Tako pot lahko ubere predvsem uvoznik, saj nihče ne nadzoruje, kakšni filmi (s kakšno vsebino) so bili uvoženi ali jih je uvoznik dal komisiji v pregled. Takšno proizvajalčevo ali uvoznikovo ravnanje sicer predpostavlja določeno malomarnost distributorja in predvajalca, da se ne prepričata, ali je bilo izdano dovoljenje za javno predvajanje določenega filma, ni pa izključeno, da se za to sploh ne zmenita in vede ravnata tako, da pride film v javno predvajanje.

Vsebina filma, ki ga javno predvajajo brez dovoljenja, ker ga proizvajalec (uvoznik) ni zahteval, je lahko taka, da bi komisija izdala dovoljenje, če bi ga proizvajalec oziroma uvoznik zahteval. Če se torej film javno predvaja brez dovoljenja, je to sicer prekršek, ker je bila prekršena norma, ki določa, da se sme javno predvajati le film, ki ima dovoljenje za to, ne posega pa takšno javno predvajanje v družbene odnose in vrednote, zaradi varstva katerih je po zakonodajalčevem mnenju ravno potrebna preventivna cenzura. Denarna kazen in odvzem premoženjske koristi kot sankciji za kršitev omenjene norme zato zadoščata.

Lahko pa je vsebina filma takšna, da se zaradi nje film »ne sme javno predvajati«, torej vsebina iz 15. člena zakona, ko komisija dovoljenja ne bi izdala. V tem primeru javno predvajanje brez dovoljenja ni le kršitev norme o tem, da je potrebno dovoljenje za javno predvajanje, ampak poseg v zavarovane družbene odnose in vrednote. Zato bi bila potrebna pač še posebna sankcija, ki naj bi preprečila nadaljnje javno predvajanje takšnega filma, z enakim obsegom veljavnosti, kot ga ima komisijin odrek dovoljenja, to je za vso državo. Takšna sankcija je prepoved predvajanja filma, združena z odvzemom vseh kopij filma. V tem položaju se torej poleg obstoja preventivne cenzure na področju filma pokaže še potreba po suspenzivni cenzuri prav zato, ker prva ni bila učinkovita. Vendar filmski zakon te sankcije ne določa; pozna pa jo zakon o tisku

in drugih oblikah informacij, vendar določbe tega zakona, kot je bilo zapisano, ne veljajo za filme, za katere velja filmski zakon. Zato v našem primeru tudi ni mogoče uporabiti omenjenega ukrepa. Javno predvajanje takega filma se po veljavni pravni ureditvi lahko prepreči pač tako, da predvajalci filmov zaradi izrečenih kazni in odvzete premoženjske koristi izgubijo ekonomski interes za predvajanje filma in zato nehajo film predvajati. Tako »preprečevanje« pa je zaradi tega, ker ne obstaja (sistematična) kontrola, lahko zelo neučinkovito.

Enak je pravni položaj v primeru, ko se javno predvaja film, za katerega je komisija zavrnila zahtevo za izdajo dovoljenja, ker je imel film po njeni presoji vsebino iz 15. člena zakona. Tudi v tem primeru veljavni predpisi ne predvidevajo nobenih učinkovitejših ukrepov, ki naj bi preprečili javno predvajanje takega filma.

IV

Določeni posebni presoji pa je vendarle podvržen vsak film, tako film, ki ga predvajajo z dovoljenjem komisije, kakor tudi film, za katerega komisija ni izdala dovoljenja, bodisi da ga je odrekla ali pa da sploh ni bila vložena zahteva, da se dovoljenje izda. Tudi tukaj je presoji podvržena »vsebina« filma, vendar namen te presoje ni predvsem preprečiti javno predvajanje filma z določeno vsebino, ampak uporaba kazenskih sankcij zoper tistega, ki je posnel film s takšno vsebino (avtorja ali avtorje filma), to je z vsebino, katere »produciranje« pomeni izvršitev kaznivega dejanja. Vendar za to, da je avtor filma odgovoren za kaznivo dejanje, ne zadošča le, da ima film določeno vsebino, ampak je potrebna še avtorjeva krivda, pogosto pa tudi to, da je dal filmu »prepovedano vsebino« s prav določenim namenom. Avtor je uporabil film kot sredstvo, da poda »prepovedano vsebino«. Film je predmet, uporabljen za storitev kaznivega dejanja (instrumentum sceleris). Krog kaznivih dejanj, pri katerih se lahko film pojavi kot sredstvo, s pomočjo katerega je bilo izvršeno kaznivo dejanje, je precej majhen, na primer sovražna propaganda, zburjanje narodnostne, plemenske ali verske nestrpnosti, sovraštva ali razdora, širjenje lažnih vesti, kazniva dejanja zoper čast in dobro ime. Kot storilci kaznivih dejanj, storjenih s filmom, se torej pojavljajo avtorji filma. Lahko pa je storilec tudi tisti, ki daje v promet film določene vsebine ali ga javno predvaja; tak je primer, ko gre za film, »s katerim se hudo žali morala«, ki je predmet kaznivega dejanja izdelovanja in širjenja pornografskih spisov iz 189. člena kazenskega zakonika. Če pa gre za »izdelovanje« pornografskega filma, je tak film s kaznivim dejanjem ravno nastal (productum sceleris).

Vsebina filma, zaradi katere avtorja filma, včasih pa tudi tistega, ki ga daje v promet ali ki ga javno predvaja, preganjajo zaradi storitve kaznivega dejanja, je v temelju ista kot vsebina iz

15. člena temeljnega zakona o filmu, le da so opisi v kazenskem zakoniku preciznejši in da mora biti storilec, kot rečeno, kriv in imeti pogosto določen namen. Lahko pa se za obstoj kaznivega dejanja zahteva drugačna vsebina. Za kaznivo dejanje izdelovanja in širjenja pornografskih spisov mora film »hudo žaliti« moralo, medtem ko po 15. členu za to, da komisija odreče dovoljenje za javno predvajanje, zadošča, da film »žali« javno moralo. Po drugi strani pa mladina po kazenskem zakoniku ni zavarovana pred škodljivimi vplivi filma, medtem ko je »škodljiv vpliv na vzgojo mladine« razlog, da komisija za pregled filmov ne izda dovoljenja za javno predvajanje. Podrobnejša analiza bi pokazala še druge razlike, zelo na splošno pa je mogoče reči, da sme (in mora) komisija odreči dovoljenje filmu že zaradi »milejše« vsebine, kakor je vsebina, zaradi katere sme sodišče kaznovati avtorja filma. To je razumljivo, ker varuje praviloma kazensko pravo najvišje družbene vrednote in določa kot kazniva dejanja le najbolj nevarne napade na te vrednote.

To pomeni, da reakcija na javno predvajanje filmov v obliki pregona zaradi kaznivega dejanja, storjenega s filmom, lahko doleti le nekatere filme. Tako tistih filmov, ki jih ravno predvajajo brez dovoljenja pristojne komisije, ne bo doletela kazenskopravna reakcija, če z njihovo vsebino ni bilo storjeno kaznivo dejanje. Po drugi strani pa ta reakcija lahko doleti film, katerega javno predvajanje je komisija dovolila, če sodišče spozna, da je s tem filmom bilo storjeno kaznivo dejanje. Presoja sodišča o tem, ali je kdo storil kaznivo dejanje, je namreč suverena, drugi organ poleg sodišča ni pooblaščen, da bi ugotavljal, ali je tako ravnanje kaznivo dejanje. Tako tudi komisija za pregled filmov ne more odreči izdaje dovoljenja filmu, če meni, da vsebina filma ustreza zakonskemu opisu nekega kaznivega dejanja. Komisijin kriterij so le določbe 15. člena filmskega zakona, in čeprav so te, kot rečeno, na splošno »milejše« od opisov kaznivih dejanj, je mogoče, da sodišče ugotovi, da je s filmom, katerega javno predvajanje je komisija dovolila, storjeno kaznivo dejanje, bodisi zato, ker komisija ni pooblaščenca, da odreče izdajo dovoljenja, čeprav je bilo s filmom storjeno kaznivo dejanje (na primer zoper čast in dobro ime posameznika), bodisi zato, ker sodišče drugače presoja »vsebino« takega filma kot komisija.

Ker nas tokrat zanimajo le možnosti, kako se po veljavnem pravu lahko omeji oziroma prepreči javno predvajanje nekega filma, se ne bomo ukvarjali z osebami, ki so s tem, da so posnale film, ga dale v promet ali ga javno predvajale, storile kaznivo dejanje. Ne zanima nas usoda tistih, ki so s filmom storili kaznivo dejanje, ampak usoda filma samega, kadar je ta sredstvo kaznivega dejanja.

Kazenski zakonik namreč predvideva posebno sankcijo, ki se sme izreči v zvezi s storjenim kaznivim dejanjem: varnostni ukrep odvzema predmetov, ki so bili uporabljeni ali namenjeni za kaznivo dejanje ali ki so nastali s kaznivim dejanjem. Ti se smejo vzeti, če

so storilčeva last ali pa tudi če niso njegova last, kadar terjajo odvzem »splošna varnost ali moralni razlogi«. Da se ta ukrep izreče, ni potrebno, da bi bil storilec kaznivega dejanja kazensko odgovoren, zadošča, da njegovo vedenje ustreza opisu nekega kaznivega dejanja, če le imajo predmeti omenjene »lastnosti«, in sodišče meni, da je odvzem potreben. Vendar zakonik za nekatera kazniva dejanja določa, da se predmeti, ki so bili uporabljeni ali namenjeni zanje ali pa so nastali z njimi, obvezno vzamejo, na primer za kaznivo dejanje izdelovanja in širjenja pornografskih spisov.

To, da ni potrebno, da je storilec kaznivega dejanja kazensko odgovoren, da bi bilo mogoče izreči odvzem predmetov, pomeni, da se predmeti lahko odvzamejo tudi tedaj, kadar na primer storilec ni kriv ali kadar je bil v opravičljivi dejanski zmoti (se ni zavedal kakega elementa iz zakonskega opisa kaznivega dejanja). Jugoslovanski filmi bodo tudi le izjemoma »storilčeva last«, ker avtor oziroma avtorji filma kot storilci praviloma niso njegovi lastniki, tako da bo smelo sodišče izreči odvzem takega filma le, če to terjajo splošna varnost ali razlogi morale. Kdaj bodo ti to »terjali«, je quaestio facti in odvisno od presoje sodišča.

Sodišče ne ukrepa v zvezi s storjenim kaznivim dejanjem sólo po sebi, ampak le na zahtevo opravičenega tožilca, ki meni, da je neka oseba storila kaznivo dejanje. Tožilec bo imel možnost presoje praviloma šele, ko bo videl film med njegovim javnim predvajanjem. Preden bo sodišče lahko izreklo odvzem filma, bo moralo opraviti velik del kazenskega postopka in zlasti ugotoviti, da je bilo storjeno kaznivo dejanje. Da bi čimprej preprečilo javno predvajanje filma s »prepovedano vsebino«, lahko odredi sodišče že med trajanjem kazenskega postopka, naj se zaseže film oziroma vse filmske kopije in negativi filma, ne glede na to, pri kom so, če so po oceni sodišča podani pogoji za kasnejši odvzem.

Film, ki je predmet kaznivega dejanja, torej sodišče odvzame in film ne ostane pri proizvajalcu (uvozniku), kot je to v primeru, ko komisija za pregled filmov zavrne zahtevo za izdajo dovoljenja, da bi se film javno predvajal. Zato se zastavlja vprašanje o usodi odvzetega filma. Za odvzete predmete kaznivega dejanja zakonik o kazenskem postopku določa, da sodišče odloči, ali naj se predajo ali naj se izročijo kriminalističnemu muzeju, kakšnemu drugemu zavodu ali pa naj se uničijo. Za odvzet film prodaja ne pride v poštev drugemu, izročitev zavodu le izjemoma, uničenje filma pa bi bila skrajna pot. Glede na velik obseg dela in sredstev, ki so vložena v proizvodnjo filma, bi bilo treba dopustiti možnost, da se izrežejo »kaznivi deli filma ali da se izbriše določeno besedilo in podobno, če bi film s tem »izgubil« vsebino, zaradi katere je šlo za kaznivo dejanje, in če bi se avtorji filma in proizvajalec s takim posegom strinjali.

*

Pričujoči spis je skušal postaviti skromne določbe filmskih predpisov o dovoljevanju javnega predvajanja filmov v okvir drugih veljavnih pravnih predpisov, saj šele tako lahko spoznamo, kakšna je lahko družbena reakcija na filmske stvaritve, kakšne so njene razsežnosti in učinki. Prikazal naj bi tudi nedoslednosti veljavne pravne ureditve, ki bi jih kazale odpraviti, če hočejo zakonodajalci obdržati sedanjo obliko reagiranja, preventivno cenzuro, in zagotoviti njeno učinkovitost. Ponujajo se namreč tudi druge oblike reagiranja na »neustrezne« filme, na primer tista, ki velja za tisk in druge oblike informacij (suspenzivna cenzura). Še prej pa bo treba rešiti nekatera vprašanja. Ali je sploh dopustna cenzura filmskih (in drugih umetniških) stvaritev glede na svobodo »umetniškega ustvarjanja«, zagotovljeno v 45. Članu zvezne ustave, za katero ustava ne določa nobenih omejitev (kot jih na primer določa za »tisk in druge oblike informacij« v 4. odstavku 40. člena), ali pa so dopustni posegi zoper te stvaritve le v zvezi s kazenskim postopkom zoper njihove avtorje? Ali pa naj ne bo umetniško ustvarjanje (stvaritelji in stvaritve) podvrženo nikakršni reakciji v obliki dovoljenj, prepovedi, kazni in podobnega ali pa naj bo, kljub temu da je »neustrezno«, podvrženo takšni reakciji le v posebnih primerih? Do dobre odločitve lahko pridemo samo s posebnim proučevanjem, pri čemer bi bilo koristno upoštevati tudi tuje pravne ureditve in izkušnje, ne pa z morebitno (trenutno) politično nestrpnostjo. Razmerje med umetnostjo (znanostjo), politiko in pravom je aktualno bolj, kot je sploh kdaj bilo.

Razvoj cestnega omrežja v Sloveniji

(Sociološke razsežnosti)

1. Uvod

»Cesta ni samo ena izmed velikih človeških naprav, saj daje okvir vsemu družbenemu in ekonomskemu razvoju«.

Čeprav so ekonomske posledice graditve cestnega omrežja temeljnega pomena, pa razvoj cestnega omrežja neposredno vpliva na družbeni razvoj. Postalo je namreč že docela jasno, da je cesta tisti bistveni mehanizem, ki omogoča stike podeželja z mestom, hkrati pa pospešuje integracijske procese med tema področjema. Prav ceste omogočajo, da se središča ožjih regionalnih področij neposredne vključujejo v širši socialni sistem na tako pomembnih področjih družbene dejavnosti, kot so npr. področje kulture, izobraževanja, področje proizvodnega dela in tehnološkega razvoja, področje socialnega varstva in zdravstvene zaščite itd.

V oceni dejavnikov, ki vplivajo na načrtovanje razvoja cestnega omrežja, seveda ne moremo mimo tistih, ki jih opredeljuje metoda ekonomskega načrtovanja. Pri tem pa je jasno, da razvoja cestnega omrežja ne opredeljuje zgolj ekonomski dejavnik. Med pomembnejšimi je prav gotovo tudi družbeno-razvojni dejavnik, poleg tega pa še dejavnik politike. Med tem ko v okviru ekonomskega načrtovanja cest opazujemo predvsem kvantitativne vidike procesov v prostoru (povečan obseg pretoka dobrin in ljudi), se v opazovanju družbeno-razvojnega dejavnika ukvarjamo z vprašanjem, ali razvoj cestnega omrežja pospešuje družbene razvojne procese ter v kakšni meri povečuje obseg izmenjave idej, znanj, izkušenj in pretok inovacij; kako posega v tradicionalne socialne strukture, vrednostne sisteme, tradicionalne odnose, običaje, navade itd. Ko opazujemo družbeno-razvojni dejavnik, ki temelji na človeku oziroma na družbeni skupnosti, pa ne smemo zanemariti vpliva zavesti, osveščenosti posameznika o nujnosti, da razvijamo in uveljavljamo nek načrt. V tem kontekstu lahko torej raziskava stališč ter ugotavljanje interesov v zvezi z načrtovanjem razvoja cestnega omrežja koristno prispevata v celoti ekonomskih, prostorskih in tehničnih raziskav.

Raziskava stališč oziroma interesov glede razvoja cestnega omrežja je torej le eden razvojnih vidikov v načrtovanju cestnega omrežja. Prav ta vidik pa je v konkretnih socialnopolitičnih okoliščinah lahko še posebej zanimiv. Takrat namreč, kadar se v zvezi z nekim razvojnim programom, v tem primeru je to graditev slovenskih hitrih cest, izoblikuje javna

sodba o njegovi smotrnosti ali nesmotrnosti, ko pride do ostrih izrazov javnega mnenja že v pripravljavnih fazah načrta, je razumljivo, da lahko tudi med njegovim uresničevanjem računamo z bolj ali manj izrazitimi procesi v javnem mnenju. To pa ima seveda nekatere politične posledice.

V raziskavi stališč ljudi v zvezi z načrtovanjem razvoja cestnega omrežja je še posebej zanimiv tisti vidik, ki prikazuje stopnjo skladnosti med pogledi različnih socialnih kategorij, skupin prebivalcev z različnih področij in s stališči, ki se oblikujejo v okviru družbenega samoupravnega mehanizma. Na vseh področjih načrtovanja je namreč glede na obsežnost in ekonomsko zahtevnost programov razumljivo, da prihaja pri tem do neposrednega soočenja — kratkoročno gledano — nasprotujočih si teženj: enakost — razvoj. Čeprav je temeljno vodilo družbenoekonomskega načrtovanja izenačevanje pogojev oziroma temeljev družbene eksistence posameznika in socialnih skupin, vsak globlji poseg v dane strukture, še posebej pa v dane prostorske strukture, ki določajo zaostalost oziroma razvitost, boleča poteza. Vsak narodnogospodarski oziroma družbenogospodarski ukrep namreč rojeva kratkoročno nasprotujoče si socialne in ekonomske učinke, ki se kažejo v povečani stopnji socialne diferenciacije.

Pri uveljavljanju načrta za razvoj cestnega omrežja v Sloveniji je torej tako za načrtovalca kot za družbene uresničevalce pomembno, da vedo katere socialne kategorije ter katere družbene skupine in skupnosti v slovenskem prostoru sprejemajo te načrte v okviru svojih neposrednih koristi in katere v okviru svojih posrednih — dolgoročnih koristi; katere socialne skupine oziroma področja pa takih načrtov ne sprejemajo, kar v njihovi uresnitvi ne vidijo nikakršnih možnosti za izboljšanje svojega položaja. Raziskava stališč in interesov poleg tega kaže še, kako ljudje dojemajo skupnostne interese, kako sprejemajo širše, splošne načrte, ki omogočajo, da se narodno gospodarstvo dinamizira v širše družbeno-ekonomske prostore (Evrope in sveta) ter v zvezi s tem, kako dojemajo svoje posredne in neposredne koristi glede na uveljavljanje takih načrtov.

2. Vrednotenje funkcij ceste

V uvodu smo že ugotovili, da vrednotimo ceste predvsem s sociološkega vidika. Čeprav je graditev nove ceste neposreden poseg v naravno okolje oziroma v fizični prostor, je vendarle hkrati tudi poseg v družbeni prostor: obstoj ceste namreč vnaša spremembe v delovanje in v življenje ljudi na nekem področju. Čeprav cesto gradimo predvsem zaradi prometa oziroma boljše ceste zato, da povečamo promet, pa je vendarle ne moremo že same po sebi izenačiti s prometom. Cesta namreč nastaja v proizvodnem (in torej družbenem) odnosu, hkrati pa spodbuja oz. olajša, da ljudje v krajšem času in ob manjši porabi energije premagujejo večje razdalje, ter s tem bistveno sprošča procese socialne integracije v širših skupnostih. Nova cesta torej praviloma zmanjša potreben čas in (ali) stroške, ki so potrebni za premagovanje neke fizične oddaljenosti.¹ V zvezi s tem lahko rečemo, da zmanjša časovno-stroškovno razdaljo.

Če vzamemo zmanjševanje časovno-stroškovne razdalje za podlago pri opazovanju družbenih vplivov graditve cest, pridemo zlahka do

¹ Glej članek: Z. Mlinar, Sociološke dimenzije cestnega prometa, v »Stališča občanov o razvoju cestnega prometa,« CJMMK FSPN, sept. 1970 str. 144.

sklepa, da približuje kraje v isti občini oziroma zmanjšuje razdalje med kraji v različnih občinah, regijah in širših družbeno-teritorialnih skupnosti. Zmanjševanje razdalje, ki kaže v časovno-stroškovnem približevanju krajev, seveda bistveno aktivira nekatere družbene procese. Če namreč posamezniki lahko z veliko manjšim naporom v krajšem času in z manjšimi stroški stopajo v zveze z drugimi posamezniki v nekem družbenem prostoru, potem je verjetno, da bodo v take zveze stopali pogosteje kot takrat, ko ceste še ni bilo. Verjetno pa je tudi, da bodo obseg svojega povezovanja v prostoru razširili še na nove kraje in se s tem vključevali v širši družbeni prostor. S tem, da smo nakazali zvezo med zmanjšanjem časovno-stroškovne razdalje in obsegom ter pogostostjo družbenih zvez v prostoru, pa ne govorimo o cesti več s stališča njene prostorske, fizične in materialne razsežnosti, temveč s stališča njenega vpliva na procese socialne integracije. Povečevanje pogostosti in obsega prostorskega gibanja ljudi namreč vse bolj povečuje delež njihovih socialnih povezav v širšem družbenem prostoru, kar pa hkrati vpliva na njihovo vlogo, obseg povezav ter aktivnost v najožjih prostorskih družbenih enotah (krajevnih skupnosti, občinski skupnosti ipd.).

3. Kakšne spremembe vnašajo nove, boljše ceste v življenje ljudi?

Tabela 1

Pomen novih cest za življenje ljudi*

1 — boljša povezava med kraji, med mestom in vasjo, boljše zveze	15,5
2 — hitrejša zveza, hitrejši promet	21,9
3 — bolj varen promet, priljetnejša, bolj udobna vožnja	13,0
4 — razvoj, razmah turizma	16,3
5 — gospodarske koristi, gospodarski razvoj kraja posameznika	13,3
6. ljudje se več obiskujejo, potujejo, zblizujejo, srečujejo (večja komunikativnost)	13,0
7 — več možnosti za službo, delo, zaposlitev	4,9
8 — približujejo se kulturna središča, ljudje hodijo več (lažje) v šole, gledališča ipd.	1,8
9 — hitrejši ritem (tempo) življenja, spreminjanje načina življenja, ljudje kupujejo avtomobile	11,5
O — sedaj je več nesreč ipd.	2,4
X — drugo	1,4
A — ni sprememb, ne vem, b.o.	17,5

* (kumulativa, vsota presega 100,0 %; N = 2100)

Vprašanje, ki smo ga v raziskavi zastavili odprto, brez vnaprej izoblikovanih odgovornih modalitet, omogoča, da konkretiziramo interpretacijo pomena cest v človekovem življenju. Kakšne so torej te spremembe? Pregled odgovorov, ki nam ga daje tabela 1, omogoča vrsto sklepov. Predvsem je očitno, da ljudje dojemajo le pozitivne družbene posledice novih cest, saj je delež tistih, ki navajajo negativne posledice, docela neznamenat. Čeprav odgovori močno poudarjajo časovno razdaljo (hitrejša zveza, hitrejši promet), pa je očitno, da ljudje visoko vrednotijo splošno integrativno funkcijo ceste, ki se izraža predvsem v povezovanju med ljudmi iz različnih družbeno-teritorialnih skupnosti, različnih krajev, v povezovanju ljudi iz mesta in vasi. Čeprav zastavitev vprašanja usmerja k splošnim odgovorom, pa je precejšen del anketirancev navedel docela konkretne

koristi oziroma konkretne spremembe, ki v njihovem življenju nastajajo z graditvijo novih cest. Te sicer v vrstnem redu dobijo relativno manjši pomen, so pa absolutno pomembne in vrednotijo povečane možnosti družbenega povezovanja. Ljudje se več obiskujejo, več potujejo iz kraja v kraj; s potovanji se zbližujejo, povečujejo si možnosti za srečevanje itd. Razumevanje ciološke vsebine časovno-stroškovne razdalje pa se izraža tudi v odgovorih, da se z graditvijo cest povečuje možnost za zaposlovanje oziroma za pridobitev rednega dela in službe, pa tudi, da se krajem približujejo kulturna središča in da ljudje lažje in več hodijo v oddaljenejši šole, kulturne in druge ustanove ipd.

Analiza podatkov nam pokaže, da pri vrednotenju posledic, ki nastajajo z boljšimi cestami, med osnovnimi socialnimi kategorijami ni bistvenih razlik. Značilno je le, da nekaj višje kot v poprečju in torej nekaj pomembneje vrednotijo negativne posledice cest nižje izobraženi oziroma nižje kvalificirani ter nezaposleni anketiranci, prav tako pa te kategorije in še posebej kmetje in kmečke gospodinjne ostajajo neopredeljeni ob vprašanju, oziroma izjavljajo, da ceste v življenje ljudi niso vnesle bistvenih sprememb. Glede na objektivni položaj pripadnikov teh socialnih kategorij v družbenem in fizičnem prostoru je razumljivo, da ostajajo neopredeljeni, saj nimajo na voljo tistih temeljnih sredstev oziroma pogojev, ob katerih lahko zmanjšana časovno-stroškovna razdalja družbeno učinkuje. Tako ostajajo zaradi omejenosti svojega socialno-ekonomskega položaja ob približevanju modernih cest družbeno prej ko slej neaktivni, nove ceste celo poudarjajo njihovo obrobnost in izločenost iz širših družbenih sistemov ter njihovo omejenost oziroma zaprtost v najožje družbeno prostorske okvire.

Za vse druge socialne kategorije pa je očitno, da družbene posledice graditve novih in boljših cest vrednotijo visoko pozitivno ter da dojemajo neposredno osebne in družbene koristi cest in s tem možnosti za razvoj.

Poleg splošno formuliranih vprašanj, ki nas obveščajo o razumevanju funkcije ceste, smo postavili še posebno zaprto vprašanje in v njem nanažali pričakovane družbene, prostorske in ekonomske koristi, ki nastajajo za posameznike v zvezi s približevanjem cest in njihovo uporabo.

Podatki iz raziskave kažejo, da največ respondentov najvišje ocenjuje družbeno povezovalno funkcijo ceste. S tem pa smo dobili le še dodatno potrditev o pojmovanju splošne družbene integrativne vloge skrajševanja časovno-stroškovne razdalje ter o pomenu graditve cest za razširjanje družbeno prostorskih vezi posameznikov in skupnosti.

Na lestvici neposrednih koristi ceste zavzema drugo mesto »prevoz na delo«. Tako visoka ocena tega vidika »koristi« je tesno povezana s stanjem v urbanizaciji Slovenije in s stopnjo osredotočenosti oziroma razpršenosti prebivalstva v prostoru. Podatki iz naše raziskave namreč kažejo, da je med vsemi zaposlenimi skoraj dve petini takih, ki prebivajo zunaj kraja zaposlitve ter vsak dan hodijo oz. se vozijo na delo.

Naslednji vrstni red na lestvici zavzemata obliki pasivnega in aktivnega turizma. Turizem se razvija ne le kot oblika gospodarske dejavnosti in s tem posredno kot oblika socialnega stika, temveč tudi kot oblika aktivne rekreacije, neposredne izkustvene kulturne bogatitve in tesnejših neposrednih socialnih stikov med ljudmi v širšem družbenem prostoru. Medtem ko na lestvici peta »korist« zadeva neposredni fizični vidik prevoza in prednosti, ki jih prinaša dobra cesta, pa zadeva šesti vidik

stike med ljudmi v primarnem okolju. Obiske pri sorodnikih, prijateljih in znancih kot vidik koristi cest anketiranci sorazmerno nizko vrednotijo. To je brez dvoma v zvezi z dejstvom, da so ljudje v preteklosti socialne stike snovali v neposrednem družbenem okolju ter da so se v svojih prijateljskih in sorodstvenih povezavah omejevali le na ta okolja. Tako nizko vrednotenje tega vidika pa hkrati izraža omejene tokove prostorske gibljivosti ter izredno navezanost ljudi na matična okolja.²

Naslednji funkcionalni vidik oziroma »korist« ceste izraža vrednote novejšega obdobja. Značilno je, da je »užitek v vožnji z avtomobilom« pri vseh aktivnih kategorijah (visoko izobraženih, visoko kvalificiranih in kvalificiranih delavcih) sorazmerno visoko na lestvici in le pri kategoriji kmetov, kmečkih gospodinj, upokojenecv ter pol- in nekvalificiranih delavcih izgublja svoj pomen.

Za druge funkcionalne vidike ceste pa je značilno, da jih večina anketirancev vrednoti sorazmerno nizko. Še posebej to velja za obiskovanje kulturnih in športnih prireditev ki se kot vidika »koristi« ceste razvrščata na zadnji dve mesti na lestvici. Očitno je, da sedanje (dane) možnosti za obvladovanje prostora s pomočjo cest še zdaleč ne zadoščajo za aktiviranje teh njihovih funkcionalnih vidikov. Šele ob bistvenem zmanjšanju časovno-stroškovne razdalje in ob hkratnem povečevanju družbenega standarda in razvijanju kulturnih dejavnosti in dejavnosti prostega časa lahko pričakujemo, da bo vloga ceste glede tega postala pomembnejša.

Ob sklepu prikaza tega dela podatkov lahko ugotovimo še, da velika večina anketirancev visoko vrednoti večino navedenih »koristi« ceste. Razen skupin, ki smo jih z vidika uporabe cest označili za obrobne, je namreč za Slovence značilno, da se na najrazličnejše načine vključuje v uporabo lokalnega, regionalnega ali slovenskega cestnega omrežja.

Seveda prav aktivni položaj uporabnikov cest ustvarja pogoje za prizadeven (prizadet) in pozitivno kritičen odnos do problema slovenskih cest. Prav to pa bistveno pojasnjuje vprašanje o pomembnosti podatkov naše raziskave. Ne le voznike avtomobilov ali morda le prebivalce mest, temveč prav vse tiste prebivalce Slovenije, ki se na kakršenkoli način vključujejo v skupino »uporabnikov cest«, lahko namreč štejemo za kvalificirane »obveščevalce« o problemih cest in razvoja cestnega omrežja.

4. Kdo predvsem bo imel koristi od graditve cestnega omrežja v Sloveniji?

Odgovor na gornje vprašanje smo zasnovali na stališčih oziroma sodbah ljudi o tem, kdo bo s cestnim omrežjem pridobil največ in kdo najmanj Čeprav je očitno, da gre pri določanju »koristnikov« za povezano ocenjevanje, pa vendarle lahko prispeva k razjasnjevanju vrednotenja cest in k razumevanju njihove socialne funkcije. Z vprašanjem, prikazanim v tabeli 2. smo zbrali podatke o oceni koristnosti cest ter jih razvrstili po vrstnem redu.

---

² To potrjujejo rezultati raziskave »Slovensko javno mnenje 1969«, ki kažejo, da je le manjši del slovenskega prebivalstva pripravljen spremeniti kraj bivanja oziroma dela, pa čeprav v bistveno ugodnejših razmerah, kakršne so v prvotnem okolju.

Tabela 2:

Ocena koristi prihodnjih avtomobilskih cest v Sloveniji (Srednje vrednosti so izračunane na osnovi štiristopenjske lestvice)

Stopnja za koga	Srednje vrednosti
1 — za Slovenijo	1,07
2 — za Jugoslavijo	1,08
3 — z vašo občino	1,44
4 — za del. organizacijo kjer ste zaposleni	1,51
5 — za vaše potomce (prihodnje rodove)	1,66
6 — za vaš kraj	1,76
7 — za vas oz. vašo družino	2,34

odgovorili samo zaposleni anketiranci; (N-del = 1227)

Ljudje osebne in družbene koristi cest razumejo v dialektični povezavi; splošne, družbene koristi pa vendarle višje vrednotijo kot neposredne osebne koristi. Visoko vrednotenje skupnih družbenih koristi (za Slovenijo, za Jugoslavijo, za občino, za delovno organizacijo) verjetno temelji na prepričanju o posebnem družbenem pomenu ter tehnični in materialni veličini takega sistema objektov; torej na spoznanju o objektivnosti njihove narave, ki seveda daleč presega individualni in omejeni skupinski pomen. Medtem ko se ocene o pomenu ceste »za Slovenijo, za Jugoslavijo, za občino ter za delovno organizacijo« približujejo zgornji možni meji pozitivnega vrednotenja in ne moremo pričakovati kakih bistvenih razlik v stališčih oziroma ocenah pripadnikov različnih socialnih kategorij, pa ostajajo ocene o pomenu cestnega sistema »za kraj«, »za potomce« oziroma »za anketiranca neposredno in njegovo družino« na ravni ocen srednje koristi oziroma celo na ravni ocen majhne koristi in bi zato lahko pričakovali večje razlike v stališčih respondentov iz posameznih socialnih kategorij.

Skladno s pričakovanjem lahko ugotovimo, da mlajši anketiranci višje vrednotijo neposredne osebne koristi in koristi svoje družine v zvezi z graditvijo cestnega sistema kot starejši anketiranci.³ Prav tako pa vplivajo na stališča tudi razlike v kvalifikaciji, še posebej razlika med kvalifikacijskima kategorijama: kmeti in obrtniki. Medtem ko obrtniki kot aktivni uporabniki cest visoko vrednotijo ceste, pa velja za kmete, ki so prav z vidika širšega cestnega omrežja (zaradi socialnoekonomske in prostorske utesnenosti) v položaju obrobne skupine, da graditev takega cestnega sistema vrednotijo sorazmerno nizko.⁴

Pri oceni, da bo cestno omrežje v Sloveniji koristilo »potomcem«, se mnenja zelo ujemajo (srednja vrednost 1,66), izrazitejše razlike v stališčih pa kaže le analiza z vidika kvalifikacije. Tako sta tudi v tem primeru posebno izraziti skrajni skupini; (1) kmetov, kmečkih gospodinj (srednja vrednost 2,08) ter (2) obrtnikov (srednja vrednost 1,37). Na podlagi splošne hipoteze o zvezi med družbeno in prostorsko gibljivostjo ter družbenim statusom lahko pojasnimo tudi razlike v stališčih med obrtniki in kmeti: obrtniki so med najaktivnejšimi uporabniki cest in izrazito prostorsko in družbeno gibljivi; za kategorije z visokim družbenim sta-

³ Razlika v srednjih vrednostih: anketiranci, stari od 25 do 30 let — srednja vrednost 2,11; anketiranci, stari 61 in več let — srednja vrednost 2,69. Razlika je pomembna.

⁴ Razlika v srednjih vrednostih: obrtnik 1,53, kmet 2,80. Razlika je pomembna.

tusom časovno-stroškovne razdalje toliko večjega pomena, saj so koristi, ki nastajajo z novimi cestami, neprimerno večje od koristi, ki jih imajo pri tem socialne kategorije z nižjim družbenim statusom (ki so izrazito prostorsko utesnjene). Tako je za kmeta, tako za zdaj kot tudi za prihodnost, graditev sistema modernega cestnega omrežja precej manj koristna kot za vse tiste socialne kategorije, ki so se že v preteklosti, se zdaj in se bodo v prihodnje v še večji meri vključevale v uporabo takega cestnega sistema.

Seveda pa se v zvezi s tem odpira vprašanje o vsaj posrednem pomenu graditve cestnega omrežja za aktualne »obrobne« skupine. Na vprašanje, ali prostorske spremembe oziroma fizično približevanje krajev, ki ga prinaša graditev cest, vsaj posredno vendarle vpliva tudi na te obrobne sloje, lahko odgovorimo pritrnilno. Na področjih, ki jih cesta odpira v širša družbena okolja, nastajajo novi socialni in ekonomski tokovi ne le zato, ker prebivalci s teh področij prodirajo na druga področja v širšem družbenem okolju, temveč tudi zaradi nasprotnih tokov. Prebivalci iz središč širših družbenih okolij in z drugih področij prodirajo na ta doslej zaprta področja. Seveda pa bi lahko navedli še vrsto drugih sprememb.

Podatki ne zavračajo dveh že prej postavljenih in med seboj na videz nasprotujočih si domnev, namreč (1) socialne kategorije z višjim družbenim statusom z graditvijo cestnega omrežja pridobijo več kakor drugi, saj so neposredne vključeni v socialni sistem in imajo več možnosti za družbeno in prostorsko gibljivost v njem in zato kažejo tudi večjo neposredno osebno pripravljenost oziroma večjo pripravljenost za neposredni prispevek k sredstvom za graditev takega cestnega omrežja; in (2) vse kategorije ljudi visoko pozitivno vrednotijo pomen in koristnost cest.

Za raven občine oziroma delovne organizacije je manj odločujoča analiza na podlagi individualnih karakteristik anketirancev, bolj pa njihova pripadnost regionalni skupnosti, ki opredeljuje cestno prometne ter vse druge odločujoče socialnoekonomske vidike, ki vplivajo na oceno koristnosti cestnega omrežja »za lastno občino« oziroma »lastno podjetje«. Podatki kažejo, da koristi za domačo občino, ki bi nastale s cestnim omrežjem, visoko vrednotijo predvsem prebivalci Ljubljane, Gorenjske in Kopršičine, nizko pa vrednotijo prebivalci Dolenjske in Prekmurske. Koristi, ki bodo nastale s cestnim omrežjem v Sloveniji za »lastno podjetje«, visoko vrednotijo predvsem anketiranci s področja Gorenjske pa tudi Prekmurci, izrazite negativne ocene te koristi pa dajejo spet Dolenjci, Notranjci in Korošci. Oba niza podatkov kažeta nekatere sorodnosti. Tako je na primer značilno za Dolenjce, da od slovenskega cestnega omrežja v bližnji prihodnosti ne pričakujejo nikakršnih novih koristi. Za anketirance iz ljubljanskega in gorenjskega področja ter Kopršičine pa je značilno, da od cestnega omrežja pričakujejo bistveno zmanjšanje časovno-stroškovne razdalje iz središč teh regij v vse odprte smeri.

Ob sklepu prikazovanja prednostne stopnje »koristnikov« moramo vendarle še enkrat poudariti, da skoraj vsi anketiranci brez izjeme in ne glede na socialni in individualni položaj najvišje vrednotijo koristi, ki jih bosta od sistema celotnega omrežja imeli Slovenija in Jugoslavija kot celoti. Očitno je torej, da se v zavesti ljudi graditev cestnega omrežja tesno povezuje z razumevanjem splošno družbene koristi in da razumejo

Slovenijo z njenim cestnim omrežjem zgolj kot bistven pogoj za razvoj in aktiviranje jugoslovanskega cestnega omrežja in mednarodnih prometnih tokov.

5. In komu bo graditev cest povzročala škodo?

Potem ko smo ugotovili, kakšne so splošne koristi in kdaj so glavni koristniki ceste, pa nas je zanimalo še, kako ljudje razumejo škodo, ki nastane z graditvijo cest, še posebej z graditvijo sistema avtomobilskih cest, ki imajo poleg funkcionalnih učinkov v širših prostorsko družbenih enotah prav gotovo tudi disfunkcionalne učinke v ožjih prostorsko družbenih enotah.

Cesta namreč ne le, da zbližuje oddaljene kraje, — in torej zmanjšuje časovno-stroškovno razdaljo — temveč v nekaterih primerih povečuje časovno-stroškovno razdaljo med kraji v neposredni fizični sosesčini. Poleg tega pa graditev cestnih sistemov posega v strukturo zemljiške posesti in povzroča gibanja oziroma težnje v spreminjanju lastniške strukture posebnosti ipd.

Na vprašanje, koga bo graditev avtomobilskih cest najbolj prizadela, smo dobili odgovore, ki ustrezajo vsaj eni od obeh naših domnev. Medtem ko se namreč ljudem dejstvo, da avtomobilska cesta ne le zbližuje, temveč tudi oddaljuje kraje drugega od drugega, zdi v glavnem nepomembno oziroma se ga še ne zavedajo,⁵ pa večina anketirancev dojema pojem, ki ga ima graditev cestnega omrežja za spremembo lastniške strukture. Poseg v lastniško strukturo eni ocenjujejo pozitivno oziroma mu ne pripisujejo negativnih posledic, drugi pa izrazito negativno.

Podatki, ki smo jih zbrali v raziskavi, kažejo, da imajo ljudje pravzaprav edinole kmeta iz obcestnih predelov za oškodovanca v zvezi s cesto, pa celo v tem večina ne vidi nikakršne posebne škode. V skupini, ki navaja kmeta kot oškodovanca in ki vključuje kar tretjino (30,1 %) vseh anketirancev, je seveda velik delež samih kmetov (41,2 %), predvsem pa so to anketiranci iz manjših krajev in tudi iz večjih mest. Zanimiva pa je tudi regionalna analiza: kmeta kot oškodovanca oziroma škodo, ki nastaja v strukturi zemljiške posesti, navajajo predvsem anketiranci s področja celjske regije in južnega dela ljubljanske kotline in sploh vzdolž trase ceste Šentilj-Nova Gorica.

Pri tem je značilno predvsem dvoje: 1) da podatki izražajo dejstvo, da so bili posegi v lastninsko strukturo na trasi Šentilj-Nova Gorica že opravljeni; 2) da sorazmerno visoko vrednotijo škodo, ki nastaja »za kmeta« tudi Ljubljančani, ki pa s tem verjetno ne izražajo zgolj občutka ogroženosti kmetijske posesti, ampak vsaj deloma ogroženost svoje obmestne posesti, ki s približevanjem avtomobilskih cest izgublja prvotni namen.⁶

Od teh poprečij pa bistveno odstopa skupina anketirancev s področja notranjske regije, ki škodo »za kmeta« navaja le v nekaj primerih. Čeprav

⁵ Morda z izjemo prebivalcev iz krajev ob trasi ceste Ljubljana-Zagreb, katerih del je novo cesto sprejel ne le kot veliko novo možnost, temveč tudi kot konkretno oviro oziroma omejitev.

⁶ Predvsem posledice, ki nastajajo za lastnike gradbenih parcel v širši mestni okolici in za lastnike vikendov in parcel za graditev, ki s približevanjem ceste izgubljajo mir, samoto, odmaknjenost od mestnega trušča in prometa itd.

skupina anketirancev za to področje ni reprezentativna, lahko na podlagi tega podatka damo vsaj hipotetičen odgovor: spremembe v lastniški strukturi na kraškem področju se zde prebivalcem tega področja manj pomembne oziroma jih ne vrednotijo negativno. Sicer pa je prav med anketiranci iz te regije (poleg Korošcev in Koprčanov) največ takih, ki menijo, da ni z graditvijo ceste nihče oškodovan. Med drugimi oškodovanci pa anketiranci navajajo še: kraje, ki jih bo cesta obšla; gostilničarje ob dosedanjih cestah oziroma vaške gostilničarje; prebivalce ob prihodnjih cestah zaradi hrupa, slabega zraka in podobno. Izrazitejši pa sta še dve skupini oškodovancev. Namreč, vsi tisti, ki bodo morali zaradi novih cest več prispevati, plačevati višje davke, ter železnice. Bojazen v zvezi z večjimi bremenji oziroma večjimi davki izražajo predvsem kategorije anketirancev, med katerimi je le malo neposrednih uporabnikov cest — avtomobilistov — (skupina pomožnih uslužbencev ter visoko kvalificiranih in polkvalificiranih delavcev s približno 7,6 % do 6,5 %). Prav v teh skupinah pa je tudi večji del tistih, ki menijo, da bodo z graditvijo cest oškodovani tudi kmetje. Vendar pa tudi v teh skupinah odločno prevladuje stališče, da graditev avtomobilske ceste ne bo nikomur škodila (na primer 60,4 % kvalificiranih delavcev itd.)

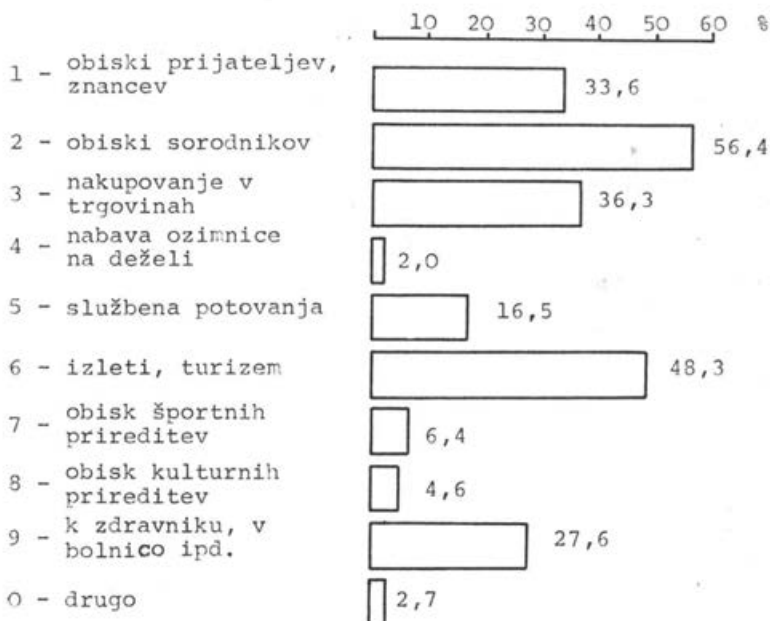
Le majhna skupina vseh anketirancev (3,3 %) navaja kot oškodovanca železnico. Očitno je, da ta skupina gleda na železnico in cesto kot na alternativni prometni možnosti, ki se izključujeta, ter na podlagi tega domneva, da se bo promet na železnici zaradi graditve cestnega omrežja zmanjšal.

6. Razlogi za potovanje ter slabe in dobre strani (posledice) potovanj

Medtem ko smo problem vrednotenja cest doslej prikazovali na splošni ravni, nam vprašanji: »kateri so glavni razlogi, zaradi katerih so anketiranci potovali v druge kraje«, ter: »kakšne so dobre in kakšne slabe strani potovanj«, omogočata, da si to podoba natančneje naslikamo. Glavne razloge za potovanje v druge kraje prikazuje grafikon 1. Obiski pri sorodnikih, izleti, turizem, nakupovanje v trgovinah, obiski pri prijateljih, pot k zdravniku oz. v bolnico ter službena potovanja so najpogostejši razlogi za potovanja v druge kraje. Poleg tega pa anketiranci navajajo še vrsto drugih razlogov, med njimi obisk športnih in kulturnih prireditev, nabavo ozimnice in drugo. Razlogi, zaradi katerih posameznik potuje v druge kraje, pojasnjujejo njegov individualni položaj oziroma razmere v kraju, v katerem živi. V razlogih za potovanja namreč opazamo pomembne razlike med posameznimi socialnimi kategorijami. Tako npr. anketiranci s srednjo, višjo in visoko izobrazbo najpogosteje potujejo na izlete, zaradi izpolnitve prostega časa, skratka zaradi užitka (75,2 %), nato pa še na obiske k sorodnikom, na službena potovanja, na obisk k prijateljem in zaradi nakupovanj v trgovinah. Bistveno drugačen pa je kmetov položaj: najpogosteje namreč potuje zaradi nakupovanja v trgovinah in k zdravniku oziroma v bolnico, deloma tudi še k sorodnikom, medtem ko k prijateljem, pa na izlete v prostem času oziroma zaradi užitka skorajda sploh ne potuje. Le 15,9 % kmetov oziroma kmečkih gospodinj med razlogi za potovanje navaja tudi izlete oziroma turizem.

Analiza na tem mestu ni razkrila nič presenetljivega, saj potrjuje že prej znana dejstva: del prebivalstva Slovenije oziroma nekatere socialne kategorije svoje gibanje v prostoru omejujejo (so omejene) zgolj na življenjsko nujne razloge. Tako je na primer nedavna raziskava med

RAZLOGI ZA POTOVANJA V DRUGE KRAJE

prebivalci na Vojskem⁷ v bližini Idrije razkrila skupino starejših kmečkih ljudi, ki vse življenje praktično niso prestopili najbližjega idrijskega okolja in so bili še celo v Idriji le nekajkrat v vsem življenju. Na drugi strani pa vse več prebivalcev Slovenije in še posebej kategorije visoko izobraženih, visoko kvalificiranih, mlajši in zaposleni močno razširjajo obseg svojega gibanja v prostoru, temu gibanju pa dajejo tudi novo vsebino. Ker so to večinoma ljudje, ki živijo v središčih, v katerih lahko zadostijo svojim socialnoekonomskim potrebam, potujejo v druge kraje v glavnem zaradi razvedrila, da bi spoznali te kraje in njihove lepote, da bi prišli v stik s prijatelji in znanci itd. Podatki iz naše raziskave nas silijo k analizi razlogov za potovanje v druge kraje kot pomembnega izraza socialnega razslojevanja (diferenciacije) med ljudmi.

Primerjava odgovorov, ki smo jih dobili na vprašanje o razlogih za potovanja, z odgovori, ki smo jih dobili ob splošno formuliranih vprašanjih o pomenu ceste, kaže na neko neskladnost. Ljudje namreč nasploh ocenjujejo cesto kot možnost za širše prostorsko in socialno povezovanje in ji pripisujejo visok splošen pomen, so pa v njeni neposredni rabi močno omejeni. Razlike, ki jih opazimo, ne izražajo nelogičnosti in nedoslednosti v odgovorih ali neustreznosti raziskovalne metodologije, temveč so posledice razlik v razumevanju in vrednotenju funkcij cest nasploh ter omejenih možnosti za njihovo konkretno uporabo. Pričakujemo torej lahko, da se bo šele v prihodnjem obdobju hkrati z razvo-

⁷ Sociološki vidiki procesov integracije podeželja in mesta. Projekt Centra za raziskovanje lokalnih skupnosti in delovnih organizacij, nosilec prof. dr. Z. Mišnar. FSPN Ljubljana, maj 1970.

jem sistema cestnega omrežja v Sloveniji cesta uveljavila v vsej svoji mnogofunkcionalnosti. Seveda pa je to tesno povezano s celoto socialno-ekonomskih razvojnih tokov in spreminjanjem življenskih možnosti ljudi.

Čeprav nasplošno prevladuje mnenje, da smo Slovenci mobilni in dinamičen narod, nas vrsta podatkov iz empiričnih raziskav, ki smo jih opravili v zadnjih letih — na tem mestu pa tudi podatki o razlogih potovanj — prepričujejo prej o nasprotnem. Opažamo namreč močno navezanost na domači kraj in s tem v zvezi močno poudarjene sorodstvene vezi (obiskovanje sorodnikov kot razlog za potovanje). Izrazita krajevna in sorodstvena povezanost med ljudmi nimata kakih globljih racionalnih temeljev, ne nastajata zaradi koristi, ki bi jih človek imel od take navezanosti. Pri tem torej ne gre za nekaj, za kar bi se ljudje zavestno odločali, si izbrali, temveč gre za danost, za nekakšne pripisane karakteristike, ki delujejo na ljudi neposredno in neodvisno od njihove volje, ki pa jih procesi aktualnega socialnoekonomskega razvoja, razkranjanje temeljev agrarne strukture in aktivni tokovi urbanizacije vse bolj izrinjajo.

Na podlagi vrste prikazanih empiričnih podatkov lahko sklepamo, da ljudje visoko vrednotijo koristi, ki jih prinaša nova boljša cesta, ter da se zavedajo prednosti in sprememb, ki nastajajo v njihovem življenju in delu zaradi novih cest. Hkrati pa je očitno, da so različne socialne kategorije v vrednotenju in v izrabi prednosti, ki jih nudi cesta, v bistveno različnem položaju. To velja za ljudi, ki prebivajo v manjših podeželskih krajih, za kmete nasploh, pa tudi za kategorije nekvalificiranih in polkvalificiranih delavcev ter pomožnih uslužbencev, za skupine nešolanih, za prebivalce izrazito kmečkih regij — in značilno je, da se vse te karakteristike v glavnem nabirajo (kumulirajo) v isti skupini posameznikov — da uporabljajo in vrednotijo cesto skladno z omejenostjo svojega družbenoekonomskega položaja: kot sredstvo za kritje (zadovoljevanje) zgolj najosnovnejših življenskih potreb.

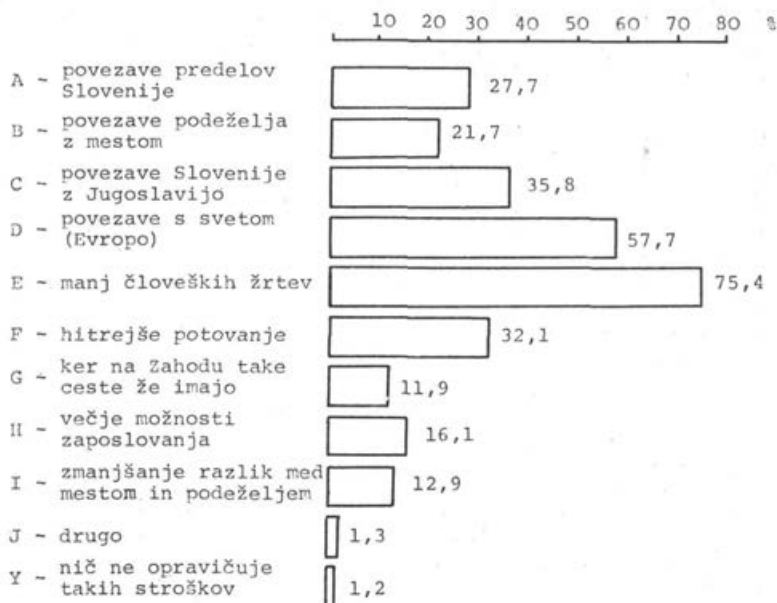
Po drugi strani pa se oblikuje skupina, ki bi jo lahko pogojno imenovali »avtomobilisti« oziroma »potencialni avtomobilisti«, ki uporablja in vrednoti ceste v vsej njihovi mnogofunkcionalnosti in pri tem vse bolj poudarja in vse pogosteje uporablja ceste iz komunikacijskih, rekreacijskih razlogov ter iz potrebe po vključevanju v čim širši družbeni in fizični prostor.

7. Nameni graditve cest

Čeprav analiza vrednotenja ceste in njenih funkcij omogoča sklepe o prioritetah, ki naj vodijo družbene snovalce tako kompleksnega družbenoekonomskega načrta, kot je sistem cestnega omrežja v Sloveniji, smo zaradi pomembnosti tega problema v naši raziskavi postavili anketirancem še posebno vprašanje. Ker lahko slovensko cestno omrežje izdelamo edinole ob skrajnem materialnem naporu in odrekanju vse skupnosti in ker s tem opredeljujemo način in obseg potrošnje družbenih sredstev za prihodnja desetletja, smo poskušali izostriti odnos do namenov ob graditvi cest. Grafikon 2 kaže prednostne cilje, ki naj vodijo načrtovalca v snovanju cestnega sistema v Sloveniji.

Že prej smo pokazali na tesno zvezo med potrebami oziroma specifičnostmi v položaju posameznika v družbenih odnosih ter vrednotami. Posameznik namreč na podlagi prvin danega položaja izbira cilje za

KAJ OPRAVIČUJE STROŠKE GRADNJE AVTOCEST

svoje aktualne in predvidene položaje. Na to, kako posameznik izbira oziroma oblikuje svoje namene, vpliva vrsta okoliščin, med njimi pa odločilno njegov položaj v družbenih odnosih — in torej njegove vrednote, saj nameni pomenijo njihovo operacionalizacijo — ter dostopnost posameznih namenov njegovemu socializmu in fizičnemu okolju.

V zvezi s problemom namenov nas zanima dvoje. Najprej, čemu lahko koristi empirično ugotavljanje prevladujočih družbenih namenov v zvezi z nekim razvojnim načrtom. In pa, na podlagi kakšnih kvalitativnih in kvantitativnih kriterijev lahko individualne namene, torej namene posameznikov, opredeljujemo kot skupne, kolektivne, družbene namene pri usmerjanju razvoja na nekem področju. V zvezi s prvim je očitno, da empirično ugotavljanje družbenih namenov v zvezi z aktualnimi načrti z naraščanjem demokratičnosti kot podlaga za urejanje odnosov v skupnosti postaja vse pomembnejše. Ugotavljanje namenov je tem pomembnejše, čim večji pomen pripisuje družbena skupnost demokratičnemu odločanju o stvareh in ljudeh. To seveda še ne pomeni, da se odločitve samodejno ravnajo po empirično ugotovljenih rešitvah. Brez dvoma pa lahko prav ugotavljanje namenov oziroma vrednot poleg tehničnih, ekonomskih in drugih vidikov najbolj prispeva k ustrezni odločitvi. Rezultate empiričnega raziskovanja vrednot in prednostnih namenov torej lahko sprejmemo kot eno pomembnih informacij, na podlagi katerih se izoblikuje družbena odločitev.

V zvezi z drugim vprašanjem pa lahko ugotovimo, da individualni oziroma delni skupinski nameni preraščajo v novo kvaliteto, v skupne družbene namene, kadar je podlaga za skupno vrednotenje problema

zadostna. Če se je večina posameznikov pripravljena neposredno vključiti v uresničevanju nekega načrta in če se ta pripravljenost izraža v demokratičnem družbenem ozračju, je to brez dvoma neposreden izraz skladnosti individualnih, skupinskih in skupnih družbenih namenov na nekem konkretnem področju.

Podatki v grafikonu 2 kažejo, da se kot skupni družbeni namen pri graditvi cestnega omrežja oblikujejo predvsem: (1) integriteta človeka in varnost njegovega življenja, (2) povezava krajev v Sloveniji z drugimi kraji v svetu (z Evropo); (3) povezava z drugimi predeli Jugoslavije; (4) boljša povezava med temi kraji in predeli samimi. Rezultati raziskave pa kažejo tudi da je večina Slovencev pripravljena na velike žrtve, ki so zvezane z graditvijo cestnega omrežja v Sloveniji.⁸ Večina med njimi je namreč pripravljena, da v obliki posojila ali kako drugače, tj. z žrtvijo, ki se kaže v preusmerjanju družbenega dohodka s področij, ki bi lahko neposredneje služila zadovoljevanju kratkoročnih življenjskih potreb, prevzame breme takšnega načrta.

Graditev cest torej sprejemajo med svoje individualne namene, pri čemer pa je bistveno pomembno dejstvo, da se zavedajo kolektivnosti, družbenosti tega namena. K takšnemu vrednotenju oziroma prednostim sili ljudi v Sloveniji »nekaj«, kar je večini med njimi skupno, in verjetno je, da so to prav dane prometne razmere ter v zvezi s tem občutek ogroženosti. Naraščanje prometnih tokov sprejemajo ljudje kot objektivno nespremenljivo dejstvo. Potrebni so torej napor, ki naj odpravijo škodo oziroma žrtve, ki so z naraščajočim prometom vse večje. Problem zavarovanja življenj občutijo ljudje kot docela eksistenčno vprašanje, pri čemer so nebstvene materialne žrtve oziroma so nebstvena bremena, ki jih morata družba kot celota oziroma posameznik prevzeti za to, da bi zagotovili potrebno zaščito v prometu. »Zagotoviti varnost« kot glavni skupni namen pa spremlja in dopolnjuje zahteva, da zagotovitev potrebnih pogojev za neposredno vključevanje Slovenije v širši evropski in jugoslovanski prostor in boljšo notranjo povezanost Slovenije.

Analitično zanimivo — in tudi praktično pomembno — je, da ugotovimo, kako se posamezne socialne kategorije pridružujejo (ali ne) prikazani hierarhiji namenov. Čeprav se vrednoti »varnost« pridružujejo vse kategorije, pa jo vendarle bolj poudarjajo ljudje z najmanj srednjo, višjo oz. visoko izobrazbo, visoko kvalificirani delavci, ženske, anketiranci iz Zasavja, Goriške in Notranjske itd. Nekaj manjši poudarek od poprečja pa dajejo tej vrednoti predvsem kvalificirani delavci, mlajši anketiranci (stari do 25 let) ter anketiranci z Dolenjske in Gorenjske. Povezavo »s svetom« kot cilj pri graditvi cestnega omrežja poudarjajo anketiranci z Gorenjske, iz Ljubljane, Zasavja in s Koprščine, predvsem pa še anketiranci z višjo in visoko izobrazbo (77,3 %), najmlajša skupina anketirancev (66,3 %), moški nasploh, anketiranci iz večjih mest (66,7 %) ter Ljubljane in Maribora (62,0 %) in nasploh anketiranci, ki ceste uporabljajo na več načinov (62,1 %). Ob tem namenu pa obstajajo pod poprečjem anketiranci iz Prekmurja in Koroške, anketirani pomožni uslužbenci, kmetje in gospodinj, anketiranci z manj kot 4 razredi osnovne šole, skupina anketirancev starih 60 let in več (v teh skupinah izbira ta namen manj kot polovica anketirancev).

Namen: »Čim tesnejša povezanost Slovenije z drugimi predeli Jugoslavije« pa se bolj uveljavlja na Kočevskem in Koprskem; močnejše kot drugi ga poudarjajo tudi visoko kvalificirani delavci, anketiranci z nižjo

strokovno izobrazbo, skupina najmlajših anketirancev (40,9 %) ter anketiranci iz krajev z 2000 do 4000 prebivalci (45,1 %), manj kot v poprečju pa ta namen izražajo anketiranci iz celjske regije, anketirani kmetje in obrtniki, anketiranci z manj kot štirimi razredi osnovne šole, skupina najstarejših ter anketiranci iz zaselkov in krajev z manj kot 500 prebivalci.

Položaj in razmerja prednosti namenov pa v marsičem razjasnimo, če iz celotne populacije anketirancev izločimo skupino anketirancev »lastnikov avtomobilov, ki v prihodnjem obdobju nameravajo kupiti še nov avto«, ter skupino anketirancev, ki »nimajo avtomobila, pa ga tudi ne nameravajo kupiti«. Primerjava prednosti namenov kaže, da obe skupini navajata človeške žrtve kot glavno opravičilo za velike materialne žrtve v zvezi z graditvijo cestnega omrežja, med njima pa tudi ni bistvenih razlik v vrednotenju potrebe po »povezovanju z Jugoslavijo«, čeprav »avtomobilisti« tej vrednoti pripisujejo nekaj več pomena. Bistvena razlika med njima pa je v vrednotenju namena »povezava s svetom«: ekonomsko in socialno najstabilnejši del anketirancev, ki je zbran v skupini »avtomobilistov«, namreč enako visoko kot človeške žrtve vrednoti tudi potrebo po povezovanju s »svetovnim prostorom«. Seveda pa je prav to tista skupina v slovenski populaciji, ki ima v največji meri na voljo potrebne pogoje za neposredno povezovanje s svetovnim prostorom in ima tudi že izkušnje iz takega povezovanja.

Poleg teh namenov, ki zanje po opravljeni analizi brez obotavljanja lahko ugotovimo, da predstavlja skupne družbene namene, pa se močneje uveljavljajo še:

(1) »Omogočiti ljudem hitro potovanje«; namen, ki poudarja predvsem časovno-stroškovni vidik premagovanja razdalj, hkrati pa vsebuje »hitrost, naglico« kot izrazito sodobno vrednoto urbanizirane in industrijske družbe.⁹

(2) »Povezava podeželskih krajev z mestom« ter cesta kot podlaga za »zmanjševanje razlik med ljudmi v mestih in na podeželju« kot namena z izrazito socialno vsebino, ki jima moramo odmeriti mesto v hierarhiji namenov na podlagi njune skupne teže (34,6 %).

(3) »Tesneje povezati glavne predele Slovenije«. Ta namen se vsaj deloma približuje prejšnjemu (povezava podeželje-mesto) in izraža tudi zahtevo po povezavi središč posameznih področij.

Empirične ugotovitve dopuščajo, da razmišljanje o razmerju med individualnimi in kolektivnimi nameni sklenemo takole: očitno je, da ljudje v slovenskem družbenem prostoru živijo oziroma so drug ob drugem izredno različnih družbenih in prostorskih vlogah in da torej ne moremo pričakovati, da bodo njihovi nameni v zvezi z načrtom cestnega omrežja popolnoma istovetni. Kljub raznolikosti namenov in različnosti njihovih prednosti, ki izražajo specifične položaje posameznikov v družbenih odnosih in v prostoru, kljub različnim vlogam, ki jih posamezniki igrajo,¹⁰ je vendarle očitno, da se glede na obseg pritrditve individualni na-

⁹ Na vprašanje, ali bi bili pripravljene prispevati k graditvi cest s posojilom, je leta 1968 pritrtilno odgovorilo 66,5 % (SJM-68), v naši raziskavi pa 58,6 % vseh anketiranih.

¹⁰ Značilno je, da to vrednoto veliko močneje kot druge kategorije poudarjajo obrtniki — 51,7 %; anketiranci stari od 25 — 30 let — 36,7 %; anketiranci iz Ljubljane — 36,8 % itd.

¹⁰ Na primer avtomobilist-pešec, prebivalec doslej odmaknjenega podeželskega kraja skoz katerega bodo v kratkem speljali traso nove avtomobilske ceste; avtomehanič-prebivalec hiše na prometnem križišču; voznik avtomobila oče prvošolca,

meni »zaščita življenja in varnost v prometu«, »tesnejša povezava s svetom, z Evropo«, in »tesnejša povezanost Slovenije z drugimi predeli Jugoslavije« izražajo in uveljavljajo kot skupni družbeni nameni pri usmerjanju programa cestnega razvoja. Prioritete, ki jih izražajo podatki, imajo svojo globoko notranjo logiko.

Ker je promet nujna sestavina družbenega razvoja, ki pa vsebuje tudi prvine ogrožanja človeka in človeškega življenja, moramo, ko urejamo prometne razmere, ko usmerjamo prometne tokove in snujemo načrte za graditev cestnega omrežja, najprej upoštevati (zagotoviti) večjo varnost človeškega življenja. In šele potem, ko to zagotovimo, lahko ocenjujemo druge splošne in konkretne koristi ter možnosti, ki jih nudi oziroma razširja uporaba modernih cest. Zmanjševanje časovno-stroškovne razdalje oziroma odpravljanje drugih ovir, ki nastajajo pri osvajanju prostora, je namreč le malo pomembno, če se ob lažjem premagovanju razdalj med kraji ne zmanjšajo tudi človeške žrtve.

---

ki hodi sam v šolo prek več prometnih križišč; plačevalec davka-prebivalec oddajnega naselja brez urejenih prometnih zvez; plačevalec taks za avtomobil in prispevka od bencina — poslanec v skupščini, ki sprejema predpise o tem, ipd.).

Nova arabska politika

(LETO DNI PO NASERJEVI SMRTI)

Paradoksi so označili obdobje po Naserju v Egiptu in vzporedno z njim tudi v drugih arabskih državah. Množice še vedno vzklikajo Naserju in zdajšnji državniki jim nočejo podreti zaupanja v državniško kontinuiteto. Tudi prenovljena Arabska socialistična unija, očiščena vseh neželenih elementov, je ob prvi obletnici voditeljeve smrti pozdravila Sadata kot »vrednega naslednika velikega umrlega voditelja.« Čeprav je seveda naravno, da po smrti velikih ljudi njihove države normalno nadaljujejo življenje, pa opazovalcem ni ušlo zelo zmerno spominjanje ob prvi obletnici smrti, posebno če to primerjamo s histerično in do kraja čustveno reakcijo pred letom. Elemente naserske politike v glavnem ponavljajo na praznovanjih, v slovesnih dokumentih in v skupnih sporočilih o obiskih sovjetskih državnikov v Egiptu ter egiptovskih obiskih v Sovjetski zvezi. Hkrati s tem pa je tekel največji sodni proces v zgodovini Egipta proti »zarotnikom 13. maja«. V njem so se sicer tožilci skrbno pazili, da ne bi vrgli kake sence na brezmadežno podobo pokojnega Naserja, toda bistva procesa niso mogli skriti: obotoževanje najpomembnejših ljudi režima, da so si prisvojili državno premoženje, zlorabljali uradni položaj, odvzemali svoboščine, bili pobudniki policijskih skrajnosti in korupcije, nedvomno pomeni, da je bila glavna obtoženka na procesu naserska država in tisti, ki jo je ustvaril.¹

Na voljo je nekaj odgovorov na vprašanje, zakaj je potrebno vzdrževati to nenavadno, v sebi protislovno in tudi neprepričljivo konstrukcijo o odgovornih in neodgovornih iz prejšnje države. Eden izmed vzrokov je Naserjev pomen v očeh širokih množic. Še vedno namreč velja za pravega nacionalnega voditelja, združitelja in družbenega reformatorja, ne glede na to, kake napake je delal v posa-

---

¹ Ker gre za obravnavo prvin državne in družbene politike v Egiptu pred Naserjevo smrtjo in po njej, je težko najti izraz, ki bi bolje zaokrožil to politiko kot »naserski«. S tem seveda ni mogoče reči, da je bila ta politika izključno njegova, izraz sprejemam in uporabljam zato, ker je obdobju prav gotovo ravno on dal najmočnejši pečat. Z enakimi razlogi govorim v tekstu o Sadatovem Egiptu.

meznih političnih odločitvah.² Tudi Anvar el Sadat, ki sam in s pomočjo sodnega procesa proti najvplivnejšim nosilcem prejšnje države opozarja na zlorabe in napake, značilno omenja samo nekatere. Na kratko bi lahko rekli, da napada samo tiste, ki omejujejo klasične človekove svoboščine in gospodarski liberalizem, kar je prizadelo predvsem srednji sloj.³ Hkrati pa ni bilo zaslediti kritike, da agrarne reforme niso izvedli do konca⁴, da socialno zavarovanje še zdaleč ni primerno socialistični državi, da prepad med sloji narašča in da je Egipt v notranji družbeni krizi. Morda je v značilno zadržani kritiki prejšnje politike že tudi odgovor na vprašanje, zakaj so široke množice ostale povsem mirne ob odkritju zarote in ob procesu.⁵

Zunanji videz, da Sadatov Egipt nadaljuje Naserjevega, je posebej opravičljiv in zaželen v mednarodnih odnosih, ali bolje, v odnosih s Sovjetsko zvezo. Iz različnih razlogov novi predsednik želi, da podoba umrlega ostane nedotaknjena, ne nazadnje tudi zato, ker je z idealiziranjem človeka včasih še mogoče prekriti družbeno vrenje. Objektivna kritična analiza prejšnje politike bi lahko dala koristne napotke za prihodnjo, boljšo, toda ocena, ki jo je dalo novo egiptovsko vodstvo v okviru onemogočanja levice, za zdaj podira samo živeče politične nasprotnike, bistvo njihove politike pa v glavnem samo toliko, kolikor je potrebno za zmago nad njimi. Objektivna analiza napak ali zmot prejšnjega vodenja bi morda povedala, da je Naser v resnici zaustavil sindikalno gibanje, ki se je začelo razvijati med industrijskim prebivalstvom, toda tudi da tega Sadat ne želi spremeniti. Pokazala bi tudi, da je Naser ob študentskih nemirih leta 1968 želel pomiriti položaj, da pa je bil njegov tedanji podpredsednik Sadat tisti, ki je študentske voditelje pregnal.

² Dva milijona revnih kmetov in kmetijskih delavcev ne bi preneslo, če bi se obnovil fevdalni sistem... Delavci v mestih, ki so bili dolgo režimu posebno pri srcu, se ne bodo pritoževali zaradi skrajšanja delavnika, plačanega dopusta, sodelovanja pri upravljanju podjetij... Ljudje uživajo zdravstveno zaščito in javno šolanje.« *Le Monde*, 30. sept. 1971.

³ »V novi egiptovski ustavi je člen, ki prepoveduje konfiskacijo premoženja v celoti, opustili so prakso sekvestriranja premoženja. Hkrati pa so obnavljanju klasičnih človekovih svoboščin postavljene meje tudi v novem režimu: prisluškovalnih naprav, med njimi najmodernejših na svetu, ki dovoljujejo simultano prisluškovanje na 11 tisoč telefonskih linijah, tudi Sadatova policija ni uničila.« *Le Monde*, 1. okt. 1971.

⁴ »Na podeželju so omejili veliko posest in prodali na kredit tako pridobljeno veleposestniško zemljo kmetom, ki so bili poprej na njej dninarji... V celoti so na ta način prodali manj kot 10% zemlje in še s tem so se nekdanji mali kmetje spremenili v majhne posestnike, sistem pa je pustil brez zemlje in brez dela veliko množico drugih kmetov, ki sestavljajo kar polovico vsega kmečkega prebivalstva. Kmetje, ki so dobili zemljo, naj bi 40 let plačevali težje letne obveznosti... k temu pa je bilo treba prišteti še visoke cene uslug, ki jih je kmetom zaračunavala zadruga. Reforme, ki so jih postavili od zgoraj v okviru administracije... niso odstranile privilegijev veleposestnikov, poleg njih pa so se pojavili novi privilegiranci: bogati kmetje, strankini in zadružni funkcionarji, ki so sami začeli izkoriščati kmete...« *Monde Diplomatique*, 6. sept. 1971.

⁵ »Mlajši član Arabske socialistične zveze je dejal francoskemu novinarju: »Pasivnost širokih množic ni presenetljiva, če se zavedamo, da so tako zmagovalci kot premaganci vedno dvomili v ljudstvo.« *Le Monde*, 30. sept. 1971.

Državniška kontinuiteta je tako del politične igre v Egiptu: Naser, očiščen vseh napak, mit, je na strani tistega, ki je močnejši in lahko opravi z nasprotniki, čeprav so le-ti poprej veljali za Naserjeve najožje sodelavce. Obdobje ustvarjanja nove zveze arabskih republik, katerega najvidnejša točka so politični procesi proti levici, pa je vendarle predrlo preproste resnice o nekompromisnem nadaljevanju naserske politike.

Zasuk na desno

13. maja 1971 se je navsezadnje začelo Sadatovo obdobje, ki je bilo v začetku opredeljeno kot neizogibni boj za oblast, politično usmeritev pa je dobilo v novi egiptovski ustavi in v ustavi Zveze arabskih republik, deloma pa tudi v sodni obtožnici proti prejšnjim voditeljem.

Danes je razmeroma težko reči, da je neka politična usmeritev desničarska, če nosilci tega gibanja dosledno sodijo o sebi, da so »napredni«, »levi«, »revolucionarni«. Težko bi najbrž sploh našli koga, ki bi hotel biti opredeljen kot desničar, toda po prvinah politike vendarle lahko ocenjujemo o pretežnosti »levega« ali »desnega«, čeprav gre za Egipt, kjer ti pojmi niso tako jasni kot v Evropi.

Zasuk na desno, kakor so ga torej opredelili evropski opazovalci, lahko sodimo po zunanjih znamenjih istega, kar v Evropi razumemo z izrazom »levo«. Na prvem mestu, izrazito in bučno vračanje k verskim temeljem družbenih ustanov, dokaj splošno poudarjanje svoboščin (predvsem kot obsodba policijskih skrajnosti v prejšnjem obdobju) in sodni procesi proti levičarjem. Te značilnosti opredeljujejo novo arabsko politiko, ki jo v širšem okviru oblikujejo skupaj egiptovski predsednik Sadat, libijski predsednik Gadafi in sirski Asad, z dejavno pomočjo sudanskega Nimeirija v ozadju. Med soustvarjalci nove politike ni spora o njenih skupnih ciljih in o bistvu: Arabci se morajo obrniti k sebi, uporabiti vse povezovalne elemente in se kot celota boriti proti svetu. Med njimi so velike razlike o posameznosti takega razvoja in glede na to je presplošno ocenjevanje lahko do koga izmed njih krivično, Gadafi v resnici revolucionarno spreminja življenjske razmere vseh slojev libijskega prebivalstva, poudarja pomen šolanja in je tudi revolucionarnemu palestinskemu gibanju veliko bolj naklonjen kot zmerni, prozahodni in previdni Sadat. Toda Gadafijeva revolucionarnost se konča tam, kjer sam sodi, da so meje arabske enotnosti.⁶ Tako na koncu vendarle zmagajo previdne, prej sredinske in desne kot leve rešitve. V dveh primerih, v Egiptu in Sudanu, je bilo treba za tako usmeritev odstraniti pomembno, organizirano levico. V Sudanu se je to zgodilo zato, ker so izvajalci državnega prevrata podcenili skupno moč novih arabskih voditeljev in so se zanesli na pravila »bele revolucije«. V Egiptu prevrata ni

⁶ »Gadafijeva pomoč Palestincem znaša doslej 250.000 dolarjev. To je toliko, kot če tričetr ure teče libijska nafta.« *Jeune Afrique*, 28. sept. 1971, str. 24.

bilo, zato pa so odkrili zaroto. V Libiji ni bilo treba iskati kakega posebnega prepričljivega vzroka, ker je levica slabo organizirana.

Nedvomno so imele egiptovske razmere najmočnejši vpliv na ozračje v širšem arabskem svetu, še več, da je prav egiptovsko stališče ob sudanskem prevratu zaokrožilo nestrpnost do levice. Še vedno ostaja odprto vprašanje, ali je zarota 13. maja sploh bila, zdi pa se, da je to že drugotno vprašanje, zakaj osem mesecev medvladja po Naserjevi smrti je nakazovalo, da se bosta dva tabora z dvema konceptoma družbenega razvoja nujno spopadla. Vprašanje naslednika ni bilo rešeno in znano je, da je bil Anvar el Sadat primeren za predsednika samo zato, ker je v preteklosti skrbno skrival svoje prave namene in je bil torej obojim sprejemljiv. Nasprotja med obema taboroma so udarila na dan šele v zadnjem času, razlike pa niso bile povsem jasne tudi zato, ker sta obe krili še naprej trdili, da sodita k naserskemu taboru. Razlikovali sta se ob konkretnih ukrepih ali načrtih ukrepov in Sadatove splošne politične težnje bi bilo mogoče opredeliti tudi s poskusom vrniti se na začetek naserizma: to bi bil nevtralno Egipt, naklonjen ZDA z dokaj liberalističnim gospodarstvom, bolj centralistično urejen in s pomembno vlogo vojske.

Spodbujen z naklonjenostjo vojske ali vsaj z njeno nevtralnostjo, se je torej predsednik Sadat odločil, da konča negotovost. Prvi udarec je bil namenjen notranjemu ministru, za katerega v resnici ni bilo težko poiskati obtežilno gradivo zaradi zlorabljanja položaja, policijskega nasilja in nespoštovanja človekovih svoboščin. V protest proti odstranitvi tega ministra so odstopili še nekateri drugi, kar je bil povod za obtožbo, da so hoteli s svojim odstopom povzročiti zmedo in so tako objektivno pomagali zarotnikom.

Ljudstva to pot nihče ni klical na ulice. Dve moči sta se spopadli med seboj za oblast v imenu ljudstva, toda nobena se ga ni upala poklicati na pomoč. »Zarotniki« so bili zgubljeni od vsega začetka, zakaj predsednik Sadat je akcijo usmeril v prave točke: odstavili so nekaj guvernerjev, desetine visokih uradnikov na ministrstvih, stotine oficirjev. Prejšnja oblast je bila obglavljena, vse je bilo pripravljeno za začetek nove.

Družbena napetost

Toda onemogočiti nasprotnike je razmeroma laže kot v danih razmerah uveljaviti tudi po vsebini novo politiko. Zelo hitro so se začela kopičiti zunanja znamenja družbene napetosti, ki so se kazala tudi že poprej, toda Naser jih je vendarle spretno usmerjal in izravnava.

21. avgusta letos so bili jeklarji v Heluanu po mnogih letih neigibnosti odločeni, da izzovejo vse — oblast, stranko, sindikate. 10.000 ljudi je zasedlo jeklarno, v okolici pa je demonstrativno manifestiralo še kakih 200 tisoč ljudi. Povod je bil običajen: zahtevali so višje plače in boljše delovne pogoje. Vojska je bila pripravljena,

toda ni posredovala in vlada se je uklonila stavkajočim. Začasno. Nekaj dni pozneje je sam predsednik zahteval stroge kazni za organizatorje »obžalovanja vredne zadeve«.

V mestu Kamčiča je prišlo do spopada, ko je vojska napadla demonstrante proti pristojnostim sodne policije. V Abu Kebirju je prišlo do splošnega odpora prebivalstva proti samovoljnosti vojaškega guvernerja, ki je odstranil kandidatno listo za volitve in jo nadomestil s svojo (vojska je streljala v množico, ubila štiri, ranila več desetih ljudi).

To so torej znamenja napetosti: razlike med reveži in bogatimi so vedno večje, skrajna revščina idustrijskih delavcev, pa tudi kmetijskih delavcev je deležna vedno bolj ravnodušnih ocen višjih in srednjih slojev. Na podeželju so nekateri veleposestniki že ugotovili, da se jim znova obetajo boljši časi in so si začeli znova prisvajati zemljo. Legalno se reorganizira skrajna desničarska politična organizacija Muslimanski bratje, ki je dobila neko določeno moč tudi v sredstvih javnega obveščanja.

Splošna ofenziva proti levici, ki je bila ozadje boja za oblat, je v Egiptu dobila nekoliko drugačno smer kot v Sudanu in v Libiji. Toda če primerjamo egiptovske razmere z razmerami v drugih arabskih državah, potem je ne glede na nekatere zunanje razlike mogoče reči, da ofenziva ni bila namenjena niti kakemu posebnemu sloju, niti skupini, ampak pripadnikom vseh slojev, ki veljajo za levičarje. V tej skupini so se navsezadnje znašli ljudje z izrazitimi prosovjetskimi simpatijami in ljudje, ki z Moskvo nimajo nobene zveze, vendar se zavzemajo za nekatere »leve« družbene rešitve. Nobenega drugega skupnega izraza kot »levičarji« zato ni mogoče najti za vse stotine ljudi, ki so bili v zadnjem letu pred sodišči v Egiptu, Sudanu, Libiji ali ki so bili tudi kot borci palestinskega osvobodilnega gibanja obsojeni na propad.

Toda opozorjen z delavskimi štrajki, z nestrpnostjo vojske in policije do državljanske neposlušnosti se je egiptovski predsednik pozneje vendarle odločil, da umiri boj nasprotnih kril. Še en paradoks več: isti Sadat, ki je kot podpredsednik aretiral voditelje študentske delegacije, je kot predsednik nedavno skrbno poslušal študentske zahteve. Obljubil je, da bodo zaprti študentje izpuščeni in odpravili so policijske postaje na univerzah.

Novo nasprotje: hkrati s političnim procesom proti levici, kjer so sodili prejšnji državi, skuša zbližati desnico in levico ter ju vključiti v sistem. To ne velja za vse, zakaj manj pomembni ali sploh nepomembni »levičarji« so še naprej zaprti, toda El Kholi, ki so ga zaprli še v Naserjevem obdobju, je spet lahko prevzel vodstvo marksistične revije Al Talia (Avantgarda). Tako še ni jasno, ali Sadat meni, da bi mu lahko uspelo zbližati komuniste z Muslimanskimi brati, ali pa gre samo za taktično popuščanje tam, kjer velike škode ne more biti. Da pa je sam predsednik naklonjen Muslimanskim bratom, o tem dobri poznavalci egiptovskih razmer ne dvomijo.

Ustava nove zveze dopušča zelo malo dvoma o pravih namenih njenih sestavljavcev. Po zatrjevanju treh arabskih predsednikov naj bi bila zveza zametek širšega arabskega združevanja, kar naj seveda pomeni začetek uresničevanja zgodovinskih teženj in predpostavlja moderno vsebino. Toda resnica je očitno drugje: iz ustave je razvidno, da posvečajo največ pozornosti vojaškemu posredovanju, če bi v eni od držav prišlo do notranjih nemirov. Domenjena je namreč avtomatična intervencija vojska zveze, in to celo tedaj, kadar vlada sama ne more zahtevati pomoči. Mimogrede, še preden je bila ustava sprejeta, so to določilo uporabili ob prevratu v Sudanu, ki formalno sploh še ni član zveze. Sredstvo se prilagaja namenu, namen pa je razviden iz nekaterih drugih členov ustave, posebno iz tistih, kjer je govor o islamu. Islam je znova državna vera, kar ne dopušča misli o kaki konfesionalni svobodi, niti o laičnosti družbenih ustanov, ampak je korak nazaj v smeri obnavljanja značilnosti teokratske države. Če si je Naser za izhodišče nove arabske politike postavil laičnost večine družbenih ustanov in odpiranje zunanjim vplivom, kar naj bi objektivno utrjevalo arabsko notranjo trdnost, potem njegovi nasledniki izhajajo iz povsem nasprotnega stališča: poudariti prvine, ki od nekdanj povezujajo Arabce, jih zaostri, se zapreti vplivom zunanjega sveta in tako oblikovati moč za nastope na mednarodnem prizorišču. Prav gotovo poudarjanje islama nima povsod enake teže (Sirija se je taktično uklonila drugima dvema, saj je doslej razglašala svobodo veroizpovedi), toda gre še za spremljevalne pojave in posledice. Nova zveza je odprta sodelovanju s tradicionalnimi silami v arabskem svetu, kar samo na sebi zmanjšuje možnosti privrženecem modernih arabskih poti.

Eden izmed paradoksov je torej v tem, da se je zveza republik izrečno opredelila do monarhičnih konservativnih režimov, da pa njen začetek teče v znamenju najtesnejšega sodelovanja prav z najbolj konservativnimi režimi. Sadatova voditeljska vloga se prepleta s Saudovimi modrostmi o arabski enotnosti, Nimeirijevo nasilno protilevičarstvo idejno dopolnjuje Gadafijeva politično-filozofska preproščina (islam je zdravilo za vse, dogovor na vsa vprašanja, škoda, da ves svet še ni doumel resnice). Medtem so arabske države ukrepale, ne da bi čakale klica na pomoč iz Sudana, ko je prišlo do državnega prevrata pa so vsi bolj ali manj neprizadeto čakali, da je jordanski Husein dokončno uničil palestinsko osvobodilno gibanje. Hitrica in vojaška sposobnost v enem primeru in prav taka počasnost ter obotavljanje v drugem nista ostali neopaženi. Razloge takega ravnanja pa je spet iskati tam, od koder izhaja dolgoročna politična usmeritev zdajšnjih arabskih režimov, torej v načelnem in sistematičnem uničevanju bistva levice.

Veliki sodni procesi, ki so se v kratkem času zvrstili v arabskih državah, so bili vsi po vrsti izraziti politični procesi s slabo pripravljnim dokaznim gradivom. Nedvomno so bili tudi ti procesi bistveni sestavni del političnega boja za novo arabsko politiko in so zato dovolili sklepanje: nova arabska politika se je začela v znamenju političnih procesov proti levici.

Zdi se, da je bil med njimi najbolj značilen kairski. Najprej zato, ker je šlo za največji sodni proces v zgodovini Egipta, pa tudi zato, ker je tožilec zahteval najvišje kazni za veliko število visokih funkcionarjev prejšnjega režima, ne da bi hkrati napadel režim, da je bil neprimeren in škodljiv interesom egiptovskega naroda. Značilen je bil še v nečem, kar seveda ni egiptovska posebnost: zaroto je interpretiral kot dejanje največje nevarnosti zato, ker je dežela v vojnem stanju in se zato ni mogoče šaliti s pojmi, kot so enotnost v vrhu, enotni pogled na mir in na vojno, enotna stališča o zaveznikih. Ni jasno, kako je mogoče v nekem primeru uporabiti »vojno stanje« za zbiranje dokaznega gradiva z odpiranjem pisem in prisluškovanjem telefonskim pogovorom,⁷ drugič pa napadati prav podobne zlorabe zdajšnjih obtožencev (tudi z »vojnim stanjem«). Resnica je, da so se v začetku postavljena pravila v politični igri s spreminjanjem razmer samo spreminjala.

Velezdaje so bili obtoženi nekdanji podpredsednik republike, 7 ministrov, sekretar arabske socialistične unije, predsednik skupščine, številni poslanci. Razdeljeni so bili v tri skupine in sodišče je porabilo največ časa, da je dokazovalo krivdo prvi skupini obtožencev. Če tudi ne upoštevamo nekaterih političnih zasukov, ki so nastali zaradi nezadovoljstva Sovjetske zveze s procesom,⁸ se je ozračje med njim zelo spremenilo. Vzporedno z zunanjepolitičnimi odstopanji Sadatove vlade od prvotnih smeri (na primer uravnovešanje vpliva ZDA in Sovjetske zveze) so nastajali tudi premori v velikem sodnem procesu. Prvotna nekompromisnost se je umikala malo prikritemu razočaranju, ker svetovna javnost nekako ni odobrila takega načina političnega boja.

⁷ »Tožilec revolucionarnega sodišča je utemeljil pomen magnetofonskih trakov, ki so bili glavno dokazno gradivo na procesu: ‚Če ima tožilec pravico, da zapove poslušati telefonske pogovore ali odpreti pisma, zakaj ne bi imel pravice, da uporabi magnetofonske trakove, ki so jih obtoženci sami posneli!‘ Magnetofonski trakovi, ki naj bi dokazovali pripravljanje državnega udara, pa so bili tako slabi, da je bilo slišati samo nerazumljivo mrmranje. Ker javnost v dvorani ni mogla razumeti pomena pogovorov, je tožilec obnavljal vsebino, ki naj bi nakazovala krivdo obtožencev.« *Le Monde*, 7. sept. 1971.

⁸ »Med obtoženimi za zaroto 13. maja je bil tudi dobitnik Leninove nagrade za mir Kaled Mohiedin, ki se je uprl gonji proti sudanskim komunistom. Ko je bil nenadoma izpuščen iz zapora, je tožilec precej nerodno razložil novinarjem, da je predsednik egiptovskega gibanja za mir, čeprav kriv, oproščen ‚iz posebnih razlogov‘, ki jih ne gre naštevati.« *Le Monde*, 3.—4. okt. 1971.

Tri mesece preiskovalnega postopka so le slabo pojasnili javnosti. Zvedelo se je samo o posameznostih, na primer o tem, da so obtožene branili najboljši egiptovski advokati, ki so v začetku celo spodbijali pravno veljavnost procesa.⁹ Nadaljnja značilnost je v tem, da je bilo za obravnavo, na katero je bila povabljena tudi javnost, pripravljeno zelo pomanjkljivo gradivo, praktično samo magnetofonski trakovi z glasovi obtožencev. Najpomembnejša točka v obtožnici proti ministrom je bila zato vsekakor organiziran odstop ministrov, ki naj bi povzročili ustavno praznino, to pa je v vojnem času enako zločinu veleizdaje. Dodatno so vnesli v obtožnico še korupcijo in zlorabe uradnega položaja, po potrebi pa celo protisovjetizem. Značilno pa je, da je režim razvrstil obtožence po stopnjah njihove vnaprej predvidene krivde, čeprav je proces 131 pomembnim ljudem iz večrajšnjega Egipta proti koncu deloval medlo in v nasprotju s samim seboj. Ob procesu torej, ki se je končal neprimerno bolj milo, kot se je začel, je pomembno še, da je tudi na drugih ravneh stekla sistematična protilevičarska kampanja. Za številne ljudi namreč ni bilo mogoče reči, da so zlorabljali položaj, ker niso imeli priložnosti, pa so se vendar znašli v neprijetnem položaju. Poleg tega je za sam režim smešno, če obtožuje samo nekatere funkcionarje, da so se okoriščali, drugi, ki so se prav tako, le da so zdaj drugačnega političnega prepričanja, pa so še naprej na pomembnih položajih.

Politična nestabilnost in procesi že opozarjajo, da nova politika ne more postati čisto nova, če se ne spremenijo razmere, ki so opredeljevale staro. Le-te se niso spremenile, napetost zaradi odprtih vprašanj vojne in miru ni popustila, prav tako se ni spremenila bistvena odvisnost Egipta in drugih arabskih držav od sovjetskega orožja. Voditi dvojno spreminjevalno politiko — na zunaj proti zunanjim obvezam, navznoter proti družbenim gibanjem, je tudi za Egipt pretežka obveznost. Vse bolj pa je tudi jasno, da bo odločitev potrebna nekje drugje: ali izenačiti vse sloje in jim dati možnosti, da vzdržijo vedno hujša bremena vojnega stanja ali pa dati Izraelu pomembne koncesije in skleniti mir. Družbene napetosti, ki jih je Naser uspešno pomiral, so v Sadatovem obdobju veliko izrazitejše, sam pa je s tem, da je uveljavljal nasprotujoče si politične konstrukcije o tistih, ki so odgovorni za zdajšnje stanje in o tistih, ki zanj niso odgovorni, pripomogel, da so se napetosti še poglobile.

---

⁹ »John Platt Mills, posebni odposlanec Mednarodne organizacije za politične zapornike, je imel na tiskovni konferenci v Kairu bistvene pripombe na zakonitost procesa, čeprav je izjavil, da je „pravo zmagalo“. Po njegovem mnenju magnetofonski trakovi ne dajejo zadostnih dokazov in dopustil je možnost, da je sodišče prav zato zaprlo vrata.« Le Monde, 24. sept. 1971.

Informacije in informatorji

Če kdaj, potem današnje dni človek ne more živeti brez informacije. Komunikacija je bistvena za človekovo obnašanje: ne more živeti, ne da bi dajal drugim in od drugih sprejemal. Od sistema ustnega izročila, neposrednega prenašanja informacij od ust do ust ali od človeka do človeka, smo danes na področju političnih, kulturnih, gospodarskih in drugih informacij prešli k sistemu množičnih občil (časopisov, RTV), ki nam vsak trenutek nudijo različne informacije, na podlagi katerih se potem odločamo in obnašamo. Moderni sistemi množičnega obveščanja seveda ne morejo v celoti zadovoljiti človekovih potreb, da daje drugim in od drugih prejema. To velja še posebej v tistih primerih, ko množična občila tako odbirajo informacije, da dogodke, stvari, situacije prikazujejo enostransko in poudarjajo zgolj en vidik ali pa navajajo samo besede ene mnenjske strani ne glede na to, da obstajajo tudi druge. V tem primeru se pričtenja osebno poizvedovanje o tem, kaj se je v resnici dogajalo, in po sistemu ustnega izročila se dodatne informacije prenašajo od ust do ust. Ni treba, da bi ob tej priložnosti navedel vrsto primerov v zadnjih mescih, ko so množična občila (in v tem prednjači televizija) zelo skopo in izrazito enostransko posredovali informacije o raznih sejah, zasedanjih in konferencah, na katerih so se izrazila različna mnenja. Če pa se zdi komu ta trditev netočna, bom prav rad predstavil primere.

Poseben in nadvse pomemben primer je sistem informiranja v političnem gibanju, v politični organizaciji, npr. v Zvezi komunistov Slovenije. Ta sistem informiranja ima teoretično in praktično več ravni, več nujnih in neodtujljivih sestavnih prvin, ki so povezane z delno hierarhično strukturo organizacije. Omenjam samo nekatere med njimi, ki so povezane z obravnavano temo. Ena od teh prvin je **mehanizem informiranja od zgoraj navzdol**. Dolžnost višjih enot in organov je, da nižjim enotam in celotnemu članstvu nudijo čimbolj popolne informacije o svojem delu, odločitvah, ukrepih in akcijah najrazličnejših vrst, da bi se članstvo lahko opredeljevalo, zavzelo stališče, sprejelo smer konkretne politike in se tako čimbolj poistovetilo z organizacijo. Ob tej priložnosti nimam namena, da podvržem analizi ta mehanizem informiranja, čeprav je več kot očitno, da je zelo pomanjkljiv in, vsaj po mojem mnenju, v temeljih tistega, kar v ZKS povzroča pasivnost članstva, odtujenost vodstev od »baze« in

še marsikaj drugega. To je seveda moja hipoteza, ki bi jo bilo treba s pomočjo analize preiskusiti ter potrditi ali zavrniti.

Druga prvina je **mehanizem informiranja celotne javnosti** in ne samo članstva. ZK ni vase zaprta organizacija, ni sama sebi namen, ne živi in ne deluje zaradi sebe, marveč želi delovati v širši družbi, odločilno vplivati na njen razvoj, in to ne z metodami vsiljevanja rešitev in odločitev, z diktatom in nasiljem, temveč z močjo in vrednostjo dolgoročnih in kratkoročnih ciljev in programov družbenih preosnov. Privlačnost teh programov in odločitev naj bi ZK vedno znova v družbi utemeljevala njeno vodilno in odločilno usmerjevalno vlogo. Jasno je, da je med drugim temu pogoj tudi obveščena javnost. Kako in v kolikšni meri deluje ta mehanizem, tokrat ne razmišljam, čeprav bi bila možna vrsta razlagalnih hipotez, poleg tega pa prav o tem v javnosti že obstaja vrsta mnenj in stališč, polemik in kritik.

Tretja prvina je **mehanizem informiranja od spodaj navzgor**. Višje enote, organi in skupine so v načelu zainteresirane, da zvedo za stališča, mnenja, voljo in predloge nižjih enot in celotnega članstva. Če gledam stvar poenostavljeno, sta kot regulatorja tu dva modela: tradicionalni in posodobljeni.

Posodobljeni model ugotavljanja mnenj, stališč in predlogov, pa tudi razpoloženja članstva, »partijskih množic«, se opira predvsem na v znanosti utemeljenih in objektiviranih kriterijih ugotavljanja mnenj in stališč in v ta namen uporablja v svetu uveljavljene in priznane tehnike ugotavljanja javnega mnenja. Ta usmerjenost sicer popolnoma ne izključuje tudi »osebna« poročila, pripovedovanja in razgrinjanja vtisov razgledanih posameznikov in vodilnih partijskih delavcev, vendar tega ne šteje za odločilno.

V okviru **tradicionalnega modela** pa so glavni informatorji, ki poročajo navzgor, nižji forumi ali profesionalne ali polprofesionalne skupine, ki nižje organizacije vodijo. Podlaga njihovih poročil so osebni vtisi in opažanja, ki se nato posplošijo v splošne sodbe: članstvo misli, članstvo meni, članstvo podpira, članstvo se strinja in podobno. Poročila te vrste so lahko periodična v pisni obliki, lahko pa, in to se dogaja zelo pogosto, »v imenu članstva« poročajo sekretarji in funkcionarji vseh vrst na plenarnih sejah, konferencah in kongresih. Ne more biti dvomov o tem, da imajo profesionalni ali polprofesionalni informatorji najboljšo voljo in prepričanje in da dostikrat ravnajo »v dobri veri« in da takšna poročila celo lahko ustrezajo stvarnosti. Se pa s tem v zvezi postavlja dvojje vprašanje tako glede informatorjev kakor glede informacij. Najprej je tu vprašanje **psihološke in politične odvisnosti političnih profesionalcev na nižjih in višjih ravneh**. Najbrž ni mogoče zanikati, da je to v načelu le odnos podrejenosti in nadrejenosti. Pri nižjih je eksistenca, promocija in politična perspektiva, kot temu tudi pravimo, v marsičem odvisna od uganjanja višjim. Zato je možno, da temu odnosu prikrojujejo tudi informacije. Informator skuša ugotoviti, kaj nadrejenemu najbolj prija, kaj ga najbolj zadovolji in temu potem bolj ali manj, popolneje ali manj popolno prilagaja informacije, da bi se tako izognil sporom in morebitnim dvomom v »lojalnost«. Tako seveda lahko kot uradne nastajajo popolnoma napačne predstave o stanju stvari, o razpoloženju in na tej podlagi tudi popolnoma napačne odločitve. Poleg tega pa dajejo takšni odnosi prednost nekemu določenemu tipu ljudi, ljudi, ki so nagnjeni k stremuštvu, ljudi, ki jim je edini kriterij resnice njihov osebni interes, pri čemer se navsezadnje niti

ne ozirajo več na soljudi, če so jim ti »na poti,« če jih v njihovih osebnih načrtov ovirajo, če kvarijo tisto sliko o stanju, ki jo želijo predstaviti za edino pravo in zveličavno.

In tu nastaja drugo vprašanje, ki ga želim postaviti, vprašanje o tem, kakšne so posledice, ko in kadar se takšne prikrojene, napačne in enostranske informacije nanašajo na žive ljudi in ne na stvari. Svojčas je bilo veliko razburjenja ob tem, ko so se med ljudmi razširjale različne »pikantne« vesti o življenju nekaterih funkcionarjev, o vilah v inozemstvu, o obnašanju njihovih otrok in podobno, da ne ponavljam teh zgodb in zgodbic. Sam sem bil med tistimi, ki so odločno zavračali takšen način diskreditiranja človeka, ne zaradi tega, ker je na vodilnem mestu, marveč iz preprostih človeških razlogov. Vedeti pa je treba, da je takšen način diskreditiranja človeka enako težak, neprimeren in globoko protičloveški tudi takrat, kadar se nanaša na »navadne« ljudi. Trdim, da sistem odnosov v organizaciji, ki temelji na tradicionalnem modelu informiranja od spodaj navzgor, omogoča, tolerira, da ne rečem celo spodbuja k takšnemu načinu »razčiščevanja« in ocenjevanja vloge posameznikov ali skupin v organizaciji.

Lahko bi naštel vrsto primerov iz zadnjega časa in zelo nazorno osvetlil globoko protičloveškost takšnih prostopkov. Najbrž pa za to priložnost to ni potrebno. Bom pa to prav rad storil, če bodo dvomi v točnost splošnih trditev. In vse to se dogaja znotraj organizacije, vse to zadeva ljudi, ki so del političnega gibanja in nimajo le pravice do človeških pravic, npr. pravice do dobrega imena, marveč tudi (vsaj zapisano) pravico v temeljnih aktih organizacije.

Različna so lahko mnenja o tem, kakšen je obseg in teža teh pojavov pri nas. Eni pravijo, da je to obroben pojav, drugi mislijo, da imajo ti primeri neverjetne razsežnosti. V tem trenutku to ni tako pomembno. Pomembno pa je, da se teh pojavov zavedamo, o njih govorimo popolnoma odkrito in jim zapremo vrata organizacije zveze komunistov, če res mislimo, da naj bi bila zdrava in zgrajena na medsebojnem zaupanju.

Z. ROTER

Realnost neke doktrine

Kaj je tisto, na čemer države — predvsem velesile — gradijo svojo mednarodno politiko? Temeljni odgovor je jasen — na svojih državnih interesih. Seveda pa bi tak odgovor zaman iskali v uradnih izjavah, doktrinah in načelih, ki jih velesile razglašajo. Zanimivo je namreč, da — sodeč po besedah — vse veliko bolj skrbí svetovni mir, prijateljstvo med narodi, enakopravnost velikih in majhnih in podobne plemenite stvari kot pa njihovi lastni državni interesi. Če Američani že leta in leta vztrajajo v krvavi vojni v Indokini, tega seveda ne delajo zato, da bi tam zagotovili svoj vpliv in po svojem odhodu zapustili v tamkajšnjih državah sorazmerno stabilne režime, ki bi ustrezali ameriškim političnim načrtom v Aziji, pač pa zato, da bi narodom Indokine zagotovili svobodo, de-

mokracijo, mir in še nekaj podobnih vrednot. Če Sovjetska zveza okupira Češkoslovaško in tam postavi sebi primeren režim, tega seveda ne dela zato, da bi obdržala in okrepila svojo hegemonijo v vzhodni Evropi, pač pa zato, da bi Čehom in Slovakom zagotovili svobodo, suverenost, nevmesavanje v njihove notranje zadeve, ozemeljsko nedotakljivost in jih zavarovali pred zahodnim imperializmom. Če ZDA, ZSSR in Kitajska molčijo o strahotni tragediji devetih milijonov beguncev iz Vzhodne Pakistana in o množičnih pokolih v tej nesrečni deželi, tega seveda ne delajo zato, ker je Pakistan v njihovih globalnih političnih načrtih tako pomembna postavka, da je treba z njim ravnati skrajno previdno, ampak menda zato, ker se v skladu z načeli OZN nočejo vmešavati v notranje zadeve neodvisnih in suverenih držav. Podobnih primerov bi lahko našli še dolgo vrsto, vsi pa pričajo o neskladju med splošno sprejetimi in razglašenimi načeli ter praktično politiko.

To seveda ni nikakršno novo odkritje. Načela in praksa se že od nekdaj le redko skladajo, zlasti če gre za države, ki so vojaško in gospodarsko dovolj močne, da svoje državne interese lahko branijo in uveljavljajo z močjo. Načelnost je praviloma orožje majhnih in slabih, ki jim je sklicevanje na mednarodno moralo in splošno sprejeta načela praktično edino sredstvo, da zavarujejo svoje državne in nacionalne interese, poleg tiste zares skrajne in zelo drage možnosti — oboroženega odpora v obliki ljudske partizanske vojne. Za velesile je načelnost v praksi omejena na propagandne učinke, ki jih sicer ne gre podcenjevati, ki pa vendarle v bistvu niso kaj več kot eno sekundarni pomagala za doseganje ciljev. Na tem sekundarnem področju se vedno znova rojevajo teorije, doktrine in dogme, katerih cilj je grobo realnost državnih interesov zaviti v tak ali drugačen ideološki plašč in v imenu ideologije mobilizirati javno mnenje doma in v tujini za interesi, ki z ideologijo pogosto nimajo nobene zveze. Takih propagandnih doktrin in dogem je v sodobnem svetu precej in včasih zares in precejšnji meri zamegljujejo pravo bistvo številnih mednarodnih dogajanj.

Ena takih dogem je na primer znana in vse močnejše propagirana trditev sovjetskih politikov in teoretikov, da je za sodobni svet značilno naraščanje napetosti med različnimi družbenimi sistemi — poenostavljeno: med socializmom in kapitalizmom — da je to glavna ločnica sodobnega sveta in glavni vir napetosti. Seveda ne gre podcenjevati pomena različnih družbenih ureditev, toda če bi hoteli vse, kar se v mednarodnem življenju dogaja, razložiti le s tem receptom, ne bi prišli daleč. Ostali bi brez pametnega odgovora ob celi vrsti kriz in napetosti, do katerih je prišlo med državami z enakimi družbenimi sistemi. To je še posebej očitno v odnosih med socialističnimi državami predvsem zaradi dogme, da že sama vzpostavitev socialističnih družbenih odnosov odpravlja vzroke za nesoglasja med državami, ki take odnose imajo. Po tej dogmi so popolnoma nemogoči taki dogodki, kot so: jugoslovanski-sovjetski spor iz leta 1948 in poznejši razvoj dogodkov, leto 1956 na Poljskem in Madžarskem, okupacija Češkoslovaške avgusta 1968, svojetsko-kitajski spor in celo oboroženi spopadi, svojetsko-romunski spor, albansko-sovjetski spori. Prav v odnosih med Sovjetsko zvezo in drugimi socialističnimi državami je že velikokrat prišlo do zelo resnih kriz, ki so se večkrat končale z orožjem. Dosti manj pa je bilo takih kriznih situacij v odnosih med Sovjetsko zvezo in kapitalističnimi državami, čeprav bi po prej omenjeni dogmi moralo biti prav nasprotno. Menda je tudi dovolj jasno, da do sovjetsko-

jugoslovanske, sovjetsko-kitajske, sovjetsko-češkoslovaške in drugih podobnih kriz ni prišlo zaradi delovanja kapitalističnih ali imperialističnih sil ali kakršnihkoli zunanjih dejavnikov, ampak so se nasprotja rojevala in dozorevala v krizo izključno v okvirih odnosov med državami z enakimi družbenimi sistemi. Pravi vzroki so bili različni državni in nacionalni interesi — po eni strani hegemonizem Sovjetske zveze in njeno prizadevanje, da bi obvladovala ves socialistični svet, po drugi strani jugoslovanski in češkoslovaški državni in nacionalni interesi, ki so obema narekovali drugačen notranji razvoj in drugačno organizacijo njunih mednarodnih stikov, ter kitajski državni in nacionalni interesi velike sile, ki ima svojo vizijo sveta, zlasti Azije, pa tudi svojo vizijo lastnega razvoja.

Če ta realna nasprotja prenesemo na področje ideologije, se lahko sklicujemo kvečjemu na različno interpretacijo posameznih tez Marxa in Lenina, pa še v tem primeru bodo te teze vedno interpretirane v skladu s cilji in potrebami državne in nacionalne politike tistega, ki jih razlaga. Spori in krizne situacije v odnosih med socialističnimi državami doslej niso nastajali zaradi ideoloških razlik, temveč zaradi različnih interesov. Praviloma je do ideologizacije spora prišlo šele pozneje. Za sovjetsko, kitajsko, jugoslovansko, kubansko ali korejsko različico prakse in teorije socializma ni odločilno, katere citate iz dediščine marksizma-leninizma so si družbene sile v teh državah izbrale za svojo ideološko platformo, pač pa so odločilni predvsem taki dejavniki, kot so stopnja gospodarskega razvoja, civilizacijska raven, geopolitični položaj, nacionalna miselnost in kulturna dediščina in tradicije — skratka, splet vseh tistih številnih dejavnikov, ki rezultirajo v državne in nacionalne interese. Zaradi tega bo Sovjetska zveza vselej našla ideološko opravičilo za širjenje svojega vplivnega področja in za hegemonizem v odnosu do drugih socialističnih držav. Del ideološkega obrazca take državne politike smo navedli že v začetku. V celoti se glasi nekako takole: svet je razdeljen na dva nepomirljiva dela: socializem in kapitalizem. Med njima se bije boj na življenje in smrt in v perspektivi ni mogoča pomiritev. Sovjetska zveza je s svojo gospodarsko in vojaško močjo (za čustveno bolj dojemljivo občinstvo sovjetski teoretiki navadno dodajo še en razlog: ker je prva deželna zmagovitega socializma) najmočnejša opora sil socializma in praktično edini branik socializma pred imperializmom. Zato je internacionalistična in razredna dolžnost vseh drugih socialističnih sil brezpogojno podpirati Sovjetsko zvezo, krepiti njeno moč in s samim tem krepiti moč svetovnega socializma. V tej interpretaciji sovjetski državni interesi nastopajo torej tudi kot interesi celotnega svetovnega socializma, in odkar je Sovjetska zveza postala svetovna velesila, se po tem tudi ravna.

Brž ko so interesi Sovjetske zveze izenačeni z interesi svetovnega socializma, je seveda lahko najti razlago in opravičilo za prav vsako sovjetsko zunanjepolitično potezo. V taki luči so v neposrednih interesih svetovnega socializma tudi sovjetska vojaška prisotnost na Bližnjem vzhodu in v Sredozemlju, sovjetska vojaška pomoč centralni nigerijski vladi za udušitev biafrskega upora, sovjetski pakt z Indijo in še cela vrsta drugih stvari. Vse to so dogodki, ki krepijo — gledano s sovjetskimi očmi — sovjetski vpliv v svetu, njen položaj vodilne velesile in njene pozicije nasproti ZDA in Kitajski.

V trenutku pa, ko socializma ne enačimo več s Sovjetsko zvezo, se ta ideološka konstrukcija podre in ostanejo samo državni interesi. V res-

nici je to bistvo sovjetske — in tudi večine drugih — politik, kar med drugim dokazuje tudi izredna raztegljivost ideoloških opredeljevanj in razlag. Tako na primer Brežnjev lahko popolnoma jasno in nedvoumno razlaga in brani politiko, ki je v mednarodni terminologiji dobila ime doktrina Brežnjeva v Pragi, pač pa odločno zanika, da taka doktrina sploh obstaja v Beogradu. Po avgustu 1968 Brežnjev in drugi visoki sovjetski voditelji na obiskih in partijskih kongresih v Budimpešti, Varšavi, Sofiji, Pragi in Berlinu sploh niso govorili o enakopravnih odnosih med socialističnimi državami, o nevmesšanju v notranje zadeve drugih in o različnih poteh v socializmu, medtem ko ta načela verbalno priznavajo, če gre za Jugoslavijo, in deloma, če gre za Romunijo. Po drugi strani je na primer Sovjetska zveza visoko in pozitivno ocenila vse vidike politike neuvrčenosti v pogodbi z Indijo, ni pa tega hotela storiti v nedavni skupni izjavi o pogovorih Brežnjeva v Beogradu, ampak se je omejila samo na podporo antiimperialističnega vidika politike neuvrčenosti. Kadar gre za odnose med partijami, uporablja sovjetska stran en jezik, če gre za odnose s partijami tabora ali drugimi popolnoma prosovjetskimi partijami, močno drugačen jezik pa, kadar gre za partije, ki izvajajo neodvisno politiko. Tako so na primer ob nedavnem obisku visoke delegacije KP Japonske v Moskvi v dokumentih veliko govorili o popolni samostojnosti vseh partij in absolutnem nevmesšanju v notranje zadeve druge partije, česar nikoli ne storijo, če gre za češkoslovaško, avstrijsko, finsko ali kako podobno partijo.

Vse to dokazuje, da sovjetska politika skrbno tehta, s kom ima opravka, in da je vselej sposobna teoretične razlage svojih dejanj prilagoditi potrebam svoje državne politike in njenih interesov, ki so edina veljavna in dolgoročna konstanta. Gledano v tej luči, ima ves široki spekter sovjetskih teoretičnih postavk, od jasno obrazložene »doktrine Brežnjeva« do prav tako jasnega popolnega zanikanja, praktično vrednost le v najtesnejši povezavi s konkretnimi državopolitičnimi interesi, ki glede na položaj in partnerja govorijo v prid uporabi »doktrine« ali proti njej. Konkreten primer: vsekakor Sovjetska zveza nima niti najmanjšega interesa, da bi bistvo doktrine Brežnjeva zanikala v odnosih s Poljsko, Češkoslovaško ali Bolgarijo, prav tako pa nima prav nobenega interesa, da bi v sedanjih razmerah isto doktrino raztegnila na Severni Vietnam, Severno Korejo ali celo na Indijo. Seveda tudi to ni konstanta; lahko trdimo, da v sedanjem mednarodnem in še posebno evropskem položaju ni v sovjetskem interesu, da bi to doktrino v njem najbolj očitni obliki razširila na Romunijo ali Jugoslavijo. S tem pa seveda še zdaleč ni rečeno, da je tak sklad interesov trajen in da se ne more že v dogledni prihodnosti spremeniti.

Skratka, praksa dokazuje, da so tudi v sovjetski politiki najbolj trajna konstanta državni interesi, vse drugo pa so bolj ali manj le vzvodi v njihovi službi. Menim, da je zelo resno in odgovorno upoštevati ta pogoj za vsako politiko, ki hoče biti realna.

J. STANIČ

Partijska odgovornost sodnika

Pred tremi ali štirimi meseci so sodniki beogradskega okrožnega sodišča — ne brez vzroka — dokaj živahno razpravljali o tem, ali se sodnika lahko pokliče na partijsko odgovornost samo zato, ker je njegov senat odklonil predlog javnega tožilca, da se prepove razpečevanje neke publikacije, ki je bila natisnjena v našem glavnem mestu. Gre torej za vprašanje, ki ima širši družbeni pomen in potemtakem zasluži tudi javno obravnavo.

Izhajati moramo iz tega, kar je docela nesporno, namreč, da je temeljno načelo in ustavna norma, na kateri je zasnovan naš pravni sistem, samostojnost sodišč. To pomeni, da se sodišča pri opravljanju svoje funkcije ravna samo po ustavi in zakonu, ki sta nedvomno izraz našega družbenopolitičnega sistema. Sodišča lahko opravljajo svoje poslanstvo, so lahko trdna opora zakonitosti in pravni varnosti (kot predpostavki razvoja socialistične demokracije) le tedaj, če se to načelo v celoti uresničuje.

*Seveda, načelo sodne samostojnosti ne pomeni, da so sodišča izolirana in neodvisna od danih družbenih in razredno-političnih odnosov, ciljev in nalog družbe. Končno so tudi sodišča samo del aparata oblasti danega vladajočega razreda ter zato z dejavnostjo na svojem področju uresničujejo le interese in cilje tega razreda. Konkretno pri nas: ko sodišča delujejo samostojno in seveda v skladu z zakoni, so se dolžna obenem boriti tudi za spoštovanje in dosledno uresničevanje socialističnih norm družbenega življenja. V tem pogledu je popolnoma nedopustna kakršnakoli inertnost in »nevtralnost« *sodišč, zlasti kadar gre za protisocialistične pojave, poskuse spodkopavanja družbenih institucij in ogrožanje temeljnih pravic in interesov družbene skupnosti in njenih organov.**

Iz tega sledi, da lahko naše zakone uspešno uveljavlja samo sodnik, ki ni le dober pravni strokovnjak in vesten človek, marveč tudi politično zrela osebnost, privržena socialističnemu družbenemu sistemu. Toda tak sodnik mora biti tudi toliko odločen, da se bo vedno in v vsakem položaju uprl kakršnikoli intervenciji, ne glede na avtoriteto osebe ali organa, ki intervenira. Takega sodnika v nobenem primeru ne bi smeli klicati na odgovornost, tudi na partijsko odgovornost ne, samo zaradi neke konkretne odločitve, pri kateri je bil udeležen bodisi kot sodnik-posameznik, bodisi kot predsednik ali član senata. Najmanj pa zaradi tega, ker ima neki drug organ, državni ali partijski (ali kdo iz teh organov) drugačno mnenje o primeru, o katerem je sodišče odločalo. Zlasti še, ker nihče v državi razen višjega sodišča, ki v pritožbenem postopku obravnava primer, ki je bil predmet odločanja, ni pooblaščen razsojati, ali je prvostopenjsko sodišče pravilno uporabljalo zakon ali ne, ali je razsojalo pravilno ali ne. Poleg tega moramo upoštevati še nekaj. Predsednik senata, ki je po poklicu sodnik, in člani senata, ki so v prvostopenjskem postopku sodniki porotniki (v senatu peterice sta predsednik senata in en član sodnika, trije člani pa so sodniki porotniki), glasujejo brez prisotnosti javnosti; zapisnik o posvetovanju in glasovanju se hrani kot uradna tajnost in ga dobi na vpogled le višje sodišče, kadar odloča o

pritožbi, in ga je dolžno po uporabi shraniti v posebnem ovitku, na katerem je zapisano, da je sodišče zapisnik pretreslo. Zaradi tega se ne ve in ne sme biti znano, kako je kdo glasoval. Če pa to ni znano, potem gotovo tudi nihče ne ve, kdo je »krivec«, in ga zato ni možno klicati na odgovornost.

To, kar sem razložil, ni nikakršna pravna zvijača, temveč z zakonom predpisana procedura, do katere ni prišlo po naključju. Namen zakonodajalca je bil namreč, da sodnika vsestransko zavaruje pred vsakomer, kadar glasuje vestno in pošteno. Tak položaj sodniku omogoča, da uporablja zakon, ne da bi kaj pomišljal, ali bo njegova odločitev, pri kateri je sodeloval, v konkretnih razmerah, ki so lahko posledica danega političnega trenutka (vemo pa, da taki primeri obstajajo), ugajala partijskemu ali kakemu drugemu organu ali pa neki močni skupini, ki ima svoje gledišče na uporabo zakonov. Drugačen položaj sodnika, kot smo ga opisali, pa čeprav gre za komunista, bi naše pravosodje kompromitiral. Pomenil bi totalno zanikanje načel, na katerih je zasnovano naše sodstvo; odmerjena bi mu bila vloga marionete, katere žalostno usodo pozna zgodovina nekaterih režimov. Energično bi morali preprečiti vsak poskus, da bi kdorkoli s strani pred obravnavo ali med obravnavo vplival na odločitev sodnika v konkretnem predmetu — ali pa, da bi se kdo, ki to ni in ne more biti, razglasil za pristojnega in sodnika »zasliševal«. In kdor kaj takega počenja, bi moral doumeti tudi vse politične in drugačne posledice. Najmanj pa se lahko vmešavanje v delo sodišča utemeljuje z nekakšnimi baje pomembnimi političnimi in drugačnimi razlogi, s pravico ZK, da intervenira, kadar meni, da je to nujno itd.

Drugače bi bilo, če bi iz obrazložitve, ki jo pripravlja glede konkretnega sklepa predsednik sodnega senata, odsevala nam tuja pojmovanja, na primer v duhu četniške, ustaške ali tema podobne ideologije. Tak sodnik bi zanesljivo zgubil zaupanje predstavnškega telesa, ki ga je izvolilo; kot osebo, ki je popolnoma neprimerna za delo, katero opravlja, bi ga s postopkom, določenim z zakonom, razrešili. In če gre za komunista, bi moral tudi partijsko odgovarjati za odločitve, ki so Zvezi komunistov tuje.

M. DJUKIĆ

Besede in dejanja

V oktobrski razpravi o letošnjih gospodarskih gibanjih smo v slovenski skupščini slišali kritično, vendar realno oceno položaja. Dejansko so vsi simptomi bolezni našega gospodarstva isti kot ob koncu minulega leta, samo da so še hujši. Nesmiselno jih je znova naštevati, ker so dobro znani, vendar se moramo vprašati, ali vse dosedanje zdravljenje res ni nič pomagalo in zakaj ne.

Da ni bilo »zdravniških posegov«, ne moremo trditi. Bivša Ribičičeva in sedanja Bjedičeva vlada sta nekajkrat prišli pred skupščino z vrsto predpisov, ki se jih je prijelo ime stabilizacijski paket. Razen tega naziva niso imeli nobene druge zveze s stabilizacijo. Tako vsaj kažejo gospodar-

ski tokovi. Celo pri tako enostavnih strogo administrativnih zadevah, kot sta zamrznjenje cen inčasna omejitev poviševanja osebnih dohodkov, so predpisi v praksi popolnoma neučinkoviti. Leto dni po uveljavitvi teh dveh potez mirno prebiramo statistike, ki napovedujejo za letošnje leto podražitve, ki niso več daleč od možnosti primerjave z najbolj neurejenimi in nestabilnimi gospodarstvi Azije, Afrike in Južne Amerike. In plače rastejo skoraj že v obratnem sorazmerju s poslovnimi dosežki. V tistih predelih dežele, kjer je največ izgub, zadolženosti in drugih težav, so se dvignile tudi za tretjino in tam, kjer so dosežki relativno najbolj zadovoljivi, so še najbolj povezane z dejanskimi rezultati. Letos je to v Sloveniji.

Omenjena primera sta pač najotipljivejši dokaz, da tudi najpreprostejše in v bistvu najlažje kontrolirane zavore ne delujejo. Še toliko slabše tiste, ki so manj prisilne narave in ki naj bi učinkovale predvsem prek vzvodov samodiscipline, normalnega poslovnega obnašanja in zavesti o nujnosti odrekanja v prid ozdravitvi nacionalne ekonomije. Vsak pač skuša v kalnih inflacijskih vodah čimveč uloviti zase in ne glede na druge ter na skupne interese. Izigrati predpis, spregledati politične sklepe, ravnati v nasprotju s skupščinskimi in drugimi priporočili ter kršiti dogovore še tisti dan, ko so sklenjeni, je postalo pri nas navada ravnanja v gospodarski in negospodarski sferi. Zaradi takšnih razlik med besedami in dejanji je predsedstvo ZKJ na znani brionski seji pred prvomajskimi prazniki odločno pozvalo vse članstvo, naj se prizadevno angažira pri uresničevanju stabilizacijske politike, ki jo je ponovno potrdila in opredelila približno pol leta pred tem I. konferenca ZKJ v Beogradu. Enotno izraženo zahtevo po nujnosti stabilizacije so sprejeli predstavniki vsega delavskega razreda Jugoslavije na sarajevskem kongresu samoupravljalcev. Sledila je poplava sestankov v vseh družbenopolitičnih organizacijah in skupnostih ter delovnih kolektivih, kopicile so se grmade papirja z zapisanimi stabilizacijskimi programi, še Ribičičeva vlada je sredi vročih dopustniških tednov prišla na dan s svojim julijskim paketom itd. Učinek vsega tega govorjenja, pisanja in glasovanja je nasproten od pričakovanega. Kot da bi vse izpuhtelo v zrak, stvari pa gredo svojo pot. Dobri sklepi ostajajo navidezna bleščeča prevleka dejanskega položaja, govori vodilnih politikov pa spominjajo na rjojenje brezobnih levov. Zato, ker se na vse dogovore in sklepe vsakdo požvižga in ravna po svoje, pa naj gre za eno samo podjetje ali kar za gospodarstvo cele regije. Tako smo na primer lahko brali, da so dalmatinski gospodarstveniki dali priznanje politiki Splitske poslovne banke, ki je daleč prekoračila določen obseg zadolževanja v tujini, namesto da bi direktorja poklicali na odgovornost. Tako na primer statistike kažejo največje povišanje plač v Črni gori (skoraj za tretjino), čeprav sodi med predele z največjimi gospodarskimi težavami. Tako se je eden prvih poskusov glede novih ustavnih oblik medrepubliškega sporazumevanja, ko je šlo za prispevke v proračun federacije do konca letošnjega leta, izrodil v kramarsko pogajanje — ti meni, jaz tebi — med Makedonijo in Hrvatsko. Tako so številni predlagatelji samoupravnih sporazumov o usmerjanju delitve dohodka in osebnih dohodkov poskušali izrabiti akcijo kot priložnost za zvišanje plač za vsako ceno itd. Primere bi še lahko naštevali, vendar ni potrebno.

Dejstvo je, da se zaradi takega ravnanja nikomur ne skrivi las. Izključitve iz ZK zaradi kršitve in ignoriranja sprejetih sklepov, odstopi odgovornih funkcionarjev ali gospodarstvenikov, kazenski pregoni in sankcije zbornic zaradi izigravanja predpisov so še vedno izjeme. Javnost jih

v najboljšem primeru sprejme kot bolj ali manj učinkovita strašila, prizadeti ožji krogi pa jih komentirajo — češ ta ravež pa je imel res smolo.

V takem položaju je videti najnujnejši in najučinkovitejši pogoj za uspeh stabilizacijskih prizadevanj — zavest, da je ozdravitev gospodarstva, četudi terja odrekanje, potrpljenje in žrtve, nacionalna in državljanska dolžnost — kot utvara. Verjetno potrebujemo še nekaj desetletij zorenja, da se bomo lahko nanj oprli in na tem temelju zanesljivo reševali naše skupne družbene zagate. Nikakor pa se ne moremo odreči vztrajanju na odgovornosti, kar pozabljamo. Steinbeckova misel, da se po lestvi odgovornosti pride najvišje, je v življenju že neštetokrat preverjena. Mi smo na tej lestvi morda prestopili šele nekaj prvih klinov. Zato moramo v tem času dati družbenim organom, kot so na primer služba družbenega knjigovodstva, komisije za družbeno nadzorstvo, sodišča, tožilstva itd., njihovo dejansko vlogo. Brez vmešavanja politikov in političnih forumov. To ne pomeni krepitve administracije na račun samoupravljanja, ampak krepitve reda in discipline, ki sta pogoj samoupravljanja. Na drugi strani pa je nujno v praksi zahtevati dosledno politično odgovornost z vsemi ustreznimi sankcijami, ne glede na to, koga zadenejo. Če za to organizacijsko še nismo usposobljeni, se moramo usposobiti. Sicer bodo politične organizacije, v številu ZK, od najvišjih do najnižjih organov dobile le vlogo debatnih klubov, ki jo, upoštevaajoč neučinkovitost akcije, neredko že imajo. Popolnoma nesmiselna je bojazen, da bodo sankcije v javnosti odjeknile kot medsebojna obračunavanja in rodile politično škodo. Ta je veliko večja zaradi sedanjih neuspehov in neučinkovitosti. To vzbuja v ljudeh občutek nemoči in anemičnosti, če ne nezaupanja. Pri vsem tem pa odkrito pogledjmo v oči dejstvu, da smo dobro začeto drugo gospodarsko reformo zavozili in da je pred nami nova, tretja reforma. Morda je II. konferenca ZKJ, ki ji je prav neuspeh pri uresničevanju sklepov I. konference, sprejetih pred enim letom, vsilil ekonomske zadeve kot osrednje vprašanje dnevnega reda — najprimernejša priložnost, da postavimo tej novi reformi politične smernice in temelje. Strogo obvezno za vse — od prvega ministra beograjske vlade do predsednika delavskega sveta.

T. KRAŠOVEC

Umazano perilo v umazanih rekah

Najbrž ni treba posebej dokazovati, da se je v zadnjih treh, štirih letih v naših občilih govorilo in pisalo o elektrogospodarstvu vsaj dvakrat več kot o katerikoli drugi infrastrukturni panogi v naši republici. Nepoučenega bralca, poslušalca ali gledalca bi tolikšna gora porabljenih besed utegnila zavesti, da gre za probleme in odločitve, ki za nekajkrat presejajo pomen in možnosti naše republike. Če je pri nas še kdo, ki pomotoma meni, da je število vrstic, strani ali minut merilo za težo obravnavane problematike, mu je treba pojasniti, da to vsaj za elektrogospodarstvo prav gotovo ne velja. Večino porabljenega prostora in časa namreč ni bila namenjena problemom razvoja te izredno pomembne panoge,

ampak so jo zavzele tako ali drugače prirejene misli in teze nekaterih posameznikov o tem, kako si zamišljajo upravljanje v elektrogospodarstvu. Seveda takšnim razmišljanjem (navadno so sledila že storjenim dejanjem) nihče ne bi nasprotoval, če ne bi večinoma vsakdo poudarjal predvsem interese svoje organizacije, šele nato pa mislil na interese družbene skupnosti. Če povemo jasneje: več kot o skrbi, da Sloveniji zagotovijo čimveč cenene in kvalitetne električne energije, je bilo mogoče brati in poslušati o medsebojnih obtožbah, o tem, kdo je kriv, da ne pride do integracije, da brez pogodbe uvažamo skoraj tretjino potrebne energije in podobno. Glede na podpise tistih, ki so sodelovali v časopisnih polemikah, zlahka prevlada vtis, da gre pri vsej stvari predvsem za nesporazum med vodilnimi delavci, ki na več načinov (točneje: na dva) tolmačijo vlogo samoupravljavcev v velikem tehničnem sistemu, kakršno bi moralo biti elektrogospodarstvo.

Večkrat slišimo, da je v Sloveniji gospodarstvo vse preveč razdrobljeno in da v evropskih in svetovnih razmerah lahko upa na uspeh le tisti, ki nastopa z združenimi silami. Vsakdanja praksa potrjuje takšna prepričanja, še več, včasih niti zmogljivosti celotne Slovenije v posameznih panogah niso dovolj velike, da bi se lahko resno primerjale z drugimi. To prav gotovo velja tudi za naše elektrogospodarstvo. Instalirana moč vseh slovenskih hidrocentral in termocentral znaša okoli 900 MW, toliko kot srednje velika jedrska elektrarna v ZDA ali Sovjetski zvezi. Ta moč (v kratkem se ji bo sicer pridružila termocentrala Šoštanj III z novimi 275 MW) pa je razdrobljena na pet samostojnih proizvodno prenosnih podjetij, ki se tehnično sicer dopolnjujejo, poslovno pa delujejo povsem podjetniško, kar pomeni, da so njihovi dohodki (oziroma zgube) odvisni od njihovih lastnih proizvodnih stroškov in ne od skupne realizacije. Tak način poslovanja nikakor ni v skladu z družbenogospodarsko vlogo infrastrukturne panoge, saj pri zaposlenih spodbuja podjetniške interese. Ker sistem kompenzacij ni urejen, bi to teoretično lahko pripeljalo do tega, da neka organizacija zaradi prevelikih stroškov preprosto preneha z zanjo nerentabilno proizvodnjo električne energije. To nevarnost sta prva spoznala in priznala kolektiva Savskih elektrarn in Termocentrale Šoštanj, ko sta se dogovorila za poslovno sodelovanje in skupni obračun. Kasneje se jima je pridružila tudi termocentrala Trbovlje, ki je bila do srede leta 1970 v sklopu Elektrogospodarstva Maribor. Njen izstop je takrat dvignil veliko prahu, v javnosti pa se je začelo prati perilo, ki še do danes ni očiščeno.

Ta ovinek nam je potreben za boljše razumevanje glavnega nesporazuma, ki se je najmanj dve leti vlekel skoz ves postopek sprejemanja družbenega dogovora o elektrogospodarstvu in ki jim ga do danes še ni uspelo premostiti.

Prav nič težko ni izračunati, da je ob enotni ceni električne energije in v pogojih posamičnega obračuna na najboljšem tisti, ki lahko najceneje proizvaja (ali uvažja) energijo. Ne da bi se spuščali v zapletenost proizvodne tehnologije, ki zahteva, da sistem deluje enotno, da upoštevajo tehnološke minime termocentral, da so daljnovodi, transformatorji in razdelilne postaje optimalno obremenjeni, zaradi katere je nesmotrno spuščati vodo prek jezov — ne da bi se torej spuščali v te in podobne nestrokovnjaku manj razumljive podrobnosti (ti očitki so najpogostejše orožje prizadetih elektrogospodarstvenikov v boju proti »nevednim« novinarjem), je vseeno moč ugotoviti, da sedanji sistem nikakor ne ustreza DRUŽBI,

ki je vse te objekte postavila, pa četudi del samoupravljalcev v elektrogospodarstvu (seveda tisti del, ki je na boljšem) meni, da bi prav ta sistem veljalo obdržati vnaprej. Edino pravilna in — če samo nekoliko razmislimo o pravicah iz minulega dela — tudi edino pravična je rešitev s skupnim obračunom, kar pomeni, da se dohodek (zguba) obračunava skupno za vse proizvodne enote in nato deli po ključu, ki tistih proizvodnih stroškov, ki niso vezani na produktivnost dela, ne more upoštevati. Navsezadnje — delavec v zelo avtomatizirani hidrocentrali Srednja Drava I, ki dobiva vodo za svoje turbine zastonj, nima prav nobenih osebnih zaslug za to delovno mesto in ne more uživati prednosti pred delavcem v termocentralah Šoštanj ali Trbovlje, ki je, ker je premog vsako leto dražji, ob isti ceni obsojen na manjši del dohodka. Vse objekte smo postavili z družbenimi sredstvi, zato je logično, da mora biti sistemska rešitev takšna, da bo vse samoupravljalce v elektrogospodarstvu izenačila in jih hkrati spodbujala k čim večji in kvalitetnejši proizvodnji električne energije, ker bo le tako zadoščeno primarnemu družbenemu interesu. Integracijo elektrogospodarskih podjetij, ki jo je napovedal letos podpisani družbeni dogovor, bi morali izpeljati do leta 1972, do 1. decembra pa bi morali izdelati vso potrebno tehnično dokumentacijo. Prav pri tem pa se je znova zataknilo, tako kot se je dogajalo že lansko leto na sejah skupščinske komisije za pripravo besedila družbenega dogovora. Kot vemo, komisiji v enem letu ni uspelo uskladiti stališč elektrogospodarstva Maribor in drugih udeležencev dogovora in je prav zato ta dokument podpisalo le sedem od osmih članov (poleg štirih elektrogospodarskih podjetij so prvi podpisniki dogovora še izvršni svet, gospodarska zbornica in sindikati).

Vsi so pričakovali velik preobrat poleti, ko je Elektrogospodarstvo Maribor končno le privolilo v pogoje družbenega dogovora in kot zadnje podpisalo dokument. Odbor za urejanje vprašanj posebnega družbenega pomena na področju elektrogospodarstva, ki je prevzel posle pri uresničevanju dogovora — to je predvsem postopek za dokončno integracijo — pa je znova naletel na že »odpisane« težave.

Najprej se je zataknilo pri ugotavljanju, kdo je kriv, da ni podpisana pogodba o dobavljanju električne energije iz Bosne prek Hrvatske v času, ki ga predvideva energetska bilanca. Zaradi omenjenega odnosa do skupnega obračuna je Elektrogospodarstvo Maribor ravnalo v skladu s podjetniškimi interesi in med drugim zaradi spremenjenega odnosa nabavne in prodajne cene energije iz BiH leta 1971 ni podpisalo pogodbe, saj jim v Sloveniji tudi nihče ni mogel zagotoviti kompenzacije za zgubo, ki bi pri tem nastala. (Mimogrede: ob dohodku, ki je nastal ob uvozu energije leta 1970, ni bilo opaziti takšnih razdeljevalnih teženj!) Razdrobljenost energetske politike v položaju, ko smo na dan uvažali tudi prek 45% potrebne energije in ko je bila katastrofa pred vrati, je bolj kot katerakoli prejšnja situacija opozorila, kako nujno je, da se elektrogospodarstvo čimprej integrira. Sklep odbora, da EGM še naprej opravlja nalogo prevzemnika energije za vso Slovenijo, druga podjetja, njegovi dolžniki, pa da poravnajo obveznosti do njega tako, da najamejo kredit, je bil rešitev tik pred dvanajsto, zakaj Elektroprivreda iz Zagreba, naš posrednik za Bosno, je bila pripravljena sodelovati le z enim pooblaščenim predstavnikom, ki mu je tudi pošiljala račune za poslano energijo.

Le nekaj dni zatem — vmes je s svojim že od pomladi odloženim nastopom povzročila nekaj organizacijskih težav tudi služba družbenega

knjigovodstva — pa se je v slepi ulici znašla tudi skupina za pripravo samoupravnega sporazuma o združenem delu in ustanovitvi združenega podjetja elektrogospodarstva Slovenije. Vzrok je bil vsebinsko podoben dosedanjim razhajanjem.

Februarja 1972 bo poteklo že četrto leto, kar se tako lovijo za svoj lastni rep in ignorirajo družbene interese. Glede na uspeh dosedanjih 1000 sestankov pa lahko uspešno integracijo ob novem letu pričakujejo le največji optimisti. Vse obljube, grožnje, vsi podpisani zapisniki in vsa polemika — ne zaleže nič. Na zapis novinarja s seje odbora družbenega dogovora, da so na zahtevo Šoštanja ugotovili, kdo je edini nasprotnik integracije, s pogoji, ki jih vsebujejo načela družbenega dogovora, je generalni direktor EGM ing. Vitja Rode objavil izjavo, ki govori o dolgovih, sodiščih in popustih veleodjemalcem, torej o povsem tretjih stvareh, ne o bistvu. Vztraja pri svojem, ne popusti niti za las. V boju je zgubil soborca, kajti Soške elektrarne, ki so med pripravljanjem besedila družbenega dogovora bile na strani EGM, so se pridružile drugim trem, zdaj je torej razmerje sil 4 : 1. Koliko časa bo družba še gledala to igrakanje?

Štiri leta eksperimentiranja z ugledom in milijardami bo kar dovolj!

Ljubljana, 16. XI. 1971

T. VAHEN

Beseda o objektivnem obveščanju

Mojo pozornost je vzbudila vest v petkovem Delu z naslovom »Podpora uredniški politiki v Delu« (Delo, 29. oktobra 1971). Prispevek, v katerem nam V. J. poroča, vsebuje nekatere informacije in stališča, ki so, vsaj po mojem mnenju, bistveno povezana z nekaterimi dilemami glede vloge množičnih medijev (časopisov, RTV) v sistemu samoupravne demokracije. Zato je prav da to ne ostane preveč neopaženo in da poskušamo s tem v zvezi spodbuditi k širši razpravi o vlogi množičnih medijev. Če prav razumem poročilo V. J. se je izdajateljski svet izrekel zlasti za naslednja stališča in ocene:

1) Časopis naj bo (ali: bilo je prav, da je bil) bolj odprt za soočenje različnih mnenj in pogledov.

2) Delo naj bo širše odprto za dogajanja v drugih delih Jugoslavije glede na večjo odgovornost republik za oblikovanje skupne politike in dogajanja v federaciji.

3) Spremeni naj se poročanje z raznih sej in politika objavljanja referatov, poroča naj se le o pomembnih sejah, iz referatov pa naj se povzame le tisto, kar še ni bilo povedano in resnično novo. (Mimogrede: morda bo takšna praksa pripomogla tudi k temu, da bodo zlasti seje raznih teles družbenopolitičnih organizacij bolj sveže, da bodo razpravljalci govorili v razumljivem in odkitem jeziku in da bodo iz prakse počasi zginjali razvlečeni referati, v katerih dostikrat neodgovorno premetavajo znana dejstva, vzklikajo razna gesla, bežijo pa od resničnih problemov našega življenja ali pa jih zamegljujejo s poudarjanjem povsem postranskih, nepomembnih stvari.)

4) Pozitivno je oceniti uredniško politiko zadnjih mesecev (ustavna razprava, gospodarska problematika, »akcija 25 poslancev«). (To sem razumel tako, da je izdajateljski svet pritrnil praksi, da je Delo v več primerih objavilo različne poglede in ne le forumska stališča).

5) Časnikarske prijeme je popestriti in se bolj usmeriti k intervjujem, dialogom, izjavam, k vsemu, kar bralce bolj pritegne. Poleg tega pa naj bi novinarji več in samostojneje tudi komentirali in ne čakali (to je seveda moj komentar) na nekakšna dokončna pravoverna, edino pravilna forum-ska stališča.

6) Poleg vsega tega pa je izdajateljski svet zavrnil predlog, da naj bi pri tiskovnem svetu republiške konference SZDL ustanovili »posebno komisijo, ki naj bi odločala, kateri članki naj se objavijo in kateri niso za objavo«. Bil je mnenja, da zadostuje polna odgovornost glavnega in odgovornega urednika in politična odgovornost izdajateljskega sveta ter da ni potreben poseben »cenzurni« organ, pa čeprav pri SZDL.

Poročilo V. J. nam ne odkriva neposredno, kaj je bil povod za razpravo in takšna sklepanja na izdajateljskem svetu. Skleпам pa, da je bila seja neposredno v zvezi s polemiko, ki se je vodila na straneh Dela med M. Krivicem in V. Rusom na eni in I. Zorčičem na drugi strani.¹ Če stvari nekoliko poenostavim, je šlo v tej polemiki za tale glavna vprašanja:

1) ali in zakaj v radijskih in televizijskih poročilih enostransko in netočno prikazujejo potek različnih sej, tudi najvišjih forumov družbeno-političnih organizacij?

2) Kako zagotoviti, da obveščanje javnosti tudi o političnih dogajanjih ne bi bilo prepuščeno arbitrarni politični presoji posameznih uredništev ali njim nadrejenih političnih organov ali organizacij?

3) Kako zagotoviti možnosti občanov ali organov, da dosežejo objavo svojih, za javnost, po njihovem mnenju, pomembnih in zanimivih stališč, kadar uredništvo nasprotuje objavi?

4) Ali bi bilo potrebno ali ne ustanoviti bodisi pri SZDL, bodisi pri izdajateljskih oz. drugih svetih časopisov in novinarskih hiš posebno komisijo, ki bi reševala pritožbe avtorjev, katerih članke uredništvo časopisa ni hotelo objaviti?

Ne bi rad arbitrarno posegal v polemiko o vseh teh vprašanjih. Moram pa reči, da soglašam z mnenji, da so radijska in zlasti televizijska poročila o političnih dogajanjih večkrat precej enostranska in intonirana tako, da zamolče tista mnenja, ki so kritična glede ravnanja višjih političnih vodstev oziroma tista mnenja, ki se razlikujejo od »uradnih« predlogov in stališč. O tem smo že nekajkrat pisali v naši reviji in bomo tudi v prihodnje. Zorčičeva pojasnila o tem so, milo rečeno, sprenevedajoča, neprepričljiva, in ne obetajo kakega napredka v televizijskem političnem informiranju.²

Z druge strani pa je predlog za ustanovitev posebne komisije izven novinarskih hiš, ki bi obravnavala pritožbe avtorjev neobjavljenih člankov, prav tako načelno zelo vprašljiv, ne glede na motive predlagateljev in ne glede na to, da je tudi politika uredništev, ki ne objavljajo člankov, za katere mislijo, da ne bodo povšeči političnemu vodstvu, prav tako

1) M. Krivic, »Objektivno obveščanje — ustavna pravica« (Delo, 2. oktobra 1971), I. Zorčič, »Beseda o objektivnem poročanju« (Delo, 16. oktobra 1971), Pismi M. Krivica in V. Rusa (Delo, 30. oktobra 1971)

2) glej opombo štev. 1.

vprašljiva. Po mojem mnenju bi morala biti uredništva in izdajateljski sveti samostojni in odgovorni (toda zares) in bi nad njimi ne smela biti nikakršna formalna ali neformalna cenzurna komisija, četudi bi jo utemeljili z zahtevo po zaščiti piscev, ki jim uredništvo ni objavilo prispevkov ali je z objavo njihovih spisov zavlačevalo. Še posebej nevzdržno bi bilo, da bi bila taka pregledniška komisija pri republiški konferenci SZDL v primeru Dela, pri CK v primeru Komunista, pri RK Zveze mladine za Mladino, in podobno, kar dodajam zaradi primerjave. Popolnoma vseeno je tudi, iz kakšnih ljudi bi bila ta komisija sestavljena, iz »naprednih« ali iz »konservativnih«. V vsakem primeru bi bila nad-organ, ki bi nujno hočeš ali nočeš deloval kot ideološki cenzor in bi se uredništvo, uredniki pa tudi novinarji spremenili v čisto navadno sredstvo za manipuliranje, v orodje drugih.

Stališča izdajateljskega sveta Dela, kakor so nam jih predstavili, so zato vsaj po mojem mnenju, bistvenega pomena za nadaljni razvoj slovenske časnikarske in publicistične kulture. Ta stališča so spodbudna glede na želje, da bi naša množična občila zares delovala kot posredovalci vseh informacij, ki so bistvene za odločanje ljudi na eni strani, in na drugi strani kot javna tribuna prav vseh, ki želijo svoje poglede sporočiti drugim tudi prek časopisa, radia ali televizije.

Svoj pozitiven odnos do obravnavanih stališč izdajateljskega sveta Dela pa povežem z nekaterimi predpostavkami in pogoji o katerih poročilo J. V. ne govori posebej.

1) Najprej seveda velja pribiti, da bi se morala vsa ta stališča v čim večji meri uresničevati v konkretni vsakodnevni uredniški politiki. Osebnostem prepričan, da se je prav v »zadnjih nekaj mesecih« pokazalo resno prizadevanje in dobra volja, da delujejo v tej smeri.

2) Nadalje morajo delovati (in to učinkovito) mehanizmi, ki bi preprečevali kakršnokoli monopolistično obnašanje vodilne uredniške skupine kateregakoli občila. Vsaj po mojem mnenju bi bil zelo dober mehanizem v obliki institucionalizacije zaščite avtorja (zunaj oziroma poleg pravnih možnosti pri sodišču, ki so znane.) Toda ta mehanizem bi morali biti »znotraj« novinarskih hiš in v zvezi s tistimi samoupravnimi organi, ki v delo teh hiš vključujejo javnost. Vsak avtor neobjavljene teksta bi lahko imel n. pr. pravico pritožbe na izdajateljski svet in o tej pravici bi moral biti posebej poučen ob zavrnitvi teksta. Vsaka zavrnitev teksta bi morala biti pismeno utemeljena. Uredništvo bi lahko bilo obvezano, da v določeni obliki, morda v posebni rubriki, obvešča javnost, katerih tekstov ni objavilo in na kratko tudi o razlogih. Kakorkoli že. Mehanizem bi po mojem mnenju moral biti »znotraj« novinarskih hiš in odgovoren pred javnostjo. Takšen mehanizem bi v marsičem preprečeval, čeprav ne v celoti, da bi si ta ali oni urednik v imenu odgovornosti in samostojnosti dovolil samoljubno ravnanje s pisci

3) Če pa gledamo na stvar ne samo formalnopravno, pa je bistveno, da odpravimo situacije, »zunanje« okoliščine, zaradi katerih so uredništva večkrat »primorana« ravnati politično arbitrarno na škodo nekaterih piscev ali zoper objektivno poročanje. Samoljubno in arbitrarno postopanje uredništev je možno zlasti v primerih, ko so uredništva in uredniki (ne sicer *de iure*, marveč *de facto*) glede svojega delovnega obstoja odvisni od všečnosti časopisa temu ali onemu vodilnemu politiku, forumu ali skupini, ki potem, kakor je običaj, lahko uporabijo svojo moč in avtoriteto za zahtevo po zamenjavi urednika ali po drugi obliki pozitivnih

ali negativnih sankcij. Te in takšne situacije so, vsaj za zdaj, kajpak težko izmerljive in zelo težko jih je opisovati, čeprav bi marsikdo od nekdanjih ali sedanjih urednikov lahko o tem marsikaj povedal in napisal. Nad uredniki ne bi smel viseti Damoklejev meč možnosti nizkih političnih udarcev, če objavijo neko informacijo ali nek sestavek nekega človeka. Za dobre urednike ne bi smeli veljati predvsem tisti, ki znajo spretno krmariti med Scilo in Karibdo želja, mnenj in osebnih pogledov vodilnih političnih skupin in forumov, tisti, ki znajo »politično plavati«, kakor se temu včasih tudi reče, marveč tisti, ki znajo dobro urejati časopis, rubriko, govorno ali slikovno oddajo v smislu resničnega, stvarnega, poštenega prikazovanja stanja, vprašanja ali stvari in ki s tem v zvezi dokazujejo tudi primerno raven državljskega poguma.

4) Ne zanikam pravice, da o uredniški politiki in usmeritvi časopisa, radia ali televizije razpravljajo tudi politični forumi. Toda takšne razprave morajo biti javne, argumentirane in vsako nestrinjanje ali strinjanje mora biti tudi po znanih običajih utemeljeno. Pogoj za smotrnost takih razprav pa bi morala biti tudi navzočnost urednikov in njihova pravica, da svojo politiko utemeljujejo, branijo in pojasnjujejo. Take razprave bi lahko tudi povsem nadomestile in odstranile različne telefonske intervencije in »pranja glav« med štirim stenami po okusu in interesih tistih, ki si to lahko dovolijo.

Kot že večkrat tudi tokrat le izražam svoje prepričanje, da želenega stanja ne bo mogoče doseči, če ne bodo v našem političnem gibanju, organizacijah in forumih prevladali odnosi medsebojnega zaupanja in spoštovanja pravice vsakogar, da razmišlja glasno in sme svoje poglede tudi javno v okviru demokratičnih institucij utemeljevati. Uredništvom časopisov, radia, televizije in tudi revij pa bi moralo prav to biti eno od osnovnih načel uredniške politike in eden od osnovnih kriterijev pri odbiranju političnih informacij in pri objavljanju člankov.

Ljubljana, 15. XI. 1971

Z. ROTER

Esad Ćimić

Drama ateizacije

Avtor, ki nas je že pred leti presenetil s prvo obsežnejšo in metodološko rigorozno izvedeno empirično raziskavo religije oz. religioznosti pri nas¹, se nam je spet predstavil s knjigo, ki nedvomno pomeni dogodek v Jugoslovanski literaturi o religiji. Delo z naslovom »Drama ateizacije«² in s podnaslovom »Religija, ateizem in vzgoja« v izdaji sarajevskega Zavoda za izdajanje učbenikov nam avtor sicer predstavlja kot študijo s pedagoško funkcijo oz. s funkcijo za pedagoge. Čeprav si z literaturo za pedagoge ponavadi predstavljamo metodično poenostavljene in prirejene prikaze ustrezne tematike — torej dela, ki so z zgolj strokovnega vidika manjvredna, dela iz »druge roke« — pri Ćimićevem delu hitro spoznamo, da nimamo opravka z nečim takim. Delo s tremi glavnimi poglavji (K sociološkemu obravnavanju fenomena religije, Religija v sodobni jugoslovanski družbi, Vzgoja in religija) se nam pokaže kot izjemno izviren in ustvarjalen poskus na več ravneh. Mislim, da je posebna odlika knjige prav način, kako je avtorju uspelo povezati in preplesti tri osnovne ravni ali — če hočemo

¹ Esad Ćimić, *Socijalističko društvo religija*, Svjetlost, Sarajevo 1966.

² Esad Ćimić, *Drama ateizacije*, Zavod za izdajanje udžbenika, Sarajevo 1971, str. 232.

prikazi, recenzije

P

— perspektive obravnavanja religije.

Najprej — pedagoški vidik. Čeprav je delo vse prej kot udoben, sistematično-shematični priročnik za pedagoško obravnavanje religije — ima vendarle zelo precizno opredeljeno pedagoško funkcijo — funkcijo za pedagoge. Njegov namen je spodbuditi, še več, izzvati vsakega pedagoga — kot vsakega drugega bralca — h kritičnemu razmišljanju o religiji in ateizmu, k prizadevanju izoblikovati si kompleksnejšo, subtilnejšo predstavo o religiji in ateizmu ter odnos do njiju. V ta namen daje bravcu obsežno znanje, informacije, dejstva, misli, citate, analize na različnih ravneh, ki spodbujajo in pomagajo pri oblikovanju odnosa do religije in ateizma. Tako prikazuje in analizira različne znanstvene teze in hipoteze o religiji, njeni naravi in strukturi, o ateizmu kot njenem komplementarnem pojavu; prikazuje rezultate empiričnih raziskav tako rekoč vseh jugoslovanskih sociologov, ki se ukvarjajo z religijo, prikazuje in dokumentira cerkvene poglede, imenitno prikaže cerkveno vzgojno delo z mladino; v delu ne manjka filozofskih refleksij in celo primerov prefinjene analize poezije z vidika obravnavane tematike. Mnogo tega lahko pedagog tudi ne-

posredno uporabi pri bogatitvi šolskega pouka — toda le ob pogoju, da ima sam izoblikovan oziroma da si sam prizadeva oblikovati svoj lastni odnos do religije in ateizma. Če smo rekli, da Čimićeva knjiga spodbuja in pomaga pri oblikovanju takega odnosa, nismo s tem trdili, da to tudi *olajšuje*. Prav nasprotno: z bogastvom svojih perspektiv, s kompleksnostjo obravnavanega fenomena, kot ga razrne pred bralcem, pomeni vnaprejšnjo kritiko vsake poenostavljene, črno bele religiozne ali nereligiozne vizije ateizma in religije.

Druga raven — vrednotenje ateizma in religije. Čimić ne vrednoti in obravnava religije z vidika ateizma in tudi ne ateizma z vidika religije. Prav tako mu ne gre predvsem za neko nevtralnno, »objektivno«, znanstveno obravnavanje religije oziroma ateizma kot takega. Njegov prijem ni predvsem znanstveno-sociološki prijem — čeprav vsebuje delo več sociološkega znanja o religiji kot marsikatero tuje izrecno sociološko delo o religiji. Avtorjevo izhodišče za vrednotenje ateizma in religije je Marxovo pojmovanje človeka in njegove osvoboditve. Izhajajoč iz (Marxovih) premis, da je religija odtujena zavest odtujenega sveta, ateizem pa teoretična in humanizem (socializem) praktična osvoboditev človeka, si postavlja vprašanje: kako je z ateizmom in religijo v našem prostoru. Teoretična osvoboditev, osvoboditev v zavesti je iluzorna, če je ne spremlja praktično osvobojanje človeka, praktično gospodstvo človeka nad pogoji svojega življenja. Pri nas smo, pravi Čimić, »čez noč postali ateisti«, si bili na jasnem glede religije, se osvobodili »mističnega pajčolana« — toda ali so odnosi med ljudmi ter med ljudmi in naravo že postali »prozorno jasni«, kot to postavlja Marx za pogoj, da izginejo njihovi religiozni od-

sevi. Ali — če govorimo rajši o procesu kot o stanju — ali procese ateizacije spremljajo ustrezni procesi praktičnega osvobojanja človeka, humanizacije družbe? Če ne, ali ateizem potem v konkretnih razmerah res vedno pomeni teoretično osvobojanje človeka; ali se ne spreminja v svoje nasprotje, v novo ateistično religijo oz. ali ne nadomeščajo njega samega in tradicionalno eksplisitno religijo različne »religije vsakdanjega življenja«, o katerih je govoril že Marx: oboževanje države, naroda, privatniškega človeka, materialnega standarda itd. itd. V kakšni meri smo v sodobnem svetu in pri nas priča take *drame ateizacije*? Izhod po Čimiću seveda ni v vrnitvi k tradicionalni religiji. Bistveno je spoznanje, da ima ateizem svojo avtentično vrednost le kot vidik, stran, rezultat dejanskega osvobojanja človeka in humaniziranja družbe, ne pa kot nekaj izoliranega; zunaj tega se nujno spreminja v svoje nasprotje (ne glede na ime, ki ga ima). Napačno je zato vsakršno *posebno* prizadevanje za ateizem kot tak, za negacijo religije kot take. Še posebej je po Čimiću napačno neko posebno izločanje ateistične vzgoje mladine: cilj šole mora biti vzgajati celovito, humanistično osebnost. Ateizem, ki ne raste iz *take* vzgoje, je brez vrednosti, ne more biti nekaj, k čemur bi morala težiti socialistična šola; taka religija ali religioznost, ki ni ali ne bo v nasprotju s tako osebnostjo, ne more biti a priori objekt kritike in zavračanja.

Vse povedano zahteva obravnavanje in vrednotenje konkretne religije v konkretnih, jugoslovanskih razmerah. Avtor se tej zahtevi ni izognil. O tem pričajo bogato dokumentirana poglavja: Elementi strukture religiozne zavesti sodobnega Jugoslavana, Država in konfesionalne skupnosti, Samoupravljane in religija, Zveza komunistov

in religija, Temeljna protislovja sodobne družbe, Slika sveta mladine danes, in še posebno: Koncept šole samoupravne družbe.

Tretjič — avtorjev prispevek k teoretičnemu obravnavanju fenomena religije in ateizma. Čimić v poglavju »K sociološkemu obravnavanju fenomena religije« in na nekaterih drugih mestih obravnava tudi nekatere obče probleme teorije religije (in ateizma). Čeprav očitno ni imel namena, da bi bil pri tem sistematičen, in tudi ne, da bi izoblikoval nekak svoj poseben sistem, mu je vendarle uspelo prikazati kompleksnost fenomena religije, tako bogastvo njegovih razsežnosti in vidikov, kot to redko srečamo celo v tuji, bolj obširni literaturi te vrste. Navedimo za ponazoritev le teme posameznih podpoglavij: simbolični, eklektični in kibernetični model obravnavanja religije, magija in religija, religija kot obredno, psihično, moralno, spoznavno in socialno dejstvo, dimenzije religije; vera v nadnaravno, vera v sveto, sistem verovanj ali običajev, religija in morala, tipi ateizma.

Čimićev prikaz kompleksnosti religioznega fenomena je vnaprejšnja kritika tudi vsakršnega bodočega poskusa ukalupiti fenomen religije v kakršnekoli enostranske teološke, filozofske, psihološke ali sociološke sheme — čeprav po drugi strani prav s svojo pisanostjo in »nepreglednostjo« kar izziva k takim poskusom.

Ni mogoče, da bi na tem mestu obravnavali posamezne teze in hipoteze iz bogastva misli Čimićeve knjige. Naj navedemo samo eno: po pojmovanju klasikov marksizma, ki ga sprejema in razvija tudi Čimić, je religija imanenten družbeni pojav, še več, pojav, vezan na določen tip družbe in družbenih odnosov; je izraz človekove (samo)-odtujenosti v svetu odtujenih družbenih odnosov, »sprevrnjena zavest sprevrnjene sveta«. Toda eden

osrednjih objektov vsake religije je vendarle dejstvo smrti, zavest človeške končnosti in minljivosti, ki presega vse politične sisteme in ekonomske strukture. V kakšnem smislu in ali sploh lahko potem govorimo o bistveni soodvisnosti odmiranja religije in odpravljanja odtujenih (družbenih) odnosov? Avtor sam se temu vprašanju ni izognil. Meni, da teza o bistveni soodvisnosti religije in družbe ohranja svojo veljavo, kajti »če bo (bodoča — M. K.) religija determinirana izključno s spoznanjem človeške končnosti (kar danes nikakor ni), je utemeljeno pričakovati, da bo ta religija kot religioznost postala, privatni civilizirani odnos do človeka in problemov njegove minljivosti«. Takrat bo, upajmo, filozofija preveč spominjala na religijo in religija preveč na filozofijo. Pravzaprav te podobnosti že danes ni treba podcenjevati. Posebno pri tistih filozofijah, ki prepričljivo zanikajo tisto, kar religija enako trdi. Njihovi protagonisti kot da ne slutijo, da se medsebojno pogoujejo.

Naj s to mislijo tudi sklenemo naš prikaz, ki ni imel drugega namena kot spodbuditi k branju tega zanimivega in tehtnega dela. Odveč je, da bi spodbujal k *razmišljanju* ob knjigi, kot je to ponavadi naloga revijskih recenzij. K *razmišljanju* dovolj spodbuja knjiga sama, knjiga, ki ji je avtor namenil tole poslanstvo: »Če bodo religiozni in ateisti, ko se bodo seznanili z vsebino tega dela, manj samozadovoljni, to je bolj kritični do religije in ateizma, če jih bo spodbudila k temu, da bodo intenzivneje razvijali svojo kritično zavest, tedaj bo pripomogla k takemu vzgajanju vzgojiteljev in vzgajancev, v katerem bo čutili manj potrebe po črno-belem razlikovanju religioznih in ateistov in več potrebe po preverjanju lastnega človeškega položaja v sodobnem svetu.«

M. KERŠEVAN

Zbornik »Otvoreni marksizam«¹

Svojim recenzentom Mikecin posla gotovo ni posebno olajšal. Pred bralce je stopil s knjigo, katere naslov zbuja kup asociacij; katera od njih je tudi avtorjeva, ni docela jasno. Bralec ima v roki zbornik člankov 12 avtorjev,² katerim se kot trinajsti pridružuje Vjekoslav Mikecin s študijo »Situacija marksizma danes« (str. 7—34). Kaj povezuje te vsekakor zanimive avtorje v eno knjigo? »Ni bil naš namen — pravi Mikecin — da bi dali ‚antologijski‘ izbor del, nastalih v zadnjih desetih ali petnajstih letih v številnih konfrontacijah in debatah znotraj marksizma, niti da bi prezentirali samo najvidnejša imena marksistične misli danes. To je nekaj tistih del, ki so se nam zdela posebno značilna za omenjene konfrontacije in debate; tisto, kar jih združuje in jim je skupno, bi lahko izrazili s formulo: *marksizem proti dogmatizmu*. Prav v znamenju te formule smo jih tudi prevajali, potem pa

¹ Otvoreni marksizam. Izbor, prijevod, predgovor i bilješke Vjekoslav Mikecin. Prilozi: György Lukács, Cesare Luporini, Roger Garaudy, Lucio Lombardo Radice, Ludovico Geymonat, Mario Rossi, Galvano Della Volpe, Jean-Paul Sartre, Igor Sergejevič Narski, Adam Schaff, Ernst Fischer. »Naše teme«, Zagreb 1971, 316 str.

² Ne da bi bil naveden na naslovni strani, nastopa v knjigi še Karel Kosik.

(en del) tudi objavljali na straneh revije »Naše teme.« (Uvodna pripomba, str. 5) Recenzent ima torej z Mikecinovo knjigo pred seboj trojen problem: presojo naslovnega pojma »otvoreni marksizam«, presojo Mikecinove interpretacije »Situacije marksizma danes« in presojo Mikecinovega izbora in komentarjev k avtorjem.

Kaj pomeni naslovni pojem »otvoreni marksizam«? Je to »odprti marksizem« ali »odkriti marksizem«? In kaj je nasprotje tega pojma: »zaprti marksizem« ali »neodkriti (prikrivajoči) marksizem«? Ali pa je morda naslov samo figurativen? Odgovora na to vprašanje nam ne da niti uvodna študija, ki nasprotno stvar še komplicira z uvedbo pojma »vrnitev k avtentičnemu Marxu in njegovim najboljšim nadaljevalcem«. Tako se moramo od vprašanja, zakaj ravno ta naslov, posloviti z domnevo, da naslov izraža samo to, da imamo po dobi dogmatizma, za katerega je bil svet tako rekoč z deskami zabiti, v zadnjem času na svetu plejado živo razmišljajočih marksistov.

Enako problematičen je tretji del vprašanja: izbor. V treh velikih snopih z naslovi: »Kritika dogmatizma in problemi marksistične filozofije«, »O dialektiki« ter »Socialno-etična in estetska vprašanja« so zbrane študije samo nekaterih izmed avtorjev, predstavnikov samo nekaterih izmed orientacij, o katerih govori sam Mikecin v predgovoru. Če naj razumemo Mikecinov izbor kot dopolnilo drugim prevodom na knjižnem trgu, je stvar sicer nekoliko razumljivejša, vendar tudi to ne rešuje dileme z izborom. Da v »odprtem« (ali pa »odkritem«) marksizmu manjkajo avtorji frankfurtske šole prav tako kot francoski strukturalisti; da Poljake zastopa samo Adam Schaff, ne pa tudi Leszek Kokotovski in Zygmunt Bauman; da se češkoslovaški prispevek

omejuje na Karla Kosika, italijanska misel pa je zastopana s petimi imeni, francoska z dvema in nemška z nobenim — vse to so indiciji, ki kažejo na subjektivnost in morda tudi naključnost izbora. Pri tem je treba seveda poudariti, da so prispevki vseh dvanajstih avtorjev vredni predstavitve, da so avtorji predstavljeni korektno in da bo knjiga s tem nedvomno koristila. Vprašanje, ki ostane, pa je smotrnost prav takega izbora pod tem naslovom.

Ko smo torej po tem preišljevanju naslova in izbora prišli do sklepa, da imamo pred seboj po kosih uporaben konglomerat sodobnega marksizma — zlasti uporaben, če ga razstavimo na njegove sestavine in obravnavamo kot zbirko zanimivih razprav zanimivih avtorjev — je čas, da se obrnemo k zgodovinski študiji Mikecina samega, k analizi »Situacije marksizma danes«.

Potem ko najprej (z močno naslonitvijo na Sartrove besede) ugotavlja aktualnost Marxovega nauka danes, se obrača h kontroverzam v sodobnem marksizmu, k množici imen, »s katerimi se skuša izraziti ta diferenciacija, ta pluralizem orientacij in ta nasprotstva... avtentični marksizem, ustvarjalni marksizem, dogmatski marksizem, odprti marksizem, vzhodnoevropski in zahodnjaški marksizem, kitajski in sovjetski marksizem, heglovski in pozitivistično-escientistični marksizem, marksizem človeka in ontologizirani marksizem, pragmatični in ortodokсни marksizem, stalinistični marksizem in marksizem II. internacionale itd. itd.« (str. 8.). Ko človek stoji pred takšno džunglo imen, ima seveda dve možnosti: prva je, da poskuša najti klasifikacijski kriterij, druga, da predvsem poudari »mnoštvo teoretsko-idejnih iniciativ in kontroverz znotraj marksizma« in se zadovolji z bipo-

larno sliko: tu dogmatizem, tam množstvo iniciativ. Mikecin je ubral v glavnem to drugo pot. Ta mu daje priložnost, da ponovno opozori na zaprtost, dogmatičnost, vnaprejšnjo vednost in vsevednost, duhovno sterilnost in sholasticizem diamatskega filozofiranja, hkrati pa z njo kontrastira odprtost »iskanja«, njegovo metodično skepsno in legitimnost mnogih poskusov, skorajda metodo vsestranskega teoretskega tipanja. Osnovna Mikecinova teza je, da je Marxov nauk postal nekako tako (kvantitativno morda še bolj) pomemben kot nekoč Descartesov, Lockov, Kantov in Heglov nauk, da je kot tak bolj ali manj obarval vso marksistično in nemarksistično misel dvajsetega stoletja. Ta teza, ki nikakor ni nova (Mikecin kliče za pričo Sartra, najti pa jo je tudi pri Kołakowskem konec petdesetih let in še kje), je gotovo ena od parcialnih resnic o situaciji marksizma danes; toda v izolaciji nosi v sebi nevarnost, da bi v revolucionarni teoriji, katere začetnik je Karl Marx, spregledali tisti bistveni, nosilni elementi, zaradi katerega so Marxovi nazori vplivali tudi na šolsko in celo katedrsko filozofijo naših dni: na to, da je bil v njej od samega začetka zapopaden duh nove revolucije, ki nikakor ni samo revolucionarno mišljenje, temveč je revolucionarna preosnova sveta; na to, da so njene kategorije ves čas merile na neki razred »na sebi«, ki ga je bilo treba spremeniti v razred »za sebe«, da so bile v izvornem pomenu besede »komunistične«, teoretski izraz gibanja »milijonov proletarcev ali komunistov« (kot piše v »Nemški ideologiji«) — da je torej to teorija, ki je ni mogoče ločiti od revolucionarnega vrenja poznomeščanskega sveta. Poskusi akademske asimilacije, poskusi »pobotanja Marxa z...« in kar je še podobnega, so samo spremljevalni izraz vznemir-

ljivosti, kritičnosti in brizantnosti tega nauka. Kriza marksizma, no-tranja, globoka kriza, zaradi katere je včasih profesiralno govorjenje o Marxovem nauku naravnost osve-žujoče (žal!), izvira iz krize tistega gibanja, katerega teoretski izraz je ta nauk tako v svojih začetkih kot v svojih avtentičnih nadaljevanjih. Kriza gibanja pa ne izvira iz »dogmatizma«, temveč je »dogmatizem« le simptom te krize. Zakaj je stalinizem lahko brez škode prevzel idejni instrumentarij vulgarnega marksizma II. internacionale? Pač zato, ker je tudi v njem na mesto avtentičnega revolucionarnega gi-banja stopila strankarska vladavina meščanskega tipa, vladavina »na-mesto delavskega razreda« in v nje-govem »imenu«. Iz tega temeljnega spoznanja bi bilo mogoče izpeljati ustrežnejšo klasifikacijo in bi se različne marksistične teorije razkri-le kot odgovori na takšne temeljne teoretske dileme, kot so: marksizem kot legitimacijska teorija *versus* marksizem kot kritična teorija; marksizem kot idejno orožje elite *versus* marksizem kot mobilizator množice v njenem realnem boju; na drugi strani teorija med teori-jami *versus* totalizirajoča revoluci-onarna teorija. Ob tem bi se poka-zalo, da je Lukáčseva analiza stali-nizma v »Pismu o stalinizmu« pre-abstraktna in nezadostna in da ji predvsem manjka razredna osnova — namreč spoznanje, da stalinistič-ni sistem *prav v ničemer* ni tisto, za kar je šlo utemeljiteljema kritič-ne teorije! (Tudi tisto, kar se po

pravici navaja kot pozitivni rezul-tati Stalinove in stalinistične vlada-vine, je samo realizacija — uspeš-na realizacija — razsvetljeno me-ščanskih zahtev po odpravi disfunk-cionalnosti meščanskega sistema. Toda to je tema za posebno raz-pravo.)

Mikecinova študija gotovo na svoj način prispeva, da se zavemo vsaj nekaterih od sodobnih dilem. V tem je njen prvi pomen. Njena druga pomembnost je v tem, da širšemu občinstvu vendarle daje vpogled v nekatere poglobitve smeri marksističnega iskanja — v kontrastiranju z moderniziranim dia-matom, katerega vladavino zlasti v sami sovjetski filozofiji še vedno zagotavlja znameniti sistem »red-kollegij«, ki še danes očitno, dasi manj nasilno kot nekoč, »poenotu-jejo« stil pisanja in zabrisujejo celo stilne razločke med avtorji. Tretji pomen Mikecinove študije je, da obširneje in izčrpnije opozarja na italijansko marksistično tradicijo, ki se začinja z najboljšim teoretikom II. internacionale, Antoniom Labri-olo (ta nam je Slovencem žal še vedno znan le iz druge roke, zlasti iz zverženega prikaza pri Pleha-novu). In tudi celotni knjigi gre ob vseh navedenih rezervah — prizna-nje, da bralca nikakor ne bo razo-čarala, če jo bo vzel v roke kot zbornik razprav, brez pričakovanja, da bo v njej našel utemeljitev »od-prtega marksizma« ali pa celovit prikaz vsega nedogmatičnega v so-dobnem marksizmu.

B. DEBENJAK

Kronika

JUGOSLOVANSKO ZDRUŽENJE ZA SOCIOLOGIJO — VI. ZNANSTVENO POSVETOVANJE

Letno znanstveno posvetovanje Jugoslovanskega združenja za sociologijo bo v Portorožu od 10. do 14. februarja 1972 na temo: »Družbeni konflikti in socialni razvoj Jugoslavije«.

Vlogo in pomen tega posvetovanja opredeljujejo nekatere specifične situacije v Jugoslaviji:

- procesi demokratizacije in modernizacije družbe aktivirajo svobodo izražanja in spoznavanja različnih interesov, kar ustvarja vtis neurejenosti in socialne dezorganizacije;
- procesi urbanizacije in industrializacije širijo in pospešujejo spremembe, kar terja ustrezne mehanizme za kontinuirano prilagajanje družbenih struktur;
- latentni in občasni konflikti na raznih področjih družbene dejavnosti zahtevajo revizijo koncepcije o »brezkonfliktni družbi«;
- študentska gibanja radikalizirajo problem odpiranja institucionalnih struktur;
- sedanje spremembe ekonomskega in političnega sistema so poskus funkcionalnejše interesne integracije globalne družbe.

Vse to zahteva objektivno sociološko analizo, ki bo pokazala na povezanost med stopnjo svobode izražanja družbenih konfliktov in možnostjo realizacije nekaterih temeljnih socialističnih vrednot.

Znanstveno posvetovanje s to tematiko naj bi dalo presek že zbranega znanja in spodbudilo temeljna teoretična in em-

pirična proučevanja. Posvetovanje bo zlasti pomembno zato, ker je teorija socialnih konfliktov eno najmanj razvitih področij sodobne sociologije. Obenem bo opozorilo širšo javnost, da problem socialnih konfliktov ni samo politično in laično vprašanje, ki ga je moč razreševati na temelju zdravega razuma.

Z analizo vzrokov konfliktov in njihovih nosilcev, načina njihovega izražanja, mehanizmov in oblik razreševanja kot tudi njihovih posledic — bo posvetovanje doprineslo k opredelitvi neposrednih rešitev in k zavestnemu usmerjanju nadaljnega razvoja jugoslovanske socialistične družbe.

Glede na dosedanje izkušnje in z ozirom na značaj teme vabi Jugoslovansko združenje za sociologijo k sodelovanju poleg sociologov tudi politologe, ekonomiste, socialne psihologe, zgodovinarje; vsi ti naj bi prispevali k širši in celoviti obravnavi teme posvetovanja. O nakazani temi bodo razpravljali na plenarnih sejah ter v sekcijah, za okroglimi mizami, v ad hoc skupinah, kajti tako zasnovano delo je rodilo lepe sadove že na posvetovanju v Dubrovniku.

Za vse potrebne informacije se lahko vsakdo, ki ga zanima tema posvetovanja, obrne na predsednika Jugoslovanskega združenja za sociologijo prof. dr. Zdravka Mlinarja ali na predsednika Slovenskega sociološkega društva Nika Toša (tel. 061/341-461).

Organizator VI. znanstvenega posvetovanja je Slovensko sociološko društvo. Nekatere podrobnosti o tem posvetovanju bomo objavili v naslednji številki revije.

IZ BIBLIOGRAFIJE DEL IN SPISOV PROFESORJEV, PREDAVATELJEV IN SODELAVCEV FAKULTETE ZA SOCIOLOGIJO, POLITIČNE VEDE IN NOVINARSTVO LJUBLJANSKE UNIVERZE

Ob desetletnici VSPV-VSSPN-FSPN je izšla bibliografija, ki obsega seznam samostojnih knjižnih del in spisov, razprav, študij in sestavkov v knjižnih in periodičnih tiskih, raziskovalnih del (objavljenih in neobjavljenih elaboratov), recenzij in poročil, poljudnih člankov, prevodov in drugih del, ki so jih napisali profesorji, predavatelji in sodelavci fakultete. Ker

vsebuje seznam pri nekaterih avtorjih tudi več kot sto ali celo dvesto enot, povzemamo samo nekatera samostojna knjižna dela in spise: Fenomenologija in marksizem, Anketiranje (Arzenšek Vladimir); Uvod v teorijo mednarodnih odnosov, Mednarodni odnosi od francoske revolucije do blokovske polarizacije, Mednarodni odnosi I (dr. Vlado Benko); »Civilna družba« in država pri Heglu in Marxu, Kaj je politična znanost? Politička znanost: predmet i suština. Politologija — izbor tekstov (dr. Adolf Bibič); Človek in vera, Molk besede, Filozofske osnove sodobne teologije (dr. Tine Hribar); Vrednote mladih in resnica časa (mag. Spomenka Hribar); Teorija delovnih organizacij; Sociologija organizacije (dr. Janez Jerovšek); Vloga družine v prenašanju religioznosti (Jogan Matilda); Kuda ide Latinska Amerika?, Latinska Amerika: nastanek in razvoj družbeno-ekonomskih struktur, Latinska Amerika: Društvena struktura i politički sistemi, Venezuela, Bolivija, Socializem in države v razvoju, Političke istorije XIX. i XX. veka, Socialna in politična antropologija (dr. Stane Južnič); Religija in sodobni človek, Ateisti in religija danes, Srednješolci in religija (mag. Marko Kerševan); Družbena stratifikacija, Družbena mobilnost (mag. Peter Klinar); Lenin o državi prehodnega obdobja, Ljudje v novem mestu — Velenje I. in II. del, Družbena participacija občanov v krajevni skupnosti, Vloga lokalnih voditeljev in družbeno politična participacija občanov v komuni, Developmental Change I. in II. del (dr. Zdravko Mlinar); Za učinkovitost ZK, Za samoupravno odgovornost, Človek in socializem, Človek v sodobni družbi, Temeljni pojmi marksistične filozofije (mag. Slavko Podmenik); Evolucija cerkvenega nauka o socializmu, komunizmu, marksizmu in ateizmu (Zdenko Roter); Človek, delo in strukture, Sociologija dela, Sociologija organizacije (dr. Veljko Rus); Gospodarski sistem SFRJ, Ekonomika SFRJ, Kriteriji investicijskih odločitev na nivoju narodnega gospodarstva (mag. Janez Škerjanec); Regorika ali govorništvo in javno nastopanje, Razvoj jugoslovanskega novinarstva I, Slovenska in jugoslovanska časniška beseda, Časnikarski fenomen: goriška »Soča«, Govorništvo (dr. Fran Vatovec); Sodobni problemi družbenega obveščanja, Sociološki pristup problemima masovnog komuniciranja, Teorija jav-

nega mnenja, Medosebno komuniciranje, Komunikacijsko obnašanje Slovencev (mag. France Vreg); Osnove publicistike in novinarstva (Pavle Zrimšek); Književnost in družba, O nekaterih aktualnih vprašanjih socializma, O humanizmu in socializmu, Oblike družbene zavesti (Boris Ziherl); Metodologija družboslovnega raziskovanja, Neizkoriščeni potenciali za družbeni razvoj, Reklamna funkcija množičnih medijev, Stališča občanov o razvoju cestnega omrežja (Niko Toš).

XI. KONGRES MEDNARODNE KONFERENCE ZA SOCIOLOGIJO RELIGIJE

V sodelovanju z inštitutom za družbena raziskovanja univerze v Zagrebu in njegovim oddelkom za raziskovanje ateizma in religije ter centrom »Krščanska sadašnjost« Zagreb, je Mednarodna konferenca za sociologijo religije (CISR) organizirala svoj XI. kongres v Opatiji v dneih od 20. do 23. septembra 1971. Tema kongresa je bila: »Religije in religioznost, ateizem in neverovanje v industrializiranih in urbaniziranih družbenih okoljih«.

Referati s kongresa so izšli v knjižni obliki v francoskem ali angleškem jeziku. Delo na kongresu je potekalo v treh delih: a) empirične študije in obdelava hipotez, b) metodologija, c) splošni teoretični pristop. V sekciji — empirične študije in obdelava delovnih hipotez so razen avtorjev iz obeh Amerik, Afrike in Azije, Zahodne Evrope sodelovali tudi avtorji iz Vzhodne Evrope, od katerih omenjamo tu jugoslovanske avtorje: Štefica Bahtijarević, asistent v inštitutu za družbena raziskovanja univerze v Zagrebu, z referatom »Nekatere značilnosti religioznosti in ateizma dijakov srednjih šole; Zdenko Roter, profesor na fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani z referatom »Narava in struktura religioznosti v Sloveniji«; Esad Čimić, profesor filozofske fakultete v Sarajevu z referatom: »Struktura religiozne zavesti v ruralnih in urbanih okoljih«. V skupini splošni teoretični pristop pa je podal svoj prispevek Srdan Vrcan, profesor pravne fakultete v Splitu, z naslovom: »Sociološko-teoretične implikacije religioznosti kot množičnega pojava v pogojih sodobnih socialističnih družbenih odnosov.«

b

(1z dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

III. SOCIOLOGIJA

- HALL E. T.: Človekova skrita razsežnost. Vsako ljudstvo si po svoje organizira prostor. I, II. Naši razgledi, Lj., 10. in 18. sept. 1971, št. 17, 18.
- JEROVSEK Janez: Brez kazni in nagrad za izjemne (ne)uspehe. Delo, Lj., 4. sept. 1971.
- JEROVSEK Janez: Sence v organizaciji dela. Delo, Lj., 18. sept. 1972.
- KIRN Andrej: Sociologija znanosti in znanost o znanosti. Naši razgledi, Lj., 1971, 24. sept. št. 18.
- MOŽINA Stane: Vprašanje sodobne organizacije. Naši razgledi, Lj., 24. sept. 1971, št. 18.
- POGAČNIK Andrej: Premišljanje o Ljubljani 2000. Naši razgledi, Lj., 24. sept. 1971, št. 18.
- SNEDECOR G. W — W. G. Cohan: Statistički metodi. (Statistical Methods.) Prev. Đurica Krstić. Beograd, Vuk Karadžić 1971. 511 + (I) str. — sign. III/2782.
- VINDISAR Pavel: Razpoke med poklicnim in samoupravljaljskim delom. Naši razgledi, Lj., 24. sept. 1971, št. 18.

V. ZNANOST — KULTURA —
PROSVETA — ŠOLSTVO

- DOLAR Jaro: Tegobe nacionalke. Z obiska NUK. Delo, Lj., 28. avg. 1871.
- KERMAUNER Taras: Reizem — ludizem v slovenski poeziji. Delo, Lj., 11. in 18. sept. 1971.
- KRAMBERGER Marijan: Poskus drugačne ljubezni do Slovencev I. Sodobnost, Lj., 1971, št. 8—9, str. 904—912.
- MARION Sikst: Učni uspehi in osip v osnovni šoli. Naši razgledi, Lj., 10. sept. 1971, št. 17.
- MUŽIČ Vladimir: Metodologija pedagoškega istraživanja. Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika 1968. 717 + (IX) str. — sign. III/2781.
- POGAČNIK Bogdan: Preračunljiva nepreračunljivost računalnikov. Srečanje IFIP 71. Delo, Lj., 28. avg. 1971.
- RUPEL Dimitrij: Humanistično nasilje v Štatenbergu. Naši razgledi, Lj., 24. sept. 1971, št. 18.
- ŠENK Janez: »Križe ni v drami — križa je zunaj nje«. Naši razgledi, Lj., 24. sept. 1971, št. 18.
- SISKOVIČ Karel: »Fizično« ali »duhovno« srečanje. Draga 1971. Naši razgledi, Lj., 24. sept. 1971, št. 18.
- ZLOBEC Ciril: Iskavci totalne resnice in pravičnosti. Sodobnost, Lj., 1971, št. 8—9, str. 933—935. Delo, Lj., 18. sept. 1971.
- ŽELEZNIKAR Anton P.: Ljubljanski kongres in naše računalništvo (IFIP.) Naši razgledi, Lj., 10. sept. 1971, št. 17.

VI. POLITIČNE VEDE

- 1.: Splošna dela:
- MARJANOVIĆ Jovan R.: Politička struktura društva. Beograd, (Radnički univerzitet »Đuro Salaj« 1970. str. —sign. 12.557.
- PULISELIĆ Stjepan: Političke stranke kao faktor suvremenog političkog sistema. Zagreb, Naprijed 1971. 432 str. (Hrestomatija političke znanosti.) — Zagreb, Naprijed 1971. 432 str. (Hrestomatija političke znanosti.) —sign. sign. II/11.514.
- RODIN Davor: Dijalektika građanskog društva. Beograd, Nolit, 1971. 255 str. — sign. 12.624.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

- ALBREHT Roman: Privatizacija ZK. Delo, Lj., 8. sept. 1971.
- BASKAVIČ Milan: Zakaj in kakšne ustavne spremembe? (Avt.: Milan Baškovič in Vinko Blatnik.) Ljubljana, Zveza delavskih univerz Slovenije 1971. 42 str. — sign. 12.672.
- BUČAR Franc: Kako naj ljudje odločajo o svojih zadevah? Prostor in čas, Maribor, 1971, št. 7—8, str. 415—422.
- BULC Marko: Predsedstvo ni komisija za kompromis. Delo, Lj., 18. sept. 1971.
- DRČAR-MURKO Mojca: »Manipulacija s poslanci«. Mladina, Lj., 10. avg. 1971, št. 31.
- : GRADIVO za javno razpravo o osnutku amandmaje v ustavi SR Slovenije. Delo, Lj., 15. sept. 1971.
- : HOTENJE po idejni akcijski enotnosti komunistov. Zapis s 23. seje CK ZKS. Delo, Lj., 4. okt. 1971.
- JARC Vlado: Novo v slovenski ustavi. Delo, Lj., 28. avg. 1971.
- JURKOVIČ Danica: ZK Slovenije je proti vsakršnemu odtujevanju sredstev družbene akumulacije. 23. seja CK ZKS. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.
- KRAIGHER Sergej: Samoupravljanje je kot temeljni proizvodni odnos bistvo družbene ureditve SR Slovenije. Delo, Lj., 10. sept. 1971.
- KREFT Ivan: Še vedno imam čisto vest. Delo, Lj., 24. avg. 1971.
- KRIVIC Matevž — Tone Remc: Kdo predlaga kandidate? Delo, Lj., 8. sept. 1971.
- KRIVIC Matevž: Kako kdo vodi polemiko? Komunist, Lj., 24. sept. 1971, št. 38.
- KRIVIC Vladimir: Graditev slovenske države in samouprave. Delo, Lj., 11. sept. 1971
- : LJUDJE ne bodo podpirali ukrepov, na katere sami ne morejo vplivati. Delo, Lj., 22. sept. 1971.
- MARINC Andrej: Komunisti odgovorni za ustalitev razmer. Delo, Lj., 8. sept. 1971.
- MATIČIČ Cene: Odgovor C. Matičiča. Delo, Lj., 6. sept. 1971.
- : ODBORNIKI zglasovali nezaupnico C. Matičiču. Delo, Lj., 9. sept. 1971.
- : POLITIČNA obsodba akcije, ne pa »preganjanje« čarovnic. Predsedstvo in IO RK SZDL Slovenije. Delo, Lj., 7. sept. 1971.

POPIT France: Razviti najširšo iniciativo komunistov. Komunist, Lj., 10. sept. 1971.

POPIT Franc: Otresti se moramo tradicij klasičnega buržuaznega političnega sistema. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.

REMC Tone: Kako je potekala akcija 25 poslancev. Delo, Lj., 21. avg. 1971.

RIBIČIČ Mitja: Samoupravljanje — nadaljevanje revolucionarnega boja. Delo, Lj., 12. sept. 1971.

SAVODNIK Bert: Boj za oblast skrit za videzom demokracije. Delo, Lj., 4. sept. 1971.

SMOLE Janko: Korenine nelikvidnosti. Delo, Lj., 4. sept. 1971.

—: STALISČA komiteja Univerzitetne konference ZKS o iniciativi 25 poslancev in o reakciji na njo, sprejeta na seji 30, 31 avg. 1971. Komunist, Lj., 3. sept. 1971, št. 35.

—: STALISČA sekretariata CK ZKS o akciji nekaterih poslancev-komunistov. Na 23. seji CK ZKS. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.

STROBL Majda: Ustavni amandmaji in komuna. Komunist, Lj., 17. sept. 1971.

TITO: Napočil je čas, da začne delavska razred uporabljati sredstva. Komunist, Lj., 17. sept. 1971, št. 37.

TITO: Jugoslavija bo razpadla, ko bodo ti hribi razpadli; to pa se ne bo zgodilo. Delo, Lj., 6. sept. 1971.

—: 23. seja CK ZK Slovenije. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.

VIPOTNIK Janez: Razvita SZDL zagotavlja razvito samoupravno demokracijo — nerazvita SZDL pa jo omejuje. Delo, Lj., 18. sept. 1971.

VLAHOVIČ Veljko: Zveza komunistov — vodilna družbena sila. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.

4. Delavska in progresivna gibanja:

BEBLER Aleš: Prvi množični upor proti silam fašizma v Evropi. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.

IBARRURI Dolores: Španski borci — živi odsev internacionalizma. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.

5. Mednarodni odnosi:

—: BESEDE in dejanja kitajskega vodstva. Delo, Lj., 11. sept. 1971.

BOGAVAC Dušan: Zli nameni na delu. Najnovejše svoražne akcije proti bratstvu in enotnosti narodov BiH... Komunist, Lj., 3. sept. 1971, št. 35.
 —: BREZNJEV v Jugoslaviji. Komunist, Lj., 2. okt. 1971, št. 39.

**VII. POLITIČNA EKONOMIJA
 IN GOSPODARSTVO**

RIBNIKAR Ivan: Devalvacije ali revalvacije. Naši razgledi, Lj., 10. sept. 1971.
 ROZMAN Vilko: Potrjene hipoteze. Delo, Lj., 4. sept. 1971.

**VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA
 OBVEŠČANJA IN JAVNO
 MNENJE**

BARBIČ Ana: Vidiki razumevanja radiofuznih medijev. Ekran, Lj., 1971, št. 81—82, str. 80—84.
 KRIVIC Vladimir: Ali je zakon o tisku v skladu z ustavo? Delo, Lj., 19. sept. 1971.
 LAKOTA Božidar: Tolerirati pomeni legalizirati. Razmišljanje za akcijo proti šundu I, II. Komunist, Lj., 17. in 24. sept. 1971, št. 37, 38.
 POHAR Lado: Poslušalci o radiu Ljubljana 1971. Raziskovanje I. Komunist, Lj., 24. sept. 1971, št. 38.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

ADAMIČ Louis: Začetki »začetnika« — ali deček je oče moža, 1951 — 1971. Delo, Lj., 5. sept. 1971.
 LASIČ Stanko: Sukob na književnoj ljevici 1928—1952. (Zagreb), Liber (1970.) VI + 323 str. — sign. II/11.329.
 —: PARISKA komuna 1871—1971. Ur.: Pero Damjanović, Ašer Deleon. Beograd, Rad 1971. XLVIII + 1647 str. + 1 kart. + (6) str. 2 knj. — sign. III/2774.

**XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE —
 PRIROČNIKI — SLOVARJI**

VODOPIVEC Peter: Upokojenčeva smrt. N. S. Hruščov 1894—1971. Naši razgledi, Lj., 24. sept. 1971, št. 18.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

OKULOV A. F.: Sovjetskaja filosofskaja nauka i ee problemy. Kratkij očerk. Moskva, Nauka 1970. 220 + (II) str. — sign. 12.626.
 POST Werner: Kritik der Religion bei Karl Marx. München, Kösel Vlg (1969.) 327 str. — sign. II/11.222.
 TUGARINOV V. P.: Filosofija soznaniya. (:Sovremennye voprosy:). Moskva, Mysl 1971. 199 + (I) str. — sign. 12.619.

III. SOCIOLOGIJA

ANDREAE, Clemens-August: Ökonomik der Freizeit. Zur Wirtschaftstheorie der modernen Arbeitswelt. Reinbek bei Hamburg 1970. 248 str. (Rowohlt deutsche Enzyklopaedie. 330 (331.) — sign. 3566—330/331.
 —: BILDUNG — Die Grundlage unserer Zukunft. 13 Vorträge. Hans Schaefer etc. München (1968.) 234 str. (Das Heidelberger Studio. 42.) — sign. 10.772-42.
 CROZIER Michel: La société bloquée. Paris, Seuil (1970.) 251 + (II) str. — sign. 12.586.
 —: ESSAYS in Theory and History. An approach to the social sciences. Ed. by Melvin Richter. Cambridge, Harvard Univ. Press 1970. IX + 291 str. — sign. II/11.177.
 ETZIONI Amitai: A Sociological Reader on Complex Organizations. (By) —. 2. ed. London, Holt, Rinehart 1970. XV + 576 str. — sign. II/11.434.
 FRIED Charles: An Anatomy of Values. Problems of personal and social choice. Cambridge, Harvard Univ. Press 1970. XI + (II) + 256 str. — sign. II/11.178.
 FRIEDENSFROSCHEUNG. Hrsg. von Ekkehart Krippendorf. (2. Aufl.) Köln & Berlin, Kiepenheuer & Witsch 1970. 596 + (XIII) str. (Neue Wissenschaftliche Bibliothek. Soziologie. 29.) — sign. II/10.799-29.

- : Die GESELLSCHAFT der nächsten Generation. 6 Beiträgen von Hermann Schubnell etc. (2. Aufl.) München, C. H. Beck 1969. 173 str. (Beck'sche Schwarze Reihe. 44.) — sign. 12.678-44.
- HEIDIN Herbert: Black Suicide. (London), Lane The Penguin Press (1970.) IX 176 str. — sign. II/11.216.
- HETZLER Hans Wilhelm: Soziale Strukturen der organisierten Forschung. Trägerschaft und Organisation ausseruniversitärer Forschungseinrichtungen. (Düsseldorf 1970.) 208 str. (Wissenschaftstheorie — Wissenschaftspolitik — Wissenschaftsgeschichte. 12.) — sign. II/11.446-12.
- JAHIEL Niko: Gorod i derevnja. Sociologičeskie aspekty. Per. s bolg. O. I. Popova. Moskva, Progress 1968. 270 + (II) str. — sign. 12.552.
- JONAS Friedrich: Geschichte der Soziologie Reinbek bei Hamburg 1969—1970. 4 Bde. — sign. 3566—302/309.
- : LOGIK der Sozialwissenschaften. Hrsg. von Ernst Topitsch. (7. Aufl.) Köln & Berlin 1971. 568 str. (Neue Wissenschaftliche Bibliothek. Soziologie. 6.) — sign. II/10.799—6.
- MARKIEWICZ—LAGNEAU, Janina: Education, égalité et socialisme. Théorie et pratique de la différentiation sociale en pays socialistes. Paris, Anthropos 1969. XII + 172 str. — II/11.062.
- NEURATH Paul: Statistik für Sozialwissenschaftler. Eine Einführung in das statistische Denken. . . . Stuttgart, Enke Vlg 1966. XIX+487 str. — III/2758.
- : OČERKI metodologii poznanija social'nyh javlenij. Moskva, Mysl' 1970. 343 str. — sign. 12.551.
- PARK Robert E. & Ernest W. Burgess: Introduction to the Science of Sociology including an index to basic sociological concepts. Student Ed. Abridged and a new preface by Morris Janowitz. Chicago, London, 1970. XVIII+460 str. (Phoenix Books. 380.) — 11.932-380.
- PLACK Arno: Die Gesellschaft und das Böse. Eine kritik der herrschenden Moral. (9. sufl.) München, List Vlg 1970. 430 str. — sign. 12.693.
- : PROBLEMY soudobe sociologie. Praha 1968. 127 + (IV) str. (Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. 4.) — sign. II/11.176-4.
- RUDY Zvi: Soziologie des jüdischen Volkes. Reinbek bei Hamburg 1965. 236 str. (Rowohlt's deutsche Enzyklopaedie. 217 (218) — sign. 3566-217/218.
- SCHMIDTCHEN Gerhard: Manipulation — Freiheit negativ. Neuwied & Berlin, Luchterhand 1970. 80 + (II) str. (Soziologische Essays). — sing. 12.667.
- : SOCIOLOGICAL Theory and Philosophical Analysis. Ed. by Dorothy Emmet & Alasdair Macintyre. New York, Macmillan 1970. XIV + 232 str. — sign. 12.697.
- STEINBUCK Karl: Falsch programmiert. Über das Versagen unserer Gesellschaft in der Gegenwart und vor der Zukunft und was eigentlich geschehen müsste. (8. Aufl.) Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt 1970. 187 str. — sign. II/11.444.
- SKARATAN O. I.: Problemy social'noj struktury rabočego klassa SSSR. (: Istorikosociologičeskoe issledovanie:). Moskva, Mysl' 1970. 471 str. — sign. 12.686.
- THEODORSON George A.: A Modern Dictionary of Sociology. London, Methuen & Co. 1970. VIII + 469 str. — sign. II/11.510.
- : VOPROSY statističeskoj metodologii i statistiko ekonomičeskogo analiza. Materialy Vsesojuznogo mežvuzovskogo soveščanija. Moskva, Statistika 1971. 304 str — sign. II/11.428.
- WOLFE Dael: The Uses of Talent. Princeton, Princeton Univ. Press 1971. X + 204 str. — sign. II/11.511.

V. ZNANOST — KULTURA —
PROSVETA — ŠOLSTVO

- ANGER Hans: Probleme der deutschen Universität. Bericht über eine Erhebung unter Professoren und Dozenten von Hans Anger unter zeitw. Mitarb. von Allen S. Davis. etc. Tübingen, J. Mohr 1960. XV + 675 str. — sign. II/11.442.
- BANTON Michael: Roles an Introduction to the Study of Social Relations. London 1969. IX+224 str. (Social Science Paperbacks. 41.) — sign. II/11.251-41.

FEINBERG Gerald: Projekt Prometheus. (The Prometheus Project.) Die langfristige Planung der Menschheitsziele. Mit einem Vorwort von Karl Steinbuck. Olten & Freiburg i. Br., Walter Vlg 1970. 262 str. — sign. II/11.436.

FISHER PETER F.: & Suindl Dž. F.: Sistemi programiranja. (Computer programming systems. Per. s angl.) Moskva, Statistika 1971. 601 + (I) str. — sign. II/11.373.

FLECHTHEIM Ossip K.: History and Futurology. ... with a foreword by Robert Jungk. Meisenheim am Glan, Vlg A. Hain 1966. (X)+126 str. — sign. II/11.508.

FRANK Helmar G.: Allgemeine Kybernetik. 2. völl. neubearb. u. wesentl. erw. Aufl. mit 126 Bild. u. 15. Tab. Baden-Baden 1969. XVIII+409 str. — sign. 12.696-1.

FRANK Helmar G.: Angevandte kybernetische Pädagogik und Ideologie. ... Baden-Baden 1969. VIII+290 str. — sign. 12.696-2.

GABOR Dennis: Menschheit morgen. (Inventing the Future.) Frankfurt am Main, Fischer 1969. 152 str. (Fischer Bücherei. 1001) — sign. I/1404-1001.

HABERMAS Jürgen: Technik und Wissenschaft als »Ideologie«. (4. Aufs.) (Frankfurt am Main 1970. 169 str. (Edition Suhrkamp. 287.) — sign. I/2272-

MERLEAU-PONTY Jacques: Cosmologie du XX siècle. Etude épistemologique et historique des théories de la cosmologie contemporaine. (Paris), Gallimard 1966. 533 str. — sign. II/11.228. 11.228.

WILLENER Alfred: The Action — Image of Society. On cultural politization. Transl. from the French by A. M. Sheridan Smith. London, Tavistock Publ. (1970.) XV+336 str. — sign. 11.440.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

EDELING Herbert: Prognozirovanje i socializam. (Prognostik und Sozialismus.) Per. s nem. Moskva, Progress 1970. 264 str. — sign. 12.595.

ERMACORA Felix: Allgemeine Staatslehre. Vom Nationalstaat zum Weltstaat. Berlin, Duncker & Humblot 1970. XXXI+1250 str. 2 Bde. — sign. II/11.407-1, 2.

FLECHTHEIM Ossip K.: Eine Welt oder keine? Beiträge zur Politik, Politologie und Philosophie. (Frankfurt am Main 1964. 266 str. Sammlung »res novae«. 32.) — sign. 10.303.-32.

4. Delavska in progresivna gibanja:

CARR Edvard Hallet: Socialism in one Country. 1924-1926. Harmondsworth 1970. 526 str. (A History of Soviet Russia. 2.) — sign. I/2647-2.

—: WORKERS' Control. A Book of Readings and Witnesses for Control. Ed. by Ken Coates and Tony Topham. London, Cox & Wyman 1970. XL+464 str. — sign. I/2608.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVESČANJA IN JAVNO MNENJE

MAZUR Marian: Jakosciowa teoria informacjami. Warszawa, Wyd. Naukowo-techniczne (1970.) 223 str. — sign. 12.585.

—: The PROCESS and Effects of Mass Communication. Ed. by Wilbur Schramm. (8. print. London itd., University of Illinois Press (1970.) (XI)+586 str. — sign. 11.431.

SCUPHAM John: The Revolution in Communications. London itd., Holt, Rinehart 1970. 206 str. — sign. 12.631.

STEINBUCK Karl: Die informierte Gesellschaft. Geschichte und Zukunft der Nachrichtentechnik. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt 1969. 256 str. — sign. III/2776 str.

STURM Hertha: Masse — Bildung — Kommunikation. Stuttgart, E. Klett (1968.) 231 str. — sign. II/11.445.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

SCHNEIDER Louis: Sociological Approach to Religion. New York, Wiley & Sons 1970. IX+188 str. — sign. II/11.513.

Iz domačih revij

»GLEDISTA«, Beograd, št. 9/1971

Gospodarski sistem Jugoslavije — kritičen pogled od zunaj: DEBORA MI-LENKOVIĆ: Ali prehaja Jugoslavija iz socializma v kapitalizem; J. GEORGIJEV: Jugoslavija: nova varianta socializma (po prispevkih jugoslovanskega tiska); JAN TINBERGEN: Ali se samoupravljanje približuje optimalni ureditvi; *Dogajanja:* MILAN VLAJČIĆ: Amaterski teater in sodobne gledališke težnje; RANKO RASKOVIĆ: Planiranje razvoja in kadrov; VOJISLAV KOŠTUNICA: Dve desetletji jugoslovanskega združenja za politične vede, *Raziskovanja:* IVICA MLINOVIĆ: Pokoncilsko stanje in delovanje katoliške cerkve pri nas (nekateri aspekti tega stanja in delovanja); BRANKO PETRANOVIĆ: Memoari in njihovi pisci; STANE MOZINA: Ovire na poti industrializacije v naši družbi; FIRDUS DŽINIĆ: Televizija kot dejavnik urbanizacije vasi; *Pogledi, recenzije, prikazi:* DRAGIĆ STOJADINOVIĆ: Dr. Kosta Mihailović; Aktualna vprašanja nerazvitih predelov Jugoslavije; DANILO BAŠTA: Milan Kangrga: Razmišljanja o etiki; PETAR ŽIVADINOVIĆ: Louis Althusser: Za Marxa.

»NASE TEME«, Zagreb, št. 7/8, 1971

Kulturni ustvarjalci o položaju kulture in ustvarjalnosti: ANTUN PETAK: Predmet in metoda raziskave; STIPE SUVAR: Družbeni položaj kulture in kulturnih ustvarjalcev; RUDI SUPEK: Kulturno-vrednostna usmeritev in kulturni medij; ANTUN PETAK: Stališča kulturnih delavcev o odnosu sredstev množičnih komunikacij do kulture na Hrvaškem; *Analiza vsebine prispevkov in oddaj množičnih komunikacijskih sredstev, ki se nanašajo na kulturo v letu 1970:* IVAN ŠIBER: O metodah in rezultatih analize; ANTUN PETAK: Kulturno-informativna funkcija množičnih komunikacijskih

sredstev na Hrvaškem; STANKO PEKEČ: Sklepne opombe; *Razstava knjig:* ANTE LEŠAJA: Samoupravno dogovarjanje in sporazumevanje; JASNA PAVELIĆ: Radovan Vukadinović: Odnosi med evropskimi socialističnimi državami; MIODRAG B. ŠIJAKOVIĆ: C. M. Bowra: Dediščina simbolizma (ustvarjalni eksperiment); *Iz domačih in tujih revij.*

»PRAXIS«, Zagreb, št. 5/1971

PREDRAG VRANICKI: Lev Davidovič Broinstein Trocki; *Trenutek jugoslovanskega socializma:* STIPE SUVAR: Tri besede o trenutku jugoslovanskega socializma; VELJKO RUS: Participativna in reprezentativna demokracija; *Misel in stvarnost:* MARIJA BRIDA: Svoboda in nekateri aspekti zgodovinskega dogajanja; K. H. VOLKMANN SCHLUCK: Pot misli v modernem svetu; *Diskusija:* DARKO SUVIN: Brechtov »Kavkaški krog s kredo« kot marksistični figuralizem; *Prikazi in beležke:* NEVEN SE-SARDIĆ: Dve knjigi o Wittgensteinu; LJERKA ŠIFLER-PREMEC: Pregled hermetično-magijske tradicije; NENAD MIŠČEVIĆ: Spomenica za B. Lakebrinka; Dokumenti o prepovedi »Praxisa«: A. Sodni dokumenti; B. Dokumenti iz tiska.

»PREGLED«, Sarajevo, št. 10/1971

Članki: ŽIVKA ANZULOVIĆ: O modernizaciji uprave in pravosodja z uporabo sodobne tehnologije in informatike; DRAGIŠA MILIČEVIĆ: Formiranje in delitev dohodka v sistemu družbenega planiranja; MLADEN ČALDAROVIĆ: Ideje delavske demokracije v socialističnem gibanju ZDA; ARIF TANOVIĆ: Socializem v razvitih deželah; HALIM MULAIBRAHIMOVIĆ: Utilitaristični anarhizem Williama Godwina; *Prevod:* MICHEL FOCALUT: Ureditev govora; *Pogledi:* FUAD MUHIĆ: VIII. zasedanje Korčulanske poletne šole; SAFET SERIFOVIĆ: O odnosu med upravljanjem in vodenjem v samoupravni delovni organizaciji; *Prikazi:* MITAR MILJANOVIĆ: Momčilo Drašković: Ljudska komuna v LR Kitajski; DUŠAN KEČMANOVIĆ: Vladimir Jakovljević: Uvod v socialno patologijo; *Bibliografija.*

UDC 330.1:331.152.1 (497.1)

MLAKAR, Cveta: Market economy and socialist Self-government Relations
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, Vol. 8, No. 11, p. 1514—1532

The author analyses the fundamental elements of our socio-economic system: socialist self-management relations and market economy. He investigates the problem whether the above stated elements unite in a homogeneous system, and whether the market laws operate in accordance with our socialist social relations. He establishes *dual* tendencies in our system. The fundamental reason for this is found in the *contradiction* between socialist self-management relations and the (still unfit) productive forces in our system. At this the *dominant* role of the productive forces is established so that the socialist relations themselves cannot change and paralyse the tendencies of market economy. These contradictory fundamental elements in our system — in the view of the author — make necessary *conscious* social action. The author emphasizes that the social directing will be successful only if it is based upon systematic specialized and scientific analyses. Our social directing should make a more direct and systematic use of the findings of social sciences: economics, sociology, philosophy and political sciences, etc.

UDC 659.2:65

JEROVSEK, Janez: Communications in Working Organizations
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, Vol. 8, No. 11, p. 1577—1594

The structure of the communication network, the nature of communication processes among individuals and groups, the functioning of the process of coding, the location of the centre of communication, and similar depend on the social system of the working organization. The system of decision taking determines also the system of communications. That is why the system of communications must be discussed above all from the point of view of structure and system. The possibility for fast reactions to changes in environment depends also on the position and interaction among individual parts (departments) or subsystems. Tension between individual parts of a system releases activity, since the nature of human life is to try to get rid of tensions. The individual parts of the system have a bigger or smaller liberty in mutual interaction. If they have no possibility for alternative behaviour, we have to do with a static and rigid organization. Freer behaviour of each part in a system demands a larger quantity of information: the larger is the number of alternatives and decisions, the larger is also uncertainty and the need for informatics. All this shows that the system of communications and the use of informations depend on the structure of the organization and the degree of the openness of its system.

UDK 330.1:331.152.1 (497.1)

MLAKAR, Cveta: Tržno gospodarstvo in socialistični samoupravni odnosi
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 11, str. 1514—1532

Avtor analizira temeljne elemente našega družbeno ekonomskega sistema: socialistične samoupravne odnose in tržno gospodarstvo. Raziskuje vprašanje, ali se navedeni elementi združujejo v homogen sistem; ali tržni zakoni delujejo v skladu z našimi socialističnimi družbenimi odnosi. Avtor ugotavlja *dvojnost* tendenc v našem sistemu. Temeljni vzrok tega vidi v *protislovju* med socialističnimi samoupravnimi odnosi in (še neustreznimi) produktivnimi silami v našem sistemu. Pri tem se *dominantna* vloga produktivnih sil uveljavlja tako, da socialistični odnosi sami od sebe ne morejo spreminjati in paralizirati tendenc tržnega gospodarstva. Prav zaradi protislovnosti temeljnih elementov v našem sistemu je po avtorjevem mnenju nujno *zavestno* družbeno delovanje. Avtor poudarja, da bo družbeno usmerjanje uspešno le, če bo neposredno temeljilo na sistematičnih strokovnih in znanstvenih analizah. Naše družbeno usmerjanje naj bi bolj sistematično in neposredno uporabljalo ugotovitve družbenih znanosti: ekonomske, sociološke, filozofske, političnih znanosti itd.

UDK 659.2:65

JEROVŠEK, Janez: Komuniciranje v delovni organizaciji
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 11, str. 1577—1594

Kakšna je struktura komunikacijskega omrežja, kakšna je narava komunikacijskih procesov med posamezniki in grupami, kako deluje proces kodiranja, kje je center komunikacij in podobno, je odvisno od tega, kakšen je socialni sistem delovne organizacije. Sistem odločanja določa tudi sistem komuniciranja. Zato moramo obravnavati sistem komuniciranja predvsem s strukturalnega in sistemskega vidika. Možnost za hitro reagiranje na spremembe v okolju je odvisna tudi od položaja in interakcij med posameznimi deli (oddelki) ali subsistemi. Napetost med posameznimi deli sistema sproža aktivnost, ker je narava človekovega življenja v tem, da se skuša osvoboditi vseh napetosti. Posamezni deli sistema imajo v medsebojni interakciji večjo ali manjšo svobodo. Če nimajo možnosti za alternativno obnašanje, imamo opravka s statično in togo organizacijo. Bolj svobodno obnašanje vsakega dela v sistemu zahteva večjo količino informacij; kajti čim večje je število možnih alternativ in odločitev, tem večja je negotovost in tem večja je potreba po informacijah. Vse to kaže, da sta sistem komuniciranja in uporaba informacij odvisna od strukture organizacije in stopnje odprtosti njenega sistema.

UDC 321 (-77)

ATANACKOVIĆ, Zoran: Researching into the Political System of developing Countries
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, Vol. 8, No. 11, p. 1595—1611

The increasing interest of the contemporary world in the developing countries is manifest with accumulating books about their political development; at the same time these books call attention to the lack of ability of the scientific thought to investigate these problems, to penetrate the specific processes taking place in this part of the world, to estimate them objectively and to explain without schemes emerging in the East or West. The author advocates the Marxist methodological approach to researching into the political systems in these countries, emphasizing that maximum efficiency in managing social affairs cannot be realized within the framework of the classic political organization. Efficiency demands specific forms immanently tending towards concentration of power: in order to direct this concentration to social transformation it must be accompanied by other necessary measures, so for instance, attracting the largest masses of people, etc.

UDC 659.4:388.1 (497.12)

TOS, Niko: The Development of the Network of Roads in Slovenia (Sociological dimensions)

Teorija in praksa, Ljubljana 1971, Vol. 8, No. 11, p. 1624—1638

The author treats road connections, or rather traffic, as a factor of social development. The article is based on the results of the sociological empiric research made by the Centre for Research of Public Opinion and Mass Communications at the Faculty of Sociology, Political Sciences and Journalism in Ljubljana, in 1970 (representative pattern of inhabitants of age in Slovenia). The article discusses: (1) evaluation of the social function of roads, (2) changes brought about by roads in social environment, (3) the interests of individual social groups for concrete programmes of road construction in Slovenia, and (4) their fundamental aims in building the network of roads. The research establishes the following range of fundamental social aims in building roads: (1) the integrity of man and safety of his existence, (2) the connection of places in Slovenia with other places in the world, or rather Europe, (3) the connection with other areas of Yugoslavia, and (4) better connections among places in Slovenia.

**ATANACKOVIĆ, Zoran: Raziskovanje političnih sistemov dežel v razvoju
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 11, str. 1595—1611**

Vse večje zanimanje sodobnega sveta za dežele v razvoju izpričuje tudi obilnejša literatura o njihovem političnem razvoju, obenem pa opozarja na nepripravljenost znanstvene misli za proučevanje te problematike oziroma nesposobnosti, da bi dojela specifičnost procesov, ki se odigravajo v tem delu sveta; da bi jih objektivno ocenila in pojasnila — neodvisno od shem in šablon, ki nastajajo bodisi na Vzhodu bodisi na Zahodu. Avtor se zavzema za marksistično metodološko lotevanje proučevanja političnih sistemov v teh deželah, pri čemer naglašja, da maksimalne učinkovitosti v upravljanju družbenih zadev ni možno uresničiti v okvirih klasične politične organizacije. Učinkovitost terja specifične oblike, ki imanentno teže h koncentraciji oblasti; da pa bo ta koncentracija usmerjena k družbeni preobrazbi, jo morajo spremljati še drugi nujni ukrepi, npr. pritegovanje najširših ljudskih množic itd.

UDK 659.4:388.1 (497.12)

**TOŠ, Niko: Razvoj cestnega omrežja v Sloveniji (sociološke razsežnosti)
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 11, str. 1624—1638**

Avtor obravnava cestne povezave oziroma cestni promet kot dejavnik družbenega razvoja. Članek temelji na rezultatih sociološke empirične raziskave centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, 1970 (reprezentativni vzorec polnoletnih prebivalcev Slovenije). Članek obravnava: 1. vrednotenje socialnih funkcij cest, 2. spremembe, ki nastajajo v družbenem okolju z novimi cestami, 3. interese posameznih socialnih skupin za konkretne programe cestne graditve v Sloveniji, ter 4. temeljne cilje teh skupin pri graditvi cestnega omrežja. Raziskava daje naslednji rang temeljnih družbenih ciljev pri graditvi cest: 1. integriteta človeka in varnost njegovega življenja, 2. povezava krajev v Sloveniji z drugimi kraji v svetu oziroma Evropi, 3. povezava z drugimi predeli Jugoslavije in 4. boljše povezave med kraji v Sloveniji.

V oceno smo prejeli

Založba KOMUNIST, Ljubljana

- Metode za sodobno delovanje zveze komunistov
- Slovenski izgnanci

CANKARJEVA ZALOŽBA, Ljubljana

- WOLFGANG ABENDROTH: Socialna zgodovina evropskega delavskega gibanja
- MICHAEL J. APTER: Nova tehnologija izobraževanja

Založba NAPRIJED, Zagreb:

- PREGRAD VRANICKI: Historija marksizma (I. in II. del)
- EUGEN PUSIĆ: Problemi upravljanja
- STJEPAN PULIŠEVIĆ: Političke stranke

Založba FAKULTETE ZA POLITIČNE VEDE, Zagreb

- ZBORNIK: Lenjin izvan mitova (I. in II. del)

Popravek

V 10. številki revije na strani 1433 nam je tiskarski škrat v naslovu članka Mitje Kamušiča popačil besedo »pluralistični« v »pluralističi«. Avtorju se za napako opravičujemo.

TEORIJA in PRAKSA

---

iz vsebine naslednjih števil

- DUŠAN PIREC: Modernizacija gospodarstva
  - VELJKO VLAHOVIČ: Zveza komunistov in kulturna ustvarjalnost
  - IVAN DOLNIČAR: Sistem in organizacija vodenja vseljidske obrambe v SFRJ in njene značilnosti
  - BRANKO ĐUKIĆ: Lenin o samoupravljanju
  - ZORAN JELENC: Sistem služb za pomoč otrokom z motnjami
  - OKROGLA MIZA: Nekaterne dileme o vlogi subjektivnih sil v našem družbenem razvoju
  - VOJAN RUS: Ob začetku priprav na nove ustave
  - JANKO RUPNIK: Vloga družbene zavesti v uresničevanju ustavnosti
  - VLADO BENKO: Ideologija in zunanja politika
  - BORISAV DŽUVEROVIĆ: Javno mnenje mladih in mladinsko-študentski tisk
  - STANKO MILOŠEVIĆ: Množična gibanja — znanilci nove civilizacije ali odsev propadanja stare?
  - JANUSZ ZIOLKOWSKI: Metodološki problemi v sociologiji regionalnega razvoja
-